

BIBLIOTECA ȘCOLARULUI

Alecu
RUSSO

CÂNTAREA
ROMÂNIEI

LITERA

biblioteca școlarului

Alecu
RUSSO
—◆—
CÂNTAREA ROMÂNIEI

LITERA
INTERNĂȚIONAL
BUCUREȘTI — CHIȘINĂU

CUPRINS

<i>Not[asupra edi\iei</i>	2
<i>Tabel cronologic</i>	3

SCRIERI ANTUME

Critica criticii	10
Studie moldovan[.....	17
Holera	31
Cuget[ri	40
Amintiri	109
C`ntarea Rom`niei	138
Mihai Cuciureanu	163
[Poetul D[sc[lescu]	166
[Dezrobirea \iganilor]	168
[Contra latinizan\ilor ardeleni]	175
[Despre "Steaua Dun[rii]"	180

SCRIERI POSTUME

Soveja (<i>Ziarul unui exilat politic la 1846</i>)	184
St`nca Corbului (<i>Legend[culeas[de la Bicaz</i>)	217
Decebal =i +tefan cel Mare (<i>Studiu istoric</i>)	221
Studii na\ionale (<i>1840</i>)	224
Poezia popular[.....	230
Palatul lui Duca-vod[.....	238
Piatra Teiului (<i>Legend[)</i>	242
Ia=i =i locuitorii lui]n 1840	272

Cuget[ri scrise]n]nchisoarea de la Cluj	305
Alte cuget[ri	311
[Ofi[veri francezi]n Moldova]	312
Scrisori	315
<i>Aprecieri</i>	322

CZU 859.0-3

R 95

Textele au fost reproduse după: Alecu Russo, *Scrieri alese*, ediție îngrijită de Geo +erban, Bucure=ti, Editura pentru literatur[=i art[, 1959 =i Alecu Russo, *Opere*, ediție îngrijită de Efim Levit, Chi=in[u, Ed. Literatura artistic[, 1989.

Au fost operate modific[ri, în sensul aplic[rii normelor ortografice în vigoare azi.

Coperta: *Isai C`rmu*

ISBN 9975-904-96-3

© «LITERA»

TABEL CRONOLOGIC

1819 martie 17. Se na=te Alecu Russo,]ntr-un “sat frumos, r[=chirat]ntre gr[dini =i copaci pe o vale a codrilor B`cului, cu un p[r mare]n mijloc” (*Amintiri*). Numele acestui sat ar fi, dup[unii cercet[tori, Prod[ne=ti, dup[al\ii — Str[=eni. Tat[l se numea Iancu Rusu, iar mama era n[s-cut[Donici; f[ceau parte din mica boierime,]nrudindu-se cu familiile Negruzzi, Rosetti, Gane.

Scriitorul se va isc[li la]nceput Rusu, iar dup[1853 Russu, scrierile sau coresponden\a]n limba francez[sunt semnate Rousoo; forma Russo apare =i ea]n unele scrisori =i ca semn[tur[a unor lucr[ri publicate]n revista *Rom`nia literar[*, dar s-a impus datorit[lui V. Alecsandri, care a folosit-o consecvent =i de la care au preluat-o Al. Odobescu, B. P. Hasdeu =i al\i scriitori.

1829 Pleac[la studii]n Elve\ia, la institutul lui Fran\ois Naville, situat la Vernier, l`ng[Geneva. +coaala se bucura de un bun renume interna\ional.

1835 toamna. P[r[se=te Elve\ia,]ndrept`ndu-se spre Viena, pentru studii de comer\.

1836 noiembrie. Se]ndreapt[spre \ar[, fiind expulzat din Austria, ca suspect politic. La o perchezi\ie se g[siser[asupra lui dou[]ncerc[ri poetice]n limba francez[,]n spirit revolu\ionar.

1836-1841 Ajuns]n \ar[, se stabile=te la mo=ia p[rinteasc[Negri=oara, de unde]=i viziteaz[deseori prietenii la Ia=i sau face excursii prin regiunea Neam\.

1840 Alc[tuie=te]n limba francez[primele sale lucr[ri, dar ele nu vor fi tip[rite dec`t postum.

La pierre du tilleul (Piatra Teiului)]n *Scrieri*, edi\ia Academiei Rom`ne din 1908; tradus[mai t`rziu de C. M[rg[ritescu, apoi de M. Sadoveanu, care a publicat-o]n 1911]n *Via\ia rom`neasc[*.

Le rocher du corbeau (St`nca Corbului)]n gazeta *La voix de Roumanie*, nr. 1, din 1863. Tradus[de V. Alecsandri, apare]n *Foaia societ[]ii pentru literatura =i cultura rom`n[]n Bucovina*, din 1863.

Iassy et ses habitans en 1840,]n *Scrieri*, edi`ia Academiei Rom`ne din 1908; tradus[apoi de C. M[rg[ritescu]n 1909, apoi de M. Sadoveanu care a publicat-o,]n 1912,]n *Via`a rom`neasc[*.

Studii na`ionale,]n *Foaia societ[]ii pentru literatura =i cultura rom`n[]n Bucovina*, din 1868 (nr. 6-7).

1841 octombrie 4. Este numit asesor la Piatra-Neam`. Din cele dou[cereri adresate domnitorului]n acest scop, se]n`elege c[intervenise o ruptur[]ntre el =i familia sa (“... pierdut]n `ara mea, f[r[nici o surs[de trai, f[r[protec`ie sau sprijin, f[r[speran`[din partea familiei mele, de care mai multe circumstan`e m[vor separa pentru totdeauna”).

1842 mai. Scrie *Palatul lui Duca-Vod[*, ap[rut[postum]n revista *Columna lui Traian*, din 1874, nr. 1, unde a fost trimis[de V. Alecsandri, c[ruia]i era adresat[, sub form[de scrisoare.

1844 iunie 14. Fiind]ndep[rtat din slujba de asesor, p[r[se=te Piatra-Neam` =i se stabile=te la Ia=i.

octombrie. Se duce la Gala`i, spre a=i veghea tat[l, aflat pe moarte. Mama]i murise de holer[sau poate de ftizie,]nc[de pe c`nd era copil.

1845 Particip[la reuniunile de la M`njina (mo=ia familiei Negri) unde se]nt`lineau tineri din Muntenia =i Moldova (Alecsandri, B[lcescu, I. Ghica, Negruzzi, Kog[lniceanu etc.) discut`nd probleme politice =i culturale.

1846 ianuarie 11. Are loc reprezenta`ia piesei sale *B[c]lia ambivioas[*, comedie-vodevil]ntr-un act.

Public[,]n *Albina rom`neasc[*, articolul *Critica criticii*, drept r[spuns la comentariile lui D. Gusti pe marginea piesei sale. Aceasta este prima sa lucrare tip[rit[antum.

25 februarie. I se prezint[o a doua pies[, *Jignicerul Vadr[sau Provincialul la Teatrul Na`ional*, dram[-fars[]ntr-un act. Manuscrisele ambelor piese s-au pierdut.

26 februarie. Autorit[ile, apreciind c[piesa "atac[or`nduiala public[=i]ntocmirea \[rii", hot[r[sc "arestuirea tulbur[torilor" =i trimiterea lor]n surghiun: Russo, la schitul Soveja, iar actorii la m[]n[stirea Ca=in. ("S[se]nchid[Alecu Russo ca un r[zvr[]titor al or`nduiei publice]n \ara sa; s[se privegheze zi =i noapte de c[tre doi jandarmi destoinici =i nemitarnici, s[se]ie la cea mai aspr[popreal[f[r[a i se da de scris sau a primi el scrisori, =i a se a=eza pe hran[de fasole =i pe canon de rug[ciuni, spre a=i veni la poc[]n\ [=i la isp[=ania p[catelor").

]n tot acest timp a]nut un jurnal]n limba francez[intitulat *Sauvigea*, tip[rit, postum,]n *Revista rom`n[* din 1863 (vol. al III-lea)]n traducerea lui Odobescu.

4 aprilie. Ia sf`r=it exilul s[u la Soveja.

Acum, sau poate ceva mai t`rziu, a scris =i studiul *Poezia popular[*,]n care se pomene=te pentru prima oar[de *Miori*a (culeas[de Russo la Soveja). A ap[rut postum]n *Foaia societ[\ii pentru literatura =i cultura rom`n[]n Bucovina*, din 1863 (nr. 8-10).

Tot]n această[perioad[a alc[tuit, probabil, =i paralela literar[*Decebal =i +tefan cel Mare*, tip[rit[, de asemenea postum,]n revista citat[mai sus.

mai. Face o excursie,]mpreun[cu V Alecsandri =i al\i prieteni, la Neam[, V[ratic, Agapia.

1848 februarie. Interpreteaz[la Ia=i, al[turi de C. Negruzzi, V. Alecsandri, Matei Millo, piesa *Nunta \[r[neasc[* a lui Alecsandri, spectacol dat]n folosul s[racilor.

aprilie. Mi=carea revolu\ionar[fiind]n[]bu[it[, ia drumul exilului, spre Bucovina. Se opre=te doar c`teva zile la familia Hurmuzachi (unde se adunaser[mai mul\i refugia\i: C. Negri, V. Alecsandri, Al. Cuza etc.) =i apoi pleac[spre Viena, inten\ion`nd s[ajung[la Paris.]nt`]nindu-se cu un grup de revolu\ionari rom`ni (printre care =i B[lcescu) ce se]ntorceau de la Paris,]ndrept`ndu-se spre \ar[, li se al[tur[, ajung`nd p`n[la Bucure=ti. Nereu=ind s[reintre]n Moldova, pleac[din nou la drum, oprindu-se]n Transilvania.

mai 1. La Sibiu, se]nt`]ne=te cu al\i revolu\ionari (C. Negri, Iancu Alecsandri) =i]l cunoa=te pe Simion B[rnu\iu.

mai 2. Particip[la adunarea de pe C`mpia Libert[*ii* de la Blaj, unde s-au]nt`lnit rom`ni din Muntenia, Moldova =i Transilvania. “}ntr-un \inut al Ardealului, se ivi, la 1848, o zi frumoas[pe un c`mp]ntins, unde patruzeci de mii de rom`ni sta s[asculte, sub aripile unui steag]n trei culori, cuv`ntul inteligen\ei ardelen. Moldoveni =i munteni, pribegi ai tulbur[rilor din \ar[, priveau cu b[taie de inim[adunarea o=tit[gr[*mad*[...]” (*Cuget[ri*).

mai-iunie. De la Blaj pleac[la Bra=ov, unde va semna, al[turi de al\i revolu\ionari, *Prin\ipile noastre pentru reformarea patriei=i Proclama\ia partidului na\ional c[tre rom`ni*.

15/27 iunie. La Lugoj, este prezent la adunarea prezidat[de patriotul revolu\ionar Eftimie Murgu.

23 iunie. Se afl[din nou la Sibiu, de unde trimite o scrisoare entuziast[lui B[lcescu, felicit`ndu-l pentru succesele repurtate de mi=carea revolu\ionar[din Muntenia: “Vivat! Victorie! Sunt m`ndru de voi ceilal\i =i gloria revolu\iei voastre se r[sfr`nge =i asupra noastr[=i asupra tuturor rom`nilor! }nc[o dat[, vivat =i glorie, viitorul poate s[nu fie pentru noi, dar nu vom dispera f[r[s[l[s[m o ultim[amintire despre noi!... Tr[*iasc*[Rom`nia!”

9 iulie. Este arestat la Dej, unde poposise,]n drum spre prietenii revolu\ionari din Bucovina. Asupra lui s-au g[sit bro=uri =i foi volante cu caracter revolu\ionar. }n aceea=i zi este dus la Cluj, unde va sta la]nchisoare p`n[]n septembrie. Din]nchisoare trimite un protest c[tre contele Vay, comisarul guvernului, =i altul c[tre consiliul de r[zboi, precum =i scrisori c[tre V. Alecsandri =i al\i prieteni.

26 iulie. Prietenii]i r[spund, ar[t`nd c[au intervenit pentru el la Pesta;]i trimit =i bani de drum. }n]nchisoare a redactat =i c`teva *Cuget[ri*, publicate postum, de V. Alecsandri,]n *Foaia societ[\ii pentru literatura =i cultura rom`n[]n Bucovina*, din 1868 (nr. 6-7).

toamna. Ajunge]n Bucovina, la prietenii s[i, =i continu[activitatea revolu\ionar[.

1849 12/24 ianuarie. Ajunge la Viena, de unde mai t`rziu pleac[spre Paris, unde se aflau =i V. Alecsandri, C. Negri, I. Alecsandri, N. B[lcescu etc.

1851 Se reîntoarce în Moldova, după ce domnitorul Mihail Sturza, dușmanul revoluționarilor, fusese înlocuit cu Gr. Alex. Ghica, ce aparținuse “tarafului” înnoitorilor. Acesta îl sprijină, oferindu-i un loc de candidat în “divanul apelativ”, de unde a fost mai apoi “înaintit” la “îndatorirea de cileu”, adică de asesor.

În revista *Zimbrul*, din Iași, își publică în nr. 1, 2, 3 *Studie moldovan*, semnând cu pseudonimul Terentie Hora.

1852 Prăsește magistratura, devenind “vechil” (avocat).

1853 Intră în conflict cu instanțele judecătorești, și domnitorul hotărâște să se ridice “dritul” de avocat. În urma unei plângeri a lui Russo (“... fiind profesia de avocat chipul vieuirii iscalitului”), domnitorul revine asupra hotărârii, anulând-o.

În *Calendar* pe 1853 își apare scrierea *Holera*.

1855 În revista *Rom`nia literară* apar în mai multe numere *Cugetări*. Urmărea lor a apărut postum, în *Revista rom`nă* din 1863, la stăruința lui V. Alecsandri.

Tot în *Rom`nia literară* mai apar, în acest an, *Amintiri*, *C`ntarea Rom`niei*, un necrolog: *Mihai Cuciureanu*, o *Hronică literară*, despre poetul D. Dăscălescu.

În revista *Steaua Dunării* își apar, de asemenea, trei articole: unul despre dezrobirea Țiganilor, altul despre ardeleni și ultimul, sub forma unei scrisori către redacție, cuprinzând observații asupra revistei.

1856 Cumpără moșia Teșcani (Roman) și arendează pe cea de la Mircești.

Devine membru în Sfatul administrativ la “Departamentul lucrărilor publice”.

1857 Moșia Teșcani fiind ipotecat pentru 9.000 de galbeni (aproape întreaga ei valoare), Russo nu poate figura ca alegător la Divanurile ad-hoc.

Devine procurist al “Bancii Moldovei”.

1858 “Banca Moldovei” își sechestrează producția pe 1858 a celor două moșii; scriitorul se zbate în mari greutăți financiare.

1859 februarie 5. Moare, la Ia=i, “de troahn[“ (tuberculoz[), la pu\in timp dup[ce i se]nf[ptuise unul din idealurile patriotice pentru care luptase: Unirea Principatelor.

A fost]nmorm`ntat la m[]n[stirea B[rboi, din Ia=i,]ntr-o groap[de c[r]mid[,]n curtea bisericii. Mai t`rziu a fost depus]n cripta comun[din interiorul l[ca=ului. Nici o inscrip\ie nu aminte=te de faptul c[acolo se afl[osemintele celui care, d[ruindu-se cu toat[fiin\ a sa luptei pentru dreptate, libertate =i unire, s-a socotit “osta=ul prop[=irii”.

SCRIBERI ANTUME

CRITICA CRITICII

Publicul a citit în foiletonul *Albinei* din 17 ianuarie ni-te lu[ri-
aminte ale domnului D. G.¹ asupra pieselor date la Teatrul Național
la prilejul benefisului dlui Necolau.

Isc[litul se socote=te în num[rul acelora care g`ndesc cum c[
critica nu ar prinde loc în epoca de ast[zi, c[ci, f[r] a v[t[ma vro
iubire de sine,]nc[nu avem, nici putem avea o literatur[p`n[mai
t`rziu. T[lm[ciri, imita\ii, cerc[ri, de=i vrednice de laud[, nu
alc[tuie=te o literatur[, =-ar fi p[zit t[cere, dac[oare=care socotin\e
judec[tore=ti ale dlui D. G. nu l-ar sili odat[pentru totdeauna a=i
da opinia sa asupra criticii de fa[, precum =-asupra celor ce criti-
c[, spre]nv[\tur[, pe viitorime.

Pe aicea, pe acele sunt oameni care se socot singuri în dreptate
de a g[si un lucru bun sau r[u, care se m`nie c`nd r`de publicul =i
socot cu totul ab[tut[de bun[voin\]]nsu=i-rea ce=i ia parterul de
a bate în palme la o pies[, f[r] mai]nt`i s[treac[acele piese la
cenzura dumilorsale domnilor, cenzori mai dihai dec`t a postel-
niciei. Odat[cu binele s-a n[scut =i r[ul, odat[cu lumina s-a ivit
]ntunericul, adic[critica; de aceea, de c`nd lumea, critica a fost
=chioap[=i oarb[, c`nd s-a isc[lit D. G.

De laud[este publicul(ui) c[a]n\eles c[, bun, r[u, locul s[u
este la piese na\ionale: d[aplausuri nu numai pentru c[piesele
sunt bune, dar pentru c[a]n\eles, f[r]]nsu=i a=i da socoteal[de
ce, c[este mai de folos a se juca pe scena na\ional[obiceiurile,
n[ravurile =tiute în limba noastr[, dec`t traduceri de obiceiuri

¹ Dimitrie Gusti (1818—1887), profesor =i om politic. Sporadic s-a ocupat =i de
literatur[, colabor`nd la *Albina rom`neasca* =i *Foaie pentru minte*.

str[ine, de multe ori t[lm[cite]ntr-o limb[zis[rom`neasc[, care n-o]n\elege nici publicul, nici actorul, nici t[lm[aciul, obiceiuri =i n[ravuri care n-au nici o asem[nare cu ale noastre =i, prin urmare, nici pot aduce vreun folos scopului unui teatru, adic[]mbun[t\vire n[ravurilor =i educa\ia ob=teasc[.

Acei care s-au alunecat pe calea teatrului na\ional, niciodat[n-au avut g`nd s[scrie pentru a=i face un nume sau pentru a se da publicului drept autori, ei sunt simpli iubitori de fal[rom`neasc[, socotindu-se ca ni=te salahori chema\i a ridica o zidire... arhite\ii vor veni mai t`rziu, dac[criticii nu-i vor speria cumva... silindu-se a da o mic[direc\ie de=tept[rii publicului =i acelora care au g`nd, talent =i vreme de a scrie... Scopul lor este de a introduce pe scena na\ional[na\ionalitate, dram[=i comedii]mbr[cate]n caracterul p[m`ntului, vorbind cum vorbim cu to\ii c`nd suntem]ntre noi, *fie=tecare dup[treapta lui*, iar[nu nem\i, fran\uji]mbr[ca\i]n haine moldovene=ti =i m`r`ind o limb[care nu-i nici a lor, nici a noastr[.

Critica rareori este cump[nit[]n lec\ii sau]n laud[, dreapt[]n judecat[=i]nv[\at[... nu-i destul de a =ti carte =i a scri, pentru a fi critic[... mai trebuie neap[rat judecata nep[rtinitoare, cuno=tin\la lucrurilor, a lumii =i a oamenilor... cunosc mul\i critici, oameni]nv[\a\i =i belè profesori, care la =coala inimii omene=ti ar fi la a.b.c. Sf[tuie=ti, domnule, publicul a]nv[\a toate c`te nu =tiu =i toate c`te zic c[=tiu... =i apoi s[fie critice. Acum alt[g`sc[... s[vorbim de critica de fa\...]nceputul de la sf`r=it.

Domnul D. G. laud[talentul beneficienului =i are cuv`nt... Domnul D. G. laud[tot beneficienul de *gustoasa* alegere a pieselor =i domnul D. G. se]ncurc[, sau uit[cum a]nceput articolul... pentru un critic aceasta este o mare gre=eal[,]nceputul =i sf`r=itul nu trebuie s[se bat[]n capete... critica, bun[, rea, trebuie s[fie logic[. Domnul D. G. n-a f[cut despicarea cuvenit[, domnul D. G. a v[t[mat logica.

Suindu-ne]n sus, g[sim lauda domnului Alecsandri; nu =tiu

cum ar fi f[cut s[nu-l laude... Dar pot]ncredin\ a c[nu l-a]n\eles... c[ci, vorbind de un personaj al piesei, =i anume de cc. (cucona=ul) Nicu: "prostia unui cucona= de ast[zi era caracterizat[]n el, ca]n cel mai des[v`r=it model, pe l`ng[care]ntrune=te]nc[=i patima amorului". Nimica de asemenea nu se vede... Domnul A., care a]nv[\at la alt dasc[l dec`t la dumnealui D. G. istoria lumii, c`nd a pus pe scen[pe cuconul Nicu, nici i-a trecut prin minte s[caracterizeze pe cc. de ast[zi, dar s[ne arate cum am fost cu to\ii]n v`rsta zis[a nevinov[\iei, care nu-i nici copil[ria, nici holteiiia coapt[, prin care tot omul, care a ajuns m[car la 24 ani, a trecut, ori de ce treapt[a fost sau este: boieri, \igani, feciori de bacal¹... am r`s cu to\ii, pentru c[fiecare din noi s-a v[zut]n cc. Nicu,]n vreme c`nd n-avea must[\i]nc[=i iubea *o femeie sl[vit[, cereasc[,* precum sunt toate femeile pentru ibovnicii cei de 18 ani... ai r`s, domnule D. G., f[r] s[=tii de ce r`zi: pentru un critic]i mare m`ng`iere... =i cc. de ast[zi mul\umesc c[-i socoti\i prea pro=ti ca s[r`d[cu d-ta... de d-ta... nu zic.

Domnul D. G. se pare a=fi adunat toate puterile]nv[\[turilor gramaticale, toat[experien\ a filologic[, pentru a critica]n tot felul biata *B[c]lie ambi\ioas[* =i a]ngropa sub un n[mol de cuvinte sun[toare de =tiin\ e dramatice. Din nenorocirea publicului =i acela care au citit articolul, domnul D. G., precum a]n\eles piesa domnului A., asemenea a]n\eles =i *B[c]lia* dlui R.; nu este de mirare, c[ci nici unul din care au v[zut reprezenta\ia nu era mai]n stare de a o]n\elege =i a critica cu =tiin\ [! *B[c]lia* este scris[moldovene=te,]nc`t fie=tecare a]n\eles-o p`n[la o iot[, =i tocmai un critic s[-=i astupe urechile sau s[-=i]nchid[ochii]ntr-o epoc[]n care duhul omenesc se dezvele=te, precum =tim, p`n[=i la b[cali!

S-a zis *B[c]lia ambi\ioas[*, =i nu *O b[c]lie* sau *O b[c]li*, pentru c[ideea autorului este =i a fost a generaliza =i nicicum a privi la o singur[*b[c]lie*. Domnul D. G. ar fi trebuit s[]n\eleag[c[*b[c]lia*

¹ *Bacal* — b[can.

s-a luat drept nume colectiv, care cuprinde toat[tagma, precum c`nd zice ciubotare se]n\eleg =i cel care face ciubote sau papuci sau care le c`rpe=te.

S-a zis *ambi\ioas*[: asta nu s-a pus]n bobot¹, cum ar crede criticul, =i cere o explica\ie care va sluji domnului D. G. pentru alte articole.

De la Adam Babadam p`n[acum =i c`t va fi lumea, omul, c`t de mic =i mai cu seam[cel mic, are]n cap o s[m`n\ de ambi\ie. Acea ambi\ie se]mbrac[cu haina favorit[a omului, supus, f[r[s[simt[, unei pravili² nestr[mutate de sporire, de]naintire, l[sat de la Dumnezeu, ca omul s[nu zac[]n statu-co (statu-quo) letargic ca dobitoacele.]ntre oameni]nv[\a\i, acele pravili se]ndeletnicesc cu descoperiri, iscoade, c[r\i, zidiri =i altele. La mul\i, pravila aceasta de de=teptare, mai bine zic`nd instinctul, scris[cu inima omeneasc[(cu care inimi domnul D. G. n-a citit niciodat[) nu-i]n\eles deopotriv[, nici poate a fi, de vreme ce unii sunt crescu\i cu mai pu\ine mijloace intelectuale, al\ii n-au cre=tere bun[, al\ii pe jum[tate]nv[\a\i, al\i c`\iva, de=i]nv[\a\i,]nf[=ura\i]ns[]n pelinjele³ n[ravurilor p[m`ntului sau a casnicelor obicei, al\ii]n sf`r=it dup[croiala duhului lor. De aice izvor[sc str`mb[turile, grimasele, ridicurile, criticele =i toate cusururile care]ndeamn[pe oameni s[r`d[unii de al\ii, a se deosebi; cei]nv[\a\i,]n\elep\i se]nseamn[prin faptele care r[m`n. De aceea un s[tean vrea s[se fac[vornic]n satul lui, de aceea vornicul va face, dac[poate, b[ietul s[u dasc[l de biseric[, de aceea un cojocar nu=i d[fata dup[un sacagiu, de aceea ori=ice fat[de b[cal are ambi\ie de a fi mai mult dec`t o b[c[li\ sadea sau o b[c[li\ de frunte, de aceea un b[cal]=i d[]nv[\tur[copilului, de aceea fie=tecare fecior de bacal vrea s[-i schimbe bernevicii⁴ pe un pantalon, pestelca⁵ pe o pereche de

¹ *Bobot*,]n — f[r[rost, la]nt`mplare.

² *Pravil* — lege, regul[.

³ *Pelinca* — fa=[, f`=ie de p`nz[cu care se]nfa=[copiii mici.

⁴ *Bernevici* — pantaloni \[r[ne=ti largi =i gro=i.

⁵ *Pestelca* — =or\.

m[nu=i, cont[=elul¹ pe un surtuc, cu\itul sau cumpenile pe un condei =i s[-i zic[domn,]n loc de Neculai feciorul. Este de mirare c[un om]nv[\at ca domnul D. G., care vorbe=te de gramatic[, s[nu =tie aceste toate. Ambi\ia este]n orice om,]n ceea ce at`rn[de d`nsul, se]ncuibeaz[]n toat[tagma, s-ascunde =i se preface]n fel de fel de patimi. Domnul D. G. n-a]n\eles titlul piesei, pentru c[nu]n\elege oamenii.

De zice domnul D. G.]n trei r`nduri c[*B[c/lia* nu]nvrednice=te numele de pies[=i c[este numai un tablou de n[ravuri, sau c[cursul piesei nu dezvele=te sf`r=itul ei, sau c[acel sf`r=it]i adus f[r[oare-icare prepara\ii dramatice ce se cer neap[rat]ntr-o pies[, sau c[o intitula\ie de asemenea]n m`na dlui D. G., sau]n m`na unui om cu talent, ar fi produs o comedie]n 4-5 acte, m-a=]nchina =i a= zice: “foarte mul\umesc, ai cuv`nt =i m-oi]ndrepta, dac[voi putea”; dar c`nd zice c[Zoi\ a r[m`ne]nfruntat[=i S[rmal[f[r[nici o r[spl[tire,]n numele dreptei judec[\i r[spund: domnul D. G., precum n-a]n\les pe A., precum n-a]n\eles titlul *B[c/liei*, asemenea n-a]n\eles nici pe Zoi\ a, nici noima piesei pe care o critic[. Zoi\ a,]n g`ndul autorului, este o fiin\[\ care s-a aruncat afar[din sfera ei, prin ambi\ia ce are de a fi cc. (cucoan[), f[r[a=i cump[ni acea ambi\ie cu tactul ce este de trebuin\[\ oric[rui om spre a nu fi un obiect de r`s, c`nd alearg[dup[un \el. Scopul scriitorului a fost de a ar[ta ridiculi, precum =i este,]ncheindu-se morala piesei]n ru=inarea Zoi\ei ca o matim² pentru toate fetele (nu numai de b[cal, c[ci noima³ *B[c/lia* se poate]n\elege orice trepte ale societ[\ii), care se urc[mai sus dec`t se cuvine dup[]mprejur[rile educa\iei =i ale prejude\elor p[m`ntului: tonul face c`ntecul.

Domnul S[rmal[nu-i un cucona= popsp[it numai, care umbl[

¹ *Cont[* =— hain[b[rb[teasc[, de obicei]mbl[nit[, scurt[la \[rani; la vechii boieri, lung[=i luxoas[.

² *Matim* — lec\ie,]nv[\tur[.

³ *Noim[* —]n\eles.

dup[averi, precum critica]l vede. S[rmal[este domnul D. G., autorul, to\i c`\i suntem;]n sf`r=it lumea, publicul, care r`de =i se joac[cu cusururile Zo\iei, precum eu cu critica domnului D. G. S[rmal[]nfiin\ezaz[]n el judecata ob=tiei, r`z`nd =i folosindu-se de ridicurile Zo\iei; el s-a pus]n pies[numai =i numai pentru ca lec\ia s[saie]n ochii fi=tec[ruia. S[rmal[a r`s c`t a r`s =i, neput`ndu-se folosi, =i-a luat p[l]ria =i s-a dus: "a=a-i lumea".

C`nd se scrie o critic[sau o pies[, trebuie cuno=tin\a omului de c`nd se na=te =i p`n' ce moare. De aceea autorul a pus]n scen[pe M[t]sar, care, afar[de sl[biciunea p[r]inteasc[, face moral[croit[dup[meseria lui, educa\ia lui =i judecata fireasc[de care]n \ara Moldovei cei mai mul\i au c`te o f[rm[tur[, afar[de critici, care socot c[cu gugoa=e de fat[mare se face ou ro=u. S[rmal[]i critica Zo\iei, M[t]sarul]i critica Zo\iei =i a lui S[rmal[.

Domnul D. G., care judec[lucrurile =i critic[precum se vede, se face cenzor stilului zic`nd c[e=ti familiar!]nv[at, literat =i cobor`t cu h`rzuibul din cer, domnul D. G. socoate c[b[calii vorbesc ca profesorii de Academie =i cinovnicii¹]n stilul pieselor t[lm[cite.

Sinonimitate de cuvinte cam groase este iertat, de=i]n acest prilej exist[numai]n]nchipuirea domnului critic; c`nd e vorba de bacale =i vorbe=ti cu bacali... dup[\igan =i ciocan...

]nc[un punct al criticii nu]n\eleg... r[spl[tirea ce cere domnul D. G. pentru S[rmal[... care fuge pe u=[f[r[a=i lua ziua bun[... Domnul D. G. poate s[aib[cuv`nt... =i s[fie mai competent]n r[spl[tiri b[c]le=ti dec`t]n critic[... dar noi n-am socotit iertat s[-l \inem pe scen[, ca Paraschiva, so\ia bacalului, s[-l oc[rasc[, precum se va fi obiceiund pe la bacal... sau s[-i arunci]n cap vreo strachin[de icre moi.

S[venim la personalitatea cu totul nerespectat[. Domnule D. G., c`nd un om, precum se]n\elege acest cuv`nt, =i-a]nsu=it drep-tate a g[si personalit[\i]ntr-o producere literar[, este dator a=i

¹ Cinovnic — func\ionar de stat.

sprijini zicerea cu dovezi; c[ci la dimpotriv[]=i d[numele de un a`\[tor de foc =i de neadev[ruri. Numai =i numai pentru acest cuv`nt (nu trebuie) a r[spunde la critica dlui D. G.; =i dac[dumnealui a v[zut o personalitate]n *B[c[lia*,]mi cer iert[ciune =i m[jur pe cinste c[, c`nd s-a f[cut aceast[pies[, n-aveam cinste a cunoa=te pe domnul critic; nici am prev[zut c[domnul D. G. va cinsti cu fiin\va dumisale *B[c[lia ambi\ioas*].

Domnule D. G., c`nd am avea vreme s[st[m la vorb[, \i-a=spune c[n-ai idee de construc\ia unei piese, c[nu]n\elegi nici autorul, nici piesa, nici lucrurile, nici noima celor care se arat[pe scen[, nici =tiin\va oamenilor, a lumii =i alte multe, dar sunt]ncredin\at c[nu m-ai]n\elege, precum nu]n\elegi nici ce cite=ti acum. +tiu c[la v`rsta d-tale]i greu de a]nv[\a:]i mai lesne de a desface dec`t a face, a descoase dec`t a coase, a critica dec`t a scrie: de aceea te las]n pace, sf[tuindu-te ca pe viitorime s[]n\elegi ce critici, s[nu dai iar peste ru=ine.

STUDIE MOLDOVAN{

I

Oamenii care se]nv`rtesc ast[zi]n frumoasa noastr[patrie sunt acei oameni care cu 15 ani mai devreme erau cunoscu\i sub generala denumire de nem\i, adic[,]ntr-un cuv`nt mai lung, de *strop=i\i*¹.

B[tr`nii, stavile neurc[toare, au p[r[sit]ncet c`te]ncet lumea, uiii prin neputin\va v`rstei, al\ii =i-au tr[it traiul =i =i-au m`ncat zilele, adic[moldovene=te m[laiul...

Curioas[socoteal[! sunt oameni mul\i, cea mai mare parte din genera\ia de fa[, copila=ii cu mustea\[, barb[=i plete lungi de la 1835, care =i ast[zi tot tineri se numesc; pentru d`n=ii, vremea a stat locului; =i se]ng`mfesc]n denumirea de *bonjuri=ti*, porecl[ce r[m]=\va b[tr`nilor ne-a l[sat la 1848 drept mo=tenire,]mpreun[cu datoriile lor,]n ziua c[l]toriei vecinic[.

Vai de tinereimea aceea =i de tinere\ile aceea=i tinereime! Veacul n-a stat locului pentru d`nsa!]ntre 1836 =i 1852 sunt =asesprezece ani. Ast[zi nem\ii, fran\uzii de la 1836, bonjuri=tii de la 1848 — sunt albi, suri, cei mai tineri sunt obosi\i, care cu 40, care cu 37, cei mai jos cu 32 ani]n spinare, tocmai v`rsta celor b[tr`ni de la 1835.

Bez² socoteala aritmeticeasc[a anilor, a= pune un r[m[=ag pe o chestie psihologic[. T`n[rul cel mai t`n[r din oamenii de la 1835 este mai b[tr`n dec`t cel mai b[tr`n din b[tr`ni, fie acel b[tr`n din vremea celor]nt`i moscali.]n 16 ani, de la 1835 p`n[la 1851, mai mult a tr[it Moldova dec`t]n cele cinci sute ani istorice, de la desc[lecarea lui Drago= la 1359, p`n[]n zilele p[rin\ilor no=tri.

¹ *Strop=it* — z[p[icit, smintit.

² *Bez* — f[r[, afar[de.

Via\va p[rin\ilor a trecut ca =i via\va str[mo=ilor lor, adic[lin[ca un r`u ce cur[prin livezi =i gr[dini =i se pierde f[r[huiet]n Siret. }nt`mpl[rile lumii de pimprejur mureau la grani\[, v[lm[=agul veacului]i g[sea =i-i l[sa lini=ti\i. Via\va noastr[nu are leg[tur[cu a lor, am putea s[zicem mai c[nu suntem fiii lor. P[rin\ii no=tri au deschis ochii]n leag[nul str[mo=esc, oamenii de la 1835, care inaugureaz[genera\ia de fa\[, au r[s[rit]n larma ideilor nou[. Ochii =i g`ndul p[rin\ilor se]nv`rteau la R[s[rit, ai no=tri sunt \inti\i spre Apus, deosebire de la cer p`n[la p[m`nt. Este o vorb[\r[neasc[, ce seam[n[a fi]n Moldova de c`nd Papur[-Vod[: “*si-reacu +tefan vod[, unde-i s[vad[?*” Aceast[vorb[mult m-a muncit cu g`ndul, care n-am vreme s[le spui toate, dec`t unul. }mi]nchipuiesc c`teodat[c[a ie=it din morm`nt un str[mo= de ai no=tri, un vornic de]ara de Sus, un boier de Orhei, un hatman, un c[pitan de t`rg, sau m[car cel mai ascuns postelnicel din Adunarea \rii, care a isc[lit dezrobirea vecinilor la 1772,]n biserica Trei-Sfin\ilor. Oare hatmanul acela ar putea s[=i cunoasc[urma=ii]n oamenii de ast[zi?... Hainele, n[ravurile, p[m`ntul au luat prefacere... p`n[=i numele. Ast[zi nu mai suntem fiii hatmanului Baltag sau ai c[pitanului Dragomir, dar[domnul de Baltag, domnul de Dragomir, domnul de Lozonschi. C`t despre +tefan vod[,]i mai u=oar[treaba. Lozonsche=tii, Dragomire=tii s-ar mira, +tefan vod[s-ar crede]n \ar[str[in[.

}nt`i =i-nt`i, de-ar mai putea veni un +tefan vod[pe calul lui cel voinic de la Valea Alb[, de la t`rgul B[ii, din codrii B`rladului, de la Dumbrava Ro=ie, sunt]ncredin\at c[nu l-am]n\elege... vorba lui n-ar fi vorba noastr[!... V[d parc[]n foiletonul *Zimbrului* imnul urm[tor: “Erou ilustru, trompeta gloriei tale penetr[animile bravilor romani de admir[ciune grandioas[=i indifinisabil[pentru meritul neinninvincibilit[ciunei tale!...” I¹ alte cauze =i mai frumoase, la care bietul +tefan ar holba ochii lui cei]nfrico=a\i... tare mi-i team[

¹ I — =i.

c[]n ziua de pe urm[, c`nd tr`mbi\`a cereasc[ne va chema la judecata cea mare, nu ne vom putea]n\`elege cu str[mo=ii no=tri, nici]n limb[, nici]n idee — Moldova s-a schimbat]n 16 ani din talp[p`n[]n v`rv: limb[, haine, obiceiuri, p`n[=i numele... nu mai suntem moldoveni, ci romani.

II

S[spui drept, risipirea cea iute a trecutului m[p[trunde de jale; lupta intereselor, nevoile vie\`ii nou[, iu\`eala s`ngelui au n[ruit risip[peste risip[]n societatea moldoveneasc[casnic[, f[r[s[ne uit[m]napoi, f[r[s[ne sim\`im! dar sunt ceasuri c`nd inima se]ntoarce]n urm[=i =-aduce aminte de c`teva fizionomii, de c`teva obiceiuri ce plutesc pe n[molul risipilor. Repejunea cu care se stinge trecutul dintre noi este cea mai stra=nic[judecat[a celui trecut; ceea ce este vrednic de via\` nu moare niciodat[; nevrednicia se =terge din aducerea-aminte a oamenilor]ntr-o clipal[! unde sunt faptele de la 1772 p`n[la 1835, care vor r[m`nea drept fal[=i folos]n cronicile \[rii! unde sunt numele neuitate de poporul moldovan?... trecutul dar]i mort =i de tot mort. P`n[a nu arunca \[r`na vecinic[pe sicriul lui, s[ne mai uit[m la d`nsul; nu se]nt`mpl[adeseori]n lume]ntr-o cas[un mort, care,]n via\` fiind, nu-l iubeau casnicii?]ns[copiii, rudele, megie=ii se str`ng, se uit[]nc[o dat[la d`nsul,]=i aduc aminte numai de bunele]nsu=iri ale r[posatului =i, spre vecinica ziua bun[, cuv`nteaz[un frumos =i cre=tinesc: *Dumnezeu s[-l ierte!*

A=a zicem =i noi: Dumnezeu s[ierte trecutul,]nt`i pentru c[a murit, =i al doile pentru c[suntem ca megie=ii cei buni =i am scior`t]n via\`a lui ce-a fost mai bun.

Suntem de ieri, putem]nc[s[ne rememor[m c`teva din obiceiurile copil[riei noastre... adev[rat c[am fost copii amfibii (]n doi peri), ne-am n[scut]n Moldova =i am supt str[]n[tatea, capul ni-i cap de neam\, de fran\`uz, dar inima ne-a r[mas tot de moldovan;

avem o datorie fireasc[de a arunca c`teva flori pe morm`ntul grabnic al p[rintelui nostru trecut; va veni vremea, dac[n-a =i sosit,]n care =i noi, tinerii de la 1835, tinerii =i bonjuri=tii suri de ast[zi, vom fi chema\i barbarie, vom fi judeca\i nu dup[ceea ce am f[cut, dar dup[ceea ce ar fi trebuit s[facem, vom fi os`ndi\i nu dup[greutatea vremilor, dar dup[patima n[dejdilor partidelor =i a opiniei mul\imii, opiniei, arm[nou[ca =i cuv`ntul cu care am]ngropat p[rin\ii no=tri, =i care la r`ndul nostru are s[ne dizgrume...! Noi,]ncale, ne m[gulim c[am pref[cut Moldova]n 16 ani... a=a...]nc`tmii de ani n-a peface-o.

R[m[=i\va trecutului, ce]ntunec[c`nd =i c`nd o parte din via\va noastr[zilnic[, se r[re=te, Moldova veche mi se]nf[\i=eaz[ca o p[dure deas[=i mare, unde toporul a t[iat iute, f[r[a avea vreme de a cur[\i locul. Plugul, adic[civiliza\ia, st`rpe=te zi pe zi r[d[cinile =i peface codrul]n cur[tur[¹, cur[tura —]n lan frumos, iar lanul —]n c`mpii roditoare.

Dar str[mo=ii no=tri, s[racii, cu ce s[-i m`ng`iem?

Florile care a= vrea s-arunc pe \[r`na proasp[t[a trecutului sunt culese nu]n via\va lui politic[sau moral[, dar[]n cele multe obiceiuri casnice, care ne-au leg[nat]n fa=ur[. Multe s-au dus, multe au r[mas, dar, s[rmanele, vai de ele! fricoase, ru=inoase, ele se ascund =i se pierd de frica bontonului.]n st`rpirea codrului, de care am zis mai sus, nu doresc nici caftanul², nici condi\iile civile, morale, politice sau sociale ale vremii de atuncea, ci numai fizionomia casnic[, viorelele =i topora=i]ngropa\i]n risipa codrului. Nu numai le doresc, dar i le g[sesc de neap[rat[nevoie. Nimica nu ne mai leag[cu trecutul, =i f[r[trecut o societate este =chioap[. Na\iile care au pierdut *afilia\ia* n[ravurilor p[rinte=ti]s na\ii nestatornice sau, precum zice vorba cea proast[, nici turc, nici turlac³.

¹ *Cur[tur]* — loc desp[durit.

² *Caftan* — rang de boierie.

³ *Turlac* — cherchelit, n[uc, z[p[icit.

Obiceiurile p[rinte=ti au p[r[sit clasele boiere=ti; s[m[rturisirim un adev[r ad`nc, ele s-au dep[rtat de fizionomia poporal[, pre c`t s-au dep[rtat de tradi\iile boiere=ti;]n vreme ce]n zilele p[rin\ilor no=tri obiceiurile acopereau sub o singur[mantie toate treptele poporului moldovan. Credin\,a, vorba era una la boieri =i la plugari; acea leg[tur[s-a]nterupt, o pr[pastie ad`nc[desparte boierul de ast[zi de popor; acea pr[pastie s[cheam[=tiin\,a; pe c`t boierul cre=te]n idei =i]n]nv[\[turi, pe at`ta poporul r[m`ne]n urm[. Pe vremea trecut[, boierul vorbea, tr[ia cu \[ranul, precum ar fi vorbit cu alt boier, se]n\elegau am`ndoi]n limb[=i]n idei, ast[zi]n\elegem poporul cu inima numai, el nu mai este alta pentru noi dec`t o studie curioas[, moral[sau pitoreasc[. Pentru p[rin\ii no=tri, studia pitoreasc[nu era pe lume.

Avem dar o datorie sf`nt[, fireasc[=i na\ional[a culege via\,a p[rinteasc[privat[; nenorocirea literaturii, pedant[]n silogism, pedant[]n condei, pedant[]n idei, care ne]neac[=i omoar[]n \[rile rom`ne]nchipuirea sub o *ridicol[ingeniozitate* a cuvintelor, nu vine din alt[pricin[dec`t din ne=tiin\,a tradi\iilor vie\ii str[mo=e=ti. De abia n[scu\i la lumin[, nu ne uit[m la leag[nul copil[riei noastre, am ajuns]n halul poe\ilor,]nv[\,a\ilor =i teologilor imperiei r[s[ritene; sau pentru]n\elegerea versificatorilor, gramaticilor =i neologilor moldoveni, ardeleni, bucovineni =i bucure=teni suntem Trisotinii =i Vadiu=ii veacului al 19-lea.

Pentru cei ce nu ar]n\elega ideea mea, i-a=]ntreba cine oare cite=te n[molul de poezii, ce se nasc ca mu=tele vara pe toat[ziua?... =i cui nu-i place un c`ntec poporal editat de prietenul meu A¹...?

Adev[rat, *filomela*]i cuv`nt poetic, *azura*]i frumos, *orizonul* nu-i slut =i *elementele* fac bine]n *paginile* poeziilor v[duve de cititori. Dar ce folos! *limbajul, geniul, inspira\,ia* =i *filomela cu suavele ei modula\ii pl`ngeferi* nu ne]nc`nt[sau pentru c[sunt str[ine, iar

¹ *Alecsandri.*

nu rom`ne, sau pentru c[suntem]nc[prea barbari, =i nedemni de lirele acestor *armonio=i*, de=i *neinteligibili orfe¹*.

Ne]nv`rtim]ntr-o dilem[grea; sau sunt poe\ii de ast[zi prea sublimi pentru noi sau suntem prea pro=ti pentru accentele divei armoniei nou[=i dar]n tot chipul poe\ii scriu]n de=ert;]ns[nu a=a, poezia adev[rat[este =i a fost r[suflarea na\iilor, inima popoarelor; fie=tecare na\ie are organiza\ia sa;]n acea organiza\ie intr[limb[, haine, tradi\ii istorice sau casnice, obiceiurile care dezvoltesc plec[rile bune sau rele,]n timp ce t[ria lor pe un p[m`nt =i cu]nr`uririle suflate=i sociale se nume=te na\ionalitate. Cei care c`nt[latine=te, fran\uze=te, italiene=te, engleze=te sau m[car chineze=te pot pl[cea pedan\ilor, dar nu-s poe\i rom`ni: *Mioara*, *Naframa*, *Mihul* (balada), *Bujor*, *Toma lui Mo=u*, *Codreanul* vor tr[i c`t va fi un rom`n pe lume, iar poeziile D. D... D. D... D. D... D. D... vor tr[i vremea cer=ut[ca s[putrezeasc[un con\² de h`rtie, sau cu mare greutate =i cu cheltuial[s[treac[de la libr[ria dlui Nica la cofet[ria lui Vasile.

]ncheierea mea este]n pu\ine vorbe, ceea ce se face pentru balade, trebuie s[se fac[=i pentru toate tradi\iile noastre; c`ntece =i tradi\ii fac una, ele se t[lm[cesc =i se]ntregesc.

Izvorul adev[ratei literaturi este aicea; dac[a= fi poet =i mai ales poet mitologic, a= edita]nt`i mitologia rom`n[, care-i frumoas[ca =i acea latin[sau greac[=i care nu-i b[tr`n[=i purtat[ca o ruf[lep[dat[, =i ar fi]n\eleas[de tot omul ce =tie numai rom`ne=te.

Am ajuns departe-departe =i nu prea departe, cum zice c`ntecul. Suntem]n minutul vajnic, unde trebuie s[facem chipul trecutului, precum se face la ceasul mor\ii portretul unei rude. Cincisprezece ani]nc[, =i hainele, limba =i obiceiurile societ[\ii moldovene de ieri

¹ De la legendarul Orfeu, erou din mitologia greac[; fiu al lui Apollo; c`nt[re\ care =tia s[]mbl`nzeasc[p`n[=i fiarele cu arta sa; cu c`ntecele sale i-a ajutat pe argonau\i s[]nfr`ng[greut[\ile expedi\iei.

² *Con* — teanc de 24 de coli de h`rtie.

se vor acufunda]n uitare; cu ce vom fabrica oda, drama, vodevilul sau elegia trecutului? Cu ce vom t[]m[ci istoria, dac[nu vom cunoa=te sufletul mortului? Ce va putea fi prop[=irea dac[nu vom =ti de unde a pornit? Ce m`ng`ieri putem sim\i noi, osta=ii prop[=irii, dac[nu =tim m[rimea luptei? Ce soi de p[rin\i vom fi, dac[lep[d[m clironomia¹ p[rinteasc[: c`ntecele mancilor², stahiile nop\ilor, pove=tile chelarilor³, priete=ugul \ig[na=ilor, ocara =i zaharul jup`neselor, greceasca dasc[lului =i c`te =i c`te obiceiuri =i credin\e, care s-au dus =i n-or mai veni, sunt legate cu via\a politic[=i mora-la ob=teasc[, istoria filozofic[a vremilor trecute?

III

Arma]nt`i =i cea mai grozav[care a b[tut cetatea trecutului a fost schimbarea portului vechi. Straiul f[cea omul; felul hainei modeleaz[trupul =i mintea, =i]ntip[re=te din p[rin\i]n fii tradi\iile =i obiceiurile. Precuv`ntarea istoriei moderne a \[rilor rom`ne este neap[rat schimbul portului; civiliza\ia de ast[zi este fapta logic[a p[r[sirii hainelor vechi; ideea nou[a n[v[lit]n \ar[odat[cu pantalonii, =i mai stra=nici dec`t n[v[lirile t[t[re=ti,]nc`t ai sc[p[ra, au p`rjolit =ac=`ri⁴, =licuri⁵, mestii⁶, giubele⁷ =i toat[garderoba str[mo=easc[.

Ivirea pantalonului]n Principate, ca tot lucrul merit de a preface societ[\ile, fu]nt`i ru=inoas[, r`s[], hulit[=i bajocorit[. Cel]nt`i rom`n care =i-a schimbat hainele pe un frac =i o p[l[rie a fost

¹ *Clironomie* — mo=tenire.

² *Manc[* — doic[.

³ *Chelar* — cel]ns[rinat cu aprovizionarea =i supravegherea c[m[rilor =i pivni\elor boiere=ti.

⁴ *+ac=`ri* — =alvari.

⁵ *+lic* (i=lic) — c[ciul[de postav sau de blan[, a c[rei form[=i m[rime varia dup[rangurile boiere=ti.

⁶ *Me* = un fel de cizmule de piele sub\ire, f[r[toc, purtate alt[dat[sub]nc[]n[minte.

⁷ *Giubea* — hain[larg[=i lung[purtat[de boieri.

mult[vreme pentru cur\ile boiere=ti din Ia=i =i din Bucure=ti un soi de caraghios, sau, dup[limba nou[, un bufon: v[tavii de prin ogr[zi r`deau, r`nda=ii =i \iganii s-ar fi ru=inat s[=-i ia c[ciula]naintea unui frac, iar boierii, netezindu=-i b[rbile mari =i tufoase dup[rang =i cin, strigau: "M[i neam\ule!..." cu un haz nespus. Iarna =tregarii alungau surtucele pe uli\... "cald... cold... domnule?..." =i alte multe frumoase iscodiri ale duhului de pe acea vreme. Boierii =i cucoanele le=inau de r`s; un boier mare din capitalie,]n ziua care, mai mult de glum[dec`t dinadins, se =f[bise, ie=i pe uli\ele Ie=ului; i se p[ru lumea cu totul alta, p`n[]n acea zi soarele =i lumina nu avuser[putere s[r[zbat[prin taclituri¹, scurteice; boierul, de=i deprins]n hainele egalit[\ii, cum le numesc autorii de ast[zi, sufla]ns[mai slobod =i mai voios. Ce g`ndea boierul]n hainele egalit[\ii nu se =tie, el singur a uitat impresiile momentului, c[ci]n mijlocul vio=elei sale o m`n[neagr[=i v`noas[]l apuc[de m`neca surtucului, =i un glas]i striga]n ureche: "A! ce dracu!... Domnule... parc[e=ti surd... de c`nd te strig!...hai degrab[s[dregi tr[sura, c[a=teapt[boierul s[ias[la Copou!..." Boierul se]ntoarse cu o vorb[lat[=i curat[moldoveneasc[... iar vezeteul,]nsp[im`ntat, se dep[rta m`r`ind]n din\i: "Pas de cunoa=te acum care-i boier =i care nu-i, dac[s-a nem\it =i st[p`nul meu!..."

Vezeteul luase pe boier sadea de car[ta=!

O, egalitate! iat[faptele tale...!

Nu trecea prin cugetul epocii c[]n ziua aceea un v`nt mare trecea peste Moldova =i-i schimba fa\... ast[zi hainele vechi au r[mas un suvenir de care ne mir[m c`nd se mai ive=te pe teatru.

Precum prim[vara rupe ghea\,a, umfl[p`raiele =i porne=te puhoaiete, a=a schimbarea costumului fu semnul pornirii duhului de de=teptare. Ideea =i progresul au ie=it din coada fracului =i din buzunarul jeletcii; repejunea revolu\iei fu m[rea\[, furioas[, d[rm`nd]n dreapta =i-n st`nga bunul =i r[ul, cl[tin`nd toate obi-

¹ *Taclit* — f`=ie lung[de stof[sau m[tase v[rgat[cu care boierii]=i]nf[=urau capul ori mijlocul, dup[moda turceasc[.

ceiurile =i toate credin\ele oamenilor vechi; =alvarii]ncurcau slobozenia mi=c[rii, calpacele¹ =i =licele]ngreuiiau capul, de aceea r[maser[m]n urma civiliza\iei; am tr`ntit tot la p[m`nt, s[alerg[m mai iute, prefacerea hainelor a pref[cut de]ndat[condi\iile sociale ale lumii noastre, precum =i rela\iile familiei. Emancipa\ia copiilor de sub frica =i palmele pedagogului se trage de la pantaloni... }nr`urirea moral[a pantalonului a fost nem[rginit[... }n vremea veche, un copil p`n[la 25 ani nu avea voie, nici]ndr[zneal[s[=ad[jos f[r] porunca tat[lui; c`t ar fi fost de b[tr`n, burlac sau]nsurat, ie=it sau neie=it din casa p[rinteasc[, tot copil era; un boier cu barba alb[istorisi]ntr-o zi c[, fiind odat[la drum cu nevasta lui, doi copii =i p[rintele lui, s-au ascuns]n dosul tr[surii s[trag[un ciubuc de chef... =i g[sindu-l tata-boier, i-a rupt ciubucul de spate...! De c`nd pantalonii, sistema educa\iei s-a schimbat! frica, varga =i ciubucul au lipsit.

]n rela\iile sociale, schimbarea a fost mare, mai sim\itoare, fracul a introdus demnitatea, pantalonul a silit oamenii a=i m[sura coloveran\iile ce le f[ceau celor de la care a=teptau vrut folos.

Straiul oriental, moale, larg, se pleca la tot soiul de]ndoial[... straiul de ast[zi, prins]n curele, supiele, g`tul dezgrumat de leg[turi,]mpiedic[]ndoiturile de =ale =i de cap; de voie, de nevoie, oamenii sunt sili\i a nu se pleca pe c`t poate ar vrea...]ntre doi oameni cu frac, pantaloni =i p[l]rie, pas de cunoa=te care]i de vi\[, care]i om nou; educa\ia =i pantalonul au astupat =an`urile ce desp[r]eau clasele boiere=ti.]n vremea de mai]nainte, haina era r[va=ul de drum al omului, care-\i spunea de departe m[sura]nchin[ciunii, sau te silea s[dai dreapta sau st`nga pe drumuri. Dup[barb[ras[de tot, mai mult sau mai pu\in r[tunzit[, sau dup[soiul c[ciului =tiai cu cine ai de a face; cu c`t c[ciula era mai mare, cu at`ta omul era mai]nsemnat; pe c`t =licul se urca]n l[\ime =i]n lungime, cu at`ta capul aflat dedesubt era tare =i mare =i stra=nic la via\].

¹ *Calpac* — c[ciul[din piele neagr[, tivit[cu blan[, purtat[de domn =i marii boieri.

Un om pe vremea aceea putea f[r] ru=ine s[nu =tie carte, dar pentru un =lic, mai ales s[fi fost acel =lic nalt ca obeliscul din gr[dina public[, s-ar fi dat]n v`nt.

Costumul]nsemnat aicea va p[rea urma=ilor no=tri o poveste din halimale¹!... poate c[str[bunii no=tri ne-ar fi str`ns de g`t, s[fi g`ndit ei c[vom fi cu capetele pletoase, nerase =i nevrednice de =lic =i de calpac! Halima va p[rea viitorului slava l[utarilor, precum ni se pare halima ast[zi, c`nd povestesc babele =i mo=negii de taiafetul b[tr`nilor: un boierna= avea 20 slugi, un boier =licar de la 20]n sus, calpacele se urmau peste sut[! De=i mamele noastre str`ngeau oalele cu unt =i sm`nt`n[sub divanuri, economia era cuv`nt =i lucru necunoscut, petrecerile erau uria=e, via\a de la \ar[— o veselie]ndelungat[! ospitalitatea de care ne f[lim ast[zi, ca o dreapt[, sf`nt[=i nemuritoare mo=tenire a s`ngelui roman... este umbra numai a ospitalit[]i p[rinite=ti... hanurile, tractirurile², otelurile au intrat]n \ar[]n frac =i]n pantaloni.

IV

Acestea sunt suvenirele care le jelesc, parte s-au dus, parte se duc... cu c`t vremea trece mai iute =i le acoper[de uitare, cu at`ta par mai frumoase. Nu mai]n\elegem via\a de la \ar[; p[rin\ii no=tri singuri o cuno=teau. Vara =i iarna, por\ile cur\ilor sc`r`ie, orzul =i ov[zul nu ajungeau la musafiri, pivni\a era plin[p`n[]n g`t de vin vechi, de Odobe=ti =i de Cotnari, iar pelinul voios se scotea cu mare ceremonie la zi-]nt`i mai. Boierii de primprejur]n chioatele surugiilor,]n pocnetele harapnicelor,]n]mpu=c[turile feciorilor boiere=ti se adunau c`nd la unul, c`nd la altul.]iganii tr[geau la manele³ de se omorau, cucoanele sulimenite oftau, iar boierii a=eza\i

¹ *Halima* —]nt`mplare extraordinar[, cu multe peripe\ii.

² *Tractir* — birt, osp[t[rie.

³ *Manea* — c`ntec oriental duios.

pe covoare beau vutc[]n papucii amorezelor;]=i zv`rleau]n sus fesurile =i se s[rutau cu l[utarii; c`nd nu erau nici musafiri, nici l[utari, nici amor, r[m`nea frica t`lharilor. G[tirea unei familii boiere=ti de \ar[era un eveniment serios, la care cucoana g`ndea cu cinci luni mai nainte; pornirea era o bejenie]ntreag[. Ast[zi ducerea la \ar[seam[n[o preumblare la Copou; cel mai ahotnic¹ =ade dou[sau trei luni]ntre gazete, reviste =i publica\iile nou[ale Parisului =i ale Ia=ului; poarta]i]ncuiat[, boierul casc[pe un divan, cucoana pe cel[lalt, c`nd =i c`nd c`te o rar[vizit[]ntreie=te mai mult dec`t]mpr[=tie ur`tul; boierii nu mai au prin sat nici cumetri, nici fini, nici fini=oare; nici c[se mai]nv`rte=te prin ograd[hora s[teasc[, de-abia s-a z[rit boierului c`nd ajung =i c`nd pornesc... Verdea\ a c`mpului se cuprinde]n iarba din ograd[... umbra copacilor...]n doi salc`mi din gr[din[. Dup[trei luni de zile, boierul =i cucoana se]ntorc]n colbul Ia=ilor, =i nou[luni suspin[iar[=i duc[]ntrecerea =i frumuse\ea de la \ar[.

C`nd]mi aduc aminte de vremile acelea, de veselia familiilor, de credin\ele casnice, de obiceiurile traiului, mi se pare c[moldovanul era vioi, vesel, cu inima deschis[, ca =i casa; fracul ne-a de=teptat mintea, dar ne-a str`ns inimile, ca =i piepturile; veselia noastr[]i p[c[toas[, r`sul nostru]i jum[tate de r`s; fudulia p[rinteasc[era m[rea\[, pompoas[=i boiereasc[, a noastr[]i o\ [r`t[; veselia cuprindea =tiu\ii, cunosu\ii =i necunoscu\ii; se vedeau =i erau prieteni; noi suntem reci =i c`t s-ar putea mai str[ini unii de al\ii; =lic =i =lic se iubeau, noi nu =tim dac[sub oricare frac este un om; de aceea prietenia]n acea vreme era mult[=i =aga lung[, ast[zi priete=ugul]i rar, dar =aga]i mai bun[; cu =aga, cu veselia =i traiul de atunce numai \ara putea s[plac[p[rin\ilor no=tri, salonul]i nou ca =i noi. Cu c`t erau slobozi =i =[galnici cu femeile]n adun[rile lor,]ncepute =i sf`r=ite cu mese mari =i l[utari, cu at`ta suntem politico=i =i rezerva\i cu damele, gluma, =i inima groas[era duhul

¹ *Ahotnic* — lacom, pasionat.

de atuncea; galanteria lor nu s-ar primi m[car]ntr-un bal public din P[curari sau]n vestitul =i raposatul +uster-bal de la P`rlita... c`te =i c`te alte obiceiuri care nu le =tiu, nu vorbesc de vremile]nc[mai vechi unde echipajurile Jup`neselor erau un car]n doi sau]n patru boi, tr[surile boierilor — un cal umbl[tor, cofet[riile — o rachierie-c`rcium[, unde boierii cinsteau un pahar de rachiu =i luau un covrig p`n[a nu merge la Divan; aceste vremi sunt timpurile eroice, adic[fabuloase, ale societ[]ii moldovene.

Socotesc]n opinia mea c[mult a= face pentru luminarea istoriei, pentru dezvoltarea adev[ratei literaturi na\ionale, de a= putea culege, zi de zi, ceas pe ceas, impresiile, hainele, traiul str[mo=esc, sau m[car de a= putea \inti g`ndul oamenilor de talent a o face.

Nu numai c[nu-s b[tr`n... dar]nc[sunt t`n[r de la 1835... =i tot]mi aduc aminte de c`teva lucruri. Una din cele mai vii]ntip[riri ale trecutului]mi este serbarea zilei-]nt`i mai. Dac[a= fi c`t de pu\in pedant, nu mi-ar fi greu s[leg ast[serbare na\ional[cu s[rb[toarea unei dumnezeoaie a c`mpiilor latine de pe vremea str[mo=ului nostru Traian =i suitorii lui p`n[la bunul Evandru; de nu mai jertfim pe altar un miel, fruntea turmei, =i o junc[alb[, fudulia ima=elor, de nu mai d[m z`nei colive f[cute de miere =i fructe de f[in[]n ziua aceasta, dar obiceiul tot a p[strat florile =i veselia. Fie aceast[zi serbarea Maiei sau, precum]mi place a g`ndi, a (zei\ei) Floris, c`\i fl[c[i =i c`te fete mari sau codane]n \[rile rom`ne=ti, to\i =i toate se]mpodobesc cu flori, care la p[l[rii, care la codi\[, care la s`n; Moldova, Ardealul, \ara Munteneasc[]n acea zi sunt flori mi=c[toare; de cu sear[fetele se lau, fl[c[ii se piapt[n[=i]n zori de ziu[c`nd Flora, vreau s[zic zi-]nt`i mai, sur`de (m[rog de iertare), v[ile clocotesc de chiote, pocnete de frunze, de r`suri, de fluiere =i de cimpoaie; fetele alearg[prin p[dure dup[flori, b[ie\ii — dup[fete; mesele se]ntind pe sub copaci, doinele r[sun[, pe coastele dealurilor nevestele =ed la vorb[, iar seara o hor[neobosit[se]nv`rte=te la scr`nciob]n preajma cr`=mei.

De=i boierii, p[rin\ii no=tri, erau moldoveni, via\ a c`mpean[fi-

ind adev[rata lor via\], s[rb[torile aveau tot aceea=i primire]n curtea boiereasc[=i]n bordeiul s[tesc, epocile mari ale anului, adic[s[rb[torile bisericii =i serb[rile obiceiului, erau bucuria boierului =i bucuria \[ranului, precum umbra, urletul c`inilor noaptea, stahiile =i strigoii (nu de la Teatrul Na\ional, dar strigoii de la sf. Andrei)]i umpleau de speriat pe am`ndoi.

La zi-]nt`i mai era huiet mare]n cur\ile boiere=ti; \iganii, p`n[=i buc[tarul, se fuduleau]n c[ma=e din]nt`mplare curate, chelarul, chel[ri\,a,]lpt[ri\,a, surugiii, oamenii ogr[da=i, albi ca om[tul =i ra=i; ograda se m[tura, \igancele de prin cas[n-aveau]nc[vreme s[rup[rochiile ro=ii =i tulpenele galbene de la Pa=ti.

]n sf`r=it, toat[casa era plin[de mi=care, toate fe\ele pline de bucurie;]n asemenea zi, jup`nesele de la camar[\ipau =i nu prea b[teau, cucoana da dou[palme]n loc de trei; dup[mult]nv[]m[=ag =i ame\eal[a nenum[ratelor slugi, tr[surile cu cai]mpov[ra\i tr[geau la scar[:]n una se suia cucoana, cuconul =i arn[utul cu ciubucul,]n alta jup`neasa cu vutca =i dulce\ile,]n alta sofragiul cu talgerele, cu\itele, tac`murile =i \ig[na=ul clasic,]n alta stolnicul cu vinul, cafeaua =i p`inea,]n alta buc[tarul,]n alta proviziile =i,]n sf`r=it, slugile; femeile =i cucona=ii. De se]nt`mplau musafiri, precum =i era obiceiul, adunarea nu se mai num[ra, drumul se acoperea de tr[suri, str`nsura cu r[cnetele, chiotul ei sem[na a o nunt[de cele huiioase, precum numai p[rin\ii no=tri =tiau a le face; c[]l[re\ii, baloanele¹, bra=ovencele² =i c[ru\ele ajungeau]ntr-o poian[mare =i frumoas[]n mijlocul codrului, unde iarba (e) frumoas[ca m[tasea =i]n v`rv se g[it[ne=te³, nu departe de un izvor rece,]n care sticlesc fedele=ele⁴ cu vin. Mesele se]ntind dup[o dulcea\[, masa boiereasc[, masa jup`nesei, a feciorilor, masa oamenilor =i masa \iganilor; sub poalele codrului verde se vede un foc

¹ *Balon* — tr[sur[mare cu patru locuri a=ezate fa\]n fa\.

² *Bra=oveanc[* — tr[sur[sau c[ru\ cu coviltir.

³ *G[it[ni* — a se r[suci la v`nt.

⁴ *Fedele=* — mic butoi, de form[variat[, pentru transportat apa sau vinul.

uria=, =i]mprejurul focului buc[tarii asuda\i muncesc c`t pot: miei]ntregi se]ntorc]n frig[ri de lemn, iar p`rp[lacul umple p[durea de miros. L[utarii c`nt[, l[utarii, bucuria inimilor, veselia urechilor p[rinte=ti, tot soiul l[utarilor de ast[zi, care numai la vedere ne umpleau pe noi de spaim[=i fric[, ca buhaiul ur[tor]n ajunul Anului Nou.

Boierii se puneau la benchetuit =i-i tr[geau o veselie mai home-ric[dec`t cele din *Iliada*, boierii cei tineri cu arn[u\ii dau din pu=te, cucoanele c`ntau un viers frumos cu ahturi nesf`r=ite =i cu ochii]neca\i]n amor, slugile huiiau =i se b[teau]n capete, surugii se]mb[tau; porneala era un zgomot =i o amestecare nespus[.

La]ntoarcere, popasurile se]ndeseau,]nchinarea paharelor era un act serios =i be\ia — o fapt[m[rea\].

Genera\ia noastr[]i posomor`t[, lumea era zgomotoas[=i cerul neguros, c`nd ne-am n[scut... O zi]i ca =i alta; nici una nu se a=teapt[cu ner[bdare, nici una nu trece cu mul\umire deosebit[; ar veni sau nu, tot at`ta ne-ar fi. Bucuriile =i necazurile oamenilor trecu\i nu le]n\elegem; Anul Nou sau anul trecut, zi-nt`i mai sau alt[zi, tot acela=i ur`t ne aduce, tot acela=i sacal`c¹ ne las[; petrece-rea noastr[nu-i veselia, caii, vinul, \iganii, femeile =i huietul, petrece-rea noastr[e g`ndul posomor`t; balurile, care \in loc de adun[rile cele vechi, seam[n[pe l`ng[ele o]ngropare. Dac[culegem c`te o floare, dac[vrem c`teodat[s[iubim, facem... o experien`\... o studie a inimii...! Sunt dou[zeci de ani de c`nd n-am mai v[zut o zi-]nt`i mai cumsecade... +i nici voi mai vedea. De-abia se simte]n ziua aceea o mi=care moale; s[rb[torile au zburat. Societatea edu-cat[a Moldovei seam[n[a fi o colonie englez[]ntr-o \ar[a c[reia nici limb[, nici obiceiuri, nici costume nu ar cunoa=te; str[in[tatea se oplo=e=te]ntre noi; doi oameni se m[soar[ast[zi de dou[ori din cap p`n[]n picioare p`n[a nu rosti un cuv`nt. Cu c`t c`=tig[m]n prop[=iri, cu at`ta pierdem]n rela\iile private.

¹ *Sacal`c* — grij[, necaz.

HOLERA

De o bucat[de vreme]ncoace o amenin\are]nfrico=at[se leag[n[pe popula\iile Europei. Ca =i ciuma]n timpurile trecute, ie, =i mai mult dec`t ciuma, holera]=i]ntinde st[p`nirea pe toate \[rmurile,]nfrunt[toate climatele =i se joac[de toate preg[tirile. Paza sau nepaza, r[ceala sau c[ldura, dieta sau n[vala n-o cheam[, dar nici o alung[. Vine, se duce cu pricin[=i f[r[pricin[, se]ntoarce nea=teptat, zboar[sau cloce=te... c`nd]=i alege prada... c`nd o ia de-a valma.

Moldova a v[zut holera de dou[ori =i n-o mai uit[... ea, care a uitat ciuma, ea a avut-o veacuri... c[ci holera este legat[cu cronicile timpului nou.

Iar]ncepe a se vorbi de grozavul r[u prin preajma noastr[; holera a b[tut \ara leahului, Gali\ia, se presupune pe unelocuri]n \ara neam\ului. Teama a fost mare mai deun[zi =i mult se lungise; holera a slujit de vorb[prin salonurile Ie=ului. La acest prilej am auzit mult[aducere-aminte a am`nduror holere din Moldova. Din dou[sute de oameni, boieri =i feciori de boieri, nici unul nu s-a g[sit s[nu fie voinicul unui episod,]ns[eu, care am avut nenorocirea de a r[m`nea singur viu din patruzeci persoane ce locuiau]ntr-o cas[, s[spun drept c[nu cred episoadelor nou[de la 1848. Dar frica trezit[]n voinicii no=tri cet[\eni mi-a adus aminte de o balad[=i de un om... cinstit...

La]nt`mpl[ri mari se arat[fizionomia popoarelor =i se poate m[sura puterea sufleteasc[a omenirii. Atuncea se dezvele=te dac[un popor]i dobitoc sau om. A=adar[, pe c`nd treptele ridicate ale societ[\ii fug, se vaiet[, se]nflanelesc, pe c`nd doctorii lipsesc =i spitalurile se]nchid, fizionomia ob=tii r[m`ne tot serioas[=i ne-

schimbat[... ca fatalitatea... zeul cel mare al str[mo=ilor no=tri... Dogma zis[a Orientului, nu =tiu de ce, este religia popoarelor... "De este s[fie, tot a fi..." =i cu vorba aceasta rom`nul hor[ie=te lini=tit, m[car s[piar[lumea...

}ns[]n toat[acest[stoic[lini=te, inima se moaie. Rela\iile zilnice se prefac mai iubitoare, mai duioase. C`t de mare este neb[garea]n seam[extern[a n[ravurilor, la]nt`mpl[ri care cov`r=esc]nchipuirea omeneasc[=i o \intuiesc]ntr-o nem[rginit[neputin\[, un ce nespus =i neputincios a spune arunc[o m[rea\] =i jalnic[apropiere. Doi prieteni]nt`lnindu-se se str`ng mai tare de m`n[, =i de intr[]n vro cr`cium[nu numai]nchin[paharele cu seriosul cunosut al rom`nilor, dar[fac o adev[rat[liba\ie mor\ii: "S[ne]nt`lnim pe ceea lume, m[i frate".

Balada care ne dovede=te aceste dou[fe\e grave =i sim\ite ale medaliei numit[rom`nul, ca toate baladele populare,]ncepe cu expunerea cea m[rea\]n dou[linii a sugetului, de care numai zic[torii satelor =i Homerii =tiu taina...

*Sus pe malul Oltului,
La casele V`lcului,
V`lcu bea =i vesele=te,
De holer[nici g`nde=te.*

V`lcu "bea =i vesele=te", V`lcu, rom`nul care nu=si schimb[nici fa\,a, nici obiceiurile]n fiin\,a primejdiei ce amenin\,a curtea =i bordeiul, se g[te=te de dus]n c`mpie la agonisit pentru copii dup[mustrarea maicii sale b[tr`ne care-i zice:

*— Tu bei =i te vesele=ti
+i de holer[nu g`nde=ti.*

Dar balada urmeaz[:

Iat[holera c[sosea...

La expresia aceasta nu-îi aduci aminte cum ne]nchipuim]n frageda noastr[copil`rie fiin`a ciumei?... o femeie mititic[la stat,]mbr[cat[de sus p`n[]n picioare]ntr-o p`nz[alb[fe=telit[,]nf[=urat[p`n[sub g`ti\]ntr-o c`rp[iar[=i alb[,]nc`t nici obrazul, nici ochii, nici gura nu se vedea, o]nchipuire poporal[, ca s[t[]lm[ceasc[c[boalele sunt oarbe =i secer`ea, =i pe cel nevoia=, c`teodat[mai mult pe bunul, b[tr`nul =i tinere\ea, =i pe cel nevoia=, =i cel care nu cere alt[de la Dumnezeu dec`t via\]ndelungat[. De multe ori am visat chipul ciumei =i pe]iganca cea nalt[-nalt[ca copacii, care se primbl[prin poiene cu desaga de-a umere de-amiaz[=i se uit[]n \arin[peste garduri...

Holera sosi... Aicea]ncepe duelul]ntre epidemie =i puterea suflteasc[. Aici obrazul cel de bronz al rom`nului se tope=te =i r[m`ne omul cu sim`irile lui... Orbul sau cer=etorul care a c`ntat]nt`i c`ntecul Holerei, prin o tranzi`ie minunat[, se ridic[de la metamorfoza ovidic[=i m[rimea epic[a micului poem la ceea ce inima unui om are mai sim`it =i mai dureros. Rom`nul cel nep[s[tor, rom`nul care, de=i se vesele=te c`nd lumea se sfarm[, V`lcu]ntreab[cu =aga cea viclean[care o cunoa=tem to\i: — “He, Holer[, ce cau`i pe la noi?” — “Am venit — r[spunde baba]nc`rpuit[— am venit s[-i iau copilele.” V`lcu =tia c[poate s[moar[=i nu-i p[sa:

Dar de copile nu g`ndea...

Rom`nul piere, omul =i p[rintele se ive=te, balada nu se]ncurc[]n analiz[, trece repede la \elul ei, c[ci =tie marele poet c[omul se mi=c[]nt`i la]nt`mpl[ri, =i apoi vin reflec`iile. G`ndul, adic[reflec`ia, nu este]n obiceiurile rom`nului, balada ne-a spus-o din capul locului. V`lcu intr[]n tocma[cu Holera... o tr[s[ur[foarte repede, dar[foarte caracteristic[a neamului nostru. V`lcu pl`nge =i intr[]n tocma[... vrea s[deie ru=fert¹ r[ului... =i ce ru=fert... ru=fert p[rintesc.

¹ *Ru=fert* — mit[.

*Las[copilele,
C[mi-s dragi ca soarele,
+i-mi ia zilele.*

P[rintele =i rom`nul au vorbit, c[ci la rom`n, dup[copil, ce este]n r`ndul dragostei dec`t natura, c`mpul, codrul =i soarele!...

Holera cea puternic[nu se]ndur[de lacrimile rom`nului... V`lcu, omul care a g`ndit c[nimic nu este mai scump dec`t bucuriile sufletului, de la ru=fertul moral pic[la ru=fertul cunoscut... el vrea s[deie carul... boii... oile... tot... numai s[scape copilele... care-i sunt dragi ca soarele...

Dialogul cu Holera se m`ntuie]n repeti\ia acestei compara\ii, =i un r`nd mai jos, dup[ce ne arat[Holera f[c`nd semne cu m`na la porti\ unei copil\ve b[l]ioare, balada adaug[f[r] alt[zicere: c["sus pe malul Oltului" a r[mas pustie: "casa V`lcului"!...

A\i v[zut canavaua baladei, s[vorbim =i de omul cinstit, aista-i un episod... dar[adev[rat.

Pe la anul 1838 sau 1839 m[]nt`mplasem]ntr-o dup[-mas[la polcovnicul M., unde o numeroas[adunare de militari =i particulari se]ndeletnicea a bea ciubuce pe ni=te lungi divanuri]n odaia cea mare, care pe atuncea]nc[nu se chema, peste tot locul, salon. Fumul]ntuneca odaia =i vorba felurit[se curmeze=ea.]n mijlocul vuietului, u=a se deschise =i dl Maior B... intr[. Un ura]l primi =i vorbele]=i luar[iar cursul lor. Ia=ul la 1839, ca =i ast[zi, nu se deosebea prin vreun entuziasm stra=nic pentru nici o individualitate sau vro pricin[. Primirea dlui B. m[mira... =i este de mirare, c[ci omul nu avea nimic[de cele ce impune o persoan[societ[\ii Ia=ului. Nici]nr`urire... nici bog[\ie... nici lingu=ire... nici tinere\,e, nici scandaluri politice sau amarez[; cronica Ia=ului, a=a de bogat[pe acea vreme, nu-l =tia. Nesim\itor nu era maiorul, c[ci]=i]ntorcea capul c`nd]nt`lnea o femeie b[tr`n[sau slut[, iar cu cele frumoase vorbea mult[vreme =i altele... Ce era dar[domnul B., s[insufla o a=a dragoste... Era pentru mul\i un original =i pentru to\i...

lucru rar... un om cinstit!... Domnul B. era de mijloc la f[ptur[, dar[a=a de /ig[rit¹ =i de slab, c[se vedea printr-]nsul, =i se p[rea un uria=; o pereche de pantaloni largi peste toat[m[sura lui putea ascunde fusele ce-i slujeau de picioare. C`nd se primbla, m`inile mergeau]ntr-o parte, picioarele]n alta, iar capul se leg[na]n toate p[r]ile;]nt`]nindu-l pe uli\ d`nd peste tr[suri,]ncurc`ndu-se]n pavelele =i butucii cu care era podit]a=ul, se p[rea o stahie... Capul era dezbr[cat de p[r] =i numai]n v`rf v]e surii =i str[lucitoare se cl[tinau, fruntea]naintit[, galben[ca ceara, sf`r=it[cu o pereche de spr`ncene tufoase ca secara de la Sf]nta Elena, se lega cu un nas coroietic. Ochii mititei =i sc`nteietori =i musta\sa sa neagr[ca pana corbului =i dreapt[ca p[rul ariciului zburlit, doi favori]i puternici cuprinz`nd ovalul obrazului, arat de vine albastre, f[ceau din dl B. o fizionomie neuitat[. Pe l`ng[acestea era plin de distract]ii, moale]n mi=c[ri, glasul]ntunecat =i slab, =i]=i m`nca nesf`r=it must[ile. Suflete=te dl B. era bun, de treab[, harnic =i cinstit, de plesnei de ciud[.

Mi se pare c[]l v[d]nc[. Cum =edeam tr`nti]i pe divanuri]n toat[dezinvoltura moldoveneasc[, maiorul se \inea]n picioare]n apropierea unei mese, pe care]=i sprijinea o m`n[lung[=i dispoiat[, puf[ind nem\=te dintr-un ciubuc. La =egile noastre de taifetel s[u tutungeresc,]ntrolocat² de reflec]ii filozofice asupra fumului =i a m[ririlor, c[ci erau tineri to]i pe atunci, maiorul zicea cu z`mbetul lui: "Totu-i fum]n lume, fum pentru fum, mai bine]mi place a trage c[tinel =i mult[vreme din pipa asta, dec`t iute =i s[se scurg[repede. Cei care se suie v`rtos pe o roat[se scoboar[a=i]derea." O raz[de soare se juca pe fizionomia maiorului =i se asem[na, a= zice dac[le-a] cunoa=te, cu zugr[velile lui Rembrandt, iar fiindc[mul]i nu cunosc acele zugr[veli, el se aseam[n] cu un chip din alt[lume. Fiecare din noi f[cea monografia tutunului, spunea ziua, ceasul =i prilejul c`nd]ncepuse a deprinde puturosul n[rav.

¹ /ig[rit — jig[rit, pipernicit.

²]ntrolocat —]nso]it.

— Eu — zicea maiorul — nici gustul, nici pilda, nici îndemnul vreunei femei nu m-au adus la aceasta... c[ci sunt femei care s-ar socoti necinstite s[iubeasc[un om care nu juca biliard =i c[r\i =i nu tr[gea tutun... Dar nevoia holerei m-a silit. Chemat de slujba mea de a vedea =i a tr[i cu moartea]n toate zilele]n acea vreme, a ridica str[jile ce picau, a]ngropa f[r[deosebire solda\ii =i civilii, rugasem pe doctorul =tabului¹ s[-mi deie vreun leac, socotind =i eu c[ar putea fi vreun leac. A=a-i omul!... c`nd zidirea lumii se sfarm[, omul cel mai tare seam[n[(a) copil, necredinciosul alearg[la doctori, pe care]nainte =i]n urma primejdiei]i chem[m =arlatani. C`tu-i via\a]nflorit[, o cheltuim nebune=te; c`nd moartea bate la u=[, st[ruind la leacul hot[r`t ca un creditor]nd[r]tnic, ne rug[m s[mai a=tepte o minut[. Doctorul]mi d[du r`z`nd un =ipu=or² =i-mi prescri s[beau tutun: "Holera — zice el — e boala v[zduhului, fumul] cur[\]; fum[=i nu te teme... c[ci dac[e pe moarte, apoi holera nimere=te =i]n cur\ile aerisite =i curate =i te uit[=i]ng[un bolnav;]n m`na lui Dumnezeu e taina =i leacul..." }nt[rit asemenea de facultate m[d[dui]ndatoririlor mele, f[r[a mai g`ndi la primejdie. Pipa]n din\i,]n buzun[ri leacuri =i flanele, doctoream =i]ncurajam solda\ii, care de multe ori mureau]n bra\ele mele. }ntr-o zi]ns[am crezut c[r`ndul meu sosi...

Un soldat adusesse holer[]n Ia=i,]ntr-o clipal[moartea]=i]ntinse aripile asupra marelui ora=. De multe ori slobozind unui soldat foaia la spital, se ducea la groap[. La]nceput oc`rmuirea, spre lini=tea poporului, ascundea r[ul, dar[r[ul]ndoindu-se,]nsutindu-se]n pu\ine zile, spaima apuc[or[=enii;]ncepur[oamenii a fugi ca]n bej[niile t[t[r]=ti, cei care r[m`neau se]narmau =i se str[juiu prin casele lor. Norodul r[mase singur. Mili\ia,]nc[t`n[r[, fu scoas[la Holboca; =i ca s[nu r[m`ie t`rgul f[r[paz[, se r`nduise din cincisprezece]n cincisprezece zile c`te o roat[de grenadiri.

¹ +tab — statul-major.

² +ip — flacon.

Dar roata cea]nt`i r`nduit[, surpat[de boal[, nu]nt`rzie a=i cere schimb[tori... Generalul M. se f[cu Dun[re... “De ce — striga ofi\erul cu raportul — de ce ai]mbr[cat uniforma... nu =tii c[datorita c[tre patrie se arat[nu numai pe c`mpul b[t[liei, dar[ori=iunde se cere jertfa vie\ii?... Solda\i de-o zi, trebuie s[v[boteza\i uniforma]n orice primejdie.” Iar ochii generalului fugeau c`nd pe raport, c`nd pe uli\... Uli\ele erau ceva de speriat, Ia=ul, cu cinci zile mai]nainte str[lucitor de tr[suri, livrele, toalete, uniforme aurite, Ia=ul]n care se plimba serile pe toate uli\ele cu ghitara =i muzicile regimenturilor, cu r`s, cu =ag[=i amoruri, acum se zbuclama]n ceasurile cele de pe urm[. Se auzea numai un vuiet]n[du=it, pe care glasul clopotelor de moarte (Il) cov`r=ea]nfior[tor. }n toate p[r\ile se]ntindeau bolnavii cer`nd ajutor, mame despletite str`ng`nd copiii lor mor\i, scene de dezn[d]djure, chicote dr[ce=ti prin cr`ciune =i birturi, mul\i ar=i de sete s[t`r`iau pe la f`nt`ni, se culca]n glod, mul\i mureau, c`\iva se duceau s[n[to=i. }nfrico=at lucru e boala prin ora=e! Pe toate uli\ele, care pline de trupuri, cu picioarele, m`nile =i capetele]n toate p[r\ile b[l]b[nind dup[umbletul nepotrivit. }n zilele lini=tite, auzirea mor\ii de-abia]\i las[o impresie trist[, dar[s[vezi cum duce la groap[sute de mii, s[vezi oameni t[v]lindu-se]n glod, s[sim\i c[pier familiei]ntregi, =i uit`ndu-te]mprejuru-\i s[nu mai]nt`lne=ti un prieten m[car sau o cuno=tin\[, este peste]ncipuire de a spune =i, ce e mai de jale, poate c[ast[zi nici nu ne mai aducem aminte de aceste jertfe.

La cea vreme venise =i r`ndul meu, de=i r[ul contense. Eram leutenant;]ntr-o zi, duc`ndu-m[]n t`rgul de jos la o spi\erie,]nt`lnisem un subofi\er, care se sculase de pe boal[; era slab, ostenit, cu fa\ galben[=i mai mult mort. }mpotriva descri\iei doctorului, =i]n primejdie de a-l]ntoarce boala, subofi\erul se t`r`ise p`n[la spi\erie, unde avea un prieten. “Cum —]i zisei v[z`ndu-l —]ndr[zne=ti s[ie=i?... Chirurgul te-a oprit.” — “Dar!” — “Bine, nu te temi?” — “Pe via\a mea, domnule leutenant, a=a mi-e de sc`rb[s[tr[iesc singur, c[mai bine moartea. Nu mai pot.”

A=a de slab, a=a de m`ncat era de holer[bietul om, c[vedeam c[f[r[ajutor nu s-ar mai fi putut]ntoarce acas[. }] suii]n tr[sur[l`ng[mine, \in`ndu-l str`ns de m`n[, c[ci cel mai mic hop]l obor[¹, de-abia pornisem =i v[zui pe t`n[rul unterofi\er g[]lbenind ca ceara =i]nv`rtindu-=i ochii. — “Ce ai?” strigai. — “Nimic — r[spunse un glas murind — o ame\al[...”

Dar[nu sf`r=i, c[capul]i juca]n dreapta =i]n st`nga =i apoi pic[pe piept, =i]n sf`r=it trupul, ca un sac nesprijinit, se l[s pe perinile de dinainte; f[r[a mai g`ndi mai departe, cu m`nile mele]i f[ceam un br`u =i strigai vezetiului s[fug[la polcovnicul L..., care =eeda]n apropiere.

]n minutul acela o fric[nespus[m[lu[]n spate. Un ce rece]mi trecu prin vine =i o tremur[m[cuprinse, dar, domnilor, o fric[grozav[, s`ngele se oprise]n mine =i sim\eam c`rcei]n picioare, muream...

Maiorul se opri]n spunerea lui, sau pentru a se mai r[sufla, sau pentru a dep[rtat vreo impresie pu\in vesel[, c[ci]=i trecu de vro trei ori degetele lui ascu\ite, prin rarele vi\e, tu=i p`n[din fundul pieptului.

— Vede\i — urm[maiorul r`z`nd de un r`s care numai maiorul]l avea — vede\i g[]lbiciunea mea... nu-i nimica pe l`ng[g[]lbiciunea ce aveam dup[spusa celor ce m[cotor[sir[de subofi\erul meu...]ntors acas[m[apucam la frecat =i la]nvelit cu toate flanelele ce puteam g[si, dar[ideea c[aveam holer[m[urm[ri =i dup[ce trecu holera...]ncepui a fi fricos; numai g`ndeam la bietul subofi\er, =i mi se]ncre\ea carnea pe mine.

Unterofi\erul se]ns[n[to=i de al doile =i]n cur`nd cu o mare bucurie m[dusei la Holboca.

—]ntr-o zi dup[-mas[— ad[ug[maiorul — fusesem trimis]n t`rg cu un raport c[tre generalul M. Nu sunt]n stare, domnilor, s[v[descriu t[cerea =i m`hniciunea ce]nf[\i=a Ia=ul. De-abia de la

¹ A obor] — a ucide, a dobor[.

margine p`n[la cvartirul generalului]nt`lneam c`nd =i c`nd c`te un chip de om. Era ceva]n aer =i pe uli`e din pustiet[\ile de care vorbesc scripturile;]n locul mul`imii de tr[suri, negu`itori, de miimile de jidovi, domnea t[cerea grozav[a unui ora= de =aptezeci mii de oameni, ce se rumpe numai de c`r`iturile cioarelor, de urletul turmelor de c`ini s[lb[t[ci\i =i de c[lc[tura calului meu.

V[scutesc, domnilor, de reflec\iile mele... dar[mare jale este pe vremi nenorocite, c`nd un t`rg sau o \ar[se tope=te]ntr-o clipal[. V[doresc s[nu ajunge\i asemenea zile... atunci se cunoa=te c`t e de scump[o vorb[, ce este o str`nsur[de m`n[=i c`t[pu\in[deosebire este]n oameni mari =i mici... "Nenorocirea ne reboteaz[iar[=i pe to\i fra\i..."

Nara\ia maiorului ne cam atrist[=i conversa\ia r[mase mai lini=tit[.

CUGET{ RI

Partea Jnt`i

I

Oamenii care au ie=it la r`nd ast[zi, litera\i, oameni politici, arti=ti =i al\ii, Jn \ara Moldovei, sunt acei tineri care cu vro dou[zeci de ani mai Jnainte era cunoscu\i sub nume de nem\i, sau capete strop=ite, =i cu denumirea de fran\uzi, introdus[mai t`rziu. Nici o limb[Jn lume nu are un cuv`nt destul de puternic, ca s[exprime dispre\uitoarea semnificare a numelui de fran\uz, cu care unii b[tr`ni din Moldova porecliser[tinerii de pe la 1835, oamenii de ast[zi.

Acei b[tr`ni, ce se n[scuser[Jn giubele =i caftane, Jncet c`te Jncet au p[r[sit lumea, =i c`mpul a r[mas nem\ilor =i fran\uzilor.

Curioas[n[lucire omeneasc[!... De=i un p[trar de veac aproape a trecut de atuncea, totu=i urm[m a ne chema *tineri*, =i ni se pare c[suntem copila=ii cu plete lungi de pe la 1835; tot ne Jng`mf[m cu denumirea de *bonjuri=ti*, porecl[iscodit[la 1848. Dar vai de tinere=ia aceasta =i de tinere\ile acelei tinerimi! Fran\uzii =i nem\ii de la 1835, *bonjuri=tii* de la 1848 sunt albi, suri, =i cei mai mul\i Jn v`rsta celor ce erau b[tr`ni pe c`nd am r[s[rit noi.

Oamenii de ast[zi uit[c[nu am avut tinere\e! Jn ziua r[s[ririlor, pe la 1835, cel mai t`n[r din ei era mai b[tr`n Jnc[dec`t cel mai b[tr`n din b[tr`ni, fie cel b[tr`n din vremea celor Jnt`i nem\i!... =i de la 1835 p`n[la 1855, adic[Jntr-un curs de 20 de ani, mai mult a tr[it Moldova dec`t Jn cele de pe urm[dou[veacuri. Via\a p[rin\ilor a trecut lin[ca un r`u ce curge prin livezi =i gr[dini =i se pierde f[r[vuiet Jn Siret. Pe c`t erau ei departe =i str[ini de voinicii ce dorm la Valea Alb[, pe at`ta ne-am n[scut =i noi str[ini =i departe de d`n=ii. Jnt`mpl[rile lumii de primprejur mureau la grani\a \[rii; v[lm[=agul veacului Ji g[sea =i-i l[sa lini=ti\i...

Ei au deschis ochii]ntr-un leag[n moale de obiceiuri orientale; noi am r[s[rit]n larma ideilor nou[; ochii =i g`ndul p[rin]ilor se]ndreptau la R[s[rit, ai no=tri ochi stau \nti\i spre Apus!

Este o vorb[\[r]neasc[: *S[racu +tefan-vod[, unde-i s[vad[!...*]mi]nchipuiesc c`teodat[c[a ie=it din morm`nt un urma=, un vornic de la]ara de Sus, un bioer de Orhei, un hatman adev[rat, un c[pitan de t`rg, sau m[car cel mai ascuns postelnic din Adunarea \[rii, care a isc[lit dezrobirea vecinilor la 1772,]n biserica Trei Ierarhilor. Oare hatmanul acela ar putea s[=i cunoasc[urma=ii]n moldovenii de ast[zi? Hainele, n[ravurile, p[m`ntul au luat preface-re, p`n[=i limba, p`n[=i numele! +tefan-vod[s-ar crede]n alt[\ar[. Pentru odihna sufletului s[u n-a= dori s[mai vie +tefan-vod[, chiar =i de ar fi cu putin[. Ce ar face el pe un p[m`nt unde n-a mai r[mas urme de umbra lui m[car?... Vorba lui nu mai este limbajul nostru... Str[nepo]ii Ureche=tilor, Dragomire=tilor, Movile=tilor i-ar zice]n versuri,]n ode =i]n proz[: *Eroule ilustru! trompeta gloriei tale penetr[animile bravilor romani de admir[ciune grandioas[=i neindefinibil[pentru meritul ne]nvincibil[ciunei tale!...* — la care lucruri frumoase, de= neinteligibile pentru d`nsul, +tefan-vod[, bietul! ar holba ochii lui cei]nfrico=[tori... =i s-ar culca iar[=i]n morm`nt... Mi-e team[c[]n ziua de pe urm[, c`nd tr`mbi]a cereasc[ne va chema la judecata cea mare, nu ne vom putea]n]elege cu str[mo=ii no=tri, nici]n limb[, nici]n idei.

Unde-i +tefan-vod[s[ne aud[!

S[spun drept, risipirea cea iute a trecutului m[p[trunde de jale!... lupta dogmelor nou[a n[ruit risip[peste risip[]n societatea moldoveneasc[a=a de grabnic =i de temeinic, c[ni se pare c[nu au putut fi alte lucruri =i alte obiceiuri dec`t aceste de ast[zi. Jalea mea nu este]ns[c[au trecut, dar c[au trecut f[r] a=i l[sa testamentul; repejunea cu care s-a stins trecutul dintre noi este judecata cea mai]nfrico=at[a acelui trecut! *Ce este vrednic de tr[it nu moare!...* Unde sunt faptele de la 1772 p`n[la 1835, care vor r[m`nea drept fal[=i folos]n cronicile \[rii?... Unde sunt numele

neuitate de popor?... Trecutul e mort =i de tot mort! Dar mai [nainte de a arunca \[r`na vecinic[pe sicriul lui, s[-l mai privim pu\in... Nu se]nt`mpl[adeseori]ntr-o cas[un mort pe care]n via\a lui nu-l iubeau casnicii?... Copiii,]ns[, rudele, vecinii se str`ng, privesc]nc[o dat[la el,]=i aduc aminte de bunele r[posatului =i]l petrec la groap[cu un frumos =i cre=tinesc: “*Dumnezeu s[-l ierte*”.

S[zicem =i noi, *Dumnezeu s[-l ierte trecutul!*]ns[, ca vecinii =i rudele, s[lu[m aminte ce a avut bun r[posatul.

Suntem de ieri; putem]nc[s[ne amintim c`teva din obiceiurile copil[riei noastre, obiceiuri ce nu vor trece la copiii no=tri... Adeverat, avem inim[moldoveneasc[, dar am fost copii]n doi peri: ne-am n[scut]n Moldova b[tr`n[, am supt str[in[tatea; de=i capul ne este de neam\ sau de fran\uz, avem o datorie fireasc[de a arunca c`teva flori pe morm`ntul trecutului. Va veni vremea, dac[n-a =i sosit,]n care =i noi, tinerii de pe la 1835, tinerii =i bonjuri=tii suri de ast[zi vom fi chema\i b[tr`ni; vom fi judeca\i, nu dup[ceea ce am f[cut, dar dup[ceea ce min\ile strechiate vor socoti c[a trebuit s[facem; vom fi os`ndi\i nu dup[greutatea luptei =i a vremii de atunci, ci dup[patima partidelor =i dup[placul opiniei mul\imii. Umbra trecutului, ce]ntunec[c`nd =i c`nd o parte din via\a nostr[zilnic[, se]mpr[=tie. Moldova veche mi se]nf[\i=eaz[ca o p[dure deas[=i mare, unde toporul a t[iat iute]n dreapta =i]n st`nga, f[r[a fi]nc[put vremea de a cur[\i locul. Plugul, adic[civiliza\ia, st`rpe=te pe fiecare zi r[d[cinile =i preface codrul]n cur[tur[, cur[tura —]n lan frumos, iar lanul —]n c`mpii roditoare... La ziua judec[\ii, noi ne vom m[guli c[am fost topora=ii munc[i, iar str[mo=ii no=tri, cu ce s[se m`ng`ie, s[rmanii! Florile care a= vrea s[arunc, le-a= culege nu numai]n via\a politic[a trecutului, dar]n cele multe obiceiuri casnice din care unele ne-au leg[nat]n fa=[, =i de care p[rin\ii no=tri se rezemau]n ziua luptei!... Multe din ele au r[mas, dar, s[rmanele! ru=inoase =i ascunse.

Fran\uzii zic c[oamenii cei mari nu au nici p[rin\i, nici urma=i!... Poate am putea s[zicem =i noi ca d`n=ii, de=i nu suntem

mari. Nimica nu mai leag[Moldova de ast[zi cu trecutul, =i, f[r[trecut, societ[\\ile sunt =chioape. Na\\iile care au pierdut =irul obiceiurilor p[rinte=ti sunt na\\ii f[r[r[d[cin[, nestatornice sau, cum se zice vorba cea proast[, nici turc, nici moldovan; limba lor =i literatura nu au temelie, =i na\\ionalitatea atunci este numai o]nchipuire politic[.

Obiceiurile p[rinte=ti au p[r[sit clasele cultivate; aceste clase s-au dep[rtat de fizionomia poporal[prec`t s-au dep[rtat de tradi\\iile boiere=ti... S[nu ne]n=el[m:]n Moldova, ast[zi, exist[*cinuri*¹, dar boieri nu mai sunt!... avem proprietari, amploia\\i, boga\\i, speculan\\i, poe\\i, avoca\\i, profesori, aleg[tori, oameni mai bine sau mai r[u crescu\\i... Cine =i-ar mai zice ast[zi om de casa cuiva? Credin\\ele, vorba erau una la boier =i la plugar; acea leg[tur[s-a]ntrerupt! o pr[pastie ad`nc[desparte ast[zi omul nou, poreclit boier, de popor, =i pr[pastia aceea se cheam[=*tiin*\\a. Pe c`t boierul cre=te]n idei =i]n]nv[\\[tur[, pe at`ta poporul r[m`ne]n urm[.]n vremea trecut[, boierul vorbea, tr[ia cu \\[ranul, precum ar fi vorbit cu alt al s[u *nec[ft[nit*; se]n\\elegeau am`ndoi]n limb[=i]n idei; ast[zi]l]n\\elegem cu inima numai, =i trebuie s[]nv[\\[m limba lui. El nu mai este pentru noi dec`t un capital sau o studie moral[sau pitoreasc[. P[rin\\ii nu cuno=teau studia pitoreasc[... Avem dar o datorie sf`nt[, fireasc[=i na\\ional[a culege odoarele vie\\ii p[rinte=ti. Nenorocirea literaturii, pedant[]n condei, pedant[]n forme, pedant[]n idei, care]neac[=i omoar[]n \\[rile rom`ne=ti dezvoltarea spiritului =i a]nchipuirii, vine din pricina ne=tiin\\ei limbii =i a tradi\\iilor p[rinte=ti; literatura aceasta nu are r[d[cin[, nici d[road[.

C`nd Drago=ii =i R[dule=tii literaturii au desc[lecat pe \\[rmurile rom`ne, nu au]ntins urechile s[aud[de unde bate v`ntul, ce limb[vorbeau =i ce vorbe spuneau rom`nii; nu au auzit r[sun`nd cimpoiul prin v[i; nu au ascultat nici jalea, nici bucuria *c`ntecelor*;

¹ *Cin* — rang.

nu au apip[it inima l[utei... R[de=tii =i Dr[go=e=tii, fugari de la Turnul Babilonului, vorbeau latine=te, unii italiene=te, al\ii nu =tiau nici o limb[, al\ii galice=te... cum puteau ei s[]n\eleag[rom`neasca, adic[: o limb[pl[m[dit[dou[mii de ani]n lacrimi,]n s`nge]n c[ut[tura stelelor =i a naturii?]n loc de a zidi o literatur[cu materialul na\iei, ne-au adus haosul p[c[tos al poe\ilor, al]nv[\a\ilor, al tehnologi=tilor, al gramaticilor imperiului r[s[ritean, care alergau via\la lor]ntreag[dup[un cuv`nt nou, o regul[ingenioas[, o logogrif[; =i ne-au pref[cut pe noi, rom`nii ardeleni, moldoveni =i bucure=teni,]n Trisotinii =i Vadiu=ii veacului al XIX-lea.

Dumnezeu]=i¹ va face mil[cu noi =i va trimite vreun Champolion² ca s[t[lm[ceasc[urma=ilor no=tri operele =i limbile ce ne-au adus Dr[go=e=tii =i R[de=tii ace=tia.

Dac[este ca neamul rom`n s[aib[=i el o limb[=i o literatur[, spiritul public va p[r]si c[ile pedan\ilor =i se va]ndrepta la izvorul adev[rat: la tradi\iile =i obiceiurile p[m`ntului, unde stau ascunse]nc[=i formele, =i stilul; =i de a= fi poet, a= culege mitologia rom`n[, care-i frumoas[ca =i aceea latin[sau greac[; de a= fi istoric, a= str[bate prin toate bordeiele, s[descop[r o amintire sau o rugin[de arm[; de a= fi gramatic, a= c[l[tori pe toate malurile rom`ne=ti =i a= culege limba.

Am ajuns departe-departe =i nu prea departe, cum zice c`ntecul. Suntem]n minutul vajnic unde trebuie s[facem chipul trecutului...

C`\i (va) ani s[mai treac[, =i hainele, limba, obiceiurile societ[\ii vechi de ieri se vor cufunda. Cum vom fabrica atunce drama sau elegia trecutului? Cu ce vom t[lm[ci istoria dac[nu cunoa=tem sufletul mortului?... Ce va putea fi prop[=ireea dac[nu vom =ti de unde a pornit? Ce m`ng`iere putem sim\i noi, osta=ii prop[=irii, dac[nu =tim m[r]irea luptei?... Ce soi de p[r]in\i vom fi dac[lep[d[m]m toat[mo=tenirea p[r]inteasc[?...

¹]n *Rom`nia literar[*: se.

² Cel care a descifrat inscrip\iile vechi egiptene, scrise cu hieroglife (1700—1832).

C`ntecele mancelor, stahiile nop`ilor, pove=tile chelarului, priete=ugul \ig[na=ilor, ocară =i zaharul jup`nesei, greceasca dasc[lului =i c`te alte obiceiuri =i credin\e, care s-au dus =i n-or mai veni, sunt legate c-o via\ politic[=i moral[ob=teasc[, istoria filozofic[a vremilor trecute =i introduc\ia vremii nou[.

II

C`nd]=i arunc[cineva ochii pe ceea ce se cheam[literatura rom`n[, pu\ine =i rari produc\ii pot a-i opri cu pl[cere; pu\ine]ndestuleaz[mintea =i inima: cele multe sunt copil[rii, cerc[ri f[r[form[, a c[rora pre\ st[numai]n costul tipografiei =i]n]ncrederea ce au autorii lor c[nu se pot g[si lucruri mai frumoase pe lume. Pentru a]n\elege pe al\ii, trebuie gramaticile =i lexicoanele a feliu-ritelor limbi neolatine de ast[zi, sau de nu, e=ti silit a ghici, ca cimiliturile dlui R.¹,]n\elesul cuvintelor schimosite de sistemele geniiilor noi.

C`nd m[a=tept la vreo idee nou[, l[]murit[, izvor`t[din mintea rom`n[=i scoas[² la lumin[]n limba rom`n[,]mi aduc aminte c[ideea aceea am citit-o]n autori francezi sau nem\i, cu deosebirea]ns[c[ace=tia o exprimaser[lin[, frumoas[, f[r[sil[, =i ai no=tri o preface]n logogrif³. Unul preface toat[limba]n *iune*, altul]n *vie*, altul]n *iu*, altul]n *Int...* de nu =tii cum s[te]ntorci]ntre aceste patru puncturi cardinale ale gramaticilor.

Nu mai este iertat rom`nilor a gr[i rom`ne=te, sub os`nd[de *ignorant*\; o mare parte din acei ce se]ncerc a scrie =i-au dat cuv`ntul a schimosi ce este, =i mul\i vroiesc a face o limb[nou[: cei *procopsi*\i, sub cuv`nt c[sunt *procopsi*\i =i au idei, cei ne]nv[\a\i pentru c[doresc s[par[]nv[\a\i; nici unul nu g`nde=te c[limbile se fac prin

¹ Dimitrie Ralet publica]n *Rom`nia literar*[tot atunci o suit[de *Maxime =i]ntreb*[ri.

²]n *Rom`nia literar*[: scoase.

³ *Logogrif* — =arad[]n care trebuie ghicit un cuv`nt dup[indica\ii de con\inut.

vreme, prin scrieri bune, dup[r`ndul =i spiritul na\ionalit[\ilor! Adev[rat, nevoile nou[cer mijloace nou[, =i ideile nou[au trebuin\[de cuvinte nou[, dar nevoia trebuie s[le deie la iveal[, s[le creeze =i s[le]mp[m`nteneasc[. S[fim siguri c[unde ne-a trebui un cuv`nt, nevoia]l va iscodi, nu dup[sistema cut[ruia sau a cut[ruia, dar dup[logica limbii, pe care nu o fac nici]nv[\a\ii, nici lexic-coanele.

]n veacul al XVI-lea, c`nd Europa era la punctul unde suntem noi de vreo dou[zeci de ani, la rena=tarea =tiin\elor =i-a artelor, pedantismul amenin\la limbile de o soart[ce are mult[asem[nare cu soarta limbii noastre. Latinismul]neca spiritele; neologismul \inea loc de talent; iscodirea de cuvinte era *geniu!* Cu c`t o carte era plin[de sisteme, cu c`t era mai ne]n\eleas[, cu at`ta se p[rea mai frumoas[=i mai *sublim!* Pedan\ii se felicitau unii pe al\ii... era epoca lor!! Pe acea vreme tr[ia Rabelais, un om care =tia latine=te, dar vorbea curat fran\uze=te; cum s-ar zice ast[z]i la noi, un om ce ar =ti fran\uze=te, dar ar vorbi, cu toate acestea, rom`ne=te. Acest Rabelais r`dea de pedan\i, care despoia mereu latineasca vr`nd a schimosi fran\uzeasca. De s-ar ivi pe \[rmurile Dun[rii un Rabelais, nu s-ar ru=ina s[zic[=i de noi c[despoiem fran\uzeasca, ca s[schimosim rom`neasca.

Nu este din cale-afar[a]nm`na autorii ardello-rom`no-moldoveni la limba francez[din veacul al XVI-lea; mul\i din dlor vor socoti c[-i o fur[tur[sau o]mprumutare din sistemele =i scrierile vestite de ast[z]i; de pild[:

— *Mon ami, d'ond viens-tu a ceste heure?*

L'escholier lui repondit: De l'alme, inclyte et cèlebre academie que l'on vocite Lutèce.

— *Qu'est-ce à dire? dit Pantagruel à un de ses gents.*

— *C'est, — repondit-il, — de Paris.*

— *Tu viens donc de Paris? — dict-il. — Et à quoi passez vous le temps, vous aultres, messieurs estudiants au dict Paris?*

Repondit l'escholier: — Nous transfretions a sequane au dilucule et crépuscule; nous déamboulons par les compites et quadriviés de l'urbe;

nous despumons la verbocination latiale, et, comme verisimiles amorabonds, captons, la b n volence de l'omnijuge, omniforme omnig ne s xe f minin."¹

Au trebuit limbii franceze dou[veacuri pentru a se descurca de barbarismul pedantismului! I-au trebuit un =ir de oameni ca Rabelais, Pascal =i autorii al XVII-lea =i al XVIII—lea veac, pentru a se cur[\i de latinism =i de italianism, =i a se pune pe calea ei.

Ce este literatura de nu chiar expresia vie\ii unei na\ii? }nr`urirea literaturilor, ca s[fie dreapt[=i legiuit[, trebuie s[ias[din gradul civiliza\iei, din aplecarea na\ional[, din]nr`urirea st[rii morale, sociale =i politice; toate aceste elemente trebuie s[se]n=ire de-laolalt[. C`nd un popor moare, puterea literaturii lui este moart[; r[m`ne numai o rezerv[de idei, care nu sunt ale nici unui popor]ndeosebi, ci ale omenirii]ntregi, f[r] deosebire de timpuri; iar forma veche]ntrebuin\at[la lucrul nou nu-i alta dec`t o juc[rie. Cine]ntrebuin\eaaz[forma literaturilor vechi]nvie poporul acel mort cu g`ndul =i cu n[ravurile lui, c[ci literatura nu poate fi dec`t haina unei fiin\e.

Dar ce este pentru na\iile ce se r[t]cesc]n]ntreitul pedantism al formei, al cuvintelor =i al momi\[riei² str[inilor?

De mirare este c[rom`nii au]nceput cu pedantismul, c`nd pilda na\iiilor putea s[le fie de]nv[\]tur[. Italienii, spaniolii, fran\uzii s-au dezbtut veacuri]ntregi]n fa=ele pedantismului de tot felul, p`n[ce,]n sf`r=it, =i-au luat de seam[c[al XIX-lea veac dup[Hristos nu seam[n[cu al XIX-lea veac]nainte de Hristos; c[credin\ele au luat prefacere =i]ntindere, c[amestecarea noroadelor a amestecat ideile =i a alc[tuit odat[cu noi na\ii =i limbi noi, dup[]nt`mpl[rile noi ale omenirii. Veacul al XVI-lea, zis al Rena=terii, nu-i alta dec`t reac\ia lumii]n limbi, =tiin\e =i credin\e, =i r[scoala spiritului popoarelor]n contra pedantismului. Ce ni s-ar p[rea oare s[]nt`lnim

¹ Pantagruel, liv. II, chap. 6 (n. a.).

² *Momi\[rie* — maimu\[real[, imita\ie servil[.

pe uli\ve o manin¹ cu mestii turce=ti, cu frac, =i pe cap un coif rom`n? Pe teatru asemenea]mbr[c[minte se cheam[anacronism,]n literatur[pedantism.

Pedantismul are multe ramuri, dar nici unul nu-i mai aprig ca pedantismul cuvintelor, pentru c[-i cel mai u=or... Cuv`ntul e bog[\ia celor s[raci, f[r] de]nv[\tur[. Iat[c`teva r`nduri dintr-o bro=ur[fran\uzeasc[scris[de un rom`n vestit, dup[o t[lm[cire =i o compara\ie a dou[limbi,]n chipul urm[tor:

<i>italiene=te</i>	<i>rom`ne=te</i>
Campidoglio	Capitoliu
Nazione	Na\io
Razione	Ra\io

Urmeaz[bro=ura astfel: “*Quelques citations mettront à mème de comparer et d’apprécier les ressources de la langue roumaine*”²; de pild[:

Italiene=te

*Chiama gli abitator’ delle ombre eterne
Il rauco suon della tartarea tromba!*

Rom`ne=te

*Cheam[locuitorii eternelor umbre
Raucul sunet tartareei trombe!*

Alt[pild[:

*“Lorsque du créateur la parole féconde
Dans une heure fatale eut enfanté le monde
Des germes du chaos...”*

(Lamartine — *Le Désespoir*)

¹ *Manin* — n[mil[.

² C`teva citate ne vor pune]n situa\ia de a compara =i a aprecia resursele limbii rom`ne (fr).

Rom`ne=te

C`nd vorba mundifer[c-o ur[creatoare
A zis s[fie lumea]ntr-o fatal[oare
Din germenii lui Haos...

(Eliad — traduc`ie)

“*En faisant une inversion littérale de la traduction roumaine, nous laissons M-r de la Lamartine juger la quelle de ces deux langues était la plus capable d'exprimer sa pensée, lorsqu'il entonna le chant du Désespoir...*”¹ etc. (sic!).

Cred c[cea mai]n`eleapt[limb[este limba care ajut[pe om a=it[]m[ci g`ndul]ntr-un chip ca to\i ascult[torii s[-l poat[]n`elege. Nu =tiu dac[dl Lamartine s-a p[truns de frumuse\ea t[]m[ciirii, dar mul\i din noi, care suntem rom`ni, m[rturisim]n cuget curat =i]n frica lui Dumnezeu, c[nu]n`elegem nimica. Autorul limbilor transcrise aice este autorul =i n[scocitorul unei limbi scoas[la lumin[din *germenii lui Haos*,]ntemeiat[pe o gramatic[]n *io* =i un lexicon de asemene... Alte na\ii au lexicoane ca arhive a limbilor; nou[, rom`nilor, ne trebuie lexicon ca s[putem]n`elege ce se tip[re=te]n rom`ne=te, =i c`nd zic lexicon m[]n=el: avem limba, gramatica, operele =i lexiconul dlui E.²; avem limba, gramatica, operele =i lexiconul dlui L.³; avem gramatica =i limba dlui B.⁴; avem gramatica =i operele dlui S.⁵ =i alte multe limbi, toate sprijinite pe gramatici, opere =i lexicoane...

R[t[cirea dlui Lamartine prin literatura rom`n[]mi aduce aminte de o produc`ie care a f[cut oarecare senza`ie]n vreme: istoria unei c[l[torii prin s[]lb[]ticimile Ceahl[ului. Autorul⁶ spune cu

¹ +i f[c`nd o inversiune literal[a traducerii rom`ne=ti, l[s]m pe domnul de Lamartine s[judece care din cele dou[limbi era mai capabil[s[exprime g`ndul s[u c`nd intona c`ntecul *Disper[rii...* (fr.).

^{2, 3, 4, 5} Eliade, R[dulescu, A.T. Laurian, G. Bari\iu, G. S[ulescu.

⁶ Este vorba de Vaillant =i de cartea sa *La Romanie* (Paris, 1844). Vezi vol. III, p. 262—265, 272.

o mirare naiv[c[a g[sit, sub un munte, o f`nt`n[frumoas[, cu ap[limpede ca cristalul,]n care se jucau *naiadele*; care f`nt`n[o cheam[p[storii cu pietate, *f`nt`na Lamartin*]. Noi, cu mai mare *pietate*]nc[, am c[l[torit pe urmele c[l[toriei =i ne-am]ncredina[at c[autorul, plimb`ndu-se pe Ceahl[u, l-a pref[cut]n Parnas, =i c[pe Martin, un urs vestit]n mun[i, l-a luat drept dl Lamartine. Limba =i pilda dlui I. R., f`nt`na lui Martin etc. nu sunt lucruri nici trainice, nici serioase. Una se cheam[o voinic[iubire de faptele sale, cu o nem[rginit[dragoste pentru copiii sistemului ce a n[scut *cu o ur[creatoare*; episodul lui Martin este o fantezie poetic[, ce miroase² de departe a mitologie.

III

}ntr-un \inut al Ardealului se ivi la 1848 o zi frumoas[pe un c`mp]ntins, unde patruzeci mii de rom`ni stau s[asculte, sub aripile unui steag]n trei culori, *cuv`ntul Inteligen[iei* ardeleni. Moldoveni =i munteni, pribegi ai tulbur[rilor din][ri, priveau cu b[taie de inim[adunarea, o=tit[gr[mad[c`te gr[mad[, dup[satele =i \inuturile de unde veniser[oamenii. Un popor]ntreg, de acela=i port =i aceea=i limb[ca =i a poporului nostru, sta m[re\]n lumina soarelui, =i printre sucmane se vedeau amestecate multe surtuce; aceste surtuce acopereau piepturile tineretului de frunte ie=it din Blaj =i din =coalele Ardealului, tineret cu mare curaj =i mare iubire de neamul rom`nesc! Mult[mirare insufla pribegilor spectacolul fr[\iei curate]ntre surtuce =i sucmane; fr[\ie nu numai de s`nge, dar fr[\ie]n trai =i]n obiceiuri, =i]n toate rela[iile. Societatea]n Principate, ca toate societ[\ile vechi, este]ntemeiat[pe nepotriviri, pe interesuri ce se prigonesc =i pe ierarhii; ardelenii, tolera\i numai pe p[m`ntul ce-l ocupau p`n[la 1848, =i privind cu duio=ie de peste mun[i la][ri, adic[la Moldova =i Valahia, alc[tuiau numai o fami-

¹ }n *Rom`nia litarar*[: mires[.

lie, =i o familie patriarhal[. Noi, moldovenii, trepta\i de]nt`mpl[rile istoriei, mazili, neamuri, bresle, gloate, boieri =i feciori de boieri, vi\e pr[p[dit]e]n]ntunericul desc[lec[rii, nu putem forma o familie patriarhal[ca acea ardelean[de la 1848. Pribegii dar,]nf[\i=[torii luptei]n Principate, ai egalit[\ii drepturilor, iar nu a oamenilor, urmar[cu ochii plini de mirare uimitoare fr[via aceasta, =i mai c[,]ntr-un minut de]nfocare, ar fi dorit s[nu se fi n[scut feciori de boieri.

]n ziua aceea frumoas[un lucru]ns[lipsea pe c`mpul Blajului... limba!... *Intelligen\ii*, fra\i =i fii ai miilor de rom`ni aduna\i, de pe tribunele C`mpului *Libert[\ii*, nu vorbeau rom`ne=te, =i v`ntul]nvieter al acelei zile m[re\ve purta pe deasupra capetelor o babilonie de cuvinte strop=ite =i smulse din latine=te¹ pe care bie\ii rom`ni nu le]n\elegeau nicidecum, de=i le primeau ca semne de m`ntuire zic`nd: "o fi, dar... a=a o fi!"

]ntr-o sut[sau dou[de inteligen\i ce se aflau atunci la Blaj, numai pe doi b[rba\i i-am auzit gr[ind rom`ne=te cu rom`nii, =i ace=ta, c`nd]i ascultau vorbind, strigau: "a=a! a=a e!", iar nu "o fi... a=a o fi!" Unul din acei doi zicea: "Ungurii vreu Unio!... +ti\i ce vrea s[zic[Unio? Vrea s[zic[c[p`n'acum ei ne-au]nc[lecat pe p[r =i acum vreu s[ne puie =i =aua]n spinare!" Al doilea striga: "Uita\i-v[pe c`mp, rom`nilor! — Suntem mul\i ca cucuruzul brazilor, suntem =i tari, c[Dumnezeu e cu noi!" — Dintre ace=ti doi rom`ni, care gr[iau rom`ne=te, ungurii l-au sp`nzurat pe unul, iar pe cel[lalt rom`nii l-au numit cu fal[]mp[ratul mun\ilor.²

Fra\ii ardeleni se f[lesc c[au fost de=tept[torii Rom`niei =i restauratorii limbii; adev[rat este c[sistemele limbistice s-au n[scut]n =coalele latine din Ardeal; de acolo, peste mun\i, ca un puhoi, s-au rev[rsat]n =esurile noastre =i au dat m`na cu pedantismul

¹ Vezi *Organul lumin[r]ii* din Blaj (n. a.).

² Avram Iancu (1824—1872) — conduc[torul o=tirilor \[r[ne=ti]n timpul revolu\iei din Transilvania (1848—1849).

moldo-rom`n. Pedantismul moldo-rom`n, mai mult superficial, a produs o literatur[f[r[via\[, expus[criticii, =i care niciodat[nu va c`tiga dreptul de]mp[m`ntenire]n s`nul unui neam ce a improvizat minunatele balade (c`ntece b[tr`ne=ti), culese =i scoase la lumin[de V. Alecsandri. Gramaticii ardeleni socotesc c[sc[parea =i fericirea Rom`niei stau numai]n sistemele limbistice; de aceea ardelenii s-au os`ndit a se]mp[r`vi des[v`r=it]n dou[na`ii: una, latineasc[, a doua, rom`neasc[; de aceea nici o carte nu se tip[re=te]n Ardeal care s[poat[fi citit[=i]n\eleas[de toat[rom`nimea.

Priveli=tea adun[r]ii de la Blaj, auzirea cuvintelor rom`no-latine ce s-au rostit pe C`mpul Libert[\ii =i citirea scrierii dlui A. Papiu (*Istoria rom`nilor din Dacia superioar[*) ne-au]ntemeiat]n ideea c[sistemele limbistice au ame`it capetele multor rom`ni cu cap,]nc`t ace=tia par a nu mai =ti nici scrie, nici gr[i.

Istoria dlui Ilariu e personifica`ia unui sistem; aceast[istorie nu poate sluji de]nv[\[tur[rom`nilor, c[ci sistemul limbii]neac[subiectul. Dac[=efii nu vorbesc limba solda\ilor, dac[]nv[\a`ii =i autorii nu scriu pentru popor, apoi de ce mai pierd vremea]n vorbe =i]n scrieri ne]n\elese?

Nu zic nimica despre spiritul du=m[nos al *Istoriei rom`nilor...*, socot]ns[c[e vremea ca s[ne oprim pe aceast[cale de partide; de mult ce ne vom l[uda, de mult ce vom huli celelalte neamuri, rom`nii vor socoti c[sunt buni =i mari din n[scare, =i se vor acu-funda iar[=i]n somnul lor ad`nc.

IV

De mult caut a-mi da seam[de haosul limbistic din Ardeal, =i nu izbutesc dec`t a m[pierde]ntr-un haos de g`ndiri. Asemene anomalie nu ar fi de mirare]n Principate, unde treptarea poporului,]ntemeiat[de]ndelungat[vreme, =i]mprejur[r]ile politice au putut aduce institu`ii =i elemente felurite din toate p[r`vile, unde

educarea cu totul francez[, de treizeci ani]ncoace, a putut aduce]n r[t[cire forma =i stilul scriitorilor, precum educa`ia greceasc[a veacului trecut a l[sat urme vederate. Dar Ardealul nu ne poate da t[]lm[cirea istoric[a r[t[cirii sale, =i este greu de]n`eles cum o familie patriarhal[, unit[]ntr-un singur g`nd, sentimentul nenorocirii sale, a ajuns la comedia limbistic[de pe c`mpul Blajului! Cu durere o mai spunem o dat[, Blajul a fost o tribun[unde multe din c[petenii p[reau a se lupta mai mult pentru un sistem scolastic dec`t pentru drepturile neamului rom`nesc.

C`nd =i cum au r[s[rit sistemele?... Veacul al XVIII-lea a dat ardelenilor doi autori rom`ne=ti: +incai =i Petru Maior. +incai, de=i pe ici-cole se]ncearc[cu limba,]ns[, dedat cu cronicarii rom`ni, este rom`n]n limb[,]n idei, p`n[=i]n form[; ceva=i din m[rea`a simplitate a cronicilor noastre se revars[]n *Cronica rom`nilor* a sa.

Petru Maior, ce trece]n opinia ardelenilor]nainte a lui +incai, de=i]nc[rom`n, dar se uit[cu dragoste la limba latin[=i lucreaz[la deschiderea erei aste nou[care nu a produs nici o carte rom`neasc[. Pildele vor ar[ta mai bine ceea ce vream a spune dec`t cuvintele; iat[cum scrie Miron Costin]n *Letopise`ul Moldovei*: "}]nceputul \[rilor acestora =i a neamului moldovenesc =i munte=esc =i]n \[rile unguere=ti cu acest nume de rom`ni, p`n[ast[zi, de unde sunt veni`i]ntru aceste p[r`vi de p[m`nt, a scrie mult[vreme la cump[n[au st[tut cugetul nostru. S[]ncep osteneala aceasta dup[at`tea veacuri de la desc[lecatul \[rilor dint`i, de la Traian]mp[ratul R`mului, cu c`teva sute de ani preste mie trecute, se sparie g`ndul. A l[sa iar[=i nescris, cu mare ocar[]nfundat neamul acesta de o seam[de scriitori, este inimii durere."

"Dup[multe solii ce trimisese Bogdan-vod[la craiul le=esc pentru sor[-sa Elisafta, pre care o au cer=ut, =i v[z`nd c[nu vrea s[i-o deie, au socotit c[are vreme s[=i r[scumpere ru=inea sa despre craiul le=esc cu s`nge nevinovat, =i au]nceput a str`nge oaste. Ce v[z`nd craiul unguesc vrajba ce intrase]ntre d`n=ii, =i sim`ind c[

Bogdan-vod[face oaste asupra le-ilor, au trimis sol pre +tefan Teleki ca s[-i poat[]mp[ca..."]¹.

Asta e limba moldoveneasc[din al XVII-lea veac. }ntre limba aceasta =i limba lui Petru Maior =i a lui +incai deosebirea este ne]nsemnat[!

Urma=ii lui +incai =i ai lui Petru Maior zic: "}n contra lui +tefan din Moldavia se *persecut[* plan *perfid* din partea lui Albert =i Vladislav; acela se prepara ne]ncetat sub pretext de a purcede }n contra turcilor. Prefectul Transilvaniei, Dragfi, =i comitele Timi=oarei, Ioza, c[p[tar[ordine de la Vladislav s[steie *paral*i spre a intra }n p[r]ile transalpine. }nceputul anului R. 2250 (Hr. 1497), Albert provoc[pre +tefan s[-=i str`ng[o=tile spre a lucra }n *comune* }n contra turcilor, ca s[-=i recapete Chilia =i Cetatea Alb[. Acesta se *dechier[* a fi parat la toate." Mai departe: "Sultanul, mul`emit cu *deput[ciunea* ce adusese diverse daruri cu *onoare*, restitu`i darurile, promi`nd \[rei pace =i moldovenilor *amici*!ie. }n anul R. 2258 (Hr. 1505), Bogdan *pe*!i de la Alexandru, regele Poloniei, pre sor[-sa Eliza de so`ie, }ns[muma-regin[precum =i prin`ipesa *recuzar[* c[s]toria, fiindc[Bogdan era *lusc!* dar regina nu mai *tr*!i *mult =i mur*! . Atunci Bogdan, care =tia c[aceasta fuse cauza *prin`ipal[de i se recuzar[* m`na prin`ipesei, re]nnoi *pe*!iciunea }n al doile, }ns[c[p[t`nd r[spuns negativ, *irrupse* }n Pocu`ia =i ocup[cet[\ile."

Trei tomuri de asemenea!!! Iat[cum se scrie istoria, adic[o carte de }nv[\]tur[pentru cei lipsi`i de }nv[\]tur[, pentru cei ce au nevoie de a }n`elege faptele str[mo=ilor! C`t pentru rom`nii cei }nv[\a`i avem }nc[ceva mai frumos:

"Defini`iunea e substitu`iunea certor desemn[ciunii caracteris-

¹ De fapt, numai primul paragraf apar`ine lui Miron Costin: cel de al doilea este din cronica lui Grigore Ureche, — aceea=i edi`ie (vezi M. Kog[lniceanu, *Cronicile Rom`niei*, ed. a II-a, vol. I, p. 3 =i 182).

² Vezi c`ntecul francez al domnului de la Palisse: "*Monsieur de la Pallise est mort. Mort de maladie. Un quart d'heure avant sa mort Il était encore en vie!*" ("*Domnul de la Pallise a murit. Mort de boal[! Un sfert de or[}nainte mor`ii tr[ia }nc!*" (fr).

tice]n locul simplei denumiri a unui obiect sau a unui fapt. Atten\iunea e actul prin care aplic[m cu voin\]=i cu ad[p[r[ciune una din facult[\ile noastre cele intelectuale spre un obiect determinat. Dac[aplic[ciunea e intern[, atuncea vorbei atten\iune se substituie vorba reflexiune. Attenciunea rezult[din o interven\iune energic[a voin\ei]n lucrarea inteligen\ei.”

Ne-aducem aminte c[un om cu spirit]=i cerceta pe un al s[u nepot, de cur`nd sosit din str[in[tate: “Hei... f[tul meu, spune-mi:]nv`rtita cum se cheam[fran\uze=te?...” — “]nv`rtision”, r[spunse nepotul. Rom`ne=te,]nv`rtita se cheam[ast[zi]nv`rt[ciune.

Petru Maior zice: “Cine vra s[cerce]nceputul limbei rom`ne=ti]i este de lips[mai]nainte s[aib[cunoscute]nt`mpl[rile limbei latine=ti”¹. Ucenicii lui Petru Maior au r[st[]lm[]cit cuvintele dasc[lului; afunda\i]n c[r\ile latine, colbul gimnaziilor le-a ascuns lumea; ei s-au uimit]=i s-au]mpietrit]n fantastice teorii, s-au uitat la materialul zidirii]n loc de a]mbr[\i=a armonia liniilor, au]nv[\at limba]ntr-o]nchipuire retrospectiv[,]n loc de a o]nv[\a la izvorul ei adev[rat, la =coala trebilor, a nevoilor]=i a istoriei neamului.]n Principate sistemele,]n lupt[cu lumina, cu mi=carea public[, cu grijile politice, cu critica, cu dispre\uirea unor din scriitorii cit\i, supuse a fi judecate pe teatru, s-au desf[cut]=i se desfac din zi]n zi, r[m`n`nd din ele numai o]nlesnire pentru]mp[m`ntenirea cuvintelor de lips[. Adev[ratul spirit al de=tept[rii rom`nismului a avut]=i are cuibul s[u]n Principate, unde elementele str[ine s-au ros]=i au slujit a ne]nt[ri. Genera\ia trecut[, de=i leg[nat[]n]ndoita]nr`urire greceasc[]=i a literaturii franceze din al XVIII-lea veac, ne-a l[sat]ns[pagini frumoase rom`ne=ti; genera\ia de fa\ se lupt[]nc[]n haosul sistemelor, dar haosul va fi]nvins p`n[]n sf`r=it. Afar[de c[r\i grele de deserta\ii]=i de argumente, Ardealul nu a dat rom`niei p`n[acum o singur[carte de]nchipuire]=i care s[r[zbat[inimile.

¹ Istoria pentru]nceputul rom`nilor, P(etru) M(aior), Buda, 1834 (n. a.).

De aceea socotim c[literatura rom`n[se]mparte ast[zi]n dou[=coli: una ce]-i are cuibul]n Bucure=ti unde se cultiv[cu entuziasm toate sistemele,]n orice \ip[t discordant se sf`r=esc,]n *iune, io,]nt* etc., al doilea, ce s-ar putea numi eclectic[, are mai mul[i partizani]n Moldova; aceasta este =coala celor ce doresc mai]nainte de toate a scrie pentru rom`ni =i rom`ne=te, =i a face o literatur[numai din vi\ele noastre, iar nu din limba francezilor, a italienilor =i a jargonului ne]n\eles din Ardeal.

Neput`nd crede c[acest jargon va putea]nvinge vreodat[vestita dreapt[judecat[a rom`nului, neput`nd crede c[copiii rom`nilor vor ajunge a nu se]n\elege cu p[rin\ii lor, neput`nd]nchipui c[gramaticile vor fi mai tari dec`t veacurile, c[sistemele vor putea dovedi natura, putem s[nu ne]ngrijim de a vedea]ntronearea unora din sistemele ardeleni]n =coalele noastre. Va trece =i ardelenisul, cum au trecut multe alte sisteme]nc`lcite, =i va r[m`ne numai rom`nismul! c[ci limbile care se]n\eleg numai prin tipar sunt limbile moarte, =i rom`nii sunt]nc[plini de via\!

V

“Cine vrea s[cerce]nceputul limbii rom`ne=ti]i este de lips[mai]nainte s[aib[cunoscute]nt`mpl[rile limbii latine=ti.” S[fi]n\eles pe Petru Maior, fra\ii ardeleni nu ne da probele v[zute mai sus =i nu ne puneau]n cump[n] a socoti c[pedantismul =i]nv[\[tura sunt sinonime cu studia serioas[a vechimii rom`ne, ci dimpotriv[. Acea studie este lips[, cum a zis Petru Maior, dec`t,]n]mprumutarea ei, s[lu[m ceea ce este partea veacurilor;]mprumutarea acea pl[m]dit[cu duhul epocii, cu schimbarea n[ravurilor, cu prefarea credin\elor, cu istoria =i vie\uirea, alc[tuie=te aceea ce francezii numesc... *le jugement et le go\ut*; tocmai judecata dreapt[, sim\ul firesc =i gustul au lipsit din]nceput]n scrierile rom`ne. Orbirea unora]n sisteme =i ne]nv[\[tura multora au aruncat =i pe unii, =i pe al\ii]n frazeologie f[r] m[r]ginire, f[r] alegere, cu care stric[

publicul. Moldo-rom`nii aveau la nceput sau a urma tradi\iilor p[m`nte=ti, sau a o\eli literatura n prefacerile politice=ti nt`mplate la 1821; dar legislatorii Parnasului, ca s[vorbim limbajul clasic, ne)n\eleg`nd c[via\a nou[se t[lm[ce=te prin literatur[nou[, au apucat unii pe calea veche a pedantismului, al\ii au picat n pedantismul cuvintelor; din nenorocire, au r[t[cit cu ei o mul\ime de tineret. Luat-a\i seama la iarmaroace?... Pute\i pune r[m[=ag c[din dou[rochii, una frumoas[, dar simpl[, alta ur`t[, dar stacojie, \[rancele vor cump[ra aceea care bate la ochi. Asemene =i legislatorii no=tri au ales n iarmarocul literaturilor ce au socotit mai str[lucitor.

Pentru noi, rom`nii, studia antichit[\ii este o studie de neap[rat[nevoie; ns[nu vrea s[zic[s[lu[m romanilor limba =i literatura ca s-o schimonosim ntr-un *jargon* f[r[originalitate. n antichitatea roman[stau arhivele noastre: arhiva na=terii institu\iilor fundamentale ale societ[\ii, =i arhiva limbii... dar ntr-o m[sur[istoric[. S[studiem, iar nu s[prefacem, pentru c[-i un lucru peste fire; lumea merge nainte =i nu se poate ntoarce; fiul nu poate fi tat[sau frate p[rintelui s[u; de aceea trebuie s[r[m`nem rom`ni, iar (nu) romani. Antichitatea roman[merge pentru noi p`n[la punctul acela care leag[lumea veche cu lumea nou[; o mai departe p[=ire se cheam[mpresurare, =i ar fi tocmai ca c`nd am lega un om viu de un trup mort. Mai cu cale =i mai logic ar fi dar, n dragostea nostr[de latinism, s[lep[d[m limba rom`n[=i s[lu[m limba latin[, =i prin urmare s[schimb[m pantalonul =i surtucul pe tog[, s[ne chem[m *Cincinatus* =i *Brutus*, n loc de Costache =i Dimitrache, =i s[cerem napoi st[p`nirea lumii de odinioar[.

R[ul n-ar fi fost mare dac[oamenilor cu sisteme limbistice le-ar fi pl[cut a produce numai gramatici =i sisteme; r[ul este c[au scris multe =i de toate dup[visurile gramaticale, =i au deschis era literaturii cu *patosul*. De se m[rginea n sintaxe, n ortografie, limba putea s[scape la largul ei, s[-i pl[m[deasc[, dup[nevoie =i sporul ideilor, cuvintele =i vorbele, f[r[a trece prin patimile de fa\... Dar

gramerianii, pe l`ng[fiecare syntax[, au al[turat, cum s-a zis, produc\iile lor =i c`te un lexicon de cuvinte ideale, care fac din limba de ast[zi o amestecare foarte curioas[la auzire =i mai curioas[la analiz[. Cum sare peste un =an\ toat[turma c`nd a s[rit o oaie, asemenea o turm[de copoi, aprin=i de focul lui Apolon =i]nsufl\i de flac[ra muzelor, s-au aruncat dup[produc[tori spre a *conchera* (tot stil rom`n) templul gloriei =i a imortalit[! Ne este mil[de cititori, altminterea am]nc[rca c`teva coale de cuvinte culese]n potopul cuvintelor str[ine ce]neac[literatura, cuvinte care n-au nici noim[, nici rudire cu ideea care autorii vor s[deie la lumin[. Mul\i din scriitorii de ast[zi, autori sau poe\i, =i-au pus gloria nu a traduce o idee oarecare]ntr-o limb[]n\eleg[toare, ci a]n[du=i, a speria =i a c`=tiga mirarea p[c[to=ilor rom`ni cu cuvinte c`t mai str[lucite =i mai sturlubatic¹.

Iert copiii care au c[lc[at pe urme rele =i au ridicat ast[literatur[]g[rit[=i =on\it², f[r[noim[, f[r[cap =i r[d[cin[;]i iert =i-i putem jeli, c[ci str[dania lor, talentul, pentru cei care ar fi putut avea talent, se acufund[de pe acum]n uitare... Pu\ine file, pu\ine linii =i pu\ine glorii contemporane vor r[m`ne. Cei mai nenoroc\i se vor ascunde]n colbul bibliotecilor, =i din c`nd]n c`nd vreun anticar sau vreun bibliofil va da la iveal[, peste vro 50 de ani, c`te o fil[ca o hinez[rie; dar pe grameriani nu-i iert; sistemele lor toate au]nceput cu v`narea cuvintelor str[ine =i au ajuns a pune alte cuvinte str[ine]n loc, sub cuv`nt c[limba rom`n[, fiind izvor`t[din cea latin[, este de nevoie ca cuvintele s[fie latine. Judecata pare a fi dreapt[la]nt`ia vedere,]ns[]i mai mult o p[rere dec`t un adev[r. Dac-ar fi ca limbile s[urmeze dup[acest princip, apoi, cum am zis dinioare, s[ne]ntoarcem la limba mam[; toate limbile din lume, vechi sau nou[, se cobor dintr-o singur[limb[primitiv[. Sau filologii rom`ni nu cred *Bibliei* =i =tiin\ei filologice, care au str[b[ut

¹ *Sturlubatic* — neast`mp[rat, zv[p[iat.

² *+on\it* — str`mb, deformat.

=i strecurat toate limbile globului, sau, }n ipoteza rezonementului dumilor-sale, ar trebui ca lumea }ntreag[s[aib[numai o limb[=i feluritele limbi ale Europei, Asiei etc. s[se }nece, din purism }n purism, }n limba primordial[a omenirii.

Limba greceasc[, limba latin[, limba german[se rudesc; cum s[t[}lm[c`im aceasta? }mprumut[rile ce=-i fac limbile nu pot alc[tui o rudire a=a de aproape; suntem sili`i dar a crede c[au un }mpreun izvor; }ns[cum se face c[limba latin[nu seam[n[cu limba german[? =i cum se face c[un grec nu }n\elege pe un german sau pe un latin?... Istoria ne-o t[}lm[ce=te.

C`nd sosi ziua }n care familia omeneasc[}nmul\it[se }mpr[=tie prin lumea pustie, acea familie s-a desf[cut }n ramuri, care ramuri apucar[, dup[nevoie, la apus, la r[s[rit, }n dreapta =i }n st`nga, cu turmele =i cu limba lor. Acele ramuri, ajung`nd la locuri de hran[}ndem`nate, c`mpii, mun`i, codri, ape, s-au a=ezat =i, cu vremea, s-au pref[cut din familie }n neamuri, =i din neamuri }n noroade. Dup[}nt`mpl[rile vie`uirii pacinice sau tulburate, dup[}nlesnirile hranei, dup[condi`iile topografice, noroadele =i-au m[rit nevoile, =i-au oprit g`ndurile =i au dezvoltat limba lor m[rginit[}n ziua }mpr[=tierii.

}n clieme frumoase, ca a Greciei =i a Italiei, limbile se }ndulcesc, se modific[=i cresc odat[cu activitatea. Tot acea influen`\[din afar[a climei =i a hranei dete m[sura =i gradul civiliza`iei, care consacr[statornicia =i prefacerea limbilor de acum }nfiin\ate. }n Asia, leag[nul omenirii, se na=te civiliza`ia, adic[: oc`rmuirea politic[, limba, religia, artele =i =tiin\ele; din Asia, civiliza`ia se revars[}n Egiptet, =i Egiptetul prin colonii o trimite Europei. Grecii =i latini dezbrac[acea civiliza`ie din f[=urile copil[riei, o prefac dup[spiritul lor, =i a=a omenirea, leg[nat[de un =ir de }mprumut[ri pref[cute dup[locuri =i epoci, constituiaz[unitatea ei =i mo=tenirea prop[=irii. Ceea ce }n\elegerea dreapt[a istoriei ne spune despre despicarea }nt`i a familiei omene=ti =i na=terea limbilor vechi urmeaz[a ne lumina asupra limbilor din ziua de ast[zi. Studia isto-

riei neamului rom`n ne va spune de unde vine limba noastr[=i ce trebuia s[fie dup[logic[acea limb[; =i a=a numai vom r[m`ne]n]n\elesul cuvintelor lui Petru Maior.

VI

S[ne oprim pu`in]n calea grunzuroas[a limbii, sim`ind nevoia de a t[ia deocamdat[=irul ideilor din urm[, pentru a ne uita la uria=ii care cl[desc temelia ei. C`nd]n *Rom`nia literar[* ce au luat drept steag "limba]n\eleas[de la Tisa la \rmurile m[rrii", a picat cuv`ntul de pedant, muli s-au]ntristat de r[zboinica amenin`are, muli nu au]n\eles cuv`ntul, iar muli au g`ndit sau g`ndesc la r[zbunare. Vremile]ns[de r[zbunare au trecut; este nevoie de a]ntemeia critica =i de a cump[ni de acum]nainte bun[t\ile scrierilor =i t[ria sistemelor. De dou[zeci ani]ncoace, de la zilele de c`nd strigam cu to`ii: "Scrie\i, scrie\i, bine sau r[u, dar scrie\i", de pe c`nd rom`nii,]nseta\i de c[r\i, priveau o carte ca jidovii mana]n pustietate =i,]n bucuria lor, primeau bunul =i r[ul f[r[osebite, c[r\ile au plouat, scriitorii au r[s[rit ca ciupercile, =i scrierea care]ncepuse cu limba rom`neasc[, s-a pref[cut]n meserie, intrat[]n concurs cu toate meseriile hr[nitoare ale vie\ii, precupind ast[zi o limb[str[in]. Pe atuncea critica putea fi o personalitate; acum critica e dritul ob=tesc de a adeveri bun[tatea m[rffii.

Nu de ast[zi a sim`it neamul rom`n alunecarea limbii din matca ei; de pe la 1834, urechile pedantismului se arat[cu v`narea cuvintelor. Un om ce scrie frumos rom`ne=te]n proz[=i]n versuri, ad[pat]n inspira\iile sale de izvoarele =i obiceiurile limbii, de=i deprins cu]nv[\tura =i cuno=tin`a literaturilor =i a limbilor str[ine,]nseamn[primejdia]ntr-o scrisoare ce va r[m`nea nemuritoare. Acest om, logof[tul Conachi, are neologisme, dar hultuite¹ pe tulpin[rom`neasc[sau, cum zice singur el, "pe teapa noastr[".

¹ *Hultuit* - altoit.

S[t[lm[cim dar ce]n\elegem prin pedantism, c[ci ar fi o mare durere ca rom`nul s[=-i]nchipuisc[c[pedantismul =i]nv[\[tura, =tiin\`a =i erudi\`ia sunt totuna. Pedantismul pentru noi nu este nici gramaticile ce ar da reguli de ortografie =i de \es[tur[, nu este nici lexicoanele ce ar fi arhiva limbii, pedantismul nu este nici silin\`a de a]mbog[\i limba cu cuvinte nou[de lips[, c[ci am zis din]nceput c[idei, vremi =i nevoi nou[cer =i g`nduri, =i cuvinte nou[; pedantismul nu este nici crederea c[limba trebuie a r[m`nea]n limba cronicarilor - limb[epic[, ce]=i d[m`na cu limba c`ntecelor populare. +tim c[veacurile prefac limbile din epice]n sintetice, din povestitoare]n]nv[\[toare, precum anii prefac copilul nebunatic]n omul cu mintea coapt[; dar nici omul, nici limbile nu cresc]ntr-o zi =i nu=-i pot schimba firea, f[r[a pieri sau a nu mai fi. Pedantismul este vroin\`a de a statornici prin logic[gramatical[, curs[din regulile gramaticii latine, t`lcuirea =i forma cuvintelor vechi =i nou[; pedantismul este de a lega limba noastr[de modul declina\`iilor unei limbi str[ine de noi prin \es[tura =i regulile ei; sunetul =i forma, p`n[=i noima, adic[sufletul cuvintelor, este dreptul scriitorilor =i al neamului, marele pl[m[ditor de limbi =i de cuvinte, iar nu a gramaticilor, ce sunt numai arhivi=ti.

Prin pedantism, =i pedantism antirom`n,]n\elegem iar[=-i cercarea de a]mp[r\i neamul]n dou[limbi, c`nd dimpotriv[]ncerc[rile ar trebui \inute la]nrudirea limbii ob=te=ti. Este serios de a rosti oare c[nu se poate scrie]n limba \[ranilor =i a]ntreba dac[Schiller =i Pascal etc., etc. au scris]n limba popular[? +i Schiller =i Pascal au scris]n limba popular[,]ns[limba lucrat[,]nmul\`it[,]mbl`nzit[,]ntins[=i]ntrebuin\`at[de o mie de scriitori ce au fost]naintea lui Schiller =i Pascal,]nc`t niciodat[germanul sau francezul nu =-au pierdut mintea din ochi; ne]n\elegerea]ntre \[rani =i Schiller este numai]n =tiin\`[=i ne=tiin\`,]n idei, iar nu]n cuvinte; c[ci nici la francezi, nici la nem\`i, gramaticii nu au]ntemeiat gramaticile lor pe gramaticile str[ine, nici s-au]ngrijit mult din ce declina\`ie le vin cuvintele =i ce ascu\`ire cer acele cuvinte; toate idiomele, toate

dialectele germane, celtice, latine, care cu vremea s-au amestecat =i }nrudit =i au concurat a forma limba francezilor, au introdus c`te un cuv`nt, c`te o zic[toare; urechea ob=teasc[a pref[cut cuv`ntul latin dup[auzul nou, a sucit f[r[regul[hot[r`t[cuv`ntul celtic sau german =i a=a, cu veacurile =i cu c[r]ile, s-a format limba de ast[zi, limba diplomatic[, cum ziceau ungarilor }n 1848. Pentru noi, dovezile istorice ne }ndeamn[a crede c[de bine ce avem norocul de a fi numai o limb[, pentru c[toate spi`ele noastre s-au rezumat de una mie de ani }ntr-un singur neam, nevoia ne-ar fi de a m[ri, iar nu a schimba, de a ne uni }n limb[, ca =i }n g`nd, iar nu de a ne deosebi, a ad[ugi, iar nu a lep[da.

Ce }n\elegem prin limba poporal[?... Doar[lu[m de limb[oarecare altera\ii ale cuvintelor }ntrebuin\ate, dar conjuga\ia, articolul =i \es[tura \[ranului }n c`t se osebe=te de a *sapientulu?*... Simplitatea \es[turii rom`ne putea s[ne deie n[dejdea c[osebirea }ntre limba scris[=i limba zilnic[nu ar fi fost niciodat[mare. Din nimic[Dumnezeu a zidit lumea; cu ceva=i, gramaticii rom`ni au ajuns la haos, c[l]rind pe gramaticile latine. Credem c[ast[zi, pentru a scrie rom`ne=te, nu trebuie gramatici, trebuie r`vn[, idei =i judecata dreapt[a lucrurilor; dup[}nmul\irea avu\iei, gramatizarii vor veni =i vor zice: cutare a scris frumos, bine, dup[r`ndul limbii =i firea neamului, =i vor zidi gramaticile rom`ne, iar nu latine. Fost-au, m[rog, oameni vrednici ai rom`nimii, Ureche, Costine=tii, Klein, +incai, mitropolitul Dosoftei, Petru Maior etc., etc.? }n ce limb[scriau?... }n limba poporului? — Ni se pare c[este gre=eal[; to\i ace=tia au scris }n limba ob=teasc[; de aceea =i sunt mari, nemuritori =i vrednici, pentru c[to\i }i }n\eleg, mici =i mari, ne=tiutori =i }nv[\avi. Ceea ce pedantismul nume=te limba popular[e numai o rea deprindere, o osebire mic[de \inuturi =i de laturi, dar nu e limba cea ob=teasc[, ce se scrie =i se aude pretutindene unde sunt rom`ni: limba aceasta }n care se contopesc toate idiotismele nu se preface cu sisteme latine=ti. “Con=tiin\ a fiec[ruia - zice dl Victor

Cousin¹ - pren[scut[=i aruncat[]n neamul omenesc]ntreg, se cheam[judecat[(*le bon sens*); judecata dreapt[este care a f[cut, care sus\ine =i care ml[de=te limbile, credin\ele fire=ti de-a pururea st[t[toare, societatea =i a=ez[mintele fundamentale. Nu gramaticii au iscodit limbile, nici legislatorii societ[\ile, nici filozofii credin\ele fundamentale. Cine a f[cut aceste toate? Nu este nimene, =i este lumea]ntreag[, duhul omenirii.”

VII

Pe l`ng[pedantismul sistemelor, care se]ndeletnicesc a propune p`n[=i copiilor din fa=e,]n loc de idei, probleme limbistice ca: *Inonorificabilitudina]ionalitate*, probleme ce aduc aminte, nevroind, de Rabelais =i de Molière, mai]n\elegem]nc[prin pedantism \ip[tul de aristocra\ie =i de rusolatrie aruncat asupra celor ce doresc]nfrumuse\area,]navu\irea limbii, dup[firea ce i-a dat o pl[m]deal[de una mie de ani; ace=tia dar resping schimb[rile scolastice; fiecare parte a Rom`niei ast[zi a]nfiat o limb[p[s]reasc[,]n\eleas[numai de adept[i. Prefa\]a celei]nt`i *Psaltire* tip[rite]n limba rom`neasc[zice: “Cine gr[ie=te]n limbi str[ine numai pre sine se

¹ Talentat orator, Victor Cousin =i-a cucerit notorietatea la catedr[prin latura spectaculoas[a prelegerilor sale, =i este foarte posibil ca Russo s[fi fost in\iat]n doctrina filozofului francez de c[tre pedagogii elve\ieni. Principiile filozofului nu aveau]ns[nimic spectaculos sau personal. Ele erau deduse din curentele filozofice anterioare =i]nm[uncheate]ntr-o nou[sintez[, de unde =i denumirea de eclecticism dat[curentului reprezentat de Cousin. Orientarea acestuia este net antimaterialist[,]mpotriva tradi\iei enciclopedi=tilor, care reprezentaser[spiritul revolu\ionar]n g`ndirea secolului al XVIII-lea. Cousin se situeaz[pe pozi\ia spiritualismului, pun`nd la baza cuno=tin\elor omene=ti a=a-zisul “adev[r absolut sau impersonal” de esen\[divin[.]n concep\ia sa, adev[rul, binele, frumosul sunt no\iuni]mprumutate unor atribute eterne, eman`nd de la Dumnezeu =i transmise omului, prin intui\ie, ca o “lumin[” c[l]uzitoare.]n timpul regelui Louis-Philippe, filozofului, devenit]nalt demnitar de stat, i s-a decernat titlul de *pair* al Fran\ei.

Afar[de faptul c[]l citeaz[]n aceste *Cuget[ri* =i]ntr-un mod destul de l[untric]n raport cu]nta disci\ilor, Russo nu pare s[fi cunoscut prea tmeinic sistemul lui Cousin. =i chiar dac[l-a cunoscut, influen\]a a fost cu totul accidental[.

Într[meaz[, nu pre adunare, unde pre el nime nu-l]n\elege, iar nou[ni se cade toate s[le facem spre]ntr[marea adun[rei]¹, din inim[poftim pe ardeleni s[priceap[limba *Bibliotecii literare*, ce se tip[re=te]n Bucure=ti; poftim pe ardeleni =i pe munteni a se dumeri]n oda dlui S.², un moldovan (nr. 14 din *Foaia pentru munte*), precum dorim moldovenilor]n\elegerea odei seculare, la]ncheierea secolului (pleonasm) gimnaziului din Blaj, num[rul 8³, tot din această foaie. Cred c[mul\i ardeleni, =i vorbim de cei]mb[tr`ni\i]n c[r\i latine, de cei ce au]ntrebuin\at, pentru a]nv[va limba mamei, trud[=i vreme, ce nu]ntrebuin\eam[al\ii pentru a]nv[va limbile moarte sau str[ine, vor fi st`nd]n uimire. Aceste trei pilde vii nu sunt trei limbi? +i care din ele e rom`na?... Dintre oda dlui S., moldovanul, =i oda secular[, noi alegem alt[limb[din Ardeal, la care r[spund toate glasurile.

“Stilul e omul”, a zis Buffon⁴, acel mare b[rbat al Fran\ei. “Stilul rom`nului este]nsu=i rom`nul, putem =i trebuie s[zicem asta fiecare dintre noi. Tocmai a=a se mai zice cu tot dreptul: limba este na\iunea, =i prin urmare limba rom`n[este na\iunea rom`n[. Acum vine str[inul =i ne]ntreab[care =i unde este na\iunea voastr[? Noi, p`n[s[-i deschidem tablele istoriei noastre, lu[m am`n[mai cu]nlesnire o gramatic[, un vocabular =i-i r[spundem: vezi, aceasta e limba, aceasta e na\iunea noastr[. Acum str[inul merge mai departe, se amestec[printre popor, ascult[sunetul limbii; el vine =i pe la cet[\i; ascult[asemenea, poate fi c[le =i]nva\]. Ferice de noi dac[,]n primirea acestor vizite ale str[inului, limba din cartea ce i-o dedeser[m noi am`n[nu i se va p[rea ca un alt dialect, diferit mai

¹ Vezi Psaltirea (n. a.).

² G. S[ulescu public[o od[c[tre marele boier marele vornic D. D. Grigore Cuza, exministru al cultului =i al instruc\iunii publice, dar nu]n nr. 14, ci]n nr. 13 al *Foii pentru minte*.

³ Od[de Iacob Mure=ianu.

⁴ Savant =i literat francez (1707-1788), cunoscut ca autor al vastei lucr[ri *Istoria natural[*,]n peste 30 de volume.]n *Discurs asupra stilului*, rostit cu ocazia intr[rii sale]n Academie,]n 1753, a pledat pentru precizie =i elegan\].

preste tot de dialectul cel viu; norocul nostru, dac[pe la cet[ivi nu va afla o limb[ca urm[toarea: ast[zi m-am *vorgestellt*¹ la domnu *Vorsteher*², sunt *neugierig*³ s[=tiu ce *Bescheid*⁴ voi c[p[ta pe *Gesuch*⁵-ul meu. Am un *Brennerei* cu *Dampf*⁶, l-a= vinde, dac[mi-ar veni un *Kundschaft*⁷ bun. Sau ca urm[toarea, cunoscut[]nc[=i]n forma de anecdot[: — M[, nu l[sa s[er=ta-ul t[ut]n chertiului meu, c[voi l[sa feissa =i i-oi t[ia laba; sau =i ca aceasta: — Despre cele ce-mi istorice=ti, m-am pleroforisit pe deplin, dar s[-vi spun drept, c[am parapon pe mata pentru calabal`cul ce mi-ai pricinuit.

]ns[tot asemenea de *comp[timit sunt =i acei latini tovi*, care limba rom`neasc[=o cunosc numai din locul na=terii lor, =i aceea]nc[abia]nv[at[de la p[rinvi =i p`n[]n v`rsta de 9-10 ani, de c`nd fuser[du=i]ntre str[ini; casta acestor literatori, filologi, gramatici =i ce mai =tiu eu cum s[le mai zicem, aflu un metod de minune]nlesnitor de a]navuvi limba, nu a na]iunii, ci aceea ce =i-au f[urit-o ei. Ace=tia adic[,]n loc de a=i pune cea mai pu]in[oste-neal[ca s[-i]nve]e d`n=i deplin limba na]ional[, pentru ca apoi s[]mprumute de la antica latin[numai at`tea cuvinte c`te ne sunt de neap[rat[trebuin\[,]ntocmai ca =i la celelalte limbi romane, deprad[=i despoie dictionariul latin cu at`ta l[comie, ca =i cum s-ar teme c[va veni un tiran oarecare =i va decreta dintr-o dat[totala st`rpire a limbii latine cu tovi clasicii =i neclasicii ei. At`ta nu e destul =i dumnealor mi-vi introduc miile de latinisme]mbr[cate,]nc[late]ntocmai a=a precum fuseser[acele=i]mbr[cate pe timpurii cele din urm[ale republicii =i sub primii cesari. De aici apoi rezult[o limb[aristocratic[at`t de comic[,]nc`t e peste putin\ s[nu o asemeni cu b[d[ranul boierit al lui Moliere. A=a,

¹ Prezentat (*germ.*).

² Superior (*germ.*).

³ Curios (*germ.*).

⁴ Rezultat (*germ.*).

⁵ Cererea (*germ.*).

⁶ Aparat cu abur (*germ.*).

⁷ Ocazie (*germ.*).

limba aristocratic[e ceea ce ni s-a imputat nu o dat[, zic`ndu-se, adic[, cum c[rom`nii c[rturari ar fi pornit pe calea de a schimosi limba poporului =i a o *preface p`n[=i]n formele ei*, pentru ca a=a s[=i fac[o limb[pe care s[o]n\eleag[numai ei]ntre ei etc., etc.”¹

Acesta este pedantismul antirom`n; acesta este pedantismul de care proce=te *Psaltirea*. Oamenii de talent =i de viitor, de judecat[=i de gust nu pic]n asemenea copil[rii =i le ceart[. Nu numai broa=tele Bahluiului au ridicat glasul, nu numai prorocii ie=enilor au cuv`ntat, ce =i Vulturul ardelenesc]=i scutur[aripa.

Adev[rat, c`nd chestiile =coalelor au]ngrijat pe moldo-rom`ni, preocupa\ia politic[i-a]ndemnat la cercetarea limbilor neolatine =i la limba latin[. Ca toate revolu\iile]n lucrurile sau ideile rom`ne=ti, goana cuvintelor ce se p[reau str[ine]ncepu cu furie; erudi\ia, mai mult patriotic[dec`t socotit[, a r[sp`ndit r[zboiul =i cur[\irea limbii, dar nimene nu g`ndea la schimbarea ei; =tiau]nv[\a\ii rom`ni c[filologia este numai o =tiin[\ de iubire, o ochire vie de]nfr[\irea popoarelor, o dovad[de]nrudirea neamurilor =i a veacurilor,]nv[\tura pref[c\turilor =i]mpr[=tierea limbilor, a credin\elor =i a institu\iilor fire=ti, pururea st[t[toare, de care vorbe=te dl Cousin. Altera\iile unei limbi, n[sc[toare de limb[nou[, nu purced din o sistim[hot[r`t[,]nc`t s[se poat[aplica reguli radicale. Capricul,]mprejur[rile vie\ii unui popor nasc limbile =i cuvintele; cu precizie matematicesc[nu se]ngr[de=te limba =i inima. Logica, dar o logic[gre=it[, a oacare idei bune a adus pe rom`ni]n urm[la consecin\ele de ast[zi:

“Mare slujb[ar face literaturii noastre cel care ne-ar da un articol cuprinz[tor de numele traduc[torului fiec[rei c[r\i biserice=ti. Cei mai mul\i dintr-]n=ii,]ndr[znesc a zice, au fost moldavi =i ungureni, care ne-au creat o limb[pe o scar[a=a de mare, dup[cum se vedea]n paralelismul]ntre limba rom`n[=i italian[, =i ne-au legiuit ni=te tipi, de la care, din nenorocire,]n ziua de ast[zi se dep[rtiaz[mul\i din fra\ii no=tri de dincolo de Carpa\i,]ntrebuin-

¹ *Vezi Foaia pentru minte*, nr. 44 din 1845 (n. a.).

\`nd ungurisme, germanisme =i latinisme]n fraze =i perioade. Nu-
mele acestor nemuritori traduc[tori ar a`\`a iubirea de sine, ambi\`ia
=i slava fiec[rei provincii rom`ne =i ar face pe mul\`i din scriitori a
se ru=ina s[nu amploieze =i s[-i degenezeze limba. Nu este aici
vorba ca fiecare s[-i scrie dialectul s[u. Un dialect avem to\`i, =i
aceaia au scris bine rom`ne=te c`\`i au cercetat limba]n natura ei.
Noi avem scriitori moldavi, =i au fost =i sunt dragi]n toate provinci-
ile rom`ne; scriitori ungureni, =i au fost =i sunt primi\`i =i pl[cu\`i
peste tot locul unde se vorbe=te limba noastr[; scriitori munteni, =i
au avut aceea=i pl[cut[soart[, pentru c[au]n\`eles =i au cunoscut
limba, f[r[de a o]mpestri\`a cu str[inismele]mprumutate, sau de
la noroadele cu care am avut a face, sau din c[r]\`ile ce am citit.
Idiomele deosebite ce vedem]n c[r]\`ile cele mai nou[nu sunt at`t
idiome provinciale, c`t]mpestri\`turi de str[inisme, sau dovezi de
neprindere]nc[a scrie curat limba rom`nului.”

Autorul cuvintelor acestora este acel autor, cu dreptul vestit,
care a scris despre]nv[\`[tur[la]nfiin\`area =coalelor din Valahia, =i
a g[sit]n *limba rom`nului* destule bog[\`ii pentru a putea t[lm[ci
idei nalte =i filozofice. Din nenorocire, deduc\`iile gre=ite ale unor
analoghii¹ au alunecat, prin sc`nteierea patriotismului, talentul =i
inima vrednicilor oameni, din care unul este autorul acesta. Ne
place]n treac[t a m[rturisi c[, dac[limba scriitorului a alunecat
pe urmele unei idei, omul]ns[nu =i-a cru\`at nici ostene\`ile, nici
via\`a, nu pentru limb[, dar, ce este mai bine, pentru neam.

VIII

S[trecem cu vederea acum schimbarea iute a literelor;]n acest[
schimbare, care negre=it va aduce prefacere serioas[]n ortografie,
am uitat noi, dasc[lii, deprin=i cu literaturile str[ine, c[ucenicii
no=tri, adic[milioanele de rom`ni,]mb[tr`nise cu az... buche...

¹ Vezi *Paralelismul* (n.a.). Russo se refer[la lucrarea lui Heliade R[dulescu *Paralelism
]ntre dialectele rom`n =i italian sau forma =i gramatica acestor dou[dialecte*, Buc., 1841.

=c.l., =i prin urmare radicala schimbare bucure=tean[=i mai cu seam[cea ardelean[are un miros de str[in[tate =i o grea]n\elegere, ce resping r[bdarea celor mul\i cititori. Dac[literele chirilice sunt pecetea slavonismului, s[nu uit[m]ns[c[institu\iile]ntemeiate pe obiceiuri vechi se]nlocuiesc temeinic numai cu r[bdare =i vreme: idei =i]nv[\tur[trebuie rom`nului mai cu dorin\ dec`t buchea =i cuv`ntul.

C`t despre limb[, pentru autoritate moral[, s[ne mai]ntoarcem =i s[ne sprijinim]nc[o dat[pe Petru Maior, autoritate ce trebuie a pl[cea fra\ilor de peste Carpa\i. Petru Maior, =tiutor de gramatic[ca nici unul dintre noi, nu numai a scris]n limba ob=teasc[a lui Klein, a lui +incai, a cronicarilor, a traduc[torilor biserice=ti - cu deosebire c[fraza =i perioadele lui sunt mai grele la citit - nu numai c[(nu) =i-au redus scrierile la str`mtele reguli gramaticale, dar, cu toate aplec[rile sale c[tre latini, de care este hr[nit, cu toat[]ndr[zneala sa]n]ntrebuin\area =i introducerea cuvintelor nou[, nu a g`ndit la fel a]mbr[ca limba rom`n[]n haine latine, a tipi slobodul umblet =i armonia limbii pe vro sistem[, nu a g`ndit a]nregimenta cuvintele, cum se]nregimenteaz[batalioanele, dup[declina\ii =i arme. Suindu-se cu cercet[rile lui p`n[la principul lucrurilor, Petru Maior ne spune c[limba latin[*corect*] (s[]nv[\m =i s[]n\elegem bine cuv`ntul *corect*) vine din limba latineasc[ce s-a vorbit pururea]n Italia; c[limba rom`n[curge nu din *latina corect*], ci drept din cea latineasc[a ob=tei. Pe acest principiu istoric, Petru Maior ne]ndeamn[a fi cu luare-aminte]n lep[darea cuvintelor, c[ci sunt cuvinte ce nu se afl[nici]n limba latin[corect[, nici]n dialectele italice, nici]n limbile gotice =i slavone, =i sunt totu=i ale noastre (vezi fa\ a 306-309]n *Istoria pentru]nceputul rom`nilor]n Dachia*, Buda, 1812). Dar aceast[comoar[a limbii,]nl[turat[din nesocotin\ a legislatorilor noi - comoar[care dovede=te putere ziditoare]n sufletul neamului =i menire de a tr[i de via\ a sa]nsu=i - nu este de ajuns pentru a]ntemeia desp[r\irea noastr[de latini:]ntre limba noastr[=i limba lui Ciceron este \es[tura ce ne leag[de

limba ob=teasc[italieneasc[, precum sunt legate =i celelalte limbi surori de ast[zi. +tiin\`a gramatical[]ndatorea pe rom`nii]nv[\`a\`i a=i oc`rmui scrierile =i, prin urmare, a lucra la edificarea codului viitor al gramaticii rom`ne; dar de la =tiin\`a gramatical[la aplicarea unei gramatici speciale latine la o limb[alta, este o me=te=ugie ghibace, de care ne putem cu dreptul mira. P[rintele Petru, cum]l cheam[cu dreptul rom`nii, era om cu mult[judecat[, de=i de mare]nv[\`tur[,]=i iubea prea mult neamul ca s[-i schimbe limba; c[ci el zicea c["*limba e neamul*", =i mai zicea]nc[cu dovezi c[rom`nii nu sunt pogor`torii limbii lui Ciceron; latina =i rom`neasca sunt dou[p`raie ce se nasc dintr-un singur izvor, dar nu seam[n[una cu alta. Ne m[gulim a crede c[p[rintele Petru nu g`ndea la concluziile ucenicilor s[i =i la silnicia ce ne va face limba latin[corect[. Pentru noi concluzia ar fi aceasta: limba latin[corect[e]nfrumuse\`area =i regulamentarea limbii latine=ti a ob=tii; limba rom`neasca corect[trebuie a fi regulamentarea =i]nfrumuse\`area limbii rom`ne=ti a ob=tii - *limba ce se suge cu lapte de la mam[* — adic[codul ortografiei =i al sintaxei, al prozodiei =i al vorbei. "Cuv`ntul este al domnului, sau al con=tiin\`ei neamului]ntreg", zice curat dl Cousin, care, pare-ni-se, este tot]ntr-un g`nd cu Petru Maior. Nic[iurea Petru Maior nu impune sisteme de cuvinte, ci din contra le aduce c`nd]n]ie ca moldovenii, c`nd]n]nt, dup[placul urechii, c`nd le las[]n forma primitiv[la]nmul\`it¹ sau la singuratic², f[r]]ngrijire de declina\`iile de unde vin. Astfel de]mprumuturi sunt legiuite =i]navu\`itoare, nu]nd[r]ptnicesc nici auzul, nici mintea; sistemele ce s-au iscat ne aduc limbi nou[,]n loc de a rodi pe a noastr[. Rug[m pe fra\`ii no=tri din oricare lature a prociti cu minte umilit[*Istoria pentru]nceputul rom`nilor*: nu st[]n acea diserta\`ie elementele filozofiei limbistice din zilele noastre? Unde e n[lucirea]n=el[toare?...]n Ardeal, ce din zi]n zi se desparte de

¹]nmul\`it- form[veche pentru: plural.

² *Singuratic*- form[veche pentru: singular.

familia rom`neasc[prin limb[, cum e desp[r]it prin istorie? Sau]n Valahia =i Moldova, unde sunt multe capricii limbistice nejudcate, dar unde]ncaiea g`ndul, \inta =i =irul scriitorilor este de a r[m`nea]n elementele rom`ne, pentru c[aceste elemente sunt carnea =i s`ngele, trecutul =i viitorul neamului. Critica dar e o fapt[rom`n[ast[zi =i de nevoie; c`nd p`raiele se]mflu de apele glodoase ale ploilor de toamn[=i amenin\ cu]necare casele de pe malul lor, gospodarii]=i num[r] odoarele, le str`ng =i strig[de la un mal la altul sosirea primejdiei. Poate c[]n treac[t critica vat[m[vro iubire de sine mai tare dec`t dreapta judecat[; dar cine scrie, cine se pune]n fruntea na\iilor, cu adev[rat[sau]nchipuit[misie, acela se face proprietatea publicului; mi=carea, sufletul lui, toate sunt ale discu\iei; pentru acela fiin\ a i se =terge; din om r[m`ne numai numele. Cum s[critici sistemele de limb[, bun[oar] dac[nu vei ar[ta care gramatici au f[cut]ntunericul? Cum vei]nsemna gramatica, dac[nu vei numi f[ptuitorul ei? Cum vei de=tepta citirea, dac[nu-i spune autorul c[r]ii? — c[ci numele]n literatur[=i]n func\ii sunt titlurile ce a\`[recuno=tin\ a, iubirea sau dezgustul =i dispre\ul publicului. Multe lucruri =i multe cuvinte sunt]nc[]n lume ce rom`nii nu]n\eleg: porneala limbii =i noima criticii sunt dou[din aceste lucruri]nc[ne]n\elese.

IX

Ar fi de prisos a st[rui]n contradic\ia ce]nf[\i=eaz[sistemele limbistice cu firea limbii =i a neamului; s[ne m[r]ginim a spune c[,]n orice parte a Rom`niei, autorii, de proz[sau de versuri, citi\i, iubi\i sunt aceia care au r[mas mai aproape de noima na\ional[; e de prisos a spune numele =tiute; dar s[facem =i partea Ardealului]n aceste nume,]ntre ace=ti oameni.

De=i sistemele radicale au luat n[scare]n Ardeal, totu=i are =i Ardealul feciori zdraveni, ce=i pot da m`na cu noi]mpotriva pedantismului. Am reprodus]n cuget[r]ile aceste jum[tate numai a

articolului *Pu\ine ar[t/ri pentru latinirea limbii noastre*. Iat[cum urmeaz[dl *ui\ira*¹, rar[, de nu singur[, excep\ie a Ardealului... “Vezi,]n contra acestei clase de litera\i citise =i dl |ipar]n anul 1838, cunoscutele versur`e:

*Dracul negru s-a v[zut
Pui de ra\[potcovit,
Cioc`rlie cu rochie,
+oarece cu p[l/rie.*

A=a pentru noi, c[rturari de a doua, a treia =i a patra clas[, nu ne sfiim,]ntru groasa noastr[ne=tiin\[, a gr[m[di pe aceast[vergur[² frumoas[=i bl`nd[, cu orice tren\`e =i petice antice, mai nou[, moderne, mai]n scurt pe toat[plasa, f[r[ca lenea s[ne lase a ne deschide ochii a cerceta cu de-am[nuntul cu care costum ar sta mai bine fecioarei noastre]n veacul al XIX-lea, ce croial[(forme) cere statura ei.

Unii ne punem toat[osteneala ca s[sc[p[m de sclavia slavonismelor. Ce facem]ns[?]n loc s[alung[m numai pe slavonismul care ne st[]n capul mesei, precum zice dl Eliad, ne apuc[m =i smulgem o gr[mad[de pene cu trebuin\[, f[r[trebuin\[, p`n[l[s[m pas[rea golan[, pentru ca s[o clan`ie toate celelalte. Ba nu o l[s[m, ci cur`nd o coperim cu toate peticele r[mase din toga consular[a lui Cicerone, care, dac[ar]nvia =i ar vedea ce batjocur[facem at`t limbii sale celei mai aristocratice dec`t toate limbile p[m`ntului c`t =i nevinovatei str[nepoate, nu m[]ndoiesc c[nu ne-ar bate cu vergele, iar un Hora\iu ne-ar saluta cu un “*imitatores servum Pecus*”³.

Nic[iurea =i niciodat[comoditatea =i lenea noastr[, a c[rturarilor rom`ni, nu se d[mai pe fa\ dec`t c`nd noi ne form[m dreptul

¹ Numele inversat al lui Bari\iu.

² Vergur[— fecioar[.

³ Turm[servil[de imitatori (*lat.*).

absolut de a pune m`na pe toat[limba latin[=i a o face de servitoare prea plecat[la a noastr[. }ns[nici este mijloc mai sigur de a ne v[di]n ochii str[inilor s[r[cia limbii noastre, dec`t c`nd, lenevindu-ne a-i aduna toat[avu\ia ei la un loc din toate \[rile locuite de rom`ni, r[pim f[r[sfial[de acolo de unde afl[m mai]ndem`n[.

Nu]ncap[]ndoial[, noi suntem =i am fost sili\i a]mprumuta o parte oare=icare de termeni de la limba latin[, nu avem]ns[dreptul de a lua mai mult dec`t numai pe c`t ne lipsir[p`n[acum cutare idei, pentru care nu g[sim nicidecum cuvinte]n limba rom`neasc[, cu at`t mai pu\in ne este iertat a trage dunga peste 1 700 ani, a nu =ti schimb[rile prin care a trecut limba noastr[, a nu respecta prezintele ei, auzul, eufonia, mai]n scurt, legile gramatice =i estetice care s-au]nv[scut]n limb[.

Eu neg c[limba noastr[ar fi s[rac[; limba nu ne e mai s[rac[dec`t alte]nsor[toare; suntem]ns[noi]n=ine s[raci de d`nsa, o mai =i s[r[cim cu capriciul nostru".

Dl *ui\iraB* deneag[s[r[cia limbii]n acest articol ce ne-a c`tigat inima =i deschide toate orizoantele]ntunecate de gramaticile a feluri de autori =i de sisteme. D-lui,]n acest articol, care numai]n]nf[\i=area sa str[in[de ortografie ne aduce aminte de Ardeal, deneag[dreptul de a despoia limba latin[; iar noi, care m[rturisim c[f[ptuitorii feluritelor gramatici sunt to\i absolu\i, ba]nc[=i filozofi absolu\i, noi deneg[m c[vreodat[rom`nia va putea urma pe c[ile criticate de dl *ui\iraB*, pe c[ile alese de unanimitatea concet\enilor s[i. Avem convic\ia dureroas[c[Ardealul pe mult timp]nc[nu este menit a prinde loc]n mica literatur[rom`neasc[, de nu va p[r[si sistemele cu care o]n[du= acum pedantismul latin.

X

]n istoria limbii franceze, doi oameni ar putea s[ne slujeasc[rom`nilor de pov[\uire =i de compara\ie vie a luptei]ntre neogalimatio-latini =i cei ce cred c[nici istoria neamului, nici radicalis-

mul, nici judecata dreapt[nu ne poate]ndemna a str[muta temelia limbii ce s-a n[scut cu neamul. Argumente latine=ti nu dovedesc nimica]n contra *rezonului* rom`nesc. Exponere, Expositio, *Expositionis* nu dovedesc c[rom`nii care au *spunere* sunt datori a zice *spus[ciune* mai bine dec`t *expozi]ie*, sau *expozi]ie* dec`t *expozi]iune*; dovedesc numai o eufonie ce este mai presus dec`t urechile gramaticale, o eufonie aplicat[de cel]nt`i moldo-rom`n la cuvinte luate din limbi str[ine, eufonie sfin]it[prin scrieri ce au un veac de trai; trebuie a fi un ce mai sus dec`t regulile,]n acel instinct de]ie, dec`t logica ablativului sau a altui mod.

Ace=ti doi oameni vesti]i prin cerc[rile lor, unul cu idei, cu foc, inim[=i talent, al doilea cu judecata dreapt[numai =i con=tiin]a naturii limbii sunt Ronsard¹ =i Malherbe². Nici unul, nici altul nu au iscodit sisteme, nici unul nu a creat gramatici, dar am`ndoi au]ntrebuin]at materia ce aveau sub m`n[dup[ideea ce-i]mpingea; publicul =i posteritatea au mers nu dup[teorii fantastice, de=i sprijinite de talent, dar au mers dup[cela care r[spundea la con=tiin]a]ntregului neam.

Rom`nii]nc[nu au luat bine seama ce au vrut s[zic[c`nd au vestit =i descoperit c[Ardealul]n veacul trecut a restaurat limba; propov[duirea aceasta nevoie=te o r[spicare =i o t[lm[cire. Cine zice restaurat, nu zice creat; restaurat se]n]elege a se]ntocmi un lucru ce a fost sau a se]ntoarce la principiile nemuritoare. Care oare erau principiile nemuritoare ale rom`nilor amenin]ate de pieire, care au trezit pe ardeleni? Era limba rom`neasc[ce din zi]n zi grecismul =i slavonismul o]nf[=urau]n prejitoarea mor]ii; grecismul =i slavonismul m`ncau limba cronicarilor, limba rom`n[pre-tutindene, limba iubit[a lui Klein, a lui +incai =i a lui Petru Maior. Dac[Ardealul urma a fi *moderatorul* neologismului nou, cum a

¹ Poet francez (1524— 1585), f[c`nd parte din grupul Pleiadei; a contribuit la dezvoltarea =i rafinarea limbii literare franceze.

² Poet francez (1555— 1628); a comb[tut limbajul pre]ios, obscur,]nc[r]cat cu neologisme sau arhaisme, pled`nd pentru armonia =i rigoarea expresiei poetice.

Început cu veacul, dac[comb[tea aplec[rile c[tre str[inism oridin-cotro veneau, f[r] a introduce alt str[inism =i]nc[un str[inism radical, Ardealul merita de a fi capul limbii, areopagul literaturii; dac[Ardealul ar fi avut via\] =i mi=care]n lume, va putea]nc[s[]mpun[=i o limb[. G`ndim]ns[c[limba acolo =i are temelia unde a tr[it mai slobod neamul, unde limba a prins r[d[cini]n legi,]n institu\ii,]n istorie,]n monumentele scrise,]n mi=care zilnic[,]n suflarea ob=teasc[,]n obiceiurile sale =i a ajuns a produce m[car comedioare. S[]ndrept[m dar propov[duirea =i s[spunem adev[rul ce-l avem to\i]n minte c[Principatele au sc[pat rom`nia. C`nd restaura\ia]ncepu, adic[reac\ia]n contra r[t[cirilor str[ine, nemuritorii ardeleni, ce deschid restaura\ia, aveau ochii nu la turma n[c]jit[de sa=i, de unguri =i de s`rbi, dar la cei rom`ni de la poalele Carpa\ilor ce sta]n picioare cu steagul =i sabia rom`niei]n m`n[; acei rom`ni care au f[cut tradi\ia rom`neasc[, revendicat[de veacul al XVIII-lea =i au prelungit-o p`n[]n zilele noastre, d`nd vreme =i ardelenilor a se trezi, a se cunoa=te =i a aduce sprijinul lor fr[\esc. Propov[duirea restaura\iei acestii a ademenit mult[tinerime a crede c[rom`nia]ncepe cu gramaticile, de care s-a vorbit, f[r] a se p[trunde de istorie cu mai mult[fierbin\eal[dec`t cump[n[; elevi ce cunosc numai slova =coalei cearc[a]ndemna pe rom`ni a uita limba cea de 1700 ani. Un jurnal cu titlul frumos]n nr. 22 public[, sub cuv`nt de limb[, un panegeric al sistemelor limbistice. Jurnalul acesta e prea dedat cu politica ca s[se poat[serios ocupa de specula\ii filozofice =i limbistice. Dar putem spune cititorilor *Patriei* c[cine zice sistem[zice *presupunere*, nu *temei*; toate sistemele]=i a=az[o idee bun[sau rea de la care pornesc, dar nu sunt adev[ruri necontestate. Nu denumirea de *reac\ionari* poate m`hni pe rom`n, dar gre=elile ce]mpestri\eam[acel panegeric. Una, gre=eala este c[]ncepe neamul cu =coalele Ardealului, =i nu cu =coala limbii hrisoavelor, limba public[, cu =coala limbii c`ntecelor populare, limba inimii neamului, cu =coala limbii traduc[torilor c[r\ilor biserice=ti, limba credin\ei, cu =coala limbii cronicarilor,

limba istoriei, care =coale]=i dau m`na din veac]n veac, p`n[la =coala ardelenesc[de ast[zi, ce nu seam[n[nici cu una =i nu se leag[]n nimic[cu tradi\iile scrise =i orale. Al doilea, gre=eala este de a propov[dui c[limbile se *reformeaz*[, c`nd dimpotriv[limbile se formeaz[zi pe zi. A treia pat[este acrimonia c[tre “nenoroc\ii hr[ni\i cu literaturi str[ine ce nu sunt nici buni str[ini, nici buni rom`ni”. Cunoa=tem]ns[o epoc[, unde mai c[rom`nii g[siser[forma cea mai bun[a limbii, o epoc[]n care inteligen\a pretutindene era de=teptat[,]n care din toate p[r\ile =i]ntr-o unire de glas, de spor, =i de \el, acel al *na\ionalit[\ii*, se da la lumin[numeroase jurnale =i publica\ii,]n care au ie=it la iveal[colec\ii istorice ca *Letopisi\ele*, s-au adunat *c`ntecele poporale* etc., etc. Aceast[epoc[a fost pe la 1840; =i acei ce erau]n capul acestei mi=c[ri intelectuale erau tocmai de acei *rom`ni, r[t[ci\i de str[ini*, precum]i calific[neofitul din *Patria!*]n literatura adev[rat[nu se zice: scrie\i, ca s[]nv[\[m =i noi cum se scrie, dar fiecare scrie, =i critica alege. Ar fi fost mare nenorocire pentru rom`ni s[se fi]n[du=it toate inimile]n c[r\ile latine=ti; ar fi crezut to\i rom`nii c[rom`nia]ncepe cu =coalele din Blaj, cum zice t`n[rul neofit, =i]n loc de o]nmul\ire de idei, de o de=teptare a duhului, am avea o ochire m[rginit[, un duh mic=orat =i o]nmul\ire de pedan\i. De la cine a]nv[\at a scrie Dante? Nici Rabelais, nici Malherbe, nici Pascal nu au cerut mu=trii (modele), dar ei aveau talent =i ... judecat[.

Ar trebui istoria critic[a limbii de la formarea neamului rom`n, spre a putea reduce la drepte propor\ii propov[duirea de restaura\ie ardelenesc[. Pe adevेरirea =coalelor moderne =i a neofi\ilor iu\i, de=i nu iscus\i, rom`nii nu pot pune temei. Cine mai mult dec`t rom`nii sunt pleca\i a sl[vi oamenii lor, ce se]ndeletnicesc cu lucruri ale ob=tii? Care neam altul sl[ve=te, f[r[alegere =i critic[, orice nume de ai s[i ce plute=te]n istorie,]n literatur[sau]n func\ii civile =i religioase? Dac[, de pild[,]n tr[itorii de ast[zi sunt oameni vrednici, de talent, de inim[=i de judecat[, care cu dreptul sunt pre\ui\i, c`\i al\ii tr[iesc numai din fala rom`nului, iar nu de meri-

tele lor? Dac[sunt oameni cu ochii deschi=i =i]nainte\i peste orizontul mic al unei gramatici =i al unei =coli, c`i al\ii tr[iesc de prietenia m[gulitoare a unor mici pedan\i redactori de jurnale, redactori =i discipuli umili\i, ce fac din sistem[o dogm[=i din propagatorii dogmei ni=te fetici litera\i =i politici? }n umilin\va lor, ei amenin\ de urgia focului reac\ionar pe necredincio=i: critica se cheam[batjocur[=i cer conferin\e mature despre limb[; nu pot lua aminte c[lumea e s[tul de conferin\e =i c[decadin\va limbilor, a artelor a]nceput c`nd s-au ridicat sisteme, grameriani =i retori, ce au st`rnit =i iscodit pedantismurile felurite, de au r[t[cit cugetul =i judecata dreapt[a neamurilor. Dac[sistemele sunt rele =i consecin\ele ridicole, trebuie oare neamul orbe=te s[le urmeze, pentru c[doi, trei sau o mie de oameni =i-au jertfit via\va lor a produce acele sisteme? C[in[m oamenii,]i pre\uim pentru g`ndul bun =i credem c[cu c`t sunt mai de inim[rom`ni, cu at`ta mai mult se vor pune la munc[de iznoav[: *errare humanum est*].

Critica nu are vreme a r[spica m[rimea restaura\iei din veacul trecut, dar poate]n treac[t]nregistra faptele =i datele tradi\iei rom`ne=ti. G[sim]ntr-un jurnal aducerea-aminte a adun[rii de la Blaj, ziua cea mare de 15 mai 1848, serbat[de pribegii din Principate de la Paris la 15 mai 1851,]n care serbare se]nchinau cu entuziasm]naintea fra\ilor ardeleni care nu au primit decora\ii ruse=ti =i ziceau²: “Ardealul este matca rom`niei;]n mun\ii s[i trebuie s[punem altarele patriei noastre. Mai mult de oricare, ardelenii sunt ata=a\i la p[m`ntul lor; ei cu anevoie peregrineaz[; iubesc ca oasele lor s[se odihneasc[]n p[m`ntul p[rin\ilor lor, =i aceasta le d[o mare virtute de rezisten\]; ei, c`nd se ridicar[=i ie=ir[din cuiburile lor, trecur[mun\ii =i formar[gemenele Principate... S[nu ne]ndoim, =i la noi]n Principate sentimentul na\ional este]n ad`ncul inimilor, tot a=a de]nr[d[cinat ca]n Ardeal. Ideea unit\ii rom`ne,

¹ A gre=i este omene=te (*lat.*).

² *Vezi Junimea rom`nf*, nr. 2, Paris, iunie 1851 (*n.a.*).

Înainte de a fi propovăduit de scriitorii români al veacului acestuia de deșteptare, a fost în inima căpitanilor =i a domnilor viteji =i în neobosită muncă =i străduință a țărânului. Din începutul deosebiri =i al desprinderii în provincii, românii noștri căutară totdeauna de a le lăsa =i întinde spre rîștile Dunării, către Mare de o parte, =i de alta de a nu se dezlipi =i a se înstrăina de ciuburile, de locurile lor de întăia ocupare. A=a mi=carea literară veni tîrziu în urma atîtor străduințe eroice făcute în țara Românească =i Moldova pentru necurmarea tradițiilor istorice. A=a, înainte de pînțele Petru în Ardeal, logofătul Miron în Moldova privește pe românii toți delălătați ca o singură familie; =i mai înainte de el, Mihai-vodă Viteazul voiește să unească pe românii într-un singur stat; mai înainte de Mihai chiar Petru Rareș, bastard al marelui +tefan, reclamă moșia pînțelească în Ardeal. +i de ne-am afunda mai înainte în istorie, spre a căta sentimentele de frăție română, am vedea că Ioanișiu cerea de la papa coroană pentru el =i urmașii lui întemeiat numai pe titlul de român. Într-un cuvînt, cu cît vom desluși mai bine =irul faptelor românești de la început, cu atîta mai tare ne vom încredința că ai noștri s-au luptat pentru ideea unității mai înainte chiar de a fi singura idee fecundă =i adevărată sublimă în literatură."

Ostași mari ai Moldovei =i ai țării Românești încearcă unitatea politică prin putere, poporul prin sunetul buciului ce răzbate peste codri =i peste dealuri: cronicarii, stălpii literaturii, adevărata unitatea morală prin aducerea-aminte a legăturii limbii =i a sîngelui, =i unii domni prin =coale înflorite deschise tot neamului. Unitatea =i tradiția în Ardeal se dezvoltă prin durerea lui +incai, a lui Klein, a lui Petru Maior. Încotro =i cînd =i întorc românii ochii =i gîndul lor, dau de Principate, centrul vieții neamului. În zadar ar vrea frații ardeleni să respingă influența veche =i nouă a Principatelor. Existența politică a țărilor, cît de mică este sau a fost, era =i este un punct strălucitor; =i inimile românilor nu puteau fi aiurea; de aceea după aspirațiile politice a venit influența ideilor =i a civilizației. Veacul al XVIII-lea, fiind un timp de decadență pentru

Principate, marii ardeleni ce =tiau Moldova =i Valahia mai bine dec`t Banatul =i Ardealul, opun str[inismului, ivit sub forma greceasc[, scrierile lor scrise cu pana picat[a cronicarilor =i a traduc[torilor. Ast[zi, c`nd Principatele tr[iesc]n =irul ideilor franceze, ast[zi, c`nd limba umbl[=ov[ind]ntre multe sisteme, ast[zi, c`nd forma veche a stilului este uitat[=i r[t[rit[f[r[]ntoarcere, iar forma nou[rom`n[]nc[scriitorii nu au nimerit-o, totu=i =coala ardelean[nu are putere de a tr[i nici de tradi[iile restaura[iei, nici de via\a ei]ns[=i. Sub sistemele latine prin care schimb[limba nu poate mistui stilul fran\uzit al Principatelor; deosebirea este c[Bucure=tenii pu\in, ie=enii mai mult]=i adap[]nspira\ia de vi\ele vii ale neamului, caut[a=] ascunde str[inismul m[car sub cuvinte rom`ne sau]nvechite]n rom`nie, pe c`nd ardelenii, s[raci ca =i \[ranii de stilul limbii, cerc[a=] ascunde s[r[cia cu mitologia =i cuvinte latinizate. Mul'i Ronsard avem, dar Malherbii]nt`rzie a sosi. +tim c[g`ndul a fost bun, =tim]n Bucure=ti,]n Ia=i =i]n Blaj c[oamenii ce au pornit pe calea latinirii au fost =i sunt p[trun=i de mizeria neamului nostru, de viitorul ce ne este p[trat; =tim c[din ei mul'i ar muri =i mul'i au suferit pentru m[rirea =i m[rurisirea rom`niei, =tim]nc[=i vedem c[, oric`nd scriitorii vor a p[trunde la inim[, la auzul =i la v[zutul rom`nului, uit[sistemele. R[ul este c[pe l`ng[dasc[lii nou[t[\ilor, care au cump[n[]n aplica\ia sistemelor, vin ucenicii care]=i pun silin\a =i fala nesocotit[=i ne=tiutoare a]ntrece pe dasc[li. De la g`ndul restauratorilor de a]ntemeia gramatica latin[, de la g`ndul de a st`rpi cuvintele de extrac[iie str[in[am ajuns a schimba tot glosarul. Exagera[iile =coalelor combatem, nu =coalele, nu munca, nu]mbun[t\irea. Sunt o seam[de oameni care se sprijin[pe scriitorii vechi spre a zidi temelii sistemelor exclusive; dar dac[, de pild[, este carte]n *iune*, sunt alte c[r\i tot de o vechime, ce sun[altminterea; nici una, nici altele nu dovedesc nimic[, de nu c[limbile au reguli =i excep[ii, c[nimic[]n lume nu este nou, =i s-au aflat visuri =i cerc[ri limbistice rom`ne=ti =i]n veacul al XVII-lea. +i noi am

vrea s[cl[dim o sistem[de limb[, dar de unde s[pornim? — De la Traian]mp[ratul, cum zice *Patria*]n nr. 26 de mai sus, sau de la cronicari? Care-i limba neamului rom`n? Limba lui Ciceron =i a lui Traian, sau limba solda\ilor lui Traian?...

P`n[ce *Patria* va dezlega publicului rom`n aceast[chestie, so-
cotim c[sistemele nu au temelie, pentru c[rezultaturile nu sunt]n
armonie cu neamul; =i r[m`nem]n]ncrederea c[limba rom`n[e o
limb[deosebit[acum =i a fost osebit[pururea de limba latin[, c[
cuvintele ei s-au format =i se formeaz[dup[reguli]nc[necunos-
cute, ce]=i au logica]n istoria noastr[.

XI

]n cerc[rile noastre de a ne convinge de temeiurile s[]n[toase ce
ar fi ademenit pe rom`ni a p[r[si limba str[mo=easc[, am r[mas
nehot[r`i dac[acestea provin din prea mare =tiin[, sau numai
din fantazia novatorilor, dup[=coalele de unde ies, bucure=tene
sau ardelene.]n mai multe r`nduri, vorbind de sistemele limbis-
tice, am zis *radicale* sau *radicalism*; suntem datori a ne]ndrepta
zicerea =i a respinge =i acest temei, pentru c[cuv`ntul radical al
d-lor st[]n contradic\ie cu istoria neamului, cu tradi\ia rom`neasc[
=i cu scrierile restauratorilor; unii din radicali=ti, ra\ionali=ti, =i ce
vor mai fi, au pornit f[r[s[ne spuie de unde pornesc; al\ii pornesc
de la o limb[latin[depravat[, ce o socot limba lui Ciceron. Dup[
ace=tia, coloni=tii romani au urmat de la desc[lecatul]nt`i a vorbi
=i a scrie latine=te, =i numai cu vremea, cu megie=ia =i amestecarea
bulgaro-slavon[, s-au =ters dintre ei limba =i literele latine. Din
nenorocire pentru ace=ti utopi=ti, istoria lumii =i un monument viu,
mare de opt milioane de suflete, le stau dimpotriv[. Istoria m[rturi-
se=te c[]n lumea rom`n[, pe l`ng[limba oficial[latin[, tr[iau cot
la cot =i *dialecte compuse de latineasca cea ob=teasc[ce nu a pierit
niciodat[]n Italia*, zice Petru Maior. Aceste dialecte duse de solda\ii
romani, r[sp[ti\ii cu p[m`nturi]n \[rile biruite, s-au]ntrulocat cu

limbile acelor \[ri biruite =i au produs modernele limbi, zise neolatine. Cu decaden\ a roman[, limba latin[oficial[pic[=i ea; dialectele provinciale intr[la r`nd =i se ridic[la grad de limbi; asem[narea limbilor rom`ne, franceze, spaniole =i italiene nu vine de la limba latin[, dar de la cea latineasc[a solda\ilor. — Cu c`t cearc[cineva analogiile, suind =irul veacurilor, cu at`ta asem[narea]ntre limbile surori e mai mare]n construc\ie,]n cuvinte =i]n idei. Pe c`nd limba latin[este uitat[ca limb[vie, =i r[m`ne numai o leg[tur[a cancelarilor, a]nv[\a\ilor =i limba bisericii, limbile nou[se]ncerc a scrie =i a cre=te. Greutatea]nt`mpl[rilor istorice, tendin\ele religioase ne silir[pe noi, rom`nii, a tr[i]n]nr`urirea slavon[, ca]nr`urire preponderent[;]n lips[de dovezi vechi, suntem datori a crede c[limba rom`neasc[scris[a]nceput cu literele chirilice, desp[r]it[cum era de vatra civiliza\iei neamurilor latine, care neamuri luaser[literele latine=ti nu ca o mo=tenire a limbii lui Ciceron numai, dar ca un avut al civiliza\iei italiene din str[vechime, civiliza\ia aceea ce a respins litera greceasc[.

Mult[vreme, dialect popular numai, restr`ns]n]ntrebuin\area casnic[=i]n rela\iile private, dialectul putea s[]piar[de pierea fiin\ a politic[a neamului; dar micile privilegii feudale ale Maramure=ului =i ale F[g]ra=ului, neobicinuin\ a pe atuncea a cr[iilor de a amesteca neamurile =i a constitui omogeneitatea \[rilor, =i mai ales]ntemeierea domniilor rom`ne a Valahiei =i a Moldovei,]nt[resc dialectul. Cu privilegiile mici, cu ridicarea politic[a Principaturilor, dialectul se ridic[=i se impune dreg[toriilor,]ncepe a se scrie prin acturile publice =i se preface]n limb[. Cum ne-a p[r]sit limba latin[oficial[cu str`ngerea rom`nilor, asemenea =i limba slavon[ne las[cu]nfiin\area straturilor rom`ne. Un eveniment religios, reformarea, ce desparte omenirea de ast[zi, veni c`nd rom`nia era]n cump[n[de a se topi]n oceanul slavon, =i goni limba slavoniceasc[de tot din lumea rom`n[=i]ncepe adev[rata =i singura tradi\ie a limbii rom`ne.

XII

Dep[rtarea rom`nilor de apus, de unde era originea lor,]i arun-
case nu numai]n catolicismul r[s[ritean, dar =i]n slavonism, sla-
voneasca fiind limba politic[, oficial[=i religioas[a Dun[rii.
Cerc[rile lui Raco`i de a trage pe rom`ni la dogmele lui Calvin,
]ntr-o \intire politiceasc[,]l]ndeamn[a porunci t[]m[cirea c[r]ilor
biserice=ti din slavone=te =i a]ntemeia slujba bisericii]n limba
rom`n[, pentru a=i c`=tiga numeroasa popora`ie rom`n[din Ar-
deal =i din comitaturile ungure=ti =i a nu o l[sa nici catolicismului
r[s[ritean, nici catolicismului roman, care, dup[cum este =tiut,
nu]ng[duie serbarea liturghiei]n alt[limb[dec`t]n limba lati-
neasc[. Unul din cele vechi titluri ale limbii rom`ne=ti este: "*Psalti-
rea ce s[zice: c`ntarea a fericitului proroc]mp[rat David, cu c`nt[rile
lui Moisi, =i cu suma =i r`nduiala la to`i psalmii, izvodit[cu mare
socotin\ din izvod jidovesc pre limba rom`neasc[, cu ajutorul lui
Dumnezeu =i cu]ndemnarea =i poronca, dimpreun[cu toat[cheltuia-
la, a m[riei-sale Gheorghe Racoci, craiul Ardealului i proce. Tip[ritu-
s-au]ntru a m[riei-sale tipografie dint[i nou[;]n Ardeal,]n cetatea
Belgradului.*"

+i mai departe: "Cinstitul =i luminatul semn al m[riei-sale craiul
Ardealului, =i al domnului p[r\itor][rii Ungure=ti, =i a +panului
secuiesc o=te=te i proce." I. Corinth. "*]n soborul cre=tinilor mai voi-
esc a gr[i cu]n`eles 5 cuvinte,]nv[\`nd pre al`ii, dec`t zece mii de
cuvinte]n limbi str[ine.*" Cuvintele aceste de seam[n] a fi critica
sistemelor limbistice de ast[zi ale rom`nilor sunt o lovire f[\i=]]n
contra bisericii latine. Predoslovia c[tre m[ria-sa craiul Ardealului
=i predoslovia c[tr[cititori I. Corinth este un curs de istorie a
schimb[rilor politico-religioase ale vremii =i o dovad[c[limba scri-
s[a]nceput cu t[]m[cirile acestea. Pretutindene unde se afl[su-
flare rom`neasc[limba slavon[p[r[se=te altarele =i oficialitatea;
revolu`ia se face]ntr-o clipeal[=i f[r] contesta`ie pentru c[era]n
inima neamului de a vie\ui din puterile totale ale lui, pentru c[era

În natura dreptei judecări a românilui =i pentru că întemeia =i mai tare duhul neatrării neamului =i împreună ta antipatiile de seminare amorțite acum de mult, cu legăturile politice =i religioase. Dar tîmările poruncite de Racoci cu scop politic aveau îndată luare-aminte a staturilor române: luând din reformă ceea ce era după învelesul =i folosul neamului, limba vie =i serbarea bisericii, bisericile din țara Românească =i din Moldova, mai cu seamă din Moldova, unde clerul avea mare nume de învățături =i de evlavie, opun la acele tîmări alte tîmări, compun cazanii =i evanghelii comentate, antic Calviniste =i protestante neajunse credința religioasă a Principatelor ce era puterea lor, întîrind prin influența lor =i credința îndoită a românilor de peste Carpați.

Încercarea de propagandă politico-religioasă a craiului Ardealului avu de urmărire pentru români a da naștere unității române în toată întregimea ei, a întări naționalitatea prin împaturirea cu inaugurarea desvârșită a limbii =i dezvoltarea iar desvârșită a credinței ce putea să le atîrne de Ungaria sau de Polonia, primejdia noastră de atunci.

Precum tot din epoca reformei religioase pornește =i întemeierea unor limbi apusene ca limbile franceză =i germană, asemenea =i la noi tradiția limbii pornește de la lupta lui Racoci =i reacția Principatelor în contra propovăduirii Calviniste.

După titlurile istorice ale neamului ce nu le recuză nimene, după anele pozitive ale limbii, în zadar am mai cerca vreun temel =coalelor moderne, care toate înlocuiesc =i pomenirea chiar a tradiției, ca oamenii cei noi ce =i tîgduiesc prinții, neștiitoare poate aceste =coli că anele noastre răspund la epoca cea mare europeană zisă *Renașterea*, adică epoca în care popoarele de toate vîele =i-au găsit forma desvârșită în limbi, în naturi, în poziția politică =i au plecat pe calea cea largă a =tîințelor =i a civilizației.

Am zis că =coalele *limbistice* au cuibul lor în București =i în Ardeal. Acele din București care au luat de organ *Patria* sunt =coale

de fantazie, ce umbl[dup[teorii artistice, croind o limb[dramati-
c[, da nu rom`n[, pe formele =coalei ultraromantice franceze de la
1830, =coal[cu p[rul lung, cu antiteza]n cap =i]n picioare, cu
manta pe un um[r, cu ghitara aninat[de g`t =i cu spada]n m`n[,
=coli de geniu necunoscut]n ingrata rom`nie, =coli ce nu au nevoie
de a \inea seam[de istorie, =i cheam[tradi\ia o *coterie*¹. Adev[rat
c[scrierile ce ies din aceste =coli sunt netrebnice pentru mul\ime;
adev[rat c[prop[=irea ideilor se]ntinde la num[rul ferici\ilor ce le
pot]n\elege; adev[rat c[nu sunt de acele “ce spun cinci cuvinte
]nv[\`nd pe al\ii, dar de acelea ce spun zece mii de cuvinte]n
limb[str[in“; adev[rat c[aceste =coli au de scop a]nv[\a =i a
convinge pe cei]nv[\a\i =i convin=i numai. Curioas[coterie este
tradi\ia, de o pot]n\elege =i mul\imea, =i]nv[\atul, =i =coalele
bucure=tene.

Seama Ardealului]n istoria nou[a limbii e mai grea. Ardealul,
ce are tradi\ia calvinist[, Ardealul, care]n veacul trecut s-a luptat
cu acea tradi\ie]n contra n[duhului str[in, purcede =i el]ns[din
radicalism, =i radicalism latin. Mult[=tiin\[, mult[erudi\ie sunt
]n Ardeal; prin urmare, logica istoric[nu a putut fi ne=tiut[=i
ne]n\eleas[ca]n alte =coli.

XIII

Aceast[contradic\ie vederat[a tradi\iei cu fapta]nv[\a\ilor ce
leap[d[tradi\ia, ascunz`nd-o, sub pretext de ba=tin[latin[, ne-a
adus a cerceta dac[nu cumva vro idee mai departe nu st[ascuns[
]n sistemele latine=ti ce]nfloresc]n Ardeal cu cuv`nt de rom`nie?
Ardealul nu este ca Principatele o]ntregime de credin\[, =i =coalele
latine, =coala de la Blaj, e =coala rom`nilor uni\i. Nu doar[c[
credem c[c[peteniile ar putea vrodat[falsifica dreapta judecat[a
rom`nului,]nc`t, ca sf. Petru, s[se lepede de rom`nie, dar ideea

¹ *Coterie* — clic[, grup care urze=te intrigi.

religioas[fiind o putere asupra popoarelor, am v[zut cu oarecare]ngrijire =i]ndoial[latinirea neobosit[=i sistematic[ce vine din aceste =coale, cu at`ta mai mult c[catolicismul rom`n este foarte]ndr[zne\ la prozelitism. Pentru rom`nii \[rani, primejdie nu]ncap; de=i toleran\a religioas[a fost un act pururea cunoscut]n fapt[, de nu]n drit, de guvernele \[rilor, unitatea credin\ei nu s-a cl[tit, =i este de adevnit c[nu se va cl[ti vrodad[; dar propov[duirea catolicismului ce se face, ajutat[de latinirea limbii, ar t[ia]n dou[unitatea moral[ce leag[deosebitele familii rom`ne=ti, acea unitate care ne-a m`ng`iat veacuri =i a f[cut puterea sufletului nostru. Statornicia Principaturilor]n patimile istorice a produs rodirile dorite; m`ntuirea a sosit ast[zi! dar, osebi\i de vi\ele vii ale neamului prin hotare politice, ardelenii, de vor aluneca pe calea propagandei, se os`ndesc a pieri, sl[bind totodat[mijloacele neamului de a se ridica la pozi\ia la care]i cheam[ast[zi prefacerile politice ale lumii. Zile de fr[\ie ca a Blajului din 15 mai 1848 se ridic[rareori]n istoria unui popor]mp[r\it]n credin\a sa. Spuie c[peteniile a uni\ilor =i a neuni\ilor cu c`t[munc[sufleteasc[au putut pe trei zile impune t[cere pizmelor religioase?

Biografia latinitorilor,]ncep`nd de la Petru Maior =i de la restauratori, ar putea s[ne puie pe urmele unei propagande, de care nu credem s[fie bucuro=i rom`nii =i ne va modera]n iutele prefaceri limbistce]ntemeiate pe limba latin[.

Pentru a sc[pa Rom`nia de panslivismul ce o cotopea]n minutul unde venea panslivismului, pe nourii nordului, ajutorul]narmat,]navu\it =i n[v]litor al moscalilor, se ridica limba scris[ce izgonea slavonismul =i din biseric[; acea limb[scoas[din aplec[rile]ntregului neam,]n ziua primejdiei]nt[rit[de cronicari, s-a luptat p`n[ast[zi =i a f[cut singur[unitatea =i tradi\ia rom`neasc[. De potopul slavonismului ne-a sc[pat reforma; de Calvin ne-a sc[pat con=tiin\ a rom`nului, care a luat limba f[r]a=i da credin\ a; de potopul latinirii, ce =i cine a sc[pa rom`nia?

Partea a doua

I

Sim\ul firesc al rom`nului seam[n[a fi amenin\at de]ntreag[stingere. Sisteme se ridic[]n contra sistemelor, =coalele se ridic[una asupra alteia =i se]ntreab[]n furia polemicii st`rnite de c`teva luni: Cine a dat n[scare *jargonului*? Tu... eu?... Bucure=tii sau Blajul, sau jargonul nu ar fi oare limba reac\ionarilor, aristocra\ilor, slavonilor =i rusolatrilor moldoveni, care, dup[concluziile neconcluz`nd ale dlui B...¹, au sl[biciunea *absurd*] =i *retrograd*] de a crede =i propov[dui c[instrumentul cu care s-ar putea c`nta rom`ne=te este bun, dar c[me=terii nu sunt vrednici. Noi, care credem c[glasul a opt milioane de suflete are mare putere]n cump[na logicii, =i putere mai mare dec`t logica sistemelor ce se]ntemeiesc pe gramatici str[ine =i pe uri politice f[r] fiin\ ast[zi, noi, care credem c[glasul acestor opt milioane de suflete este mai mult dec`t o *coterie*, cuv`nt mai mult artistic =i glume\ dec`t drept, aruncat de dl B... cu *dezinvoltura* =tiut[a limbajului bucure=tean, ne-am]ncredin\at, dup[p[trunz[toare cercetare a lexicoanelor, c[*coterie*]]nsemneaz[societ[\i mici (rom`ne=te: adun[ri), sau prietenii literare =i altele sau =coale sistematice, ce se]ncerc a tr[i afar] de via\ ob=tii =i a se deosebi de traiul tuturor, bun[oar[cuac[rii² =i pedan\ii.

C`t de frumoase sunt sistemele =i rodurile lor, sunt rom`ni n[t`ngi, convin=i c[o limb[, fie ea turcit[, grecit[, fran\uzit[=i slavonit[, c`nd vorbe=te de neam =i s-a n[scut cu el, c`nd spune de trecut, de patrie =i]n fiecare cuv`nt st[o tradi\ie istoric[, o durere, o fal[, sau o sim\ire, e o limb[nepieritoare =i cu anevoie de a st`rpi. Propov[duirea calvinist[a produs vietatea rom`niei; ea, precum s-a zis, a sc[pat neamul de oficialitatea slavonismului]n stat =i]n

¹ Vezi *Patria*, nr. 30 (n. a.).

² Aici probabil cu sensul de sectan\ii, r[t[ci\ii.

biseric[, care oficialitate ne m`na]n adev[r a nu mai fi na\ie =i reduce limba la un *patoa* dezmo=tenit precum e acel *patoa* rom`nesc de pe =esurile Tisei. Dar propov[duirea calvinist[=i reac\ia rom`neasc[]n contra ne aduse forma des[v`r=it[, forma concret[a neamului nostru. Pentru a t[]m[ci ideea noastr[mai cu p[trundere, am zice c[rom`nia a ie=it]narmat[de toate puterile vie\uitoare din revolu\ia religioas[, ca Minerva din fruntea lui Jupiter, nesc[p`nd din vedere c[neamul nostru este rodul lumii roman[=i al lumii barbar[pe malul Dun[rii, cum fran\ujii, italienii, spaniolii sunt rodurile]n alte propor\ii al civiliza\iei vechi =i a s[]lb[]ticimii. Moderna ur[politic[a moscalilor, de care poate fra\ii de peste mun\i ca mai dep[rtat[i nu erau =i nu sunt p[trun=i ca noi, ne-a aruncat]n italianism,]n fran\uzism =i]n alte isme ce nu erau =i nu sunt rom`nism. }ns[primejdiile politice,]nc`t prive=te robirea sufletului rom`n, au trecut, adev[ratul rom`nism trebuie a=i ridica capul.

Deosebitele =coale desp[r]itoare lumii rom`n[se unesc]n socotin\ a lor despre pu\ina =tiin\ a limbii slovenilor =i prin slovenii ace=tia ne m[]gulim a crede c[se]n\elege reac\ionarii moldoveni ai *Rom`niei literare*. Ce vor s[]zic[=coalele cu cuv`ntul de =tiin\ a limbii nu se prea pricepe, c[ci]es[tura, leg[tura p[r]ilor unei fraze, singularul =i pluralul sunt ast[]zi =tiin\ e ale copiilor =i nu se cere nici barb[, nici ani pentru a lor]nv[\]tur[. Purechetul unei virguli, lipsa unei vocale, gre=ul unei perioade sunt lucruri serioase, m[]rturisim, =i vrednicesc refuta\ii =i nop\i de neodihn[a capetelor]nv[\]ate, dar s[]fie]ndurare =i iertare c`nd cititorul va putea culege ideea prin gre=elile limbii. — Nu corectura scrisului face c[r]ile mai bune...]ndeosebi pentru limba rom`n[, unde s[c[]ut[]m regulile ei? }n =coale?... Dar =coalele se deosebesc toate prin sistema de]es[tur[=i de ortografie, =i toate pornesc de la analogii str[]ine, unele italiene, altele latine=ti, altele fran\uze=ti. — }n c[r]ile biserice=ti,]n cronicari,]n pildele lui +incai, lui Klein, lui Maior, ale pu\inilor c[]rturari]n urma acestor,]n poe\i ca C`rlova =i Sca-

vinski?... Dar =coalele, ca s[fie logice, trebuie s[resping[=i pe unii =i pe alii, c[ei sunt barbari, =i nu sunt rom`ni, dup[Blaj sau dup[Bucure=ti¹.

Dac[c[rvile =i manuscrisele cele mai vechi nu ne dau alt[limb[dec`t aceea ce umbl[m a lep[da ast[zi, putem oare s[presupunem regulile, r[d[cinile, termina\iile =i schimonositurile combinate =i complicate ce ne impun =coalele, =i putem crede ca cuv`nt de evanghelie c[Ia=ul, Blajul sau Bucure=tii au g[sit rom`nia pr[p[dit[.

Nu. — C[rvile cele]nt`i erau izbucnirea duhului neamului, ce]=i g[sise]ntregimea lui dup[fr[m`ntarea nevoit[a veacurilor, erau revolu\ia]nving[toare a ideii rom`niei, ce se mi=c[]n sf`r=it]n veacul al XV—lea =i vin la lumin[]n veacul al XVI—lea, cu limba, cu aplec[rile, cu civiliza\ia =i presim\irea de t[rie a ei. P`n[a nu luci la soare, na\ionalit[\ile mocnesc veacuri, =i odat[r[sar cu toate armele lor, credin\[religioas[, credin\[politic[, civiliza\ie =i limb[.

Ideea rom`niei, n[sc`nd]n veacul al XVI—lea, se preface]n revolu\ie politic[=i porne=te regulat anelele na\ionalit[\ii prin tip[rire de c[rvi: dar temelia acelei revolu\ii este tradi\ia oral[.

Tradi\ia oral[a neamului nostru cuprins[]n c`ntecele vechi, zise ast[zi balade, ne d[tot rom`nismul c[rvilor biserice=ti =i al cronicarilor, iar nicicum rom`nismul nou. Ast[tradi\ie oral[, ne\inut[]n seam[de =coale, ast[tradi\ie pe care este zidit[na\ionalitatea rom`n[]mpr[=tiat[]ntr-o minunat[asem[nare =i unire pe toate laturile rom`ne=ti, e limba. C`t[osebite ar fi]ntre provincialismurile moldo-ardeleano-rom`ne, am avut =i mai avem]nc[o limb[mai presus, o limb[cu care ne putem]n\elege delao-lalt[, moldovanul cu tisanul, ardeleanul cu craioveanul.

Dec`t vom discuta =i argumenta latine=te despre sisteme neg[ioase, care ostenesc, suntem]n]ncredere, =i pe dasc[li =i pe

¹ *Barbarus ego sum, quia non intelligor illis* (lat.). (n. a.). (Eu sunt barbar, pentru c[ceila\i nu m[]n\eleg.)

ucenici, ne]nchipuim mai bine c[rom`nii nu =tiu nici latine=te, nici fran\uze=te, nici italiene=te; =i se mul\umesc a spori]nainte,]rod =i]n frumuse\e, limba aceea care le-au f[cut veacurile, pentru care i-au hulit, nec[jit, chinuit ungurii =i slavonii.

Nici Racine, nici Pascal, nici Schiller, nici Homer, nici Dante nu au f[cut gramatici; unii din ei au scris p`n[a nu fi gramatic[]n limbile lor, =i scrierile lor au slujit de-a face gramatici, =i fac podoba neamurilor lor =i a omenirii. Na\ionalitatea nu st[nici]n gramatic[, nici]n r[d[cini, nici]n termina\iile unei limbi, dar]n limba uzual[; rom`nilor numai le-a fost dat a]ncepe via\a cu c[r\i nepotrivite =i a sl[bi na\ionalitatea cu sisteme =i chestii]noite din g`lcevirile retorilor pic[rii grecilor =i a rom`nilor =i din sfzile scolastice ale Veacului din Mijloc.

De unde a pornit]mpotrivirea buruitoare]n contra calvinismului, de acolo trebuie s[porneasc[=i reac\ia m`ntuitoare]n contra scolasticii latine=ti, ce ne duce la apostazia¹ na\ionalit[\ii. Uit[m c[latinismul =i neolatinismul au fost un steag politic, ce nu mai prinde loc acum;]ntre rom`ni, moldovenii, =i]ntre moldoveni, colaboratorii *Rom`niei literare* sunt singurii ce nu au impus rom`nilor nici gramatici, nici alt[scriere dup[iscodirile]nchipuirii lor; singur[Moldova, ca =i]n lupta na=terii, a sprijinit tradi\ia scris[=i tradi\ia oral[. Este iertat dar Moldovei a cerceta titlurile necontestate vechi =i a cump[ni temeiurile nou[; este iertat Moldovei, care a pus mai multe pietre la zidirea veche a na\ionalit[\ii a se convinge dac[limbile nou[fac c`t limba veche, c`t de frumoase =i armonioase sunt ele, dac[substitu\ia lor este putincioas[, de nevoie, =i conform[cu \elul la care sunt chemate limbile de a fi un organ de]n\elegere nu a unor oameni, dar a oamenilor, =i a se]ncredina c[*latinirea*, sau *fran\uzirea*, sau *talienirea* rom`niei vrednice=te truzile ce am putea]ntrebuin\va]n cercet[ri =i lucruri mai serioase.

¹ *Apostazie* — renegare.

II

Nici o pricin[personal[nu ne-a]ndemnat a pune pe h`rtie micile observa\ii ce a tip[rit *Rom`nia literar[* sub nume de *Cuget[ri*, nici nume, nici profesie de c[rturar nu avem;]n c[l[toriiile silite, uneori primejdiioase,]ntre rom`ni la 1848 am avut prilej a vedea =i a ne dovedi nepotrivirea doctrinelor nou[ale limbii cu firea duhului, cu nevoile =i cu obiceiurile neamului. Cum zicea d... B. pe C`mpul Libert[\\ii de la Blaj de silnica leg[tur[a Ardealului cu]ara Ungureasc[, c[ungerii puneau la cale de rom`ni f[r[rom`ni, am putea s[zicem =i noi c[gramerianii au pus la cale limba f[r[a]ntreba pe limb[. Un lucru necontestat c[limbile se prefac, dar se prefac ele singure cu]ntrebuin\area zilnic[, cu sporul ideilor =i nevoile civiliza\iei;]ns[pref[c]tura adus[de ani =i de trebuin[, m[surat[pe noima aplec[rilor =i a n[ravurilor neamurilor e nesim[it[la auz =i la vedere. Tulburare]n limbi, cum a fost revolu\ia noastr[, pic[]n balt[, dar nu pic[p`n[a nu aduce confuzie]n idei, desfr`nare]n condei, cacofonie =i stavil[]n inspira\ie. C`nd revolu\ii de aceste n[p[stuiesc neamurile, sau neamurile pier, sau oamenii de judecat[vin dincotrova =i se opun potopului stric[tor.

Priveala unei polemici aprigi¹, ce a picat]ntr-o]njosire de idei =i de cuvinte neiertate, ne-a fost]nterupt =irul ideii noastre istorice. S[o urm[m de aici]nainte, dup[cum faptele =i vederea rom`nilor ne-au ar[tat-o]n c`mpul Blajului, al Filaretului, pe =esurile Tisei =i pe malurile Prutului.

Un lucru dovede=te polemica, c[to\i rom`nii nu sunt polei\i =i ciopli\i ca ateniienii, dar c[au mult din firea beo\ianilor; mai dovede=te polemica]nc[c[pedan\ii sunt iu\i, =i]ndeosebi c[o seam[de]nv[\a\i ai Ardealului ap[r[limba n[scut[din sisteme, ca o limb[ardeleneasc[. Poate s[fie ardeleneasc[, dar nu este rom`neasc[. Judecata dreapt[nu ne]ndeamn[a scrie fran\uze=te,

¹]n *Rom`nia literar[*: polemic[apric[.

=i nici un moldovan nu a propov[duit aceasta; moldovenii zic c[predicile politice de pe c`mpul Blajului de la 1848 s-au \nut }ntr-o limb[necunoscut[celor patruzeci de mii de rom`ni aduna\i =i c[acea adunare, f[r[Iancu, f[r[Buteanu =i f[r[al\i feciori asemenea, ce nu vorbeau dup[gramaticile =i lexicoanele Blajului, ar fi fost o mare mistifica\ie. Facem chemare la m[rrturisirea celor ce au fost fa\, iar dac[m[rrturisirea ar putea lipsi, ne }ndrept[m la gazetele din acea epoc[=i la protocolul adun[rrii din mai 1848. — Suntem convin=i c[}n=i=i }nv[\a\ii Ardealului sunt ast[zi uimi\i de rodirile =i confuzia propus[; sim\im aceasta la modera\ia temeiurilor, a criticilor din nr. 22, 23, din *Foaia pentru minte*, unde cunosc c[sistemele au }ntrecut hotarul lucrurilor iertate. Nu vom ridica ce este gre=it }n aprecia\ia dlui G. S.¹ despre autorii fran\uji =i limba fran\uzeasc[vorbit[}n Paris, de=i se pare ciudat ca Ia=ul =i Blajul s[discute aceste obiecte, c`nd e vorba de rom`nie; }ns[dac[}n Fran\ia exist[academia, =i academia folositoare, aceasta vine pentru c[}n Fran\ia nu sunt, nici au fost mii de sisteme =i de =coli, mii de gramatici, lexicoane =i opere, dup[acele =coale =i sisteme felurite }n consecin\e. Are Fran\ia academie, pentru c[Fran\ia }n vreme a }nl[turat pedan\ii, pentru c[gramatica s-a m[rginit a da numai reguli organizatoare a graiului unei limbi ce se vorbea =i se vorbe=te, iar nu codul unei limbi }nchipuite. Nu este drept ce zice fratele G. S. de fra\ii moldoveni c[nu pricep c[limba se schimb[cu vremea. Moldovenii au pus schimbarea ca un axiom de cele ce nu au nevoie de demonstrare; ne pare r[u de a-l }ndrepta la nr. din *Rom`nia literar[*; dar acum zicem c[, de se schimb[limbile, gramatica }ns[nu. Critica din nr. 23 a F. P. M. (*Foaia pentru minte*) se ocup[mult de altera\iile =i pronun\ia\iile provinciilor; =i aici ne pare r[u de }n\elesul criticului c[provincialisme nu sunt limba; dar c`nd oamenii din osebitele provincii, ca cronicarii, Klein, c[r\ile biserice=ti =i mai t`rziu +incai, s-au t[lm[cit tot }ntr-un fel, f[r[a pica }n

¹ De fapt, G. C. =i }n nr. 21, 22.

hiere, f[r] a m`nca =ap[=i f[r] a=-i pierde p=enea etc., suntem sili\i a crede c[este o limb[. Am crede chiar]ntr-o gramatic[ce s-ar face pe documentele ce avem, dar nu pe documente ce ne]nchipuim c[am avut. Gramatica ce se complic[=i, pentru a vorbi mai drept, care porne=te de la filologie, nu d[extrasul limbii vii, ci produce teorii ingenioase c`teodat[, dar totdeauna]mponci=[toare¹ realit[\ii. Rom`nii au dat prea mare]nsu=ire filologiei, sau mai bine cuv`ntologiei, care e o =tiin[\ de anticar, =i au ridicat-o p`n[ce au f[cut din ea temelia unei limbi; dar nici Academia Francez[, nici gramaticile fran\uze=ti nu pornesc de la filologie. Lexiconul a]n-scris cuvintele vechi sau nou[, ori de ce ba=tin[, introduse de practic[, de amestecarea dialecturilor provinciale =i str[ine, de inspira\iile =i talentul scriitorilor. Gramerianii, pornind de la realitate, au cules =i statornicit reguli organice ale \es[turii, singura misie =i datorie a gramaticii. C`nd practica leap[d[un cuv`nt, academia se mul\ume=te a]nsemna noima =i etimologia lui =i a spune: cuv`nt vechi ce nu se mai]ntrebuin\eamz[; c`nd practica a f[cut un cuv`nt, sau a]mprumutat unul, academia]l]nregistr[iar[=i cu noima =i etimologia sa. Polemica]ns[, c`t nu va ajunge]n necuviin[\, nu poate fi nefolositoare =i ne-a de=tepta]ntr-o zi calea adev[rat[. Precum fra\ii ardeleni, c[roro le cunoa=tem mult[=tiin[\ latineasc[, sunt gre=i\i]n aprecia\ia lor despre autorii =i limba francez[, asemenea le este gre=it[propunerea despre dl Eliade, ca cap de =coal[]n Moldova. Moldova e o \ar[rece, unde entuziasmul, fie politic, fie literar, nu prinde]n clipeal[; nici teoriile italiene =i romantice ale vestitului revolu\ionar, nici sistemele ardeleni nu au prins r[d[cin[. Cei din rari =i respectabili moldoveni, ce s-au]ncercat]n nevinovate forme, au avut pu\ini imitatori, r[m`n`ndu-le lauda numai c[au dat semnul mi=c[rii intelectuale, =i d`ndu=ii laud[mai mare]nc[, nu cu sisteme gramaticale, dar cu cercet[ri istorice, cu cerc[ri de poezie =i alte asemenea ce au a`\at publica\iile =i scrierile moldovene=ti de pe la 1840. Dar =i aprecia\ia criticului despre rom`nismul Princi-

¹]mponci=at — a=eizat str`mb, contrar.

paturilor e gre=it[; rom`nismul p`n[la veacul al XVI—lea era numai]n col\, =i staturile rom`ne se mi=cau]n rotirea slavonismului, care, am zis-o o dat[, era civiliza`ia preponderent[. Slavonismul era Dun[rii ce a fost Apusului latinismul. Ardelenii, neav`nd fiin`\ legal[, nu aveau nevoie de a se `inea de tradi`ia politic[a vremii; dar dac[arhiva oficial[=i biserica au fost slavone la noi, s[nu uit[m c[rela`iile dreg[torilor cu locuitorii au fost rom`ne=ti, c[c[r]ile domne=ti c[tre dreg[tori erau rom`ne=ti, c[tranzac`iile scrise =i judec[ile se f[ceau rom`ne=te; =i dac[]n Ardeal este colec`ia de dou[sute diplome, toate slavone,]n Moldova avem sute de mii de zapise, cercet[ri, titluri de proprietate =i hotarnice originale rom`ne=ti. Erau a=a de rom`ni, c[toate hrisoavele sun[: “}naintea noastr[=i a boierilor no=tri moldovene=ti..” T[]m[cirile uricelor, slobozite odat[cu acturile oficiale slavone, sunt]nc[dovezi ale rom`niei =i titluri ale limbii.

Studia istoriei nu este numai]n c[r]i tip[rite: cartea vie a poporului, adic[n[ravurile, obiceiurile publice =i private, portul, muzica =i limba ne vor da poate solu`ia ce o c[ut[m, solu`ie ce o sim`im cu to`ii,]nv[`a`i =i ne]nv[`a`i, =i care unii o v`neaz[pe p[m`nturi str[ine; nu]ndelungat poate orbirea sistemelor s[]ntunece mintea unui neam.

Este]n obiceiul criticilor, ce simt p[m`tul]nfund`ndu-se sub greutatea unor sisteme, a s[ri din un obiect]n altul =i de a pune]n cauz[efectul. A=a =i dl G. S. de la gramatic[a s[rit la frumuse`ile stilului, de la Blaj la Atena =i la Roma; =i de la frumuse`ile stilului la clasicii lumii, de la clasicii lumii la c`ntecele populare... Dl G. S. =i toate =coalele noastre trebuie s[urmeze tocmai din contra,... s[porneasc[de la c`ntecele ce le hulesc ca s[ajung[la clasici!... Prin c`te fazuri =i prefacere au trecut toate limbile p`n[la clasici !... Numai noi am avut preten`ii de a ne face clasici p`n[a nu]ncepe, de aceea suntem lega`i]n felurite sisteme care au pref[cut toat[rom`nia]ntr-o aren[de pedan`i. Fiecare faz[]n existen`a limbilor a avut o epoc[de m[rire, a produs o oper[ce a determinat faza urm[toare; dar prop[=irile nu au venit cu sistemele; nu sistemele

au]nfiat pe Ennius Rusticus¹, nu sistemele au]nfiat pe Horatius. Clasicii se chem clasici, pentru c[rezum[]n ei, cu talentul sau cu geniul, civiliza`ia =i calit[]le veacului lor. Dar numai prin gramatic[nu se fac clasici. Vaugelas² nu e num[rat]ntre clasicii fran`uze=ti, =i nu avem n[dejde c[rom`nia viitoare va putea pune]n r`ndul clasicilor grameriani de ast[zi. Sunt autori care au scris dup[toate regulile gramaticale, =i nu sunt clasici; sunt al`ii plini de gre=eli antigramaticale, dar sunt clasici. Pentru ce?... Cea]nt`i nevoie a omului este a]n`elege =i a fi]n`eles. C`t de clasic ar fi un om ne]n`eles, munca lui e netrebnic[, =i cunoa=tem multe opere de asemenea]n biata rom`nie.

Face`i-ne o gramatic[a limbii dup[limba nu ce ar trebui s[avem, dar dup[limba ce avem, =i l[sa`i-ne s[]ncepem de la]nceput, l[sa`i-ne s[ne rug[]m lui Dumnezeu; iar nu lui *Dominus Zeus*, care este un domn p[g`n, l[sa`i-ne s[lucr[]m]n voia sa limbu=oara asta turcit[, grecit[, ungrit[, slavonit[=i ce a mai fi, ce o]n`elegem to`i, =i vom ajunge =i noi de c`nd]n c`nd a na=te c`te un cl[sici=or. Noi, moldovenii, dimpotriv[, sim`im c[o mare avu`ie, inspira`ie =i limbistic[este]n c`ntecele dispre`uite]n Ardeal, =i cu ele =i voia criticului vom urma]nainte cercet[]rile retrospective. +i Homer a fost orb, =i gramerianii de pe vremea lui l-au hulit de barbar =i neclasic. Cu p[rere de r[u vedem pe ardeleni mai mult deda`i literii lucrurilor dec`t duhului, mult[erudi`ie moart[, dar nicicum spiritul filozofic al lucrurilor.

III

Gramatica, a zis oarecine, este un mijloc, iar nu un `el; la rom`ni, ambi`ia gramerianilor a pref[cut mijlocul]n `el; cu pericolul de a stinge]n noi]nchipuirea, slobozenia g`ndului, volnicia stilului,

¹ Poet latin (240—169)e.n.

² Autor al lucr[]rii *Observa`ii asupra limbii franceze* (1595—1650).

armonia, firea =i folosurile scrisului, domnii grameriani ne-au adus]ntr-un timp]n care popoarele s-au scuturat de vr[]bibile =coalelor, =i la un neam m`ndru ca al nostru,]n care con=tiin\ a s`ngelui a fost vie]n cele mai grele vremi ale istoriei sale, a concentra]n\elepciunea neamului cu *cuv`ntologie*, alfa =i omega =tiin\ei =i a r`vnei rom`nilor de dincoace =i de dincolo de Carpa\i. Primejdia]nghivirii slavone, frica =i visul r[u al gramaticilor =i politicilor no=tri, au petrecut-o de mult rom`nii, =i au petrecut-o p`n[a nu fi pe lumea rom`n[gramaticii =i politici. Cine ia pan[]n m`n[ast[zi nu g`nde=te ce va scrie, ce carte de folos va da la lumin[pentru inima, mintea =i]nv[\tura rom`nului, dar g`nde=te pe ce mod va scrie, pe care logic[gramatical[: pe logica italieneasc[, pe logica ardeleneasc[, pe fantezia fran\uzeasc[, sau pe alte logici, nebotezate]nc[, ca foile Blajului, ca *Patria* din Bucure=ti, ca *Zimbrul* din Ia=i; nimene nu scrie ca s[-l poat[]n\elege fra\ii =i p[rin\ii s[i.. Patrio\ii scriitori, gramerianii, ziditorii de temelie ai limbilor¹ nu v[d gloata, *poporul iubit pentru care se f[llesc c[lucreaz*], sau socot acea gloat[deprins[cu latineasc[, fran\uzeasc[=i italieneasc[; nici unul nu=i arunc[ochii peste logic[=i nu se]ntreab[c`nd =i c`nd: oare logica lungit[, tot lungit[=i]ntins[, ca o a[, din deduc\ie]n deduc\ie, nu cumva duce drept la neputin\ =i la groapa *absurdului*, dac[ne este iertat a]ntrebuin\ a acest cuv`nt str[in, t[]m[cit rom`ne=te prin cuv`ntul neghiobie? Logica este de a se opri la pontul unde un princip se love=te cu alt princip, =i pentru noi este de a ne opri]n analogiile st`rnite la pontul unde limba noastr[respinge limbile str[ine, la pontul unde aceste analogii vat[m] nu numai armonia, dar fiin\ a organic[a limbii.

Rom`nia =tie acum de descoperirea manuscriptului *moldovenesc* din 1427]n biblioteca de la Oxford; acest manuscript d[dreptate *Rom`niei literare*]n privirile sale istorice asupra limbii scrise. Nu ne

¹ Vezi nr. 62, *Patria*, foaie politic[, literar[=i industrial[, Bucure=ti (n. a.).

f[lim de aceast[descoperire, ce ne]nt[re=te]n aprecia\iile noastre, pentru c[adev[rul izvorea pentru noi din]ns[=i via\a neamului; sim\im c[toate sistemele =i-au tr[it veacul =i oamenii serio=i, ca s[prind[la putere, se]ntorc =i se vor]ntoarce, ca uria=ul din mitologie, la doctrina s[n[toas[, adic[la tradi\ia istoric[]n picioare, tradi\ia care ne-a f[cut =i \inut rom`ni, =i care tradi\ie, ea numai ne va da putin\ele de a produce literatur[]nsufle\it[=i tr[itoare =i ne va pune pe calea civiliza\iei adev[rat na\ional[, de care ne dep[rteaz[n[luciri.

De a gre=i prin mult patriotism este o gre=eal[frumoas[; de a gre=i cu trud[, cu erudi\ie]nc[nu este nefolos: din fr[m`nt[tura min\ilor, din sc[p[ratul ideilor ies priceperea =i adev[rul; sistemele, judecata de]nse=i rodirile sale sunt]n cump[n[de a opri]ntinsele lor deduc\ii; mul\i scriitori se al[tureaz[de tradi\ii; =i ace=ti scriitori sunt cei bine primi\i de cititori; este de prev[zut c[]n cur`nd =coalele =i tradi\ia se vor uni]ntr-un eclecticism, unde ne am`n[sporul ideilor, dezvoltarea civiliza\iei, =i de care ne leag[ba=tina noastr[, c[ci rom`nul s-a n[scut prin eclecticismul politic; gramatica se va reduce la misia sa, =i scriitorii, dup[]nv[\[tura, talentul =i aplec[rile lor, vor]ntrebuin\,a, alege, lep[da =i rom`niza cuvintele. De a face din limb[o chestie de na\ionalitate se]n\elege; dar de a]nturna =i r[sturna o limb[]mpotriva trasului ei este alt[chestie: chestie de pedan\i, de ne=tiitori, de =arlatani sau de mi=ei, c`nd nu este cumva o negu\itorie de sentimente patriotice. De a vorbi de *a=ezarea limbii pe ni=te baze mai solide, de baze cerute de regulile ce constituie o limb[*¹ este o frazeologie str[lucitoare pentru ochii slabi,]ng`mf[toare pentru cel ce o scrie, de=art[pentru]n\elep\i. C`nd se na=te o limb[]n lume, se na=te cu organismul ei, se na=te negre=it pe o baz[solid[, pe baza altera\iilor sau a decompozi\iei altor limbi, pe condi\iile vie\uirii a poporului ce o

¹ Vezi *Patria*, nr. 62 (n. a.).

În fine sau care se na-te cu ea, precum rom`nii, pe condițiile climei, a vecin[t\vi =i o mie de alte condiții ce alc[tuiesc istoria. Nu doar[s[c[in[m rom`nii c[, surzi =i mu\i, nemi=c[tori =i nesim\vi dou[mii de ani, nu au avut r[bdare a a=tepta zilele noastre, pentru a li se face o limb[*solid*]. Dac[cititorii *Rom`niei literare* =tiu muzica, ar putea asem[na cuvintele]nsemnate cu oarecare]ntors[turi urlate¹ nepotrivite cu notele =i acompanem`ntul.

P`n[la ziua dorit[a]nfr[\irii sistemelor, *Patria* eroic[din Bucure=ti, *un corp ager, ce respir[ca un torent liber un aer de via\ vegetal*], sp`nzurat[cu *sffor\u pe v`rfurile antitezei*, ca o *pas[re pe bolta cerulu²* va urma a sprijini sistemele, ba]nc[va mai na-te o sistem[ce se isc[le=te Y *grec*; singur[buche sistematic[de care sc[pase biata rom`nie. De ce r[d[cin[s[fie acest Y *grec* ru=inos, ascuns]n coada *Patriei* noastre, ca alt Y *grec* ce se ascunde]n coada r`ndurilor de pe urm[ale emigrației rom`ne de la 1848?... Nu este ardelenesc, c[ci Ardealul, =i c`nd se]mbrac[latine=te, tot vorbe=te rom`ne=te. Moldo-rom`n?... Dar rom`nul de mult s-a desp[r\it de grecul; nu ar fi oare acest Y *grec* din acele neamuri]n\elepte, care =tiu, zice dl Voinescu, a preg[ti]n optsprezece feluri cartofele³, dar nici]ntr-un fel a vorbi rom`ne=te?... Cresc[turi hibride ce st`rpesc p[m`ntul rom`n, de care s-a mai vorbit odat[]n Moldova⁴.

¹]ntors[tur[pentru acei ce nu =tiu rom`ne=te: roulade (n. a.).

² Tot *Patria*, nr. 62 (n. a.).

³ Vezi *Rom`nia literar*], nr. 37, *O primblare la b[ile din Pirinei* (n. a.).

⁴ Vezi *Dacia literar*], fa\va 412, 1840, Ia=i, *Parantez*]: la 18 iunie 1855, *Cuget[rile* se v[d isc[lite; dl Y grec, la 17 septembrie]nc[nu a v[zut numele: nume care poate nu este d-sale cu totul necunoscut. Datele dovedesc c[dl Y grec are nevoie de c`teva luni pentru a *calambura* pentru o gra\ie, un à propos, o]nlesnire =i o u=ur[tate volterian[, ce]l chema]n literatura *Patriei* din Bucure=ti la redac\ia coloanei de pe urm[, =i d[pe fa\ p[m`nturile rege=ti din Siebenburg. Se =tie]n istorie c[locuitorii din p[m`nturile acestea tr[iesc din *anticele*, adic[de vechile bun[t\vi str[ine. Nu se va mira dar nimene c[dl Y grec se cunoa=te]n antice: mirarea este cum a putut s[-i ajiung[d-sale numai trei luni pentru a face reviu *Rom`niei literare* (n. a.).

IV

Roma cre=te, se]ntinde, se revars[peste lumea]ntreag[prin solda\ii =i coloniile ei; p`n[]n veacul al IV—lea,]n care n[v]lirile noroadelor se prefac]n potopul omenesc ce a]necat puterea romanilor, vorba]n provinciile romane se]mp[r]ea]n limba oficial[a dreg[torilor =i a =coalelor, adic[limba latin[, =i o limb[popular[, alc[tuit[dup[fiecare provincie de limba roman[a solda\ilor =i a coloni=tilor =i de dialectele, ori de ce ba=tin[, ale aborigenilor. Dachia, mai mult, ca cea de pe urm[=i mai mare colonie, s-a colonizat cu o mul\ime de oameni =i solda\i din toat[]mperia, =i mai ales de italieni, de spanioli =i de gali]n scopul politic de a]ncinge Europa =i Italia de s`nge credincios, unit cu patria mum[]n tradi\ii,]n religie,]n interesele afinit[\ii; se]n\elege lesne c[n[molul de oameni a=eza\i]n Dachia aduse]n noua patrie dialectele mixte, ce]ncepuse a se tocmi la d`n=ii, =i totodat[tradi\iile, credin\ele =i n[ravurile lor; amestecarea lor n[=tea limba =i na\ionalitatea rom`n[sau roman[a noastr[,]n care elementul roman trebuia s[domneasc[]n propor\ie mare, dar f[r] a]nl[tura alte ramuri nevoite.

Gre=eala noastr[a fost, de c`nd am intrat]n dezbaterile limbii, c[am urm[rit numai asem[n]rile noastre cu limba latin[=i celelalte limbi neoromane, dar nu ne-am b[tut capul cu neasem[n]rile — =i tocmai neasem[n]rea informeaz[duhul sau, cum se zice ast[zi, geniul limbilor — =i desparte o limb[de alta: singurul Petru Maior a presim\it aceasta¹.

Dovad[c[neamul nu vine din Roma de-a dreptul, nici din Italia numai, ci din provinciile europene ale imperiului: Italia, Galia, Spania, Grecia mare, stau cele multe obiceiuri p[strate ast[zi de rom`ni, care se g[sesc unele numai]n Galia, iar altele]n Spania, =i

¹ Vezi *Precuv`ntarea =i Dialogul pentru]nceputul limbii rom`ne. Lexiconul rom`nesc-latinesc-unguresc-nem\esc*, 1825, Buda (n. a.).

altele]n Italia; dovad[c[limba nu este latin[, stau: \es[tura =i cuvintele cele numeroase care lipsesc]n latin[, dar se g[sesc]n limbile noastre, =i tradi\iile ideii na\ionale tr[itoare la noi, ce]=i au perechea]n unele din \[rile citate; =i]n sf`r=it numirea de haine, de lucruri, de sate =i de locuri, care numiri deslu=ite de aproape ne-ar ajuta a descoperi pricina deosebirii rom`nilor]n pronun\ia\ie,]n florile hainelor =i ne-ar aduce poate a specifica geografice=te]n care lature s-au a=ezat, de pild[, coloni=tii veni\i din Spania, sau cei veni\i din Galia =i Italia.

De la al IV—lea veac, lumea roman[se sfarm[: t`rgurile, coloniile, provinciile se despart; care se st[p`nesc de sine=i, care se cuprind de barbari, limba latin[se retrage pe v`rfurile societ[\ii, iar limbile =i dialectele n[v[litorilor se intorloc, se mistuie, se topesc cu dialectele romane; dialectul italian r[m`ne mai roman, de=i nu mai latin, ca unul ce din capul locului se alc[tuia de mai pu\ine p[r\i eterogene, =i ca tradi\ie vie a limbii ob=te=ti vechi a Italiei; dialectul romano-galic se modific[cu limba biruitorilor germani, dialectul romano-ispinic cu limba gotico-arabic[, =i dialectul nostru, cel mai de pe urm[n[scut din toate elementele ce aveau r[d[cin[]n Galia,]n Spania,]n Italia,]n Grecia mare, se combineaz[cu influen\ a slavon[.

V

]ntrebuin`nd porecla dat[de dl M. Kog[lniceanu unor “*Columbi*” literari de ast[zi, am zice cu temei c[, Petru Maior osebit, to\i novatorii din timpul nostru au fost =i sunt t[tari]n limb[=i]n istorie, c`nd s-au silit a ne]ncredin\ a c[suntem fiii romanilor de pe malul Tibrului =i ne-au]ndatorit a vorbi latine=te. Nici un purist neolog nu poate]ntuneca adev[rul istoric, pentru c[adev[rul acesta este via\ a ce ne mi=c[. Pe l`ng[izvorul istoric trebuie s[mai \inem]n seam[c[norodul alc[duit din coloni=ti =i legionari, trezindu-se

Într-o \ar[cu p[duri]ntinse, cu felurite zidiri ale naturii necunoscutelor, cu clim[osebit[, cu vecini du=mani]narma\i =i str[ini de haine, de limb[, de n[ravuri, silit de a=i preface]n totul via\a]nlesnicioas[a Italiei =i a Galiei]n via\[aspr[, muncitoare, au c[p[]tat alte idei, aplec[ri =i impulsie, =i-au pr[p[dit accentul dulce; prin urmare, dialectele felurite]ntrunindu-se, au mai sporit cu cuvinte noi[. Ce fac neologii din cuvintele n[scute odat[cu rom`nia... cuvinte ce nu sunt nici latine, nici grece, nici celtice, nici slavone?... Ce vor face din r[d[cinile pelasge ca: *iorum, hora, miros*?... Cu ce dreptate vor zv`rli sau opri cuv`ntul *codru*, cuv`nt nelatin, dar ce se g[se=te]n limba fran\uzeasc[veche?... *glod*,]n limba spaniol[=i alte multe?... Bucure=tenii =i poe\ii din Moldova zic ast[zi: *parfum*... Ardelenii au os`ndit =i pe Petru Maior de slavon =i ne-au dat lexicoanele ce le =tim.

Acestea sunt temeliile istorice ale limbii =i a neamului. Fapta logic[nu poate fi alta, dec`t o limb[compus[de mai multe elemente; toate aceste elemente au conlucrat a o produce, prin urmare nici unul nu e str[]n =i slavonismul este o nevoie istoric[pentru limba noastr[precum germanismul, arabismul au fost nevoile istorice ale celorlalte limbi neoromane, pentru a se]ntregi. Scoate din limba rom`neasc[ramurile str[]ne... unde e limba... unde e originalitatea ei?... Orice vom face, mirosul slavonesc are s[r[m`ie; doar[s[ne hot[r`m a adopta *ex abrupto* limba latin[sau alta]n loc. Slavonismul e strigoii cu care ne sperie reformatorii; dar ni se pare c[reformatorii nu au]nv[\at rolul slavonismului]n limba noastr[; ardelenii =i b[]n[]venii leap[d[slavonismul, pentru c[le-au fost ur`i s`rbii ce le disputau dajmele bisericilor; noi lep[d[m slavonismul pentru c[ur`m ast[zi pe ru=i,]ns[cu toate aceste uri, slavonismul nu ne va lep[da =i el zice ca domnul Moldovei: "Dac[voi nu m[vre\i pe mine, eu v[vreau pe voi".

Precum]n r`nduiala psihologic[, asemenea =i]n r`nduiala material[a lumii =i a faptelor istorice sunt principuri ce se]mponci=esc

la]nt`ia vedere, dar aceasta este orbirea duhurilor mici =i a vederilor scurte, ce nu v[d mai departe dec`t la gardul lor =i]=i uimesc mintea =i priceperea a chiti un lucru sau o chestie numai pe o parte.

.....

Dup[socotin\`a mea, rolul adev[ra\ilor]nv[\`a\i ce se vor]ndeletnici cu filozofia va fi s[se m[rgineasc[]n defini\`ia r`nduielilor limbii, statornicia sintaxei =i a ortografiei; iar alc[tuirea,]ntrebuin\`area, iscodirea sau dep[rtarea cuvintelor trebuie s[r[m`ie proprietatea urechii, a buneii judec[\`i ale scriitorilor. Codul limbii nu poate fi mai aspru dec`t cele politice=ti. Cuv`ntul, fie slav, fie turc, fie latin, ce se va rom`ni, are drit de]mp[m`ntenire, =i numai ob=teasca fr[m`ntare =i nevoia pot s[-i deie indigenatul, iar nu autoritatea fabrican\`ilor de sisteme. Oare elementul fundamental german al limbii engleze]i necinstit, de=i limba englezeasc[cuprinde multe cuvinte franceze, italiene, latine?

Oamenii serio=i, ce privesc literatura ca complementul na\`ionalit[\`ii, sunt datori s[se opue puhoiului de sisiteme *cuv`nta=e* =i a combate tenden\`ia literaturii cu cuvinte verzi =i stacojii ca frunzele copacilor c`nd le-a b[tut bruma toamna,]n loc de idei bune... Ideea bun[aduce cuv`ntul... de=ert[ciunea sub cuvinte sturlubatic ce ce nu se leag[unul cu altul]i cangrena noastr[... *Le faux goût est toujours le faux goût!*¹

]nt`i =i]nt`i, p`n[a nu ne arunca]n bolboacele etimologiei =i ale purismului, f[cut-am de-am[nuntul catagrafia bog[\`iei sau a s[r[ciei limbii? +i al doilea, c`\i ne-am]ndeletnicit cu chestii gramaticale =i *cuv`ntale* avut-am deplinele =tiin\`e cer=ute de asemenea obiect...? S[nu ru=in[m fudulia nim[ruia, dar sub chip de]nv[\`a\i, mult[ne=tiin\` se ascunde, mul\`i au zv`rlit]n sistemele lor cuvinte os`ndite str[ine, care ar putea dovedi de o ba=tin[mult mai rom`n[dec`t ba=tina os`nditorilor.

¹ Gustul]ndoielnic r[m`ne mereu]ndoielnic (*fr*).

C`nd rom`nii vor]ntorloca o societate serioas[, spre a=eizarea =i dezbaterea chestiilor limbii, c`nd vor pune pe izvod tot ce au, c`nd societatea aceea va]ncheia jurnal de toate cuvintele primite, indigenate, lep[date,]nnoite sau]nvechite din \[rile unde se vorbe=te rom`ne=te, c`nd se va a=eza sintaxa =i ortografia nu dup[placul fie=tec[rui, dar dup[duhul istoriei =i a originilor neamului, atunci literatura]=i va lua zborul =i va fi expresia neamului. }ns[, ce va fi =i mai de folos]nc[, p`n[atunci, ar fi s[vie]n ciuda pedan\ilor un soi de Pascal, Racine s[scrie]n limba rom`neasc[fie acea limb[pur[sau pe slavonie]n]ie,]n]io,]n]iune,]n]iune, o carte de inim[=i de duh rom`n... }n acea zi pedan\ii se vor =terge ca umbrele, c[nimica nu omoar[pedantismul ca o carte frumoas[, simpl[, de gust =i de idei.

Reac\ia]n contra apuc[rrii literaturii de ast[zi trebuie s[vie¹; judecata =i gustul se vor isca]n ziua aceea]n care vom]n\elege c[literatura este p`inea zilnic[a unui neam. }ntr-aceea zi se va ridica furtuna]mpr[=tietoare a pedantismului; pu\ine scrieri vor sc[pa; acele scrieri sunt ale oamenilor care s-au oprit pe marginea pr[pastiei novatorilor, f[r]]ns[s[se]mbrace cu totul cu mantaua limbii populare, tocmai ca oamenii ce]not]ntre dou[ape...² Unii, de=i numai t[]m[citori ai ideilor =i scrierilor str[ine, =i-au pus]ncale silin\ a a le traduce]ntr-o limb[limpede =i]n\eleas[,]n care sistemele nou[]=i arat[urechile c`nd =i c`nd ca o pat[neagr[pe o p`nz[alb]. Sunt]nc[c`teva scrieri care dovedesc o presim\ire de misia literaturii =i se deosebesc de operele pedan\ilor prin o mi=care

¹ Pe marginea ms. 311 (Bibl. Acad. Rom`ne),]n dreptul acestor r`nduri stau scrise cu creionul urm[toarele: "*dire que c'est l' loge des Moldaves de ne pas donner dans ces billeses*", (a spune c[aceasta-i un elogiu al moldovenilor de a nu c[dea]n aceste n[zb`tii).

² Pe margine: "*objecter Schiller et qui n'ecrivent pas en populaire — qu'est-ce que le populaire?*" (a obiecta lui Schiller =i celor ce nu scriu]n limba popular[— ce este limba popular[?]).

slobod[, o aducere aminte de obiceiurile limbii, =i prin urmare au o ac\ie moral[pe cititori, dar sunt rari... Totimea literaturii seam[n[o mozaic[a c[ria pietricele, nepotrivite]n flori =i m[rime, nu sunt unite cu ipsos, toate literaturile cunoscute s-ar putea scula =i zice: "Pagina aceasta-i a mea; ideea aceasta, schimosit[=i desfrumuse[it[, o cunosc; fraza cutare]i furat[din operele lui Lamartine, lui Dumas, lui Hugo, lui Byron, fila at`ta, r`ndul al 5-lea sau 6-lea".

Departate de a]mpiedeca studia antichit[\ii =i mai ales acea latin[], noi am]ndemna din tot sufletul, c[ci acea studie]i baza dritului nostru istoric.]ns[de la studia literal[la aplica\ia ei la starea noastr[este o pr[pastie de =aptesprezece veacuri... Sunt mul\i oameni dintre rom`ni care =tiu latine=te =i chiar numai latine=te; asta nu-i de ajuns. Pe l`ng[latineasc[mai trebuie tactul care]ntorloac[trecutul cu ceasul de fa[, ca s[le t[]m[ceasc[=i s[]n\eleag[duhul lucrurilor =i fr[m`ntarea lumii.]nv[\a\ii no=tri latini s-au uitat]n lumea nou[prin ocheana lumii vechi. Rev[rsarea popoarelor nou[a pref[cut p[m`ntul, hristianismul a pref[cut civiliza\ia; r[m`ne numai a despica]n interesurile =i civiliza\ia de ast[zi]nr`urirea vechimii =i m[riti=ul ideilor, interesurilor popoarelor nou[cu tradi\iile =i via\a veche.

Deci pentru rom`nie, Tacit¹, Ovid, Virgil sunt ciceronii ce ne vor t[]m[ci via\a roman[=i ne vor introduce]n via\a rom`n[... din ei s[lu[m ce este dreapta clironimie a noastr[, ca s[o ad[ogim la avutul nostru; iar restul nu-i al nostru,]i un legatum al omenirii]ntregi, un muzeu unde to\i intr[m f[r[a putea lua nimic.

XIII

Cer iertare de descrierea aceasta lung[, cer iertare pentru nevoia]n care m-am aflat de a spune de trei =i patru ori tot acele lucruri =i

¹ Istoric latin care a tr[it]n anii 55—120.

acele idei, =i c`teodat[]ntr-un *limbaj* ce-l hulesc. A=a de nenorocit[este plecarea literaturii rom`ne =i a=a de]ntunecat[mintea noastr[, c[aceste principii elementare ce sunt]n alte \[ri o fapt[vederat[, de care nu se mai vorbe=te, ca =i de mi=carea p[m`ntului, seam[n] a fi pentru noi lucruri din ceea lume; aiurea ar fi pedanterie s[zici c[limba, literatura =i poezia sunt trei cuvinte identice ale uneia =i singur[formul[... na\ionalitatea. Pentru noi,]neca\i]n pedantism, este o noutate]ndr[znea\] de a le rosti, vrednic[de hula]nv[\a\ilor =i legislatorilor Parnasului. Dup[pilda lui Galilei, ce striga din]nchisoarea unde-l pusese pedan\ii vremii de pe atunce: "pururea se mi=c[, voi striga din Moldova, ca s[se aud[peste Molna, peste Milcov, peste Carpa\i: limbile domnilor I.L.P. =i altora nu sunt limba rom`neasc[=i literatura de ast[zi nu-i literatur[rom`neasc[.

O mare m`hnire simt; neologismul nesocotit a=a ne-a]nv[1]tucit,]nc`t nu mai putem zice cele mai simple lucruri =i mai obicnuite, f[r] amestecare de vorbe str[ine: deprinderea noastr[de limbi =i de lexicoane str[ine ne-a t[iat la r[d]cin[cuvintele =i idiotismul adev[ratei limbii noastre,]nc`t ne este mult mai u=or de a scri =i vorbi fran\uzo-rom`ne=te =i italiano-rom`ne=te, dec`t sadea rom`ne=te; ne mir[m c`nd un cuv`nt rom`n sau o locu\ie p[m`ntean[pic[din condeiu] nostru. Cuvintele sunt \[ru=ele, idiotismul este marca, iar stilul este na\ionalitatea unei limbi. M[rturisesc neputin\]a mea, de=i am cercat a ar[ta rana noastr[, r[m`n`nd cu n[dejde c[Pascalii, Volterii, Corneliu, Racinii rom`ni viitori vor g[si =i limba =i stilul rom`n, care le-am pr[p]dit.

XIV

Am zis c[studia]n\eleapt[a vechimii este de neap[rat[nevoie =i mai zic o dat[. Dou[influen\]e ale societ[\ii antice sub chip de doi oameni deosebi\i, ce se cheam[Virgiliu =i Ovidiu, sunt temelia

caracteristic[a aplec[rilor rom`nilor; de=i pref[cu\i de veacuri dup[duhul noului popor rom`n, ace=ti doi oameni]nr`uresc poezia, obiceiurile, legislatura =i via\a curat[plug[reasc[a neamului nostru. +tiin\ele, artele, religiile, precum =i limbile, au ie=it din s`nul noroadelor;]n urm[au sosit poe\ii,]nv[\a\ii, ce nu sunt alta dec`t culeg[torii, p[zitorii =i l[\itorii iscoadelor ob=te=ti... A=a p[storii au descoperit r`ndul stelelor =i al vremilor, a=a pescarii au]nceput plut[ria, a=a babele s-au]ndletnicit cu buruienile de leac; a=a limba noastr[f[cut[de popor s-a p[strat de el... Odat[cu risipirea Romei se stinge civiliza\ia]n colonii; legioanele se ridic[,]nv[\a\ii, care-s frico=i ca =i al\i oameni, de=i filozofi, p[r[sir[Dacia, =i r[m`ne numai poporul cel mic din s`nge roman]mprumutat]n Italia, Galia =i Spania, cu o limb[felurit[, ca =i s`ngele lui... P[r[sirea Daciei de romani d[du noul popor prad[*barbariei*; de la al treilea p`n[la al unsprezecelea veac,]n care se mai lini=esc n[v[lirile popoarelor, =i r[s[ritul Europei]=i ia o a=ezare mai statornic[; neamul rom`n se mistuie sau de-abia se z[re=te]n istorie c`nd =i c`nd.]ns[]n loc de a pieri, nenorocirile politice slujesc a]nt[ri neamul. Ele dezvolt[]n urma=i coloniiilor o civiliza\ie casnic[, ce nu-i nici civiliza\ia Romei, nici barbaria hunilor, =i nasc limba, n[ravurile, duhul =i na\ionalitatea nou[rom`n[, pe risipurile agricole =i religioase ale societ[\ii vechi; un element nou,]mprumutat oamenilor din Asia, adic[p[storia, element pr[p[dit]n Grecia =i Italia dup[pravila nevoit[a prop[=irii civiliza\iei, se adaoage =i se tip[re=te]n aplec[riile civiliza\iei nou[a rom`nilor. Aceste elemente se c[s[toresc =i produc o fiin\ nou[trecut[prin botezul hristianismului.

O c[ut[tur[repede]n obiceiurile, tradi\iile =i idiomul rom`nilor ne-a]nt[ri ideea =i ne-a statornici adev[ratele principii istorice. Istoria limbii noastre]i cuprins[]n *perilips*]n r[zboaiele neamurilor din]ara Ungureasc[=i din Ardeal]n 1848 =i 1849. Mai mult dec`t noi, care suntem interesa\i de-a dreptul]n dezbaterea pricinii acestor s`ngeroase]nt`mpl[ri,]nv[\a\ii str[ini au cercat a se sui p`n[

la pricina pricinilor,]ns[unii numai au presim\it adev[rul, al\ii, mai ales fran\ujii, dup[obiceiul lor de a lega toat[mi=carea omenirii de]nr`urirea francez[, n-au v[zut alta]n c`mpiile unguire=ti dec`t o urm[a g`lceviriilor filozofice =i revolu\ionare ale Parisului. Nici o chestie de la 48 — la 49 n-a fost mai]ncurcat[, mai sucit[=i mai]mpleticit[de jurnalismul =i]nv[\a\ii fran\uji ca chestia na\ionalit[\ilor. Pe vremea aceea ie=ise la iveal[o geografie, o istorie¹,]n care toate limbile, =i toate pove=tile se loveau]n capete, f[r ca rom`nii, slavii =i maghiarii s[-=i poat[cunoa=te idioamele, n[ravurile, numele =i \ara.

+tiin\va oficial[, ca =i jurnalismul,]neca fortuna² noastr[]n fortuna Apusului, tot dup[acea fal[francez[nem[rginit[, ce vede Fran\va]n tot =i peste tot.

Limbile, numele popoarelor R[s[ritului, du=m[niile ce le desp[r\eau, precum =i istoria lor, sunt necunoscute Apusului. De aceea jurnali=tii,]nv[\a\ii =i diploma\ii se r[t[cir[, iar un rom`n, un maghiar =i un slav, care =i cunosc \rile lor =i inima neamurilor, vor g[si]n el]nsu=i cauza acestor r[zboaie;]ntinderea ideilor moderne]i m[rginit[pe \[rmurile Dun[rii,]i m[rginit[]n pu\ine capete din treptele de mai sus; iar lupta a pornit din bordeie. Dou[r`nduri dintr-un c`ntec din Ardeal care ne-a]ndrepta la izvorul]nt`mpl[rilor de la 48:

*Horia bea =i vesele=te,
/ara pl`nge =i pl[te=te.*

R[zboaiele neamurilor sunt cuprinse]n aceste dou[r`nduri. Nu am nevoie a face rom`nilor monografia c`ntecului acestuia; feciorii acelor ce c`ntau pe la 1782 “Horia bea =i vesele=te”, ciobani

¹ *De la guerre des idiomes*, par mr. Bourgoing, ancien ministre de France, 1849 (*Despre r[zboiul idiomelor* de dl Bourgoing, vechi ministru al Fran\ei, 1849) (n. a.).

² Soart[, destin.

de la Abrud, plugari =i feciori de popi,]ncepur[]n 1848 r[zboiul tot cu acest c`ntec. C`ntece de asemenea fire se c`nt[de 15 veacuri pe malurile Tisei, Dravei =i Dun[rii =i sunt prin[ipul necunoscut al Apusului.

Toat[ideea politic[=i social[a lui Ko=ut de a amesteca toate na\ionalit[\ile Ungariei]n singura na\ionalitate maghiar[pic[]naintea]nd[r]pnicii]ntemeiat[pe poezie =i pe obiceiuri a rom`nilor =i a slavilor. Ko=ut]=i sprijinea sistema, ca to\i f[c[torii de sistem[, pe o logic[ce i se p[rea dreapt[=i totodat[cu putere administrativ[, cu tunuri =i cu =tandarul, adic[sp`nzur[toarea. La logica lui Ko=ut, rom`nii =i slavii opuneau alt[logic[=i ziceau: “dovede=te-ne c[limba unguereasc[]i mai frumoas[dec`t a noastr[=i vom vorbi unguere=te; dovede=te-ne c[=i mai cinstit a se chema Iano=]n loc de Ion sau Ivan, =i ne vom chema =i noi Iano=”.¹

XV

A=adar, f[r[a dep[r]ta]n totul]nr`urirea apusului]n]nt`mpl[r]ile lumii noastre,]nceputul lor este]n noi. Leg[tura politic[=i social[a rom`nilor, slavonilor =i maghiarilor au fost ura =i dritul istoric. Nimic[nu poate t[lm[ci puterea urii neamurilor dec`t studiile n[ravurilor, idiomurilor, tradi\iilor =i muzicii fie=tec[rui neam; aceast[studie cuprinde toat[istoria, originile popoarelor, psihologia, literatura, prefacerea ideilor dintr-un neam]n altul =i de la un neam la alt neam]ntemeind =i n[sc`nd deosebire na\ionalit[\ilor.

¹ Aristocra\ia mo=iereasc[=i capitali=tii unguri promovaser[o politic[de asuprire na\ional[=i de maghiarizare for\at[. Guvernul reprima n[zuin\ele de independen\ na\ional[ale celorlalte popoare. Cum arat[istoricul A. Narocini\ki, =i Kossuth — cu toate meritele sale incontestabile]n lupta]mpotriva autocra\iei habsburgice — “a adoptat]n 1848 o pozi\ie nedemocratic[]n problema na\ional[“. El a respins propunerile de alian\ formulate de B[lcescu =i nu =i-a dat seama de eroarea s[v`r=it[dec`t dup[ce contrarevolu\ia austriac[a]nfr`nt for\ele revolu\ionare unguere=ti. Russo era perfect]ndrept[\it deci]n atitudinea sa critic[fa\ de Kossuth.

Acea studie]n scurt se cuprinde]n poezie,]n muzic[=i]n idiom; cu c`t popoarele sunt mai departe de civiliza`ie, cu at`ta obiceiurile, tradi`ia =i poezia au mai mult[putere.

Neamul rom`n]nc[]i]n faza tradi`iilor. S[ne uit[m la formele civiliza`iei;]nt`i este familia ce se statornice=te, al doilea familia ce se preface]n neam =i al treilea neamul]n popor; cu neamul se]ncepe limba =i poezia.]n ziua c`nd istoria se preface]n cronic[, poezia]=i]ntinde aripile =i zboar[sau se preface]n poezie literar[. Spre a g[si dar temeiurile limbilor,]i de nevoie de a se]ntoarce]napoi =i a lua limba]n gura celor ce au f[cut-o, pentru c[atunce este expresia a neamului]ntreg, =i literatorii, sub pedeaps[de a se dep[rta cu totul de originile limbii, sunt sili`i la o asemenea studie. S[lu[m, de pild[, un c`ntec vechi. Tradi`ia locului sau tradi`ia omenirii, trecut[din neam]n neam, c`ntat[spre ajutorin`a aducerii-aminte, c`ntecul acela trece din veac]n veac,]nc[rc`ndu-se]n c[l[torie sa de fapte =i de idei nou[, p[st`nd]ns[o form[rapid[, str`ns[, totodat[istorie =i poveste; c[ci limba ob=teasc[st[]ntr-o cump[n[cu civiliza`ia; poporul]n toate treptele sale]nf[\i=eaz[o totime, unde toate nevoile, interesurile =i patimile se acufund[.]ncet c`te]ncet neamul se preface]n popor sau na`ie; bog[\iile particularnice =i dignit[\ile]=i fac loc; treptele se deosebesc mai tare; civiliza`ia]n mar=a ei progresiv[modifizaz[limba =i n[ravurile; istoria uit[de unde a pornit, nu se mai amestec[cu tradi`iile =i cu n[ravurile spre t[lm[cirea faptelor; =i st[un minut la punctul acela unde via`a tradi`iilor se preface]n via`\ istoric[, =i limba, n[ravurile =i aplec[rile se]ntip[resc]n sufletul unui neam. Tocmai (la) acel punct suntem ast[zi; dac[vom c[lca s[n[tos =i dup[logic[, vom avea limb[=i literatur[, precum =i originalitatea noastr[; dac[, dimpotriv[, vom alerga dup[visurile pedan`ilor, vom r[m`ne]n patosul unde ne g[sim.

]n]nv[\[tura n[ravurilor, muzicii =i a poeziei ne vom putea]ncredina de originile limbii noastre, de na=terea na`ionalit[\ii

neamului român, de fire=tile noastre aplec[ri =i de luptele ce coloniile romane au petrecut p`n[a se preface]n sf`r=it din romani]n românii de ast[zi. Dac[acea]nv[\\[tur[ne-a dovedi c[elementul de ba=tin[latin, elementele celtice =i mai t`rziu mongoale =i slave, amestec`ndu-se, au dat via\\[unui nou neam, apoi latinismul pur pic[de la sine, =i vom fi]ncredin\\a\\i c[literatura trebuie s[se razeme pe toate elementele care au intrat]n limb[=i]n neam. Latinii ne trebuie, cum am zis, ca o introducere]n via\\a nostr[.

AMINTIRI

I

De ce oare cu c`t ceasurile, zilele =i anii se]nmul`esc asupra lui, cu at`ta mai mult omul se uit[]n urma sa, =i din c[ut[tur[]n c[ut[tur[se opre=te cu pl[cere la cele mai dep[rtate aduceri-aminte, aducerile-aminte ale tinere\ii =i ale copil[riei? Nu-i soarele frumos =i ast[zi? p[s[ruicile nu c`nt[tot acelea=i c`ntece voioase sau jalnice? frunzele nu au acela=i fream[t? p[duurile nu]nverzesc ca odinioar[? florile nu au acela=i miros, c`mpiile, dulcile priveli=ti duioase ce aveau? mi=carea viet[\ilor alinitu-s-a? Nu; dar nici un soare nu luce=te frumos, nici o floricic[nu are dulce miros, nici un fluier pe coasta dealurilor nu r[zbate, nimica]n lumea de fa\ nu are asem[nare cu florile =i cu soarele zilelor v[zute prin aducerea-aminte. V`ntul ce b[tea atunce, lacrimile ce se v[rsa se uit; din zilele trecute a r[mas]n]nchipuire un soare de-a purure cu raze str[lucitoare =i un miros ne=ters. Are dreptate aducerea-aminte: nimic[nu poate fi pentru om mai frumos dec`t trecutul, c[ci trecutul e tinere\ea =i tinere\ea este fericire!... fericire de a crede]n toat[pas[rea ce zboar[, fericire de a crede]n frumosul =i]n bunul, fericire de a nu se]ndoi de cinste =i de multe, fericire de a nu g`ndi la nimica, de a nu =ti ce este via\ a =i ce neagr[pr[pastie este sufletul omului... C`nd se]ntoarce g`ndul spre zilele tinere\ii, inima st[nehot[r`t], ce va povesti deodat[: b[taia ei dint`i sim\it[,]mb[t[toarele =oapte, primblarea]nc`nt[toare um[r la um[r printre florile ce nu se z[reau =i]n acele minute, dar care acum r[sar =i]mpodobesc suvenirul, voiniciile ce]i f[g[duia, patriotismul]nfl[c[rat, visul m[ririlor, c[p[tate prin osteneal[, vrednicie =i fapte mari, bineface-rile ce se preg[teau a rev[rsa pe lume, ca un soare luminos =i rodi-tor? — lucruri ce se schimb[toate]ncet]n ceva=i cu totul dimpo-

triv[; la unii, b[taia lui Dumnezeu!... nici n[lucirea visurilor acelo-
ra nu mai este!

Din multele dulci ochiri ale tinere\ii =i ale copil[riei dou[s-au
tip[rit]n inima mea, verzi =i vioaie, cresc`nd iar[=i, an c`te an, ca
ml[di\ele copacilor; prim[vara mi le aduce, pe c`nd d[frunza, pe
c`nd fluturii]ncep a se juca, c`ndtrandafirii]mboboci\i se des-
chid, c`ndsoarele]nc[dezmiard[=i nu arde, c`nd de pe porumbei
pic[ninsoarea, mirositoare. Una din ele, z`mbind]n cerul trecutu-
lui, cine nu o =tie? cine nu a avut optsprezece ani, cine nu s-a uitat
la lun[=i nu a vorbit cu stelele?... A doua aducere-aminte ce iar[=i,
ca toate aducerile-aminte, dulce luce=te]ntre flori =i raze aurite,
este un sat frumos, r[=chirat]ntre gr[dini =i copaci pe o vale a
codrilor B`cului, cu un p[r mare]n mijloc. De sunt mul\i ce nu =tiu
poate de codrii B`cului (c[ci de lung[vreme nu se mai vorbe=te]n
Moldova de ei!) =i mai mul\i vor fi care nu =tiu ce]nsemneaz[p[rul
din mijlocul satului. Codrii erau odat[a=ezare de ap[rare ca pl[ie=ia
mun\ilor, salb[de zmarand a Basarabiei, precum Basarabia este
cuibul r[scoalelor din \ar[, mo=ia celor Novaci de r[ul c[roa urdi-
ile t[t[re=ti nu se puteau]nturna]n Bugeag cu prada din]ara
Le=easc[=i cuibul voinicilor din c`ntecele vechi. Codrenii erau
m`ndri =i nu purtau numele n[na=ilor lor. C`ntecul zice:

*S-a aflat la Movil[u,
De Codreanul cela r[u!...*

P[rul din mijlocul satului era odinioar[: c`nd divanul unde
sf[tuia satul, c`nd locul unde poposea vionichelul str[in, p`n[a
nu=ig[si gazd[, c`nd locul jocurilor ale b[ie\ilor, c`nd spitalul
unde z[ceau bolnavii nevindeca\i, p[r[si\i]n s[r[cia lor de to\i =i
de neamuri! *Balada lui Donciu* spune:

*Sub cel p[r mare din sat,
Zace Donciu]ntr-un pat;*

*+i de mult zace, m[i frate:
 Nou[ani =i jum[tate,
 +i nou[zile de var[,
 +i nou[de prim[var[;
 Pe de-o parte carnea-i cade,
 Pe de-o parte viermi]l roade.
 Neamurile l-au uitat,
 Toat[lumea l-a l[sat!
 Numai sor[-sa St[ncu\,a,
 Numai sor[-sa, dr[gu\,a,
 Nici l-a uitat, nici l[sat,
 Nou[ani c[l-a c[tat,
 Pernele c[i-a mutat,
 C`nd la umbr[, c`nd la soare,
 C`nd la cap, c`nd la picioare,
 C`nd la dalbe br[\i=oare.*

De ce vorbesc de p[prul satului? V`ntul prim[verii a b[tut; peste dealuri, peste v[i, peste ani, dorul leag[nului m[ajunge; spre codru mi se]ntorc ochii, =i z[resc umbra p[rului copil[riei mele, care]=i]ntinde ramurile ca ni=te bra\e ce]=i scutur[florile pe inima mea ca o ploii\ r[coroas[. P[rul cu locul b[tut]mprejur de vitele satului lui ce singure ast[zi mai \in divan; curtea boiereasc[, opcin[str[mo=easc[ce nu se mai afl[, albind pe troscotul verde al ogr[zii mari =i]ntinse; livada din dosul cur\ii, biserica cu \intirimul pestrit de iarb[lung[, de sulcin[aurit[=i de cruci negre; cump[na f`nt`nii de la poart[, aninat[de r[chita crengoas[; toate trec dinaintea mea, vii =i]n mi=care... Iat[p[durea unde alungam mierle, cire=ul s[lbatic unde m[b[team cu \[r[na=ii; iat[colo, colo]n dep[rtare,]n zarea luncii, pe deasupra p`rleazului, \iganca cu desagii, o stahie uscat[, prieten[cu *mama p[durii*, ce vine s[ieie b[ie\ii, umbre ce m[fac s[r[sar =i acum, de=i]mi r`d]ncet =i cu iubire. C`t de dulci sunt amintirile b[t[ilor de inim[, c`t de]nv[p[ioase s[rut[rile

tinere\ii]nflorite...]ns[nu desf[teaz[inima, nu desc`nt[durerile lumii, nu m`ng`ie de]n=el[ciunile vie\ii ca dulcele soare al copil[riei, alinit prin dep[rtare, ca soarele ce se vede prin o cea\ sub\ire. Dar serile satului meu, c`nd luna se ridica asupra p[rului, =i cump[na f`nt`nii se p[rea un cocost`rc cu pliscul]ntins... ce seri senine!]ntr-amurg se apropiau c`rdurile, aduc`nd miroasele c`mpurilor cu ele, turmele de oi zbier`nd cu ciobanii fluier`nd; focurile se aprindeau dinaintea caselor; fumul stuhului se]mpr[=tia]n v[zduh cu mirosul teilor ce venea de la p[dure; mo=negii spuneau de turci =i de t[tari, de mo=ul Adam cu barba p`n[]n br`u, ce \inea pl[ghiile pe genunchi, de Ileana Cos`nzeana, de fra\ii din lun[, de lupte =i de n[v]liri: vedeam]n lun[chip de om r[nit, culcat pe un pat frumos de scoar`e =i de l[icere, =i s`ngele bolborosind]i pica al[tura]ntr-un cuib[r spat; iar pe fratele uciga=, os`ndit din porunca lui Dumnezeu, p`n[se va umplea cuib[rul, a bea s`ngele nevinovat ce nu]nceteaz[a curge de la]nceputul lumii... Auzeam pic[tura s`ngelui; z[ream fra\ii am`ndoi, unul lungit, al doilea cu capul plecat =i cu p[rul zburlit. De atunci nu m-am uitat la lun[vreodt[f[r] a-i vedea. B[tr`nii spuneau de aceste, fetele =i fl[c]ii vorbeau de M[riuca... M[riuca! =asesprezece ani, fa\ de trandafir =i de spum[de lapte, ohi de mur[, c[m]=uic[de om[t cu alti\oare¹ sub\iri, ca o creast[de r`ndunic[, =i inim[de l[crimioar[; mult iubit[, mult s[rutat[de un nuf[r frumos de pe iaz; ea era dr[guli\ tot satului... dar nuferii sunt]n=el[tori ca unda mir[toare]n care se nasc! Al nostru se duce la mosc[lie² cu f[gad[de]ntoarcere; l[crimioara se ve=tezi... p[rin\ii o alungar[... Un an, doi, trei ani, de sub p[rul satului, M[riuca se uita la drumul mare b[tut de ochii ei; drumul aducea numai dorul;]ntr-o zi, M[riuca cl[ti din cap ca o frunzuli\ v`ntuit[, se culc[la piciorul p[rului, cu ochii la drum, =i adormi pentru totdeauna!...

¹ *Alti* — broderie cu arnici sau m[tase pe umerii iilor.

² *Mosc[lie* — c[t]nie.

II

Pe l`ng[umbra M[riuc[i, pe l`ng[v`ntul ce bate prin p[r, pe l`ng[chipurile trecutului ce se]nv`rtesc]n ochi-mi =i]n inima mea, deasupra satului aud ridic`ndu-se un huiet; alte huiete r[spund =i clocotesc pe dealuri =i prin v[i; huiete vesele de fete =i fl[c[i ce vin cu flori =i cu cordele; zi-]nt` i mai a sosit]n sat =i bate la toate u=ile, la bordeie, la case =i la curte; zia armindinei]n care pelinului se d[cep!... De a= fi avut noroc s[fiu =i eu din cei]nv[\a\i ce scriu]n limb[frumoas[, de nu a= fi sim`it]n cutreieratul lumii c[cea mai mare nevoie a omului este de a fi auzit c`nd strig[, de a fi ascultat c`nd cere, de a putea pl`nge c`nd]l doare, de a vorbi, de a se m`ng`ia =i a=i aduce aminte]n dulcea limb[a mamei,]n dulcea limb[a pove=tilor, care au]ntip[rit icoane dr[g[la=e =i poetice]n]nchipuirea copil[riei, a= fi putut spune c[povestea din lun[: e *tonnella Danaidelor; tradi\iune ovidic[, augmentat[de tradi\iunea ebraic[a rezelului fraticid, Capitul al IV—lea din Opera prima a celebrului Moze, reformatorul =i legislatorul inspirat al evreilor; v-a= spune iar=i c[serbarea zilei]nt` i mai se leag[de s[rb[toarea unei z`ne a c`mpiilor latine, de pe vremea str[mo=ilor no=tri romani =i a str[unchiului nostru, bunul Evandru, care Evandru era un fel de papur[vod[latin; v-a= spune cum se jertfeau pe altare]n acea zi mieii f[r[pat[, fruntea turmelor! junci albe, m`ndria ima=elor! =i cum se d[ruiau z`nei colive de miere =i de f[in[, de trei ori cernut[, de gr`u sp[lat; dar nu sunt]nv[\at =i spun]n limba ce am dob`ndit odat[cu lumina, odat[cu auzul, odat[cu vederea soarelui, a codrilor, a c`mpiilor =i a florilor; c`t[trud[, c`t[vreme pune omul a]nv[\a limba neamurilor str[ine! dar acea str[in[nu-i vorbe=te de \ar[, nici de p[rin\i, nici de fra\ii ca brazii, nici de surorile ca florile, nici de prim[vara cu verdea\ a ei =i cu turmele de oi cu ciobanii]n capul turmelor, l[s`ndu-se pe guri de rai, nici de plugurile cu =ase boi, nici de copil\ve b[laie =i fete de]mp[ra\i, cum vorbe=te limba ce o]nva\ =i o suga omul cu laptele vie\ii!*

În acea zi dar, p[rul satului p[zea numai el casele; c`vi fl[c[i, c`te fete mari =i codane, to\i =i toate se]mpodobeau cu flori =i cordelu\e, care la p[l[rie, care la codi\e. Cu lilioci]n m`ini, cu garoafe pe cap, cu busuioc verde]n s`n, fetele =i fl[c[ii p[reau flori mi=c[toare; de cu sear[fetele se lau, fl[c[ii se piept[nau; iar]n zori de zi, c`nd se deschid l[crimioarele, viorelele =i topora=ii se scutur[de roua nop\ii, v[ile se umpleau cu chiote; codrii dlocoteau de pocnete de frunze, de hohote, de cimpoaie; telingile r[sunau]n toate p[r\ile de doine; mese numeroase se]ntindeau pe sub copaci.

Cur\ile boiere=ti, locuite pe atuncea iarna =i vara, se g[teau, se posp[iau, se]n[lbeau la apropierea zilelor mari ca =i casele s[te=ti; s[rb[toarea se primea cu aceea=i bucurie de boier =i de \[ran, fiind uni\i]n credin[,]n limb[=i]n obiceiuri: strigoii, stihile urzitoare de rele, naiba, n[b[daica =i urletul c`inilor noaptea]i umpleau de spaim[deopotriv[pe am`ndoi. Pare c[v[d]nc[acea iocan[a trecutului: mare zgomot =i zbciumal[este prin cur\i; \iganii, p`n[=i buc[tarul, se fudulesc]n c[m[=i curate, oamenii]n minteni cu m`necile suflecate, cu cordele la p[l[rrii f`lf`ind]n v`nt, se p[unesc prin ograda m[turat[; rochiile ro=ii =i tulpenele galbene de la Pa=ti ale \iganilor se z[resc iar[=i; totu-i plin de mi=care; toate fe\ele pline de veselie: jup`nesele de la c[mar[sunt p`rjol de ame\eal[, cucoana \ip[! Dup[mult v[lm[=ag a nenum[ratelor slugi, ame\ite de alegr[tur[, tr[surile cu caii]mpodob\i trag la scar[;]n una se suie cuconul =i cucoana,]n capr[un ar[ut cu ciubucul]nc[lifat¹]n m`n[, =i cu pistoale la br`u;]n a doua, jup`neasa cu vutcile =i dulce\ile;]n alta sofragiul =i \ig[na=ul s[u nedesp[r\it, cu tac`murile;]n alta, stolnicul cu vina\ele, cafeaua, p`inea =i pelinul mai cu seam[, f[r[care nu este zi-]nt`i mai! apoi vine buc[tarul cu merindele, =-apoi gloata din cas[, slugile, femeile =i cucona=ii. De se]nt`mpl[vecini, adunarea nu se mai num[r[; drumul se acoper[de tr[suri =i de c[l[re\i; str`nsur[, cu r[cnete, chiote =i]mpu=c[turi,

¹]nc[lifat — b[gat]n toc,]ntr-o pung[.

seam[n[o nunt[de cele huiioase, precum obicinuiam p[rin\ii no=tri de toate treptele, c[l[re\ii, baloanele cu feciorii boiere=ti la obloane, bra=ovencele (de care ne-a scutit ast[zi Dumnezeu pentru odihna ciolanelor noastre), c[ru\ele =i alaiul ajung]ntr-o poian[mare =i frumoas[,]n mijlocul codrului, unde iarba-i neted[ca un covor, nu departe de un izvor rece]n care sticlesc fedele=e-le. Mesele se]ntind: masa boiereasc[, masa jup`nesei =i a feciorilor, masa oamenilor =i masa \iganilor. Sub poalele codrului verde se vede un foc uria=,]mprejurul focului muncesc buc[tarii; mieii]ntregi se]ntorc]n \epe de lemn; p`rp[]lacul umple p[]durea de miros. Benchetul]ncepe cu glume late; pelinul curge prin pahare, dup[pelin, vutca, fala gospod[riilor! vutca ce se taie cu cu\itul! vutca se schimb[cu vi=napul; vinul =i l[]utarii]ntart[boierii, paharele se umplu des, fesurile zbor]n v[]duh. Sunt manele dulci, sunt manele m`ng`ioase, sunt manele dureroase ce rup inimile: b[tr`nii]nclin[, tineretul bea]n papucii cucoanelor =i se s[]rut[cu l[]utarii, iar cucoanele, cu ochii]neca\i]n amor, c`nt[versuri frumoase, de se r[]sun[codrii =i se trezesc p[]una=ii. Pe marginile poienii, arn[u\ii dau din pu=te =i din pistoale, slugile huiesc ca roii r[t]ci\i, surugiii se]mbat[. Porneala-i o amestec[]tur[nespus[: de-abia prin mijlocul nop\ii mai]ncep iar[=i a c`nta privighetoarele speriate de huiet =i de glasul l[]utarilor!...

Am v[]zut multe zile-]nt`i de mai de atunci,]n Ia=i =i la \ar[, dar nu seam[n[ca zi-]nt`i a mea;]n loc de veselie am sim\it dor =i am[r]ciune!

III

Dar anii trec... vine vremea ca copilul cel vesel =i slobod ca o c[]pri\ s[]lase c`mpul cu flori, pove=tile nesf`r=ite, cuibul =i =ez[toarele satului =i s[]ntre]n via\ a chinurilor prin cartea de]nv[\]tur[... Nu este rom`nul din acele neamuri fericite, ce au hrana min\ii la u=a p[]rinteasc[; multe veacuri =i-a primblat el cortul de pe =esuri pe dealuri, de pe dealuri pe alte dealuri, c[]ut`ndu=i

p[m`ntul str[mo=esc... acum]nc[e pribeag pe lumea]n\elepciunii, =i trebuie]n neagra str[in[tate s[-i agoniseasc[putere, pentru a m[rturisi =i sfin\i patria mult iubit[, dar mult nec[jit[, patria asta ce se clatin[ca o luntre u=oar[]n toate p[r\ile, =i se]ntoarce c`nd la apus, c`nd la r[s[rit, c`nd la miaz[zi, c`nd la miaz[noapte, ca frunza v`rtej[de furtunile toamnei... departe trebuie s[c`=t[ge inima =i p`inea sufleteasc[, ce sus\ine]n zilele nedrept[\ilor =i]nfrumuse\eaz[zilele senine... c[ci p`inea sufleteasc[=i inima sunt un rod scump =i rar al p[m`ntului rom`n, ist bogat de roduri...]ntr-o zi, copilul care]l chem[m cucona= =i se va chema mai t`rziu neam\, fran\uz, =i mai]n urm[bonjurist, copilul crescut]n huzur¹,]n bumbac =i]n toate dragostele mamei trece]ntr-o caret[... careta se mi=c[... se tot mi=c[... merge =i tot merge peste nou[\[ri =i nou[hotare... icoana trist[a vie\ii politice a bietelor \[ri... Dar lumea are sf`r=it... careta s-a oprit... unde?... se treze=te copilul]ntre fe\e ce nu a mai v[zut, aude o limb[ce nu o =tie!... Inimioara i se sf`ie... multe zile lungi g`ndul]i zboar[acas[... dar casa... c[l[toria, oamenii =i lucrurile nou[se amestec]n]nchipuirea sa, via\a lui ia alt curs, trecutul se =terge... =i de rom`n]i r[m`ne numai o sc`nteie]n fundul inimii, o sc`nteie ascuns[, fugar[,]n[du=it[, ne]n\leas[de bietul copil, acea sc`nteie ce se preface,]ntr-un ceas,]n focul mare =i luminos al rom`niei!...

Ferice de aceia ce nu au p[r[sit pragul p[rintesc, c`t de mic, c`t de mare... ei nu au sim\it durerea de a fi mu\i, durerea de a vedea cum se =terge]nt`i pl`nsul desp[r\irii, =i apoi c[tinel-c[tinel toate amintirile copil[riei lor... Ei nu au sim\it durere =i mai mare, cum se duce =i limba, de te]n[du=[cuv`ntul: "\ar[" , =i nu-l po\i spune dec`t pe limb[str[in[!... Dar dorul, dorul, al doilea suflet ce a dat Dumnezeu rom`nului, pentru a r[spl[ti cu durere relele ce f[ptuie=te =i are a f[ptui pe p[m`ntul rom`nesc, dorul numai nu se =terge!... V[zut-am]n str[in[tate rom`na=i uit[de numele lor =i de limba

¹ }n *Rom`nia literar[*: hazar.

leg[natului lor, r[s[rind la auzul unui sunet rom`n, ca calul de soi ce necheaz[la auzul tr`mbi`vei! Gura e prins[... dar ochii]nvie... trupul tremur[... =i inima se bate cu iu\eal[!... auzitu-i-am, ne=tiitori de g`ndul lor, =uier`nd doine, sorbind miroasele ce veneau pe aripile v`ntului dinspre \[ri, =i uit`ndu-se cu jale,]n nopile steloase, la calea cea cereasc[pe care str[mo=ii urmau]mp[ratul cel mare, mare =i luminat ca un soare... Ferici\i aceia care nu au pierdut din ochi pragul casei!... au crescut]n s[rut[rile soarelui,]n toat[volnicia¹ c`mpiilor]nflorite,]n dezmierd[rile limbii =i]n toate bucuriile copilului... Sunt care arunc[pietre asupra celor crescu\i de str[ini =i]ntre str[ini... Va veni =i judecata aceea... =i se va face parte dreapt[tuturor; =i se va \ine]n seam[celor ce au fost mucenici din pruncie, dac[au purtat departe numele de rom`n... dac[nu au iubit rom`nia ca neal\ii!... =i ochii lor s-au umplut de lacrimi, c`nd au v[zut zarea dep[ratat[a \[rii... =i inima lor a pl`ns, c`nd, dup[ani =i iar ani, au cunoscut]n sunetele de pe dealuri doinele jalnice ce =uierau odinioar[; =i sufletul lor s-a am[r`t de am[r[ciunea tuturor... =i to\i str[inii nu le sunt pl[cu\i.

Bine =i frumos este]n str[in[tate, noroade]mbr[cate =i voioase, =coale =i t`rguri m`ndre, podoabe, m[riri, steaguri =i oaste fudul[, legi =i judec[tori buni, via\[=i mi=care... dar rom`nii nu s-au ru=inat de \ara lor =i au iubit-o =i]n s[r[cia =i]n goliciunea ei.

IV

Pe c`nd copiii i=ti din urm[se f[ceau mari, pe c`nd universit[\ile Germaniei =i =coalele franceze trimiteau]nd[r[t copiii Rom`niei, pe c`nd =coalele, ast[zi roditoare, ale Bucure=tilor =i ale Ie=ului stau]nc[]n proiecte]n reglementurile organice, o epoc[mare =i luminoas[se ridicase, o epoc[ce trezise omenirea prin huietul tunului: 1830, anul ce se nume=te]n istorie anul slavei. Cu o

¹ *Volnicie*— libertate, putere.

presim\ire mai presus dec`t con=tiin\`a ob=teasc[de atunci, p[rin\ii moldoveni =i rom`ni umplur[lumea cea mare de copiii lor, spre a-i ad[pa la izvoarele de]nv[\tur[, de care cea mai mare parte din ei, dar nu to\i, fuser[lipsi\i... Ne-am deprins a crede, noi, genera\iile de filozofi, de profesori, de]nv[\a\i =i de c[rturari din acest timp, c[pretutindene mo=ii =i str[mo=ii no=tri au fost nelumina\i de-laolalt[=i ne=tiutori de nimica. Mult[=tiin\[a fost odat[sem[nat[]n ogorul rom`nesc... Mult[carte, mult[=tiin\[istoric[, politic[, financiar[se ivesc ici-cole, dar plutind de-abia]n risipile aduse de veacul al XVIII—lea; multe =i crude r[ni nevindecate]nc[ast[zi a l[sat acest veac, dar din haosul grecesc, din desc[lecatul obiceiurilor r[s[ritului o stea nu s-a putut mistui niciodat[pe cer... *Steaua Rom`niei* — Stea lucitoare]n inimile p[rin\ilor no=tri, stea ce p[rea c[apune c`teodat[, dar care i-a]ndreptat de-a pururea =i f[r] gre= la =coalele =i leg[turile Apusului. De la Costine=ti, crescu\]n |ara Le=easc[, =i p`n[la noi, tot drumurile Apusului sunt b[tute de pruncii rom`ni. De nu ar fi team[de]nv[\a\ii noi care ne]nv[\ast[zi c[p[rin\ii no=tri nu au fost rom`ni =i ne]ndeamn[a lep[da limba lor ca o limb[str[in[, pentru ca, nesem[n`nd lor, s[fim rom`ni, am]ndr[zni a zice c[rom`nia, de va pieri vreodat[, va pieri de m`na rom`nilor:]mpotriva str[inismului, rom`nia a stat, st[=i va sta nestr[mutat[, ca biserica lui Dumnezeu zidit[pe st`nc[. Rom`nia este ca Dun[rea cea lat[, mare =i ad`nc[,]n care se cotropesc apele deosebite din a dreapta =i din a st`nga; cu c`t mai multe p`raie, pe at`ta =i Dun[rea cre=te; valorile str[ine s-au cotropit]n rom`nie, nici un val nu ne-a putut]neca... de multe ori un val amenin\[tor de pieire ne-a]nt[rit, de multe ori acel val ne-a]mpins spre o prop[=ire.

Lucise dar pe lume 1830, an prevestit prin cutremurul popoarelor de la Pindul p`n[la Apele italiene=ti; lumea rom`n[]nc[sf`=iat[de pierderea Basarabiei, pl`ng`nd cruntele zile ale anului 1821, net[m[duite de risipele r[zboiului din 1828, sta nehot[r`t[]ntre institu\iile nou[, ce nu se]n\elegeau]nc[, =i via\`a moale, venit[de

o sut[ani cu domnii str[ini; via\[prelungit[c`teva zile de domnia lui Ioan Sturza.

Pe atuncea drumurile erau pline de c[l[tori de bun[vroin\[cu n[dejdiile deschise, inimile aprinse, ce se]ntorceau dup[ani pe la casele p[rinte=ti, cu limbi, haine, sim\iri alte dec`t limba, haina =i sim\irile ce le a=teptau.

V

Multe neamuri s-au schimbat de caracter, a=a englezii r`d =i joac[ast[zi, pe c`nd din contra voio=ii fran\uji de odinioar[se fac serio=i... }n cetatea |arigradului tab[ra nou[a francilor, din care nu mai este nevoie s[-i scoat[:

*M[celarul turcilor;
T[ietorul fr`ncilor.¹*

Englezii]=i pun turbanuri, fesuri peste coifuri, m[t[nii la g`t =i huiesc de trezesc mor\ii, vechii crucia\i... Fran\ujii stau sub arme =i sub uniforme, nemi=ca\i =i lini=ti\i ca lini=tea turceasc[. Prin v[lul cronicilor am]mp[r\it lesne rom`nia]n dou[tr[s\turi: rom`nia ce se]ntinde de la desc[lec[turile din urm[ale \rilor, =i rom`nia ce]ncepe cu r[s[ritul luceaf[rului mosc]lesc]n Petru cel Mare, =i se]ncheie cu r[zboiul din 1828. Oamenii din epoca dint`i, epoca cea mare, cea f[loas[, seam[n[a sta pe voinicie numai, c[l[re\i]ndr[zne\i, juc`nd cai ne]nv[\a\i, lua\i f[r[de plat[din c`mpiile t[t[re=ti, unzure=ti =i le=e=ti, cu\itul]n br`u, sabia, =i sabie t[ietoare,]n m`n[; gata, tot cu acea m`n[, a scrie judecat[=i a respinge c`nd leahul, c`nd turcul, c`nd t[tarul², ungurul, c`nd cazacul.

¹ Vezi *C`ntecul Badiului*, partea a II-a, din *Balade*, V. Alecsandri (n. a.). Titlul exact: *Balade adunate =i]ndreptate*, Ia=i, partea I, 1852, partea a II-a, 1853.

² }n *Rom`nia literar[*: taturul.

Boieria lor era o munc[, cinstele o nevoie, via\la o lung[trud[, ce se]mp[r\ea]ntre r[zboaie =i adun[rile \[rii... pe atunci rom`nii nu aveau madame =i cucoane, ci jup`nese oc`rmuind viteje=te casele =i avu\iile, cum b[rba\ii lor oc`rmuiau viteje=te \ara:

*Cic[, m[ri, c[de-atunci,
C`nd vin cete de haiduci,
Drumul lor nici c[gre=esc!
Nici c[, z[u, mai nimeresc
La perdeaua +ang[ii,
Sus pe malul Dun[rii.¹*

Podoabele lor era o rochie de catifea cusut[de m`na jup`neselor, odor scump ce trecea de la mame la fete =i pref[cut,]ntr-o zi de evlavie,]n ve=minte ce se pot vedea =i ast[zi pe la unele biserici,]n toat[bog[\ia cusuturii =i a izvodului² bizantin³.

— Umbrele lor sunt nalte, fetele sunt triste, g`ndind poate la nevrednicia urma=ilor; ochii lor, \inti\i pe c`mpii =i pe dealuri, c[ut`nd vrun du=man de alungat sau un frate de]nchinat.

Ace=tia sunt uria=ii istoriei =i]nsufl[torii pove=tilor ce se zice la capra podurilor =i]n adun[rile cr`ciumilor.

Epoca a doua este epoca c[derii, dar =i a sl[biciunii,]n care oamenii sunt aproape de a uita c[sunt rom`ni =i se prefac c`nd]n moscali, c`nd]n venetici, epoc[de =treang, de foamete, de l[custe, pe aripile c[roara Dumnezeu are scris[pedeapsa noroadelor, dar l[custe mai pu\in pustietoare dec`t c[m[ra=ii⁴, iedecliii⁵, go=tenarii⁶,

¹ Vezi V. Alecsandri, *Balade*, partea I, fila 73 (n. a.).

² *Izvod* — model.

³ La biserica *Trei Sfin\i* se g[tesc ve=minte cusute de doamna lui Vasile-vod[; desenul (izvodul) e dup[=coala zis[bizantin[(n. a.).

⁴ *C[m[ra=* — slujba= la curtea domnului,]ns[rcinat cu str`ngerea venitului.

⁵ *Iediciu* — slujitor domnesc.

⁶ *Go=tenar* — cel ce]ncasa birul pe oi =i porci.

oierii¹, v[drarii², fum[rarii³, zapcii⁴, pan\irii⁵, ceau=ii⁶. }n ast[epoc[]nnourat[de colbul ce se ridica sub caii Bugeacului, \ipetele auzite nu sunt \ipetele vitejilor de la Dumbrava Ro=ie, de la Vadul Turcului, de la Baia, dar urletele t[tarilor voio=i de prad[=i ale ienicerilor be\i de s`nge... miros de p`rjol a satelor =i a ora=elor iese din anale. C`nd]n risipile acestea se vede c`te o fapt[str[lucit[, c`te un om mai b[rbat, c`te un cap mai pu\in plecat, inimile]mpietrite de durere se desfac]n pl`ns. — De-abia]n istoria ast[de s`nge =i de lacrimi, de biruri =i de ru=ine se z[re=te o luminioar[.

Culmile societ[\ii nu aveau con=tiin\va de]ntunericul =i pr[pastia]n care arunca neamul “cel ales”, cum zice frumos unul din rarii domni vrednici de pe acea vreme⁷. A\i auzit]n scripturi despre petrecaniile Babilonului, c`nd moartea =i pustiirea vecinic[sta la por\ile cet[\ii: — A=a =i p[rin\ii no=tri pref[cu\i]n greci]mb[bu=e\i⁸ =i]n=alvara\i petreceau zile dulci =i vesele, c`nd urgia dumnezeiasc[se ap[sa pe rom`ni. Patria =i rom`nia nu murise]n ei, dar ele se trezir[, crud[trezire, c`nd]arigradul nes[\ios cerea pungi =i iar pungi... de nu mai putea ridica gloata ostenit[!... Jeluirile boiere=ti se]nal\[atuncea p`n[la poezia patriotic[:

“O, Moldov[! de ar fi domni\i t[care st[p`nesc]n tine to\i]n\elep\i,]nc[n-ai pieri a=a lesne. Ce domniile ne=tiitoare (de) r`ndul t[u =i lacomi sunt pricin[pieirii tale, c[nu caut[s[agoniseasc[=i nume bun la \ar[, ci desfr`na\i caut[numai avere s[str`ng[; care apoi totu=i se risipe=te, =i]nc[=i cu primejdia caselor

¹ *Oier* — cel]ns[rcinat cu adunarea dijmelor pe oi.

² *V[drar* — func\ionar care str`ngea d[rile de vin.

³ *Fum[rar* — cel ce str`ngea impozitul pe co=urile de fum.

⁴ *Zapciu* — ajutor de ispravnic ori slujba= la poli\ie.

⁵ *Pan\ir* — poli\ist, jandarm.

⁶ *Ceau=* — aprod.

⁷ Vezi hrisovul lui Grigore Alecse Ghica v.v. din 1765, august 13, h[r[zind Gala\ului pentru]nfiin\area de =coale a ceea ce monast. Mavromolului, *Uricariul* dlui T. Codrescu, 1852, tomul I, fila 173 (n. a.).

⁸ *]mb[bu=at* —]nc[\at cu papuci.

lor; c[blestemul s[racilor, cum se zice, nu cade pe copaci, c` t de t` rziu.”¹

Eteria, visul Fanarului pe malul Dun[rii, ce moldoveni auzise, *jalnica tragodie*², desp[r`enia jaca=[³ =i vecinic[a grecilor de rom`ni, nu de=tepta mol[tatea vie`uirii; rom`nii greci`i vroiau s[moar[]n antereie =i calpace, precum sibari`ii⁴, oleac[mo=i lor, vroiau s[moar[]n desf[t[ri =i pe paturi de trandafiri;]n bejenie, ca =i]nainte, precum =i]n urm[, taifetul, egoismul =i nep[sarea fur[statornice; cu taifetul, cheful adun[rilor, amoruri nesf`rite, stihuri pestri`e de inim[, *chaulieu* =i *anachéreon*, l[utari, primbl[ri pe lun[, bencheturi... =i ceremoniile cur`ii, ceremonii mai amplificate dec`t ceremoniile cur`ii craiului celui mare al Fran`ei. S-ar putea asem[na acea societate cu o adun[tur[vesel[de oameni din toat[lumea, c`nt`nd =i m`nc`nd pe o corabie frumoas[, ce ar trece pe l`ng[ni=te maluri ciumate.

]n societatea acesta nu lipsea nici]nv[\tura, uneori nici talentul... dar]n`elepciunea era de=art[, inima seac[.

VI

Triste =i jalnice ar fi cronicile rom`ne, dac[din timp]n timp nu s-ar ar[ta, pentru m`ng`ierea f[loas[=i sus`inerea neamului, c`te un soare luminos, ce se cheam[+tefan, Petru, Vlad, Mihai, Basarab, Alexandru, Vasile, c`te un om care]=i r[pune capul, c`te un scriitor duios, care se pare a pl`nge c`nd strig[din fundul inimii: “A l[sa iar[=i nescris, cu mare ocar[]nfundat neamul acesta de o seam[de scriitori, este inimii durere”. }n pu`inele aceste linii nu

¹ Vezi Letop., Kog[lniceanu: — Miron Costin, tom. III, fila 236 (n. a.).

² Rom`nia literar[]n nr. 5 a tip[rit o bucat[din poema lui Beldiman *Jalnica tragodie* (n. a.).

³ *Jaca* = jefuitor, hr[p[re\.

⁴ *Sibarit* — persoan[care tr[ie=te]n lux =i desfr`u (]n felul aristocra`iei din vechiul ora=Sybaris).

st[numai frumuse\ea stilului, care str[inii la scriitorii lor o pre\uiesc ca giuvaierurile scumpe, =i pe acei scriitori]i]ndumnezeiesc sub nume de Froissart¹, Montaigne, Rabelais, dar st[un poem]ntreg, un c`ntec de lacrimi, v[rsate de oameni ce se luptau]n dreg[torie mare =i grea cu risipa neamului =i a \[rii. Melancolia Bibliiei st[pe deasupra neamului, \ara se sf`=ie]ntre liniile pl`ng[toare ale cronicarilor =i c`ntecele dureroase ale poporului, c[numai neamurile nec[jite au c`ntece triste ca ale noastre, de rup inima.

C`t de risipos a fost veacul al XVIII—lea, =i pentru noi veacul acesta merge p`n[la 1821,]nc[tot se nasc oameni de acei vrednici, ridic`ndu-se nu se =tie de unde pe deasupra tic[lo=iei =i a vaietelor du=ilor]n robie, =i]nf[\i=eaz[]n ei trecutul =i viitorul unui neam; lupt[tori neobosi\i, ce mor unii de cu\itul c[l]ului, al\ii de cu\itul du=manului, al\ii de otrava sc`rbei; cu toate r[nile, mo=ia =i durea neamului au avut mo=teni, care nu ne-au l[sat s[pierim.

Era grecilor]ncepuse cu v[rsarea s`ngelui moldovan; Fanarul boierit avea m`nile pline de avuturile =i de s`ngele n[scut odat[cu numele neamul rom`n, Costine=ti, Bogd[ne=ti, Cuz[=ti, =i alte jertfe ale urii politice =i ale jefuirii. Dar acest s`nge, din carnea =i pl[m`ile \[rii nu pierise.

Pe l`ng[societatea cea veche =i egoist[, n[scut[din n[p[dirile Fanarului =i din corciturile s`ngelui rom`n, acea societate care nu era nici greac[, nici rom`n[, dar un cancer]ngr[=at, tr[ia]n ur[,]n antipatie,]n ap[sare =i]n g`ndul r[zbun[rii, fiii =i cobor`torii vitejilor ce]=i c`=tigase boieria cu s`ngele v[rsat pe c`mpiile vestite ale Rom`niei... iat[istoria... orice inim[bate, orice cap pic[, orice pan[scrie durerile =i tic[lo=iile are nume rom`nesc.]n aceast[societate sau treapt[muncit[, s[rac[de mijloace, dar]navu\it[de inimi, se mo=teni ura str[inilor =i s[m`n\va dragostei neamului:]n ea]ncol\ea legul politic al lui +tefan, precum]n ceilalt[societate se visa]ndeplinirea testamentului lui Petru cel rusesc. Pe c`nd sibari\ii

¹ Cronicar francez (1333—1400).

no=tri c`ntau dup[modul lui Anachréon, poporul c`nta voiniciile trecute, voiniciile drumurilor mari =i ale codrilor =i surghiunul Basarabiei, iar boierimea mic[=i]nl[turat[, feciorii de neamuri =i hr[n]i\i cu durerea, cu ru=inea =i risipa str[mo=e=tii str[luciri, se d[dea cu doctrinele filozofice =i r[sp`ndea satira, duh ce nu s-a mai stins]nc[, epopee politic[din care trei c`ntece ne sunt foarte cunoscute:

Scrisoarea ce a trimis un boier din Moldova c[tre dl Logof[t G.S. la Cern[u\i, Sfatul de la Criste=ti =i jaloba vr`ncenilor... adic[1821, 1847, 1855... trei crize ale vie\ii rom`niei.

C`nd se apropie de na\ii]nt`mpl[rile mari ce au a str[muta condi\ia lor, se arat[=i oamenii cer=u\i pentru a]n\elege, a]nlesni, a sfin\i sau a m[rturisi acele]nt`mpl[ri; dac[nu cumva le prevestesc sau le fac ei]n=i=i.

Sf`r=itul Fanarului, care vruse a ridica oligarhia veneticilor pe risipele \[rii =i]nfundarea numelor na\ionale, se]ncheie]n doi oameni, n[scu\i am`ndoi din v\ele ce le surpau grecii. Unul din ei, Vladimirescu, sau, cum]i zic c`ntecele de pe Olt, Tudor,]=i are numele =i locul f[cut]n istorie; al doilea a=teapt[]nc[recuno=tin\ a =i r[spl[tirea: Ionic[T[utu, comis de boierie, inginer de me=te=ug, rom`n de suflet, n[scut la 1798, era fiul lui Gheorghe T[utu, nepot de fiul vornicului T[utu b[tr`nul, =i a murit la 1828, la]arigrad. Ionic[T[utu e rom`nia re]nviat[, mi=cat[de toate patimile patriotice =i juc`nd tot acela=i rol prin condei =i st[ruin\e]n politic[, care]l juca Vladimirescu cu pu=ca pl[ie=asc[. Pamfletist c[lduros =i convins,]n coresponden\e cu toate partidele =i c[utat de toate c[peteniile patrio\ilor, judec`ndu-le toate, =i iar singur de o partid[... partida \[rii. T[utu se poate asem[ui numai cu un om]n istorie: cu I.P. Courier¹. Precum I.P. Courier se f[le=te c[este un

¹ Scriitor francez (1772—1825), cunoscut prin virulen\ a pamfletelor sale]ndreptate]mpotriva aristocra\iei abuzive.

simplu vier, asemenea =i T[utu se m`ndre=te c[este numai moldovan; =i unul =i altul se lupt[pentru acelea=i principuri, unul]n contra emigra\iei de la Coblenz¹, ce se aruncase peste Fran\va cu furia nes[\ioas[de putere =i de averi a fanario\ilor, cel[lalt]n contra bejeniei, ce r`vnea privilegii care nu se pot]n\elege m[car ast[zi, a=a sunt de dezbr[cate de dreptate =i de cump[nire. Tot cu acea iu\eal[, cu acel duh mu=c[tor, =i tot]ntr-o vreme scriu, =i pentru]ntreaga asem[nare, dac[cronica este adev[rat[, am`ndoi mor de moarte silnic[politic[, unul prin mrejele unei dragoste veninoase, iar Courier]mpu=cat.

VII

Suntem la Cern[u\i... Domnia cvasina\ional[a lui Ioan Sturza a]nceput. Ambi\iile domniei sunt]n fierbere, partidele se =optesc, constitu\iile =i proiectele plou[, prietenii politice se desfac, tranzac\iile =i tr[d[rile se lovesc, se]n\eleg =i se prefac ziu[pe ziu[, eteri=tii =i turcii nu mai sunt]n \ar[; dar retra=i pe culmea Cern[u\ului, ca pe muntele Aventinului, arhondologia cea de frunte, ce se nume=te]nsu=i proh², nu se]ntoarce acas[... c[nu frica Eteriei, nici a turcilor a adus bejenia... dar glasul str[b[t[tor al lui Vladimirescu, ce de=teptase politica nou[a rom`nilor. Nu frica Eteriei mai \inea]n pribegie boierimea, dar ambi\ii]n=elate: t`rguia cu \ara pre\ul]ntoarcerii: — scutirea]ntreag[— acea scutire ce se uita]nsu=i la domnii str[ini]n vremile grele. Ca to\i oamenii care se cred, cern[u\enii ziceau... ce va face oare \ara f[r] st`lp[pii s[i]? Convulsiile intrigilor nu se ast`mp[r]: Ioan Sturza scrie la Cern[u\i: *Scrisoarea m[riei-sale lui vod[c[tre boierii din Bucovina.*

“Boierilor, nu m[]ndoiesc c[n-au ajuns la auzul dv. mi=c[rile

¹ Ora= german pe Rin, unde]n 1792 s-au format armatele contrarevolu\ionare ale emigran\ilor francezi.

² *Proh, pruh[* — protipendad[, elit[.

unora din boierii de aicea, =i cred c[pentru dv. au trebuit s[fie de de=[n\are:]ns[]n bunele plec[ri ce eu p[streza pentru dv. nu m[pot ap[ra de a nu v[mai m[ri]nc[mirarea,]n=tiin\`ndu-v[c[aicea boierii nu v-au cru\at nevinov[\ia, cu care v[cred]mbr[ca\i, publicarisind at`t aicea, c`t =i]n drumul lor]n jos p`n[la hotar, cum c[ar fi]ntr-o legat[unire cu dv. la pasul ce au pornit. Dac[acest pas are o necuviin[, dv. ve\i judeca,]nc`t va r[pune numele ce vi l-au]nflorit oamenii =i ostenele dv., =i dar eu m[gr[besc a v[face =tiut acest[comprometerisire, ca unul ce]ntotdeauna am fost =i sunt al dv. iubitor: I.S. Vv. D. 1824. fev. 7.”

Pentru a da seam[de r[va=ul acesta =i de toat[mi=carea sufl-teasc[a rom`niei, numai via\a, coresponden\a =i h`rtiile lui T[utu ne pot sluji; coresponden\a =i documentele politice g[site la el sunt, la cuno=tin\a noastr[, singurele documente ale acelei mi=c[ri ce se]nfund[]n trataturile de la Acherman =i Adrianopol, =i ne dau ponturile =i t[lm[cirea Regulamentului Organic: f[r[T[utu istoria nu se poate]n\elege.

A=adar, pentru a ne t[lm[ci cartea m[riei-sale lui vod[s[]ntreb[m pe T[utu de cuprinderea sa. Din morm`ntul lui, T[utu ne va ar[ta c[aceast[carte a fost o mare ispit[, de care s[\inem minte, capitol din mijloc al unui roman politic: h`rtiile lui T[utu cuprind tot romanul... =i ce roman! +i vom z[ri]n acest roman =i unele din chestiile capitale ce ne]mping ast[zi.

Eteria a jefuit \ara, dreg[toriile =i domniile grece=ti au dat m`na cu j[cuitorii; prada, focul =i disloca\ia principaturilor s-au f[cut; cine are s[ridice neamul, cine are s[=-i aduc[aminte de p[m`ntul acesta, de *independen*], de vechi drituri?... c[oc`rmuire nu-i...

Turcul st[gata a preface umbra \[rilor]n pa=al`curi =i abutorii¹ p[m`ntului... st`lpii patrio\i ... au fugit, pare c[nu au l[sat nimic[]n urm[. }n urma lor]ns[era mai mult dec`t p[m`ntul gol, era norodul rom`n, ap[sat, dar neuit[tor de trecut, acel norod care se

¹ *Abutorii* — cei care trag foloasele.

vede numai c`nd sose=te primejdia =i greul. Boierimea nu trecuse hotarul, c[un \ip[t groaznic striga de la o margine la alta: "Au fost vremi s[l[sa\i pentru un minut tot felul de interes particularnic =i s[v[\inti\i g`ndirea =i]ngrijirea la interesul ob=tesc, s[l[sa\i prigonirea =i dihoncia ce ave\i]ntre dv. =i cu o unire s[lucra\i cele de folosul patriei: *s[l[sa\i ura ce purta\i c[tre to\i ceilal\i..* Dar protivnicia urm[rii din partea dv. face pre ob=tie ca s[=i ridice glasul s[u *acel amor\it de at`tea veacuri.* — Acest p[m`nt, odinioar[oc`rmuit de independen\i s[i voievozi, a avut hotarele sale]n]ntindere, a=e[m`nturile sale]n datorii, privilegiile sale]n urmare, =i pravilele sale]n]ndatoriile unui om c[tre altul. S-au v[zut boieri (a c[rora scaune, dv. \ine\i ast[zi) *r`vnind domne=ti cununi,* ne]nvoindu-se]ntre d`n=ii =i]ntrec`ndu-se unul cu altul, se]nde-seau s[o r[peasc[. Dintru aceasta a n[scut puternica pricin[de orice]ntre d`n=ii: *legiuita pricin[a ap[r[rii domnilor =i sf`nta datorie a preaputernicei Por\i,* ca s[se puie]n lucrare lini=tirea: *Toate au venit la un pont, =i ne]nvoiala]ntre boieri nu s-a putut ostoi, dec`t numai cu punerea pe scaun a na\iei grece=t[*".

Strigarea ob=tei este doprosul¹ =i judecata regimului trecut,]n care nimic nu e uitat, de la vechile privilegii p`n[la =coale, =i]n care vedem c[, vorbind de d[rile r[zboiului, se mir[norodul de]ntrebuin`area banilor hot[r`\i de plat[.

"De unde dar curge oprirea v`nz[rii cei de bun[voie, =i]n locul ei pre\uri hot[r`te =i p[gubitoare? Nevoit a lua aminte el (norodul) n-a trecut]nc[]n uitare c[,]n vremea r[zboiului trecut, m[ria-sa monarhul Rusiei a slobozit]nalt[porunc[ca s[se pl[teasc[]n bani tot ceea ce se va lua din p[m`ntul acesta. Apoi norodul d`nd tot ceea ce i s-a cerut, poate ar[ta un num[r mare de d[ri, pentru care nu a luat nici cea mai mic[plat[; =i]n vreme ce =tie c[]mp[r[teasca hazna² a pl[tit pentru toate acele f[r[cru`are, r[m`ne

¹ *Dopros* — interogatoriu.

² *Hazna* — vistierie.

În prepusul său f[r] ie=ire, c[pl[\]ile acele r`nduite pentru folosul ob=tii au alc[tuit] n p[m`ntul acesta numai c`teva folosuri] n parte.”

Lungul rechizitorium acest al ob=tii ce ne d[a crede c[numele oamenilor se schimb[, dar n[ravurile foarte cu greu, lungul rechizitorium] n care se propune Por[ii toate]mbun[t[\]irile ce se a=teapt[=i ast[zi, dar]nl[tura boieria ca sf`r=it[sau moart[, d[du a g`ndi boierilor. Era prea lung[strigarea, prea ascu[it \ip[tul, prea vie durerea, ca pribegii s[nu o aud[; afar[de pruha, fruntea, cei mul[i se]ntoarser[pe la casele lor; educa[ia politic[a ob=tilor nu se face]ntr-o zi,]n capul celor mai mul[i era o amestec[tur[a chestiilor dinl[untru cu chestiile din afar[— faza de reforme] n care se p[rea a intra Moldova cu mi=carea strig[rii se pref[cea]ntr-o combina[ie mai bun[dec`t starea de mai]nainte negre=it, dar unde elementul dezorganiz[rii se sus[inea. — Istoria va aprecia rodirile acelei combina[ii statornice sub numele de Reglement Organic =i folosurile ce a tras fiecare treapt[moldovan[; urm[rim numai duhul mi=c[rii aicea.

VIII

S-au v[zut neamuri pierind deodat[pentru un princip sau pentru slobozenie, dar castele =i privilegi[i se]ndoiesc, t`rguiesc cu chestiile generale =i inevitabile =i caut[a sc[pa ceva=i; a=a urmar[=i boierii cu ob=tia de la 1821. Sub umbra m[gulirii duhului rom`n]nviat, prin reac[ia]n contra grecilor, prin oarecare concesi[i morale cer=ute de veac, boierii r[maser[totu=i oligar=ia de mai]nainte, d`nd]n spinarea c`rmuirii greutatea =i r[spunderea st[rii sociale, o tactic[ce s-a]nnoit]n opozi[iile din urm[, =i se arat[]nc[=i ast[zi. Suntem fiii oamenilor de la 1821, =tim ce e dar duhul acelor concesi[i =i]n\elegem logica hor[i=¹, ce =ov[ie=te]ntre m[rturisirea dreapt[a adev[rului =i a cugetului =i sofisme. A=adar, boierii pribegi

¹ *Hor[i=* — peiza=, str`mb.

Începur[a cump[ni, a socoti =i prinde la inim[; constituïi =i proiecte plou[, curieri trier[\ara, |arigradul =i Petersburgul mai cu seam[, Fanarul e]n picioare, mezatul opiniilor =i a sufltelor se]ncepe. Toate proiectele seam[n[unele cu altele]n principii, =i toate sunt]ntr-o congl[siure: “a restr`nge puterea oc`rmuirii, a pune \ara sub epitropia boieriei”. Fiecare taraf¹]=i face o constituïe. Avem mai multe constituïi sub ochi, *otografe*. Strigarea zice: “nimi-c[alt[nu era cunoscut de pravil[statornicit[]n toate, dec`t interesul, mita =i p[rtinirea ce pretutindene nu purta alte roduri dec`t ner`nduieli, jacuri, asupriri =i]mpilare, care pe mulï din drepï supu=ii preaputernicei Porï au silit a alerga s[se fac[sudi² strïni, pentru ca s[poat[ap[ra drept\ïle lor. — Acest fel era oc`rmuirea, c`nd moldovenii obosiï de jacurile ce]n str`mtoarea de mai]nainte au fost siliï s[mai sprijineasc[=i tulbur[rile grecilor, care au f[cut v`rf tic[lo=iilor lor, pentru care ob=tea]ntr-aceea b[nuie=te numai boierilor celor mari. C[ci ace=tia erau]ncep[torii \rïi, ace=tia erau st`lpii patriei, la]ngrijirea acestora toat[ob=tea era rezemat[, c`nd f[r[veste s-a v[zut c[zut[]n pr[pastia ce a s[pat]mperecherea apostavilor. C[tre aceasta, str`ngerea mai]nainte a oamenilor lui Ipsilant sub privirea]ncep[torilor no=tri, intrarea]ntre acei oameni a arn[uïlor ce slujeau pe la boierii cei mari, =i, dup[venirea lui Ipsilant, poruncile date din visterie c[tre dreg[toriile \rïi, spre]nlesnirea str`ngerii oamenilor de oaste,]ncingerea cu arme a lui Ipsilant, f[cut³ prin mitropolitul \rïi, =i ajutorarea de bani, cai =i altele, f[cute de mulï dintre boieri, sunt destule pricini care fac a crede c[acei mai puternici dintre boierii cei mari au =tiut mai]nainte de]mperecherea grecilor, =i acei prin vicle=ugul lor au uimit dintru-nt`i pe toï ceilalï.” Boierii opuneau c[fr`ul \rïi nu era]n m`na lor. Asta a f[cut g`lcevirea de-a pururea]n \rile noastre:

¹ *Taraf* — ga=c[, partid[.

² *Sudit* — locuitor din Principatele Rom`ne aflat sub protecïa unei puteri strïne, av`nd prin aceste drepturi =i privilegii asigurate.

³ }n *Rom`nia literar*[: f[cut.

\ara]n contra boierilor =i boierii]n contra domnilor. +tefan cel Mare statornici cu temei]n Moldova temeiul aristocratic. El nu sim\i greul institu\iei sale, c[avea bra\ greu =i m`n[iute; dar fiul s[u Bogdan cu anevoie c`rmuie=te, =i al treilea fiu al lui +tefan, Rare=, pl[te=te cu surgunul s[u =i zbuiciumarea zilelor sale g`ndul de a reduce =i m[rgini]nsu=irile aristocratice=ti.

Iat[principurile proiecturilor: de=i lungi pentru un articol ca al nostru, prescriem mai multe paragrafe, pentru c[sunt pline de actualitate, pentru c[trecutul trebuie a ne pov[\ui, =i pentru c[unele dispozi\ii sunt]ntreaga noastr[istorie:

“Shedion de reform[luirea st[p`nirii \[rei Moldaviei.”

1. St[p`nirea s[fie monarhiceasc[, dinpreun[]ns[lucr[toare cu =ese =i opt familii cele]nt`i a p[m`ntului, ce se numesc]n limba greceasc[: *pruh*. Aceast[alegere a st[p`nirii dinpreun[cu un DOMN, tot din neamul moldovenesc, s[fie pe via\].

2. Budjetul domnului.

7. Chiftul¹ c[ld[rilor s[fie pentru to\i de ob=tie slobod f[r[de plat[, afar[de vama legiuit[, care to\i de ob=tie s[o pl[teasc[, f[r[deosebire de obraze, =i nicicum altfel, subt orice fel de nume de bir pe ceast[madè² s[nu se poat[pune. +i la ora=e =i t`rguri, velni³ s[nu poat[fi, ci numai la mo=ie, =i de veci =i cu anul se va \ine. Iar holerc⁴ de peste hotar nicicum s[nu fie volnic a se aduce, =i aceast[oprire s[se fac[cu suirea v[mii, ca la toat[vadra s[pl[teasc[zece lei.

Articolele 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10 ca =i acel al 7, sunt tot dispozi\ii generale ce se ating de biruri =i de reguli poli\iene=ti.

11. Ocna =i vama s[se v`nz[pe trei ani cu chiz[=ia celor]nt`i frunta=i boieri, =i banii to\i s[intre]n soma iaraturilor⁵ statului.

¹ *Chift* — fierbere.

² *Madea* — fel, categorie.

³ *Velni* / — povarn[, instala\ie rudimentar[de fabricat rachiu.

⁴ *Holerc* / — rachiu.

⁵ *Iarat* — venit.

12. Po=tele s[se v`nz[]n mezat, buc[\\i-buc[\\i la particularnici cu bun[chiz[=ie, f[r[a da cel mai mic ajutoriu statul cump[r[torilor.

13. Mitropolia, episcopiile =i toate celelalte m[n[stiri grece=ti =i p[m`nte=ti s[fie cu leaf[de]nsu=i l[ca=urile aceste cu de agiuns, =i cheltuielile bisericilor tot asemenea =tiute =i hot[r`te, =i “priso-sul” s[fie a statului, =i mitropolitul =i episcopii s[nu aib[voie]n diastim¹ de cincisprez[ce ani de a mai hirotonisi preot sau diacon sau dasc[li, ca s[nu se]nmul\\easc[catahrisul² de acum.

14. Tagma bisericeasc[, afar[de cele duhovnice=ti, s[nu fie volnic[a se amesteca, =i nicum Divanuri =i giudec[\\i mirene=ti la Mitropolie s[nu se fac[.

16. Boierii s[aib[toate a lor privilegii vechi, f[r[]ns[a intra]ntru aceste privilegiiile =i catahrisurile urmate]n urm[.

17. Boieri s[se numeasc[cu *caftan* numai acei f[cu\\i de dom-nul Calimah, iar ceilal\\i to\\i s[fie socoti\\i f[r[caftanuri, =i s[nu fie “volnic domnul cu boierii r`ndui\\i” de a cinsti cu caftan, f[r[socotin\\a Divanului politicesc =i *r[zboiesc*.

Art. 18, 19 =i 20 reglementeaz[oastea m[rginit[]n 3 000 oameni ale=i =i cu chiz[=ie, darea birului, =i sp`nzurarea t`lharilor de pe drumul mare, de va agiunge furti=agul la un leu.

21. F[r[de bir, locuitor s[nu se afle nicum, m[car =i str[in de va fi, =i nu va fi cinstit cu caftan =i va fi a=ezat]n acest p[m`nt, =i acest bir de 18 lei s[se numeasc[birul capului.

Articolele 22, 23 organizeaz[statul civil =i hot[r`tura mo=iilor.

24. R[z[=i s[nu poat[fi]n toat[\\ara cu mo=ie mai gios dec`t 50 st`njini mo=ie. Boierii ce sunt cinsti\\i cu caftane s[nu fie supu=i la birul capului, =i locuitorii s[fie datori a le lucra dou[zile pe s[pt[m`n[tot gospodariul, “]ns[]n m[suri putincioase de a lucra locuitorii f[r[asupra, iar mai mult visteria \\[rii s[nu suferi a se urma asupra”.

¹ *Diastim* — interval, spa\\iu de timp.

² *Catahris* — abuz.

28. Afar[de =tiutele =i ispititele familii =i acei cu =tiin\[de pracsis¹ de a obl[dui², al\i netrebnci =i de neam prost =i f[r] mo=iie mai v`rtos, sau alt[stare s[nu poat[intra]n slujbele ori=icare a \[rii, m[car =i un ocola=³.

Proiectul acesta]n 30 articole corijate de o m`n[ce nu s-a r[cit]nc[poate sluji ca document istoric a dovedi “strigarea” =i a ne da o idee despre greu[\ile p[m`ntului nostru; dar totodat[ne d[=i m[sura a trei ponturi ce a c`=tigat con=tiin\`a ob=teasc[de ast[zi. Nimeni ast[zi nu s-a feri de un bir, chiar =i birul capului, ca o dare ru=inoas[, c[ci am]nv[\at acum c[ru=inea este de a se]nl[tura de sarcinile publice. Progres, nu s-ar g[si ast[zi un singur om ce ar cere dou[zile din s[pt[m`n[unui locuitor. Progres, =tiutele =i ispititele familii au ispitit c[]nv[\[tura e alt[unsoare mai pre\uit[, =i fiii acelor familii =i neamurilor proaste s-au cufundat =i r[sbotezat sub numele de rom`n. Progres.

IX

Alt taraf, alt[constitu\ie. Proiectul de fa\[e foarte laconic =i este cunoscut sub numire de ponturile popilor.

Pontul I. Mitropolitul =i episcopii s[fie de-a pururea numai din p[m`nteni, =i m[n[stirile grece=ti sub epitropia arhierelor =i a p[m`ntenilor.

II. Mitropolitul =i episcopii asemenea sub epitropia p[m`ntenilor, =i f[r[=tirea epitropilor s[nu se poat[]mprumuta.

IV. Pronomiile =i privilegiile de mai]nainte s[r[m`ie nestr[mutate.

V. Oc`rmuirea \[rii s[fie de domn]mpreun[cu *gherusia* alc[tuit[de opt boieri din cei dint`i, care se vor schimba la “to\i trei ani”, =i ace=tia vor fi din fiecare neam c`te unul din cele opt neamuri.

¹ *Pracsis* — drept.

² *Obl[dui* — a guverna, a administra.

³ *Ocola* =— conduc[torul administrativ al unui ocol (circumscrip\ie administrativ[).

VI. “Neamul boieresc nesupus nici unei d[ri.”

VII. Domnul s[nu poat[os`ndi vreun p[m`ntean f[r[cerceta-rea =i hot[r`rea gherusiei.

IX. Cinurile s[nu se deie la pro=ti =i mai ales f[r[hot[r`rea acelor opt boieri.

X. Grecii s[fie sili\i a se desface de averile din Moldova.

XI. Numai grecii negu\itori s[fie primi\i.

XII. Cinurile domnului Su\o cu toate s[se strice.

XIII. Nici]ntr-un cin a p[m`ntului, grec s[nu se]ntrebuin\eze.

XIV. Privilegiile scutelnicilor s[se]nt[reasc[.

XIX. “C[r\ile mazililor =i ale postelnicilor s[nu se mai]nnoiasc[.”

XXI. Asedosie¹ pe trei ani.

XXIII. Holerca s[fie oprit[a mai veni de peste hotar, =i velni\ele s[fie slobode =i f[r[plat[,]ns[numai la p[m`nteni.

XXV. Boierii s[aib[slobod[voie a trimite arzuri² la Poart[la vreo “nemul\mire” despre domn, sau =i din ei a trimite,]ns[nu-mai pentru “ob=te=ti interesuri”.

]n proiectele aceste este o curioas[amestecare de idei economice bune de monopol =i, peste tot, g`ndul de a]nghi\i ob=tea]n boierii pruhi=ti, =i a c`rmui pe deasupra domnului o oligar=ie vene\ian[.

Mai g[sim]nc[un al treilea proiect, care se deosebe=te de cele dou[, de=i]ntemeiaz[constitu\ia sa pe boierie privilegiat[.

Art. II. “Domnia s[mearg[]n mo=tenire la fiul cel mai mare, ori, lips`nd el, apoi la neamul cel mai aproape de acela=i s`nge”. Dar proiectul acesta, iar[=i ca celalalt, restr`nge oc`rmuirea. Este curios c[oligar=iile se apropie de anarhia dlui *Proudhon*³.

Al patrulea proiect e proiectul lui I. T[utul; =i preambulul deschide]ndat[orizontul na\ional: cererile cele mai]nsemn[toare ce

¹ *Asedosie* — scutire de d[ri c[tre Poart[.

² *Arz* — jalb[, memoriu, trimis de domn sau de boieri c[tre Poarta otoman[. (]n *Rom`nia literar*[: arsuri.)

³ Publicist francez (1809—1865), critic acerb al capitalismului de pe o pozi\ie individualist-anarhic[.

se fac din partea “ob=teiei Moldaviei”, “]n]ntocmire cu cele cuprinse prin ob=teasca jalob[, trimise c[tr[pre]naltul Devlet, =i]n temeiul sf`ntului]nalt]mp[r[tesc ferman, ce s-a slobozit, ca s[fie ob=te=te sfin`ite aceste cereri, spre a sluji p[m`nte=tilor oc`rmuiri, p`n[ce se va]nfiin`a “Pravila \rei”,]ntr-o des[v`r=it[alc[uiure”.

Pontul 1: “Norodul Moldovei, ca un norod ce din]nvechime =i p`n[ast[zi a avut =i are sfin`it privilegiul slobozeniei =i acela de a se obl[dui cu oc`rmuitorii s[i etc.”

Pontul 18:]naintea pravilei s[fie socoti`i to`i deopotriv[, =i f[r[deosebire, av`nd a fi =i pravila una =i tot aceea=i pentru to`i, sau pentru de a ocroti sau pentru de a pedepsi.]n pravil[nu poate s[se hot[rasc[dec`t aceea ce este drept =i folositor, =i nu poate s[se opreas[dec`t ceea ce este nedrept =i de stric[ciune.

Pontul 19: Norodul, spre a i se oc`rmui trebile sale cele dinl[untru]n chipul cuivincios, ca s[se poat[folosi cu drept[vile, vechile sale privilegii, cere ca s[i se]nt[reasc[=i legiuirea aceea a sfatului ob=tesc, ce a avut p[m`ntul acesta iar[=i din]nvechime, legiuire dup[care “puterea oc`rmuiri =i a]mplinirii s[fie]n singura m`n[a domnului, iar puterea hot[r`rei s[fie pururea]n m`na domnului]mpreun[=i a sfatului ob=tesc”.

Pontul 46: Toate fe`ele ce alc[uiesc sfatul ob=tesc, afar[de =ase-sprezece vechili a \inuturilor, toate fe`ele alc[uitoare Divanului =i celelalte s[se aleag[to`i ace=tia dup[socotin`a domnului cu a sfatului ob=tesc, urm`ndu-se alegerea numai dup[“meritul bunelor fapte =i dup[puterea =i vrednicia fiec[ruia, pentru slujba ce este s[i se]ncredin`eze etc., etc.”.

+i (]n) proiectul acesta, din care se vede c[T[utul era versat]n scrierile politice ale vremii, unde]nt`ia dat[]n Moldova s-a a=ternut principul]mp[r`irii puterii, multe defeni`ii de drit se g[sesc; dar este de mirare c[proiectul tace cu totul]n privin`a s[tenilor. Ori d[a]n`elege c[drept[vile politice =i civile erau a se]ntinde preste tot, f[r[prejude`ul leg[turilor =i contracturile ce leag[proprietatea de locuitori, =i locuitorul de proprietate? Se poate crede =i aceasta,

fiindc[loc deosebit]n constitu\ia sa nu este dat boierimii ca unei caste, dar alegerea poate chema cu]ncrederea domnului tot p[m`nteanul vrednic la slujbe; sau c[T[utul mai a=tepta vreme, spre a=i spune toate ideile sale de reform[.

Proiecte =i constitu\ie nu erau de ajuns boierimii ce]=i venise]n fire din spaima strig[rii. Domnia se a=ezae, dar, din nenorocire, Moldova poate da o domnie numai, =i postulan\i¹ se g[seau din toate p[r\ile; cu constitu\iile =i cu f[g[duin\e de credin\ =i altele o sut[de postulan\i st[ruiiau, =i boierii din Cern[u\i, ca =i ceilal\i, ba]nc[=i mai mult, ca unii ce aveau ramifica\ie cu Ipsilant, Cantacuzine=tii =i eteri=tii =i sprijin mare]n Fanar; p`n[=i s`ngele m[riei sale lui vod[]=i f[cea partizi =i r`vnea biata domnie a lui I. Sturza.

Huietele de domnie =i intrigile ce n[=teau din toate p[r\ile f[ur[pe I.S.Vv. a scrie scrisoarea din 7 fev. 1824. La 22 fev. plecatele slugi ale m[riei sale]n num[r de =asesprezece isclituri r[spund:

“Pre]n[late doamne! Nu poate fi alta mai str[in[=i de=an[at[priveli=te ast[zi, dec`t aceasta numai, c[fiii cei adev[ra\i a patriei noastre, b[tr`nii boieri =i mo=tenitorii familiilor celor din]nvechime “pre credincioase =i supuse pre putrernicului,]ndur[torului =i hr[nitorului nostru Devlet, =i mai ales cunoscu\ii]ntru vechime jertfirilor ale pre\uitelor slujbe c[tr[pre puternica]mp[r\ie, prin carele chelariul s[u veacuri]ntregi s-au p[zit neclintit din stejarul drept =i neprih[nitei supunere. Aceia ast[zi]n tot chipul prigon\i, apoi unii]nst`njeni\i de a se apropia]nc[de maica lor, patria noastr[, ba]nc[nevoi\i cu jale =i l[cr[mare a p[zi o crud[t[cere, o aspr[neamestecare =i o des[v`r=it[ne]mp[rt[=ire cu toat[suflarea “s`mbatrioticeasc[”² dinl[untru pentru ca s[ne dep[rt[m =i de clevevirile cele formalnice, pornite din patrie, =i din]ntunericul scopurilor propov[duite]n lume, c[adic[cei dinl[untru patrio\i, nu cei din afar[, ar fi av`nd]nso\ire nepriincioas[. Aceast[oprire a

¹ *Postulant* — persoan[care cere o slujb[, un post, solicitator.

² *S`mbatrioticeasc[* — compatriot[.

comunica\iei p[zit[de noi, cei]nstr[ina\i]ntru sfin\enia cuget[rilor, iat[ne d[tot creditul =i la]n[\l\imea ta, =i la toat[lumea acum, c[nu am putut avea]mp[rt[=irea unei =tiin\e formalnice mai de]nainte, pentru cuvintele c[l[toriei c[tr[pragul]ndur[rei Devletului, a unor boieri deputa\i. Nici dac[]n particularnic sau prin =tiin\va a mai multor s`mpatrio\i merg s[puie lacr[mile patriei la picioarele pragului milostivirii, acum =i din luminata carte a]n[\l\imei tale, doamne,]nsemnat[din 7 fev., care ne-am]nvrednicit a o primi dup[o]ndelungat[]ncontenire,]ntru aceia=i vedem a ne]nsemna aceasta, cum c[sunetul vorbelor]n c[l[toria lor le poate aduce comprometa\ie, propov[duind ei unire cu noi. Se dezleag[aceast[]ntrebare, c[, dac[a lipsit comunica\ia, n-a putut fi hot[r`rea mai de nainte =i a unirii; iar dac[este ob=tesc bine, apoi ei]n noi =i noi]n ei, precum urmeaz[a se crede c[e=ti =i]n[\l\imea ta, =i iat[pentru c[am primit luminat[cartea voastr[, t[]nd nodul t[cerii cu patrioticesc cuget r[spundem cu plec[ciune c[suntem neuni\i cu toat[suflarea a acelora carele se plac]n nenorocirile =i obida patriei =i a s`mbatio\ilor =i suntem uni\i]n duhul nostru cu acei care pentru binele patriei arat[jertfire;]ns[lucrare,]ndem`nare, coresponden\ie nu am avut; de am fi fost =i noi]n patrie, iar[=i nimic[alta nu am fi putut face la o pierzare m[rturisit[]n lume a \[rii noastre, dec`t a n[zui =i noi la limanul m`ntuirii milostivirii pre]n[\atului Devlet, st[p`nitorul nostru. A=adar, =i pentru ace=ti deputa\i, dac[merg pentru binele patriei, datoria urmeaz[a fi =i]n[\l\imea ta]ntr-o suflateasc[unire”.

R[spunsul ista foarte lung nu s-a putut reproduce tot, plin de fraze]ndoite, unde cimilitura joac[, adev[rul pic[]n m`na lui T[utul.

“M[ria sa vod[, carele are un suflett bun, — strig[T[utul]n scrisoarea ce a trimis un boier din Moldova c[tre d-lui log. G.S. la Cern[u\i, — poate s[fi crez`nd, dar eu, carele =tiu, v[m[rturisesc c[]mpotriva =tiin\ei mele nu pot crede, =i m[rog m[ierta\i, scriitorul dv., spornic]n florile fandasiei,]nc`t =i pragului, de putea,]i

da picioare, m[car c[ar fi bine c[tr[celelalte praguri s[-i cru\ed[rnicia, ca s[nu le fug[u=ile, scriitorul dv. a =tiut s[presoare =i s[pofteasc[]n toate frazurile scrisorii lacrimile p[timirii, de obijdui\ii s`mbatrio\i, obida patriei, pierzarea ei, tic[lo=ia, nenorocirele =i alte asemenea”.

“Scrisoarea unui boier moldovan” e un pamflet]n 32 pagini manuscrite,]n care T[utul se ridic[uneori la o]n[\ime de idei nespus[, cu un foc, cu o ur[necru\toare =i crud[, care face din acest pamflet nu numai un monument istoric, dar =i un document literar. Cern[u]enii, ca =i boierii veni\i pe acas[, isc[lise jaloba =i cererile ob=tii. Domnia lui I. Sturza era rezultatul a tuturor, dar slaba idee a na\ionalit[\ii re]nviat[, =i T[utul nu ierta f[\[rnicia =i ambi\ia tulbur[toare a domniilor, care amenin\ a iar[=i acest principiu c`=tigat cu at`tea dureri. Scrisoarea ia la r[spicat r[spunsul boierilor din cuv`nt]n cuv`nt sub]nchipuirea unui boier ce ar fi fost din taraful cern[u]enilor...

C~NTAREA ROM~NIEI

Dac[du=manul vostru va cere leg[minte ru=inoase de la voi, atuncea mai bine muri\i prin sabia lui, dec`t s[fi\i privitori]mpil[r]ii =i tic[lo=iei \[r]ii voastre. Domnul p[rin\ilor vo=tri]ns[se va]ndura de lacrimile slugilor sale =i va ridica dintre voi pe cineva, care va a=eza iar[=i pe urma=ii vo=tri]n volnicia =i puterea de mai]nainte.

(Cronic[moldoveneasc])

1

Domnul Dumnezeuul p[rin\ilor no=tri]nduratu-s-a de lacrimile tale, norod nem`ng`iat,]nduratu-s-a de durerea pl[m`ilor tale, \ara mea?.. Nu e=ti¹]ndestul de smerit[,]ndestul de sf`=iat[? V[duv[de feciorii cei viteji, pl`ngi f[r[]ncetare pe mormintele lor, precum pl`ng =i jelesc femeile despletite pe sicriul mut al so\ilor.

2

Neamurile auzir[\ip[tul chinurii tale; p[m`ntul se mi=c[. Dumnezeu numai s[nu-l fi auzit?.. R[zbun[torul prevestit nu s-a n[scut oare?

3

Care e mai m`ndr[dec`t tine]ntre toate \[rile sem[nate de Domnul pe p[m`nt? care alta se]mpodobe=te]n zilele de var[cu flori mai frumoase, cu gr`ne mai bogate?

4

Verzi sunt dealurile tale, frumoase p[durile =i dumber[vile sp`nzurate de coastele dealurilor, limpede =i senin cerul t[u; mun\ii

¹ }n Rom`nia literar[e tip[rit: este.

se]nal\ [trufa=i]n v[zduh; r`urile, ca br`ie pestri\e, ocolesc c`mpurile; nop\ile tale]nc`nt[auzul, ziua farmec[v[zutul... Pentru ce z`mbetul t[u e a=a de amar, m`ndra mea \ar[?..

5

Pe c`mpiile Tenechiei r[s[rit-au florile?.. Nu au r[s[rit florile, sunt turmele multe =i frumoase ce pasc v[ile tale; soarele]nrode=te brazda; m`na Domnului te-a bucurat cu bunuri felurite, cu pomete =i cu flori, cu avu\ie =i cu frumuse\e... Pentru ce gemi =i \ipi, \ar[bogat[?..

6

Dun[rea b[tr`n[, biruit[de p[rin\ii t[i,]i s[rut[poala =i]i aduce avu\ii din \inuturile de unde soarele r[sare =i de unde soarele apune; vulturul din v[zduh caut[la tine ca la p[m`ntul s[u¹ de na=tere; r`urile cele frumoase =i spumegoase, p`raiele cele repezi =i s[lbaticе caut[ne]ncetat lauda ta... O, \ar[falnic[ca nici una, pentru ce fa\ a \i-e]mbrobodit[?

7

Nu e=ti frumoas[, nu e=ti²]navu\it[?.. N-ai feciori mul\i care te iubesc? N-ai cartea de vitejie a trecutului =i viitorul]nainteа ta... pentru ce curg lacrimile tale?..

8

Pentru ce tresari? trupul \i se tope=te de sl[biciune, =i inima \i se fr[m`nt[cu iu\ea[... citit-ai oare]n cartea ursitei?.. Aerul mi=c[

¹ }n *Rom`nia literar[* — t[u.

² }n *Rom`nia literar[* — “nu este frumoas[, nu este”.

tulburat... v`ntul dogor[=te... }ngerul pieirii ar[tatu\i-s-a? Nop\ile tale sunt reci, visurile tulburate ca valurile m[rii b[tute de furtun[... ce-\i prevestesc?

9

Prive=te, de la miaz[zi la miaz[noapte, popoarele]=i ridic[capul... g`ndirea se ive=te luminoas[pe deasupra]ntunericului... G`ndirea, duhul dumnezeiesc ce zide=te, =i credin\ a ce d[via\... lumea veche se pr[v[le=te, =i pe ale ei d[r`m[turi slobozenia se]nal\... De=teapt[-te!

10

Mucenicii s`ngelui t[u n-au zis oare: “=i Domnul va scula pe unul dintre voi, care va a=eza pe urma=ii vo=tri iar[=i]n volnicia =i puterea lor?..” Uitat-ai s`ngele ce curge prin vinele feciorilor t[i?.. Mult erai m`ndr[odinioar[, c`nd strigai “ura”]n b[t[i?.. pieptul t[u era tare ca de o\el, palo=ul se tocea pe d`nsul... soarele se]ntuneca de norii de pulbere ce ridicau r[zboinicii¹ t[i.

11

Poporul t[u era]ndr[zne\ ca vulturul, r[zboinic =i trufa= ca tau-rul ne]njugat... R[masu-\i-a oare numai umbra puterii =i aducerea-aminte a vitejiei tale?..

12

Cum a sl[bit pieptul t[u de o\el?.. m`na ta cea tare cade de oboseal[... =i mole=irea a intrat]n l[ca=ul voinicilor!.

¹ *R/zboinic* — aici: lupt[tor, osta=.

În vremea veche... de demult, demult... cerul era limpede... soarele strălucea ca un fecior tânăr... câmpii frumoase, împrejurate de munți verzi, se întindeau mai mult decât putea prinde ochiul... p[ăduri tinere umbreau dealurile... turmele să-auzeau mugind de departe... =i arm[sarii nechezau, jucându-se prin râuri-te... pe o paji-te verde slobozenia, copil[b[il[ioar[cu cosìe lungi =i aurite, se juca cu un arc destins. Ferice de oamenii din câmpie, ferice de cei de la munte!.. Era vremea atuncea, când tot omul trăia fără stăpân =i umbla mândru, fără să =i plece capul la alt om; când umbra văilor, pământul =i aerul cerului erau deschiși =i tuturor; iar viața se trecea lin[ca un vis; =i când ajungeau pe om nevoile b[ătrâneilor =i moartea, el se ducea, zicând: “mi-am trăit zilele”, =i era sigur că viața lui se va prelungi în copiii =i moștenirea lui...

Dar iată aerul se tulbură... cerul cel limpede se îmbrobodește cu nori întunecași... un nor de praf învălăie câmpia =i ascunde munții... se aud vaiete... dobitoacele se învârtesc, cum se învârtesc în nopțile vijelioase, când lupii urlă în păduri... caii necheză jalnic... mulțime de glasuri se aud strigând... vădesc când primejdie, când nădejde, izbândă, când pierdere, turbare, deznădăjduire; văntul suflă =i norul se împreție puțin... Doamne, fără milă!.. Se vede amestecul unei bătălii!.. Cei ce au năvălit sunt îmbrăcați în fier... săgeata alunecă pe pământ, =i palo-ul cu două ascuțite taie în carne vie... dar piepturile goale stau împotriva... se luptă cu furie... se pleacă sabiei... inimile sălbesc... fug... țara slobodă a pierit!.. stăvi... izbândă-i în mână Domnului... arcul se întinde din nou... luptătorii se amestecă =i se izbesc... piepturile goale de pavezele... capetele descoperite de coifurile...

Departă pe câmpie se văd arcuri zdrobite, fără =i de steaguri, apoi un coșciug¹ mare-mare se ridică, =i o pară grovază înflorează cerul...

¹ În *România literară* — cuschiug.

focul jertfei se]nal[]n v[zduh...]nvin=i]i]nving[tori cad]n ge-nunchi, =i la lumina fl[c[rii]=i dau dreapta =i se iau]n bra\... fii cu inim[bun[... \ar[binecuv`ntat[... Tu fuse=i altarul rudirii criv[\ului cu pustia, a b[rb[\iei cu mintea, a slobozeniei cu pute-rea. Din aceast[rudire fr[m`ntat[cu s`nge =i sfin[it[prin foc se na=te un popor nou.

Astfel povestesc b[tr`nii.

14

Ora=ele se]ntemeiaz[=i se]nfrumuse\ez[din nou... oamenii cresc]n]ndestulare =i se]nmul\esc ca nisipul m[rii... p[m`ntul se acoper[cu holde aurite... volnicia domne=te ca mai]nainte, dar nu acea volnicie prunc[, floare pl[p`nd[a pustiet[\ii, ci slobozenia cea b[rbat[=i luminoas[, sau puternic[=i cu r[d[cina \eap[n[=i ad`nc]nfipt[]n p[m`nt... sabia, acum nefolositoare, a r[zboinicului st[]n coliba sa sp`nzurat[... femeile z`mbesc dulce la pruncii lor... chipul zb`rcit al b[tr`nilor se]ntinde de bucurie... pacea aduce legea care chiz[=uie=te, iar nu asupra=te... legea, rod al slobozeniei... legea care ap[r[pe cel slobod de nedreptate =i nu apas[pe s[rmanul]n folosul bogatului... =i mult[vreme erau numai oameni ferici\i, de=i se aflau boga\i =i mai s[raci... c[ci nelegiuirea nu era cunoscut[; =i cei boga\i, =i cei mai tari nu f[ceau ei singuri legea, dup[cum le venea lor mai bine, =i nu puteau c[lca dreptul altuia, =i junii ziceau,]nchin`ndu-se c[tre b[tr`ni: "cinste fie p[rin\ilor no=tri, care s-au luptat viteje=te =i ne-au l[sat de mo=tenire mo=ie =i slobozenie".

15

Cel ce nu cunoa=te nevoia legii nu cunoa=te ce e slobozenia, c[ci nu poate fi slobozenie f[r[lege... =i acel ce nu se \ine de duhul legii se leap[d[de slobozenie.

16

P[m`nt chinuit, te-a iubit legea... c`nd te va ierta Domnul?

17

Slobozenia e]ndoit[: cea dinl[untru =i cea dinafar[... ele sunt surori, una f[r[alta nu pot tr[i... slobozenia dinafar[este neat`rnarea mo=iei,]n care na=tem =i care ne hr[ne=te, mo=ia de la care tragem numele nostru =i dreptul de om, de sub biruirea oric[rei alte \[ri =i]mp[r[\ii. Pentru s`ngele ce ne d[, suntem datori cu s`ngele nostru. Pentru aceasta au fost b[t[liile neamului nostru =i a neamurilor, b[t[liile cele vestite, scrise cu movile =i m[n[stiri pe =esuri =i pe dealuri. Slobozenia dinl[untru este legea, icoana drept[\ii dumnezeie=ti, legea a=ezat[prin]nvoirea tuturor =i la care to\i deopotriv[se supun. Acolo unde nu e lege, nu e nici slobozenie, =i acolo unde legea e numai pentru unii =i ceilal\i sunt scuti\i de sub ascultarea ei, slobozenia a pierit... =i fericirea e stins[... c[ci atuncea asuprirea, nevoile, necazurile =i s[r[cia izvor[sc]n lume: atuncea lumea se]mparte]n s[raci =i boga\i,]n st[p`ni =i robi, fl[m`nzi =i]mbuiba\i... atuncea lumea st[]n cump[n[de pieire... c[ci dreptatea dumnezeiasc[e vecinic[; ea ur[=te =i blestem[pe omul =i pe neamul ce alunec[]n calea nedrept[\ii... Str[bunii no=tri au fost blestema\i de Domnul pentru str`mb[t[\ile lor, =i blestemul a trecut din neam]n neam p`n[]n zilele noastre... priveghea\i asupr[-v[ca la candela ce arde, ca nu copiii vo=tri =i copiii copiilor vo=tri s[zic[de voi: blestem asupra p[rin\ilor no=tri, care au f[cut str`mb[tate!.. str`mb[tatea izvor[=te din siluire, din pizma[, din jefuire =i din ne=tiin\ [... legea drept[\ii e fr[\ia, =i ce fr[\ie poate fi]ntre uliu =i prada lui,]ntre r[pitul =i r[pitor,]ntre dreptul =i nedreptul?.. p`n[c`nd mai pute\i, voi, cei ce a\i c[lcat dreptatea, gr[bi\i a intra]n calea Domnului, c[ci va sosi ziua izb`ndirii, ziua c`nd vrabia se va lupta cu uliul =i-l va birui... =i]ntr-adev[r, zic vou[, acea zi s-a apropiat.

18

Tot lucrul las[s[m`n`a sa prin care din nou se na=te: din tulpi-
na b[tr`n[=i putred[a fagului]ncol\esc vl[stare tinere =i vioae;
a=a (=i) din robie se na=te slobozenia, din neor`nduial[(iese
r`nduial[)¹... jugul aduce m`ntuirea, precum furtuna lini=tea...
Ridic[capul, \ar[b`ntuit[de vijeliile lumii, \ar[legat[de jugul
durerii!..

19

Furtuna m`ntuirii stra=nic[are s[fie... ave\i grij[de ziua aceea,
=i gr[bi\i-v[a v[]ndrepta din vreme. T`rziu va fi atunci a pl`nge =i
a se c[i; c[ci suferin\a]ndelungat[]mpietre=te inima omului =i
ucide mila =i o smulge dintr-]nsa... Cei mari =i puternici au toate
zilele spre a se]ngr[=a din asupririle cre=tinilor... Norodul are un
ceas numai, un ceas]n care]=i izb`nde=te, =i cu acest ceas
r[scump[r[veacuri de chinuri... De=tepta\i-v[... c[vine groaza...
n-a\i auzit prin somn \ipetele =i vaietele megie=ilor?.. blestemele
v[duvelor s[race, sudoarea oamenilor aruncat[ca pleava, hrana
s[rmanilor mistuit[, mo=tenirea copiilor r[pit[, adunate la un loc
cresc furtuna omeneasc[=i iu\esc r[splata cumplit[a drept[\ii Dom-
nului. Cei ce prin siluire fac nelegiuiri, prin siluire pier... =i sabia
Domnului e]n m`na norodului... =i sabia atunci m[n`nc[carne =i
nu cru\ pe nimene, de la sug[torul p`n[la cel des[v`r=it b[tr`n.
+i s`ngele curge ca un izvor, c[ci s`ngele]mbat[mintea, ca spiritul
=i ca vinul... =i]n acea zi se vor auzi mai multe vaiete de cum s-au
auzit de c`nd lumea... =i s`ngele v[rsat va c[dea peste capul celor
ce fac str`mb[tate =i]=i spal[m`nile, peste capul celor ce zic acum:
nu este dreptate dumnezeiasc[... care precupesc dreptul v[duvei =i
v`nd cugetul lor =i s`ngele fra\ilor lor.

¹ Din textul lui N. B[lcescu.

20

Lumea]ntreag[are tot o poveste... str`mb[tatea care se l[come=te la bunul altuia, =i s[rmanul care sfarm[funia ce-l str`nge; grea e str`mb[tatea... =i r[splata ei cumplit[este!..

21

+i era via\ a dulce =i pacinic[... sub aripile slobozeniei legea]nflorea... to\i fiii \[rii tr[iau]n bine, c[ci unirea =i dragostea domneau cu ei... bogatul ajuta pe s[rman; s[rmanul nu pizmuia pe bogat... fiecare om avea dreptul s[u =i era mo=tean¹]n \ara sa... legea era dreapt[=i tare; ea nimicea]nl[untru pe cei cu inima viclean[, =i era un zid de ap[rare de c[tre du=manul dinafar[... fruntea ta, o \ar[mult drag[, nu se pleca atunci ru=inoas[]nainte str[inilor, =i, c`nd gr[ia, glasul t[u se auzea de departe... numele str[inilor nu te]ngrozea =i, de=i ziceau]ntre ei: "hai s[punem]n fiare pe feciorii vulturilor =i s[domnim asupra lor... c[ci noi suntem tari =i mai mul\i la num[r... =i turmele lor vor fi ale noastre... vom necinsti femeile =i fetele lor... =i vom batjocori perii c[run\i ai b[tr`nilor lor". Dar tu r`deai de laudele s[lbaticilor... c[vulturii aveau aripi =i c[ngi tari... c`nd c[tai la d`n=i, ei piereau precum piere un nor de grauri, c`nd vulturul se leag[n] prin v[zduh... greu era de a r[pune feciorii t[i. Fiecare om era slobod =i pl[tea c`t o sut[de oameni, c[ci se lupta pentru d`nsul... slobozenia]nsute=te putearea... numai cei mi=ei =i cei r[i \in cu str[inii =i cu ap[s[torii..

22

V`ntul de la miaz[noapte bate cu furie... cerul se]ntunec[... p[m`ntul se cutremur[...]n patru unghiuri ale lumii se v[d

¹ *Mo=tean* — st[p`n.

]n[l\`ndu-se st`lpi de flac[r]]nv[luit]]n nouri de fum... se aud arm[sarii nechez`nd, turmele mugind, zgomote de care =i o larm[]ngrozitoare de glasuri de tot felul; limbile se amestec[=i oamenii nu se mai pot]n\`elege... popoarele se gr[m[desc =i se]ndeas[unele peste altele... de-abia urma unora de pe p[m`nt s-a =ters, altele au n[v[lit]]n locul lor... pare c[ziua de-apoi a lumii ar fi sosit... sc`r=niri de din\i, gemete =i \ipete de moarte se mai aud... Noroadele dau n[val[peste noroade =i oamenii peste oameni... pustiirea p[=[te]nainte =i]n urma lor... dreptatea st[]n jaf... legea]n sabie, noaptea cu beznele sale a cotropit omenirea... s`ngele curge p`raie... focul mistuie=te ce scap[din sabie... =i moartea secer[p[m`ntul...]ntunericea se]ndeas[=i mai mult... tot neamul omenesc se fr[m`nt[=i se struncineaz[... urgia Domnului... dreptatea dumnezeiasc[trece pe p[m`nt pustiind!..

23

Viscolul siluirii se]ntinde =i mai mult, =i jaful se]ntocme=te... cei mai voinici dintre voinici vor s[supuie =i pe so\ii lor, =i pe cei mai slabi... s`ngele curge mereu... sabia domne=te]n acea vreme... Setea de a st[p`ni cuprinde pe oameni... Domnii =i boierii neamurilor se ridic[ca ni=te uria=i =i caut[a zdrumica¹ popoarele... o lupt[mare =i]ndelungat[se]ncepe]ntre om =i om, popor =i popor, =i]ntre popoare cu c[peteniile lor cele r[pitoare... oamenii de r[zboi se unesc to\i din toate p[r\ile]ntre sine... slobozenia se]nvinge... pustiirea se]ntinde peste tot locul.

24

Din aceast[fr[m`ntare a popoarelor se na=te o fiar[... Robia.

¹ A *zdrumica* — a f[r`mi\va.

25

Inima =i t[ria sufletelor b[rbate... temelia dreptului =i a slobozeniei nu pier]n veci!..]n orice inim[r[m`ne un g`nd ascuns, un loc unde s[m`n`a bun[]ncol`e=te... popoarele]=i pierd sfaturile =i r[t[cesc din calea dreapt[, sau adorm]n durere, dar nu pier.

Lumea r[v[=it[se]ntocme=te iar[=i, dar cu]ncetul =i cu durere mare; neamurile trec prin ispite =i cerc[ri, p`n[ce intr[priceperea]ntr-]nsele =i se]n`eleg; a=a =i fierul numai prin foc se]nml[die, se neteze=te =i se face str[lucitor.

26

Se zice]n carte, c[Domnul pe cei f[r[de lege, c`nd voie=te a-i pr[p[di,]i orbe=te =i le insufl[cugete nebune =i ne]n`elepte de m`ndrie... Domnii =i boierii neamurilor ziser[]ntre d`n=ii: s[nu l[s[m popoarele noastre]n odihn[, c[ci odihna de=teapt[g`ndirea; =i g`ndirea m`n[la fapt[... s[ridic[m stavile, s[sem[n[m zavistia =i ura, =i s[insufl[m l[comia cuprinselor¹ =i a pr[zilor, =i s[]mpingem neamurile unele asupra altora, ca astfel s[]ntindem domnirea =i puterea noastr[... =i neamurile se du=m[nir[=i se pizmuir[]ntre d`nsele, lupt`ndu-se mereu ca s[sl[beasc[pe cele mai tari, ca s[]nghit[pe cele mai slabe, nu spre folosul lor, ci spre folosul asupritorilor p[m`ntului... astfel popoarele se f[cur[p[rta=e la nelegiuirile =i nedumnezeirea c[peteniilor lor, sleir[s`ngele =i topir[carnea dup[oasele lor]n lupt[, p`n[c`nd r[nite =i s`ngerate, =i d`ndu=] sufletul, cunoscur[]n sf`r=it r[t[cirea lor =i cum toate limbile p[m`ntului sunt surori =i fiice iubite ale Domnului... =i vremea ne]n`elegerii trecu!..

¹ *Cuprinselor* — cuceririlor.

27

Neamurile toate s-au cunoscut]ntre sine... limbile toate s-au]mbr[\i=at... Numai pe tine, \ar[de jertf[, p[m`nt de s`nge =i de durere, nu te cunosc... mare \i-a fost fala... dar amar[]\i este r[stignirea... Doamne, dep[rteaz[paharul!..

28

]n mijlocul viscolului, ce f[ceai tu, p[m`nt dezmo=tenit?.. P[m`ntul ce acoper[cenu=a str[mo=ilor era fr[m`ntat de lav[... v`rtejul furtunos]nv[luia c`mpia... talazurile acelui ocean f[r[margini de neamuri, pr[v[lindu-se din toate p[r]ile lumii, spinteca cu durere coastele tale... Mum[f[r[copii, feciorii t[i, r[t[ci\i]n vijelia omeneasc[, pribegeau]n toate laturile, duc`nd cu d`n=ii numai limba =i dorul t[u... mo=ia e cel mai dint`i =i cel mai de apoi cuv`nt al omului;]ntr-]nsa se cuprind toate bucuriile... sim`irea ei se na=te odat[cu noi =i e nem[rginit[=i vecinic[, ca =i Dumnezeu. Patria e aducerea-aminte de zilele copil[riei... coliba p[rinteasc[cu copacul cel mare din pragul u=ii, dragostea mamei... pl[smuirile (nevinovate) ale inimii noastre... locul unde am iubit =i am fost iubi\i.. c`inele care se juca cu noi, sunetul clopotului bisericii satului ce ne veste=te zilele frumoase de s[rb[toare... zbieratul turmelor, c`nd se]ntorceau]n amurgul serii de la p[=une... fumul vetrei ce ne-a]nc[lzit]n leag[n,]n[\`ndu-se]n aer... barza de pe strea=in[, ce caut[duios pe c`mpie... =i aerul, care nic[ierea nu este mai dulce!..

+i sub cortul pribegiei b[tr`nii ziceau copiilor: ... colo...]n vale... colo... departe... unde soarele se vede a=a de frumos... unde c`mpiile sunt str[lucite =i p`raiele r[coroase... unde cerul e dulce, unde p[m`ntul e roditor =i juncile sunt albe... copii, acolo e \ara!.. =i la aceste cuvinte voinicii prindeau armele... pruncii tres[reau]n leag[ne... femeile c`ntau patria dep[rtat[=i durerea pribegiei... cei slabi se]mb[rb[tau. +i tu erai m`ndr[atunci, o, \ar[nem`ng`iat[... feciorii t[i erau un neam b[rbat... numele t[u era vestit noroade-

lor.. r[zboinicii t[i erau vitejii vitejilor.. dragostea mo=iei]nt[rea
ca o za de o\el latele lor piepturi =i bra\ele lor erau tari... c`\i
c[utau la tine te pizmuiau, =i du=manii t[i]n=i=i]\i dau laud[...
c`nd din n[ri sfor[ind =i din ochi sc`nteind, taurul cl[tina coar-
nele, groaza se r[sp`ndea]n toate laturile...

29

Lupta]nt[re=te pe cel slab, =i primejdia m[re=te pe cel tare... tot
bunul are nevoile sale. Ghimpul se ascunde sub floare... a=a =i slo-
bozenia mul\i vr[jma=i are... pentru c[este partea cea mai fru-
moas[, cea mai roditoare din mo=tenirea p[rineasc[. Nu aurul este
bog[\\ia neamurilor, nu neavutul este s[r[cia oamenilor. Avu\\ile de
aur sunt pieritoare, s[r[cia harnic[e o bog[\\ie ce nu se r[pe=te;
munca e bog[\\ie vecinic[.

30

Noi, s[racii de legi, ca s[p[str[m mo=tenirea aceasta, sau ca s[
o lu[m]napoi, c`nd ni s-a r[pit, trebuie: o mare st[ruin\\[=i priveghe-
re, jertfe necurmte =i o unire str`ns[]ntre oamenii din acela=i
s`nge... astfel ca to\\i s[stea pentru unul, =i unul pentru to\\i.

31

Mai odihne=te-te, p[m`nt al luptelor!.. precum muncitorul st[
de se r[sufl[. Fruntea ta e plin[de sudoare =i de pulberea b[t[liei...
mai r[sufl[pu\\in, c[ci ai du=mani mul\i la num[r... =i soarta ta e o
lupt[necurmat[.

Fost-ai multe veacuri volnic[, ca pas[rea v[zduhului, p`n[c`nd
o semin\\ie iubitoare de cuprinderi r`vni dup[patria fecioar[a slo-
bozeniei. Vulturul legioanelor zdrobise lumea]n ghearele sale... ca
s[te poat[cuprinde]n bra\e, fu silit a te lua de so\\ie!.. semin\\ia

pustiei cu semin`ia ce n[v[lise peste d`nsa s-a amestecat... acum slobozenia mai b[rbat[are arc =i sabie spre ap[rare... Ascute-\i sabia ca fulgerul =i]ncoard[-\i arcul, o, \ara mea!.. du=manul se g[te=te =i tu e=ti straja lumii... lumea te-a p[r[sit =i s-a sculat asupr[-\i: noroadele s-au legat]ntre ele, pentru a te batjocori =i a stinge dintre noroade pomenirea ta... o, patria mea, jertfe=te-te!

32

Gr[be=te a mai prinde putere... iat[, se mai apropie o furtun[... De-abia vijelia omeneasc[se mai potoli =i o]ntunericime c`t un gr[unte se z[re=te dinspre r[s[rit... De ce merge mai cre=te... =i ca un nour se]ndeas[=i se]ntinde... Cerul se]ntunec[, viscolul izbucne=te... norul se vars[pe p[m`nt ca un r`u]nt[r`tat =i, ca o mare f[r[margine,]nghite =i]neac[tot ce-i iese]nainte... Spaima a cuprins toate neamurile... slobozenia =i legea popoarelor se zdru-mic[... potop de s`nge este... p[m`ntul se umple de d[r`m[turi... r[zboinicii o iau la fug[... voinicii sunt cuprin=i de fric[... semiluna str[luce=te.

33

Pentru ce sal\i, Dun[re b[tr`n[?.. un biruitor]ndr[zne\ venit-a oare, ca]n zilele str[mo=ilor, s[calce cu am`ndou[picioarele pe am`ndou[malurile tale?.. Legioanele]nviat-au =i mai vin s[]ntemeieze de a doua oar[patria?.. apele tale se umplu, sar]n sus =i v`j`ie]ngrozite... nu... un turban se vede pe mal... arm[sarii Anadolului necheaz[, s[rind]n dou[picioare de ner[bdare... pala pustie=te \[rmul din a dreapta... popoarele de la miaz[zi la miaz[noapte, de la r[s[rit la apus plec capul lor sabiei =i se leap[d[de legea p[rin\ilor lor, ca s[-i sc[pe via\a, =i cred *Coranului*... Mahomet ia locul lui Hristos... Sabia =i *Coranul* duc robia dup[d`nsele...

34

Pe r`uri plutesc d[r`m[turile palatelor =i ale bisericilor.. cu s`ngele se scurge r[m[=i\la neat`rn[rii a dou[zeci de popoare... Valurile izbesc spumeg`nd valurile, =i spuma lor e s`ngerat[. Pe luciul Dun[rii merge =i se]ntoarce, se afund[=i se ridic[un iatagan sc`nteietor... =i valul]nfiorat azv`rle pe \[rmurile]nsp[im`ntate pe feciorii prorocului... “Allah! — strig[ei... — aicea e p[m`ntul f[g[duit celor credincio=i!..”

35

Dac[du=manul vostru va cere leg[minte ru=inoase de la voi, atunci mai bine muri\i prin sabia lui dec`t s[f\i\i privitori]mpil[rii =i tic[lo=iei \[rii voastre... Domnul p[rin\ilor vo=tri]ns[se va]ndura de lacrimile slugilor sale =i va ridica dintre voi pe cineva, care va a=eza iar[=i pe urma=ii vo=tri]n volnicia =i puterea de mai]nainte.

36

Pustiirea se]ntinde pe c`mpii... codrii clocotesc de o f`=`ire duioas[... pe coastele dealurilor se v[d numai sate arse =i turme de femei r[t[cind cu pruncii la \`\[... o, \ara mea! unde sunt acum voinicii t[i cu inima viteaz[=i cu bra\ul tare?... N=aud ei r[cnetul t[u... vaietele femeilor... pl`nsorile copiilor... rugile fecioarelor?... leii f[cutu-s-au miei?... Palo=ele crunte ruginitu-s-au]n m`nile r[zboinicilor t[i?... =i femeile ziceau: “vai nou[... vai!.. b[rba\ii =-au pr[p[dit inima... mo=tenirea copiilor no=tri o s[cad[]n prada vr[jma=ilor... =i copiii vor ajunge robii lor... =i ei se vor purta cu d`n=ii, s[rm[neii, ca st[p`nul cel r[u cu c`inele s[u... =i vom r[m`ne de r`sul =i de batjocura neamurilor...” =i mumele ziceau la feciorii lor: “cel ce fuge dinaintea du=manului este mi=el... =i mi=eii nu sunt din s`ngele nostru... duce\i-v[de muri\i mai bine slobozi, dec`t s[tr[i\i]n robie =i ocar[“.

V`j`ie criv[\ul... se clatin[p[m`ntul... r[sun[buciumele... oamenii se izbesc cu oameni... zalele cu fierul... piepturile cu o\elul... vitejii cad mor`i]n \[r`n[... s`ngele desfund[p[m`ntul... le=uri plutesc pe r`uri... p`rjolul se]nv`rte=te]n toate p[r\ile. Strig[rile lupt[torilor =i cl[nc[irea palo=elor,]ncruci=`ndu-se, r[sun[cu huiet... ce te-ai f[cut, mare vizir?.. Unde-\i sunt voinicii, pa=[cu trei tuiuri? V`ntul]mpotrivirii sf[r`m[z[balele arm[sarilor t[i... n[vala se trase]napoi, sp[im`ntat[de piepturile goale ale vitejilor!..

Cine fuge colo]n vale cu br`ul descins... cu turbanul desf[cut... cu pala zdrobit[?... Sultanul cel f[los... Sultanul groaznicul²... Fugi... =i erai]mp[ratul]mp[ra\ilor... numele t[u]ngrozea mai mult dec`t o o=tire... Pa=ii³ tremurau c`nd te vedeau trec`nd... Unde sunt ce te cele numeroase, ca =i \[rile tale, osta=ii t[i, mai mul`i la num[r dec`t stelele cerului? Tr[snetul pic[din m`inile tale... numele t[u de nebiruit pieri... Fugi... =i,]n goana fugii, c[pitanii t[i nu mai cunosc pe voinicul]nfrico=[tor ce]ncura arm[sarul]naintea b[t[liei. Caut[]n urm[, vezi-\i comorile pr[date... haremul p`ng[rit... caii nechez`nd]n c`mpie f[r[c[l[re\i... c`te mume te vor blestema, o, sultane Fulgere... credinco=ii prorocului zac ne]ngropa\i pe c`mpuri... Dumnezeu s-a fost]ndurat de lacrimile slugilor sale =i a ridicat pe acela ce le-a a=ezat iar[=i]n volnicia =i puterea de mai]nainte.

E=ti frumoas[, e=ti avu`it[... o, \ara mea... ai copii mul`i la num[r, care te iubesc... ai cartea de vitejie a trecutului =i viitorul]naintea ta... pentru ce curg lacrimile tale?..

¹ *Tui* — steag turcesc alc[tuit din dou[-trei cozi de cal cu semilun[]n v`rf.

²]n *Rom`nia literar[* — groznicul.

³ *Pa=ii* — aici pluralul de la pa=a.

39

Tresari, pare c[trece pe zare n[luca v[ilor... inima \i se fr[m`nt[cu iu\eal[... citit-ai]n cartea ursitei, ori c[]ngerul pieirii \i s-a n[z[rit?..

40

Pentru ce stai]nm[rmurit[, o, \ar[rom`n[?.. nu-\i mai aduci aminte de zilele cele vechi?.. tr[snetul se zdrobea]n m`inile celor nebirui\i... turbanul se rostogolea]n \[r`n[... str[inul fugea ca de moarte, c`nd vedea amenin\[torul t[u steag, un semn de dreptate, putere =i slobozenie... Turcul, cuprins de spaim[, alerga s[se ascund[]ntre cad`ne]n harem... =i t[tarul,]n fuga calului, lua]nd[r[t drumul pustiei!

41

Sub poalele unui munte se]ntindea o c`mpie mare, =i un soare str[lucitor lumina acea c`mpie... Doi in=i se preumblau printr-]nsa... stau ades]n loc... =i apoi porneau mai departe... Precum spicurile,]n vremea secerii, zac unele peste altele, a=a =i oase peste oase de mor\i acopereau p[m`ntul... petice sf`=iate =i ac[\ate de pr[jina lor plecat[de-abia se mai mi=cau de v`ntul ce dogorea... un nour de corbi f`lf`ia pe deasupra cronc[ind, vulturi mari se]nv`rtejeau]n v[zduh, =-apoi deodat[se azv`rleau cu iu\eal[peste oasele]n[lbite... nici o locuin\[nu se z[rea]n acea vale a mor\ii... ici-colea mobile sem[nate f[r[r`nd]ncre\eau ca ni=te valuri luciul c`mpiei... =i pe fiecare din acele mobile era c`te un semn deosebit... pe una o cruce ro=ie plecat[... pe alta un turban s`ngerat cu semiluna]nfipt[pe d`nsul... mai departe, o suliv[t[t[reasc[sf[r`mat[... =i acolo stau mormane gr[m[dite, dup[semin\ii =i lege, oasele neamurilor care se]nt`mpinar[pe acest c`mp de b[t[lie... fiecare la un loc, ca un semn de izb`nd[pomenitoare...

La marginea c`mpiei era o p[dure, iar din fundul p[durii se auzea o f`=`ire ne)n\leas[... o pl`ngere ce sem[na cu vaietele sufletelor chinuite... Copacii erau]mpestri\`a\i de frunze felurite, pline de o rou[ro=ie... =i]n v`rful unui stejar b[tr`n, un vultur alb f`lf`ia =i scutura din aripi... =i la fiecare din acele mormane, cei doi oameni]ngenuncheau =i ziceau]mpreun[: "...Fal[de m[rire \ie, \ara noastr[, binecuv`ntat[=i cuv`nt[toare de Dumnezeu... feciorii hunilor s-au]ncumetat s[te supuie... =i tu ai fost pe=tera ciolanelor lor... popotul Asiei a vrut s[]nghit[lumea... =i tu ai fost stavila lumii... un neam de viteji a r`vnit la turmele tale =i la gr`nele aurite ale holderlor tale... =i tu ai legat pe viteji doi c`te doi... =i ai arat cu d`n=ii \[r`na... =i ai sem[nat cu s`ngele =i cu sudoarea lor Dumbrava Ro=ie, p[durea s`ngelui!"

42

Cum de te-ai ve=tezit, floare a falei =i a slobozeniei?.. }ntr-o zi vruse=i s[te odihne=ti, ca omul obosit de munc[... =i feciorii t[i cei vicleni f[cur[sfat]ntre d`n=ii... Cugetul nedrept[\ii =i al domniei intra]n sufletul lor... =i r`vnir[la armele =i avu\ia fra\ilor lor. Zavis-tia sem[na s[m`n\`a g`lcevilor =i a]mperecherilor... feciorii t[i te mu=car[la inim[, o, \ara mea, =i]\i f[cur[ran[mare... Str[inul puse piciorul pe pieptul t[u, ca s[te]n[du=e... =i dete]n m`nile voinicilor t[i furca]n locul palo=ului de odinioar[... =i tu, mu=cat[, te l[sa=i de bun[voie]n m`na celor ce nu putuse a te birui!..

43

]n =esurile tale du=manii corturile =i-au]ntins... m`ndria numelui t[u a c[zut, precum cade de pe deal stejarul cel]mb[tr`nit, =i nu-\i l[sar[de a r[sufla f[r[numai at`ta aer, prec`t se]ndurar[ei... Domniile =i boieriile tale]ngenunchea[]naintea lor.

44

Erai un trup cu via\ =i ai ajuns umbra mor\ii... r[zboinicii t[i s-au f[cut muieri, boierii t[i, robi ai du=manilor, =i steagul t[u pieri dintre steagurile neamurilor!..

Pentru ce te fr[m`n\i oare? \i este dor de vremea veche... vreo raz[din fala trecut[venit-a s[lumineze fruntea ta?.. Nu, ci fr[m`ntarea e de durere!..

45

M`ndr[=i viteaz[erai]n b[t[lie, o, \ar[rom`n[... Cu greu =i cu anevoie era a te birui... Ca s[-\i sug[s`ngele, feciorii t[i cei blestema\i te deter[]n prada du=manului. Neamurile ce pizmuiau puterea ta =i numele t[u cel falnic se legar[]ntre ele =i ziser[: “Hai s[zdrobim acest cuib de volnicie...” Ele te orbir[de ur[=i de zavistie, puterea ta se toci pilit[de trupul t[u]nsu=i... uria=i se aruncar[asupra trupului t[u, =i]l t[ier[]n buc[\i =i]mp[r\ir[]ntre sine, ca pe ni=te turme, pe feciorii t[i: “=i aruncat-au la sor\i hainele lui Hristos”, zice Psaltirea.

46

Mult mai]nainte p[g`nul zisese: “Ca s[zdrobesc acest trup, ce m[]ngroze=te =i c`nd nu se mi=c[, s[dau drumul asupr[-i nemernicilor mei...”; =i venetici, lep[da\i de Domnul, ca un nor de l[custe, trecur[m[rile =i se azv`rlir[peste tine, o, p[m`nt al grelelor dureri, =i supser[s`ngele m[duvei tale! Ei aruncar[pe copiii t[i]n beznele]ntunericului... =i numele lor pieri cu tine... Erai slobod[... =i te puser[]n obezi... erai avut[... =i se]mbuibar[de carnea ta, ca ni=te lupi fl[m`nzi... erai viteaz[, =i]nfipser[mi=elia]n inima ta... erai vrednic[=i l[udat[... =i ajunse=i def[imat[... erai curat[... =i te p`ng[rir[cu t`lh[ria =i nelegiuirea!

47

S`ngele feciorilor t[i s-a stricat, =i inima lor a putrezit... c`nd erai tare, erau =i ei m`ndri de tine... dar de c`nd s-au amestecat cu cei mi-ei =i cu cei vicleni, s-au f[cut =i ei vicleni =i mi-ei!..

48

Tu e-ti ca corabia f[r[c`rm[b[tut[de furtun[... =i v`sla=i-i cei r[i care =i-au]nsu=it (dreptul) de a fi c`rmaci te duc dintr-o nevoie]ntr-alta =i mai mare, din f[r[delege]n f[r[delege, din p[c[tiure]n p[c[tiure... c[sunt orbi de str`mb[tate... Iarba se usuc[pe unde c[lc[m...]n\elepciunea noastr[e minciuna... isteciunea noastr[— jefuirea... faptele nostre — faptele iadului... =i am supus robiei pe fra\ii no=tri, am robit cl[cii s`ngele nostru¹, =i am ofilit fruntea ta... stins-am candela cu suflarea noastr[de f[r[delege... ce vei zice, o, \ar[de necazuri, Rahil[nem`ng`iat[... c`nd]i gr[i?... Ce vei face c`nd va veni ziua drept[\ii =i a cur[\irii?

49

Jalnic e c`ntecul t[u, rom`nc[copili\!.. Ce zici? Ienicerii trecu-t-au Dun[rea?.. T[tarul pustiitor]mpr[=tie oare spaima de-a lungul \[rii?.. Leahul c[l[re\ venit-a s[=-i izb`ndeasc[de r[zboaiete pierdute, =i unгурul s[=-i adune oasele risipite ale osta=ilor s[i?.. Logodnicul cins-a palo=ul str[mo=esc?.. C`nt[\-i c`ntecul...

50

Doina =i iar doina!.. c`ntecul meu e versul de moarte al poporului la =ez[toarea priveghiului... p[m`ntul]i e de lips[... =i aerul]l

¹ Pe cei de un s`nge cu noi.

]neac[... V[zut-am fl[c(ii scutur`ndu=-i pletele... =i fruntea lor a se
]ncre\i f[r[de vreme... florile de pe capul copilelor a se ve=tezi... =i
 poporul c[ut`nd]n be\ie uitarea necazurilor... Trist e c`ntecul]n
 s[rb[torile satului: "Birul]i greu, podvoada¹ e grea!.." B[tr`nii]=i
 ascund ochii plini de lacrimi, b[rba\ii stau obidi\i... c`ntecele se
 sf`r=esc]n blestemuri... =i copiii c[ineaz[na=terea lor. Poporul e
 st`lpul \[rii... fiecare p[rticic[de p[m`nt e vopsit[cu s`ngele lui...
 =i]ntr-o zi ni s-a zis: "Munce=te, rom`ne, de diminea\[p`n[]n
 sear[... =i rodul muncii nu va fi al t[u]!... tat[l t[u \i-a l[sat mo=tenire
 o \arin[=i arme... =i nu te vei bucura de d`nsele... =i tu vei tr[i
 vecinic robind... trupul =i sufletul t[u vor fi str[ini pe p[m`ntul
]nrodit de tine... vei pl[ti aerul ce r[sufli... vei pl[ti soarele ce te
]nc[lze=te, =i locul unde zac oasele mamei tale, vei pl[ti dreptul s[
 cre=ti vaca ce hr[ne=te pe copiii t[i, =i boul ce-\i ajut[la munc[...
 trupul t[u se va g`rbovi sub b[taie, =i partea ta]n lume va fi ocara!"
 Veneticii zisu-ne-au]n limba lor: "Al nostru e p[m`ntul =i acei ce
 locuiesc pe d`nsul... ale noastre c`mpurile... ale noastre dealurile...
 ale noastre cotunele, satele =i t`rgurile, colibele =i cur\ile, toat[
 mi=carea =i toat[suflarea... Tu ai fost puternic =i viteaz]n lupt[...
 dar puterile tale s-au tocit de s[r[cie =i de stric[ciune... =i noi am
 cules rodul vitejiei tale... Vor veni feciori cu m`ng`ieri mincinoase
 de \i-or povesti c[e=ti =i tu un popor... Noi suntem p[storii... Tu e=ti
 turma chinurilor..." To\i]=i bat joc de via\,a, munca =i s[r[cia ta, =i
 slugile slugilor calc[peste trupul t[u... cei ce zic c[sunt ale=ii t[i
 cresc]n m[riri =i avu\ii, =i \ie-\i este frig, =i copiilor t[i le este
 foame!.. Ei fac legi, dar nu pentru d`n=ii, ci pentru]mpov[rarea
 ta!.. Doina =i iar doina!.. Suntem pribegi]n coliba p[rinteasc[... =i
 str[ini]n p[m`ntul r[scump[rat cu s`ngele nostru!.. Dar]n c`mpie
 cre=te, =i pe deal iar[=i cre=te o floare pentru popoarele chinuite...
 N[dejdea!

¹ *Podvoad[(podvad[)* — c[r[u=ie obligatorie cu carul, la care erau supu=i]n trecut
 \[ranii, mai ales]n timp de r[zboi.

Era odinioar[un neam de fra\i n[scu\i dintr-o mum[=i dintr-un tat[... =i veni acel neam]ntr-o \ar[lat[=i m[noas[pe c[ile cerului de se pomene=te =i ast[zi... +i fra\ii se iubeau]ntre sine =i cre=teau]n avu\ie =i fericire... turme nenum[rate, ca stelele, p[=teau]n c`mpii]ntinse... vecinii =i ho\ii pizmuiau unirea, puterea =i bog[\ia lor, dar le era team[de d`n=ii, c[ci b[rb[\ia lor]i]ngrozea... =i astfel ace=ti fra\i tr[iau ferici\i, =i copiii lor]n mo=tenirea cea mare r[mas[de la p[rin\ii lor... C`nd vreo nevoie venea dintr-o parte, ei alergau cu to\ii]ntr-acolo... c[deau cu to\ii]mpreun[, c`nd vijelia mare]i doborã, dar se ridicau iar[=i cu to\ii]mpreun[=i izb`ndeau... astfel se pleac[=i se ridic[]n timp de viscol v`rfurile codrilor.

Dup[ce tr[ir[]ntr-acest chip vreme mult[, nepo\ii ziser[]ntr-o zi]ntre d`n=ii: "Pentru ce s[mai tr[im amesteca\i unii cu al\ii, mai bine s[]mp[r]im mo=tenirea p[rinteasc[, =i fiecare s[ia partea sa..." Atuncea traser[cu funia =i=]]mp[r]ir[mo=ia]n mai multe p[r]vi: una la miaz[zi, alta la apus =i alta la miaz[noapte... S[par[=an\uri =i puser[r`urile =i mun\ii hotare]ntre d`n=ii... =i de atuncea fra\ii nu se mai puteau vedea]ntre ei... =i vecinii se umplur[de bucurie... Nu trecu mult, =i fiecare, =ez`nd]nchis]n mo=ia sa, ajunse c[copiii din aceia=i p[rin\i uitãr[de tot unii de al\ii, =i de vorbeau tot o limb[... dar nu se mai]nelegeau... =i c`nd unele din ramurile aceluia neam se stingeau de pe fa\ã p[m`ntului,]necate de vecini, ceilal\i fra\i nu sim\eau nici o durere... c[ci acum erau str[ini =i du=mani]ntre d`n=ii, =i se ridicau cu du=manii]mpotriva s`ngelui lor!..

+i aceste neamuri, care]nc[se numesc]ntre sine rom`ni,]n ochii celorlalte popoare sunt numai semin\ii r[t[cite, al c[rorã izvor s-a stins din \inerea (de) minte a oamenilor!..

Domnul Dumnezeu p[rin\ilor no=tri]nduratu-s-a de lacrimile tale, \ar[rom`n[?... Nu e=ti]ndestul de smerit[,]ndestul de chinu-

it[,]ndestul de sf`=iat[?.. V[duv[de feciorii cei viteji pl`ngi f[r[]ncetare pe mormintele lor, precum pl`ng =i jelesc femeile despletite pe sicriul mut al so`ilor.

53

Neamurile auzir[\ip[tul chinuirii tale... p[m`ntul se mi=c[... Dumnezeu numai s[nu-l fi auzit?.. R[zbun[torul preursit nu s-a n[scut, oare?

54

Care e mai m`ndr[dec`t tine]ntre toate \[rile sem[nate de Domnul pe p[m`nt? Care alta se]mpodobe=te]n zilele de var[cu flori mai frumoase, cu gr`ne mai bogate?

55

De=teapt[-te, p[m`nt rom`n! Birue=te-\i durerea... E vreme s[ie=i din amor`ire, semin`ie a domnitorilor lumii! A=tep\i oare, spre a]nvia, ca str[mo=i s[se scoale din morminte?.. }ntr-adev[r ei s-au sculat, =i tu nu i-ai v[zut... ei au gr[it, =i tu nu i-ai auzit... Cinge-\i coapsa ta, caut[=i ascult[... ziua drept[\i se apropie... toate popoarele s-au mi=cat... c[ci furtuna m`ntuirii a]nceput... Vezi! cu c`t mai mult pleci capul, cu at`ta cei nelegiu\i]=i bat joc de tine =i sug s`ngele t[u... Din a dreapta =i din a st`nga piticii =i uria=i r`vnesc la tine, oric`t de slab[=i zdrumicat[e=ti.

56

Sf`r=itul ispitelor s-a apropiat... c[ci vremea trece iute... =i semne s-au ar[tat pe cer... +i blestemul a cov`r=it m[sura... oamenii s`ngiurilor \i-au mistuit inima =i pl[m`iele. Ei]n[\ar[trufia lor pe t`lh[rie, avu`ia lor pe foametea ta... m[rirea lor pe zdren`ele tale...

puterea =i str[lucirea lor pe s`ngele ce ai v[rsat]ntr-o sut[de b[t]lii, unde p[rin\ii lor nu se aflar[!.. \ine minte numele lor, o, \ar[a grelelor dureri, =i numele str[inului!

57

Auric[copili[, c`nt[frunza verde, c`nt[floarea c`mpului, c`nt[floarea muntelui, c`nt[n[dejdea... n[dejdea e glasul Domnului! Norodul trebuie s[se isp[=easc[=i s[se cure\e de p[catele sale, =i prin ispitele suferin\ei numai se cur[\ noroadele... cele ce am f[cut]n vremea trecut[nu sunt ispite... c[ci, dac[ne-am luptat =i am fost viteji, rodul luptei =i al vitejiei ne-au fost volnicia =i numele nostru... Ispitele sunt str`mb[tatea judec[torilor... despoierea =i mi=elia, minciuna =i l[comia, zg`rcenia =i]mpilarea domnilor =i a boierilor... cump[na nepotrivit[a drept[\ii... uciderea prosl[vit[... robirea pentru unii =i desfr[ul pentru al\ii... toate acele fapte grozave, pentru care s-au cotropit Sodoma =i Gomora, ora=e =i \[ri urgite de Domnul Dumnezeu pentru blestem[\ia lor!.. =i toate aceste ispite le-ai cercat, p[m`nt rom`n... paharul f[r]delegii s-a umplut peste margine =i palaturile de str`mb[tate se pr[v]lesc surpate de blestemul norodului! F[ptuitorii de t`lh[rii se sp[im`nteaz[]n=i=i de faptele lor!.. Domnul =i-a]ntors cu sc`rb[fa\ a de la d`n=ii, =i]ngerii s-au dep[rtat cu groaz[de ei... E=ti searb[d[=i sl[b]nogie[... ai suferit toate... o, \ar[de chinuri!.. Ridic[\i capul strivit =i caut[de vezi... semne s-au ar[tat pe cer... furtuna m`ntuirii a]nceput!..

58

S[nu ne sc`rbim de vremea trecut[, c`nd b[tr`nii povestesc b[t]liile cele uria=e =i ne arat[d[r`m[turile cet[\ilor; c`nd ne spune lupta, zgomotul, s`ngele v[rsat =i c`mpiile acoperite de mor\i, ciurma =i v[paia focului, foametea =i r[zboiul; =i pe c`mpiile p`rjolite cetele t[t]re=ti t`r`nd]n fuga mare, lega[i de cozile cailor, pe fe-

mei, copiii =i b[tr`ni!.. Era acea vreme a luptei... era via\[, b[rb[\ie =i putere, vitejie =i jertfe... cei ce f[ceau faptele mari aveau o mo=ie... =i erau um[rul drept al mo=iei, =i ridicau st`lpi de biruin\,e, =i \ara era o \ar[de fal[=i zidul cel tare al credin\ei!..

59

Ora=ele s-au]ntemeiat din nou, d[r`m[turile turnurilor =i ale cur\ilor nu se mai v[d... alte cur\i =i alte turnuri s-au]n[\at]n locul lor... copiii robi\i]ntorsu-s-au iar[=i... dar oamenii s`ngiurilor nu-\i deter[]napoi volnicia... p[m`nt al grelelor dureri!.. =i copiilor t[i le-a r[mas robia... Pe c`mpul de b[taie se v[d oameni cu bra\ele goale, cu piepturile dezvelite, zv`rlindu-se peste ascu\itul palo=elor... =i]n locul oric[rui om ce cade,]n locul oric[rui pept ce se despice[, alt piept =i alt om se pune]n r`nd... carnea toce=te fierul... b[tr`nii robi\i c`nt[... femeile blestem[pe cei mi=ei... Dar]n ora=ele cele nou[ale tale, o, \ar[rom`n[, nu se mai aude de vitejie... ci de l[comie =i nedreptate!.. Pe c`mpiile tale =i pe drumuri trec fe\,e serbede =i ve=tede, fluier`nd doine dureroase!

60

Viscolul pustiirii a suflat pe acest p[m`nt... s`ngele p[rin\ilor]n vinele str`mte ale str[nepo\ilor a secat!

61

Viforoase erau vremile cele vechi... dar oamenii se n[=teau tari!.. P[m`ntul era acoperit de d[r`m[turi =i de trupuri moarte... dar din acele c`mpii ce fumegau de p`rjol =i de m[cel se]n[\au strig[ri de biruin\,e =i de slobozenie... Tic[lo=ia =i moartea sunt =i acum... dar unde sunt slobozenia =i biruin\,a... =i strig[rile ce se]nal\ sunt numai ale durerii!.. Ce ar fi ajuns p[m`ntul acesta dac[str[mo=ii no=tri ar fi dormitat =i ei!..

62

De=teapt[-te, p[m`nt rom`n! biruie-\i durerea; e vremea s[ie=i din amor\ire, semin\ie a domnitorilor lumii!.. A=tep\i oare, spre a]nvia, ca str[mo=ii s[se scoale din morminte?.. }ntr-adev[r,]ntr-adev[r ei s-au sculat, =i tu nu i-ai v[zut... Ei au gr[it, =i tu nu i-ai auzit... Cinge-\i coapsa ta, caut[=i ascult[... Ziua drept[\ii se apropie... toate popoarele s-au mi=cat... c[ci furtuna m`ntuirii a]nceput!..

63

Nu \i s-a zis oare prin gura mucenicilor t[i: “+i Domnul p[rin\ilor vo=tri se va]ndura de lacrimile slugilor sale =i va scula pe unul dintre voi, care va a=eza pe urma=ii vo=tri iar[=i]n volnicia =i puterea lor de mai]nainte?”

64

Deci, timpul sosit-a... Semne s-au ivit pe cer... p[m`ntul s-a cl[tinat de bucurie... blestemul]nfrico=at s-a auzit dinspre apus... =i toate popoarele s-au de=teptat.

65

Cinge-\i coapsa, \ar[rom`n[... =i-\i]nt[re=te inima... miaz[noapte =i miaz[zi, apusul =i r[s[ritul, lumina =i]ntunericul, cugetul dezbr[c[tor =i dreptatea s-au luat la lupt[... Url[vijelia de pe urm[... Duhul Domnului trece pe p[m`nt!..

MIHAI CUCIUREANU

Rom`nia literar[la deschiderea ei a]nceput cu o noti\ [trist[despre o pierdere mare ce a f[cut neamul rom`nesc cu Neculai B[lcescu¹, nu numai ca un cercet[tor de istoria neamului, dar ca o inim[aprins[de r`vna neamului. Ast[zi mai trecem]nc[o pierdere², =i *Rom`nia]=i va face o datorie sf`nt[a deschide coloanele sale la toate biografiile oamenilor =i tinerilor, ce au lucit ca stele luminoase cu fapta sau cu n[dejdea pe cerul ist]ntunecat]nc[al de=tept[rii =i al falei rom`ne=ti. F[r[a schimba nimic[, d[m publicului noti\va lui Mihai Cuciureanu, ce ni s-a]mp[rt[=it de familia lui]n urm[torul chip:*

“Mihail Cuciureanu — n[scut]n 5 noiembrie 1819]n Boto=ani. P[rin\ii s[i, boieri cinsti\i =i pre\ui\i]n opinia public[, au s[dit cu]nlesnire]n primitoria inim[a pruncului =i a junelui principiile religiei cre=tine =i iubirea de neat`rnare de care el]nsu=i era cu preferin\ [st[p`nit. Dup[ce primise pe bazele acestor principii,]n casa p[rinteasc[, preg[tirea elementar[, asupra c[reia r[posatul acum padagog *Ch. de Du-chet*, b[rbat pre iubitor de neat`rnare, a avut o priincoas[]nr`urire, el a fost primit la Gimnaziul din Pesta, unde se g[sea sub privegherea mai vr`stnicului s[u frate (Dr. Cuciureanu) =i sub pov[\uirile pre\uitului literator Dr. Pavel Vasici; dar pustiitoarea holer[asiatic[, care la 1831 secera acolo mai cu asprime crudele ramuri ale societ[\ii,]ndemnar[pe mo=ul s[u Baron i Cris-tea (ce se afla la Buda la b[i) de a-l lua cu sine spre a-l duce la casa p[rinteasc[. — Dup[]ncetarea epidemiei t`n[rul a fost ocupat c`\iva

¹]n *Rom`nia literar[* — B[l=escu.

² De fapt, M. Cuciureanu murise cu 11 ani mai]nainte.

ani la Cern[i spre s[v`r=irea studiilor gimnaziale, de unde era s[porneasc[la 1837 c[tre Germania pentru]nv[\turile mai nalte, c`nd boala p[rintelui s[u] nevoi a se]ntoarce iar[=i la Boto=ani spre a=i deplini c[tre acesta cele din urm[datorii.

Cu talent pentru poezie, c[ut`nd =i pre\uind rela\iile cu tinerii literatori din patrie: Hrisoverghi, Negruzzi, Ralet, Kog[lniceanu, Alecsandri =i al\ii, junele a publicat la 1839 o bro=ur[sub titlul "Poetice cerc[ri", c[reia]n cur`nd a urmat =i o a doua edi\ie sporit[=i care a fost bine primit[de public.

La acest prilej prin\ul atunci st[p`nitor Mihail Sturza, cunosc`nd mai de aproape bunele sentimente (ale) acestui june, a voit a-l trece]n ramul func\iilor judec[tore=ti, or`nduindu-l asesor la tribunalul \nutului Neam\; fiind]ns[c[acolo postul acela era ocupat de un t`n[r cu asemenea principii =i amic al Cuciureanului, acesta s-a ap[rat de a primi func\ia, presim\ind paguba ce ar suferi asemenea schimb poetul =i caracterul s[u.

Mai t`rziu primi un a=a post]n tribunalul pentru Suceava, unde la scurt timp a dezvelit o]ntregime de caracter, care a]ndemnat pe marele logof[t al drept[\ii +tefan Catargiu de a-l recomenziu dominitorului,]n privirea c[ruia s-a =i]naintat atuncea prin decret foarte m[gulitor la rangul de comis.

Dar o r[ceal[p[trunz[toare primit[la]ntoarcere de la o excursie f[cut[la prin\ii Cantacuzine=ti, care prin ale lor deosebite calit[\i]l tr[geau foarte mult =i pe care =i el]i pre\uia din inim[, i-a prilejuit o inflama\ie serioas[, din care i s-a t`mplat =i moartea]n F[lticeni la 5 mai 1844]n v`rst[de 24 ani =i 6 luni".

La aceast[noti\[, vom ajuta, noi, care am fost aproape prieten¹ al t`n[rului poet secerat f[r[de vreme, noi, care suntem acel amic, pentru care nu a primit el func\iile judec[tore=ti la Piatr[, c[Milu\ Cuciureanu era un suflet ginga= =i dulce,]ndatoritor, bl`nd cu micii, vrednic cu cei mari, un suflet ales, iubitor de flori, de natur[=i de

¹ *Aproape prieten* — prieten de aproape, apropiat.

frumuse\ile zidirii; lucrul ce inima lui iubea mai mult dec`t via\a, dec`t prietenii, poate, dec`t natura, dec`t florile, dec`t poezia]ns[=i era... Rom`nia. "Cerc[rile poetice", tip[rite la 1839, sunt pline de sentiment patriotic, precum =i scrierile ce s-au mai g[sit netip[rite. El avea dou[zeci =i patru ani c`nd a]nchis ochii. Aceste dou[cifre spun c[cerc[rile erau ni-te f[g[duin\`e frumoase, de care literatura este ast[zi lipsit[, f[g[duin\` ce Cuciureanu ar fi \inut, c[f[g[duin\`a lui era sf`nt[. Pentru prietenii lui moartea sa a fost o mare durere, dar asta este m`ng`ierea c[aducerea-aminte a sa nu s-a =ters =i nu se va =terge de cur`nd din inimile lor.

[POETUL D{ SC{ LESCUI]

Rom`nia literar[, Zimbrul,]n urma *Steaua* — care are toate simpatiile noastre pentru c[lduroasa =i folositoarea sa redac\ie, de=i limba ei bate prea]n fran\uzie, — =i mai mult o bro=ur[tip[rit[]n }a=i]n anul acesta, au f[cut cunoscut publicul cu talentul dlui D[sc[lescu — un talent drept =i adev[rat na\ional, c[se t[lm[ce=te cu limba, n[ravurile =i durerile rom`nului. De la ivirea bro=urii dlui D[sc[lescu au trecut vro =ase luni, =i]n zadar am a=teptat ca magistra\ii¹ =i areopagele² s[=-i deie socotin\la spre a opri sau a]ndemna publicul; dar areopagele au fost mute, =i critica a t[cut p`n[ast[zi.

Prin critic[nu]n\elegem numai aceea care bate f[r[cru\are frazeologia, s[r[cia ideilor, pedanteria =i obiceiurile literaturilor str[ine introduse cu patos]n p[m`ntul rom`n, dar critic[s[n[toas[, ce r[sp`nde=te bunul, c`nd vine ca acum sub chipul poeziei dlui D[sc[lescu, rom`n[p`n[]n cap; =i pentru c[poezia ast[e rom`n[=i nu vrea s[fie alta, nici lamartinian[, nici byronian[, nici hugonian[, de aceea este totodat[=i frumoas[de limb[, limpede de idei =i ad`nc[de g`ndire folositoare, precum]n\elegem; =i este de dorit s[fie tot ce se scrie =i se cuget[la noi.

Dar rom`nul e astfel: r`vne=te str[lucirile str[ine, alearg[dup[umbrele =i fluturii str[ini, =i, ca fluturul, firesc, se prinde de momi\eriile unora ce au puncturi... =i exclama\ii multe!!!!!! Nici punctul, nici exclama\ia nu ascund vro idee, =i c`nd s-ar putea g[si ceva=i, limba o ascunde sub o mreaj[]nc`lcit[. Mai are rom`nul c[

¹ *Magistra\ii* — judec[torii, sub]n\eles — criticii.

² *Areopagele* — aici, se sub]n\eleg: cercurile literare.

a=teapt[s[-i vie de aiurea judecata a oamenilor =i a lucr[rilor sale; c[lare pe dou[-trei nume, ce s-au ve=tezit de c`nd se pomenesc, puterea criticii =i dezvoltarea gustului sunt adormite]n el. Ne pare bine c[suntem cei]nt`i a vorbi de dl D[sc]lescu =i dorim ca publicul s[se p[trund[de dulcea\ a =i modestia talentului acestuia, ce se arat[cu a=a miros de na\ionalitate, o floritic[rom`neasc[, ce se ive=te l`ng[tufele de buruiene str[ine; dorim ca d-lui s[r[m`ie poetul celor ne=tiitori de fran\uzie, poetul r[ze-ilor, “piatra ce nu se duce cu¹ apa”, =i dl D[sc]lescu va fi nu numai un poet, dar va fi un poet rom`n. Au dreptate *Mijloacele*². Rom`nul a avut mul\i oameni mari, dar]n loc de a le ridica statuie, spre a-i cunoa=te, se duce s[vad[]n dep[rtare chipul oamenilor mari; rom`nul are viteji]n istorie, are mucenici ai neamului s[u; dar de nu ar fi v`ntul s[ne =opteasc[de ei, nu am =ti c[au fost, c[p[m`ntul =i inimile nu au]nut numele, nici chipurile lor; rom`nul a avut scriitorii mari — dar sunt uita\i; rom`nul are =i va avea pol\i, iar rom`nul nu =tie a pre\ui ce e bun =i ce e trebnic, dec`t]ntr-un t`rziu, c`nd r[ceala =i descurajarea au amor\it sufletele. Trebuie s[ca=ti gura]n Bucure=ti, ca s[fii poet]n Ia=i, trebuie s[dai din coate]n Paris =i]n Berlin, ca s[fii proroc³, trebuie s[fii pedant sau ne]n\eles, ca s[fii cunoscut]n rom`nie — domnul D[sc]lescu nu vrednice=te a fi nici poet, dar nici profet, nici cunoscut. S[se mul\umeasc[a scrie cum vorbe=te =i a ne spune pove=tile =i durerile sale, care sunt =i ale noastre,]n limba ce le-a auzit; pe vremea de ast[zi este lucru rar de a vorbi =i a scrie ca dl D[sc]lescu.

¹]n *Rom`nia literar[* e tip[rit: ca.

² Poezia dlui D[sc]lescu *Mijloacele*; vezi “Rom. lit.”, nr. 43. (Nota lui A. Russo.)

³ Poetul D[sc]lescu spune]ntre altele: “*La Berlin am c[scat gura, la Paris am dat din coate, Dar degeaba, c[ci]n \arf tot nimic n-am c[p]tat*”.

[DEZROBIREA | IGANILOR]

Toat[presa rom`n[a l[udat proiectul m[riei sale domnului st[p`nitor pentru dezrobirea \iganilor; o dezrobire, credem, ce ne va aduce la alte dezrobiri ce stau]n n[ravurile noastre, de=i sub alte numiri. Publici=tii emeri\i, dup[talentul lor fiecare, =i-au dat glasul laudei asupra acestei cuget[ri, ce=i are locul ei f[cut l`ng[datinile frumoase nu numai ale p[m`ntului Moldovei, dar ale omenirii - 1749-1844 ¹ - zicem. Aceste datini sunt frumoase, pentru c[sunt venite cu lini=te, =i erau preg[tite]n inima ob=tii, c`nd legea a venit de le-a pus]n lucrare =i]n fapt[! Laud[mare c`rmuitorilor ce =tiu a auzi =i a asculta inima ob=tii]n minutul cuviincios, precum a auzit-o acum m[ria sa.

}ns[toat[mi=carea omeneasc[are]ntors[tura medaliei, turaua²]n dosul pajurei, zic fran\ujii. Robia]n p[m`ntul nostru este un drit al codului, =i driturile nu se sting, nu se prefac f[r[oarecare tulburare a interesurilor materiale; mai mul\i din ob=te, ce au chemat din tot sufletul dezrobirea, stau a se r[zg`ndi la pierderile ce vor face.

Dac[ofisul m[riei sale r[m`ne str[lucit]ntr-o pomenire, pentru c[a pip[it inima norodului rom`n din Moldova, neuitarea interesurilor materiale nu este pu\in de l[udat, c[ci inima na\iilor are aspira\ii f[r[margine; dar c`rmuirilor le este dat a cump[ni acele aspira\ii cu c[in\ele pungii a fiec[ruia particular. }n c`t se poate, ofisul 1166 din 28 noiembrie face aceast[parte zg`rceaniei omului =i cheam[la conlucrare pe to\i compatrio\ii.

¹ 1749 — anul eliber[rii \[ranilor =erbi; 1844 — anul eliber[rii \iganilor statului =i ai m[n[stirilor.

² *Tura* - partea monedei pe care se afl[emblema.

Proiectul dezrobirii]n cur`nd va intra]n dezbatere, =i ne m[glum a crede c[, de=i aceast[fapt[a na\iei nu va fi m[rturisit[cu aceea=i m[rime de fizionomie na\ional[de la 1749]n biserica Triisfetivilor, rezultatul va fi tot acela=i. Nu este]ndoial[c[se va]ncuviina =i desp[gubirea, dac[cumva adresuri numeroase ale interesa\ilor nu ar ierta de istov¹ acea desp[gubire. P`n[la promulgarea legii, (pe) care vom fi datori a o primi oricum, publicul este chemat de m[ria sa a (o) conlucra cu =tiin\va =i opinia. Despre opinie o cunoa=tem... Iar pentru =tiin\[, r[m`ne a o propune, discuta =i r[sp`ndi presa p`n[la ziua hot[r`rii.

C`t de m[rginit, mic este, un cet[\ean are datoria a aduce contribu\ia glasului =i a precuget[rilor sale]n chestii de asemenea, de aceea, de=i nem[rginit mic]n r`ndul cet[\enilor, ne credem dator a vorbi =i \inti luarea-aminte a publicului asupra chipului desp[gubirii.

Hot[r`rea ob=teasc[let 7257 ² aprilie 6 nu roste=te despre desp[gubire. Dar putem crede oare c[o desp[gubire sau o r[spl[tire nu a urmat?... Oare privilegiile date boierilor de N. Mavrocordat³ nu sunt vreo r[spl[tire a vecin[t[\ii⁴... =i oare ba=tina scutelnicilor⁵, pref[cu\i cu vremea]n alte]ndatoriri, nu se leag[de dezrobirea locuitorilor?... Multe numiri din istorie se =terg, dar trebuie ani =i iar ani ca urm[rile unor institu\ii s[se nimiceasc[de tot. Scutelnicie nu se mai poate =i, sub orice nume ar mai tr[i, trebuie a c[dea.

R[spl[tirea ce se poate a=tepta ast[zi, suntem]ncredin\avi, va fi numai o r[spl[tire b[neasc[. Dar vine]ntrebarea: cum va urma acea r[spl[tire foarte]nsemnat[, oric`t de mic ar fi pre\ul desp[gubirii?

¹ *Istov* (de) — cu totul, complet.

² Let 7257 (dup[vechiul calendar bisericesc) — anul 1749.

³ De fapt autorul legii n-a fost N(icolae) Mavrocordat, domniile succesive ale c[ruia]n ambele principate se sf`r=esc la 1730, ci Constantin Mavrocordat, care a domnit pe r`nd]n Moldova =i Muntenia]n 1730—1769.

⁴ *Vecin[tate* — (]n or`nduirea feudal) =erbie, iob[gie.

⁵ *Scutelnic* — om scutit de biruri, care se afla]n slujba domnului sau a boierilor.

+tim to\i c[greut[\ile \[rilor sunt mijloacele b[ne=ti; =tim c[drumurile de fier, =oselele, canalurile, spitalurile, temni\ele, =coalele, amploia\ii; solda\ii, arti=tii, uli\ele, monumentele etc., etc. se fac =i se \in cu cheltuieli mari. Putea-o-(v)a oare visteria scoate pungi?... Sau fi-va ea silit[a alerga la vreun greu]mprumut, pentru a pl[ti moldovenilor, ca zarafi =i negu\itori din pia\[, pre\ul unei m[rfi cu suflet =i cre=tin[?... Dar plata unui]mprumut se poate sminti de vreo]nt`mplare neprev[zut[, c[ci bugeturile, c`t de regulate, tot vor da deficituri; =i sminteala¹ ar fi datori a o pl[ti moldovenii, care nu au avut robi. Nu cumva s-ar socoti, pentru]nt`ia dat[]n Moldova, a se introduce creditul statului pe alte baze dec`t creditul negu\itoresc, nu se va lua oare hot[r`rea de a se preface desp[gubirea]ntr-un venit (rente), ce ar reprezenta capitalul desp[gubirii hot[r`te, un venit potrivit de =ase, =apte sau opt la sut[, ce ar avea o]nr`urire folositoare asupra obor`rii² dob`nzilor de ast[zi? Acel venit]nscris]n condicile]ns[rcin[toare ale bugetului, va putea fi vecinic sau cu amortiza\ie.

Suntem pentru acest mod de desp[gubire; el ar avea folosul de a crea creditul public, a pune]n circula\ie valori necontestate =i u=or de a se negocia, ar mai deschide nou[c[i duhului specula\iei =i ar aduce mai str`nse rela\ii =i leg[turi]ntre \ar[=i oc`rmuire dec`t acele ale birului. +i cu amortiza\ie sau f[r[amortiza\ie, se]n\elege c[d[rile dezrobi\ilor au a sluji venitul hot[r`t. Pentru amortiza\ie va fi menit prisosul =i sporul dajnicilor noi =i al copiilor. F[r[amortiza\ie, sporul =i prisosul vor intra]n l[zile visteriei pentru a contribui la cheltuielile statului.

Pentru cei deda\i cu chestiile economice, consecin\ele se v[d. Iar proprietarii de ast[zi pot s[-i realizeze marfa dindat[, marfa ast[omeneasc[reprezentat[prin valorile statului sau ale visteriei... Chibzuin\ a c`rmuirii va fi]n]n\elepciunea sa de a cump[ni

¹ *Sminteal* — stric[ciune, pagub[, nepl[cere.

² *A obor* — a desfiin\ a.

pre\ul desp[gubirii ca un capital sau ca venit. Credem c[acest princip, introdus]n \ar[, ne va]nlesni alte chestii mari, care se v[d]n zarea politiciii.

D`nd ast[zi drumul discu\iei presei asupra modului desp[gubirii, socotim a fi de un folos ob=tesc, =i toate]n\elepciunile finan\iale ale noastre ar trebui s[se puie la munc[a lumina chestia =i a p[trunde pe speria\i c[dreptul lor nu li se ia, dec`t se preface]n alt[proprietate, ce nu le va cere hran[,]mbr[c[minte, r[spunderea cugetului =i]ngrijirea de a o str`nge de pe drumuri]n c[tu=e, c`nd fuge]mpins[c`teodat[de b[taie, chinuri, iar de multe ori de glasul slobozeniei, ce-i strig[ru=inea =i degrada\ia lui, =i nedreptatea noastr[.

C`nd se nasc chestii de c[petenie, de cele ce aduc str[mutare]n r`nduielele economice ale unei \[ri, misiia presei este de a de=tepta publicul =i a-l convinge de folosurile ce i se dau,]n contra altor folosuri ce i se iau. Jurnali=tii]ndeob=te au acea misiie, mai ales]n \[ri ne]nv\ate, unde obiceiurile =i driturile sunt]ntemeiate pe a=z[minte seculare, ce nu se potrivesc cu noile a=ez[minte ale omenirii =i hristianismului.]n asemenea cazuri presa are de datorie nu numai a lumina, a discuta, dar a consilia, a]nt[ri =i a dezveli ceea sc`nteie a sufletului oamenilor, ce-i]ndeamn[la fapte mari =i la jertfe, =i se zice *M[rinimie*. To\i cei ce scriu nu]n\eleg astfel =i se prefac]n morali=ti de =arivari¹, pepeli sentimentali,]n loc de a]mb[rb[ta jertfa =i dovedi folosul prefacerii. }ntr-o polemic[vestit[a r[posatei *Rom`nie literar[* dl Mihail Kog[lniceanu presim\ea pe r[ii morali=ti]n chestii de finan\e =i averi.

Suntem de =coala aceea ce zice c`rmuirilor, c`nd prefacerile vin: driturile c[p[tate au sfin\enia lor relativ[, =i]n cump[na str[mut[rilor trebuie a se arunca alte drituri: de acele ce nu vat[m[nici existin\ a \[rilor, nici vrednicia personal[a omului.

De a purta morala pe principiul robiei numai, ar fi un curs de

¹ +arivari - carnaval.

retoric[mai mult,]n acele mii de cursuri f[cuta p`n[ast[zi, fraze, logic[, sim\ire, toate mai frumoase dec`t frazele, sim\irile =i logica noastr[, dar mustrarea]ndeosebi asupra fo=tilor]ndritui\i ai robiei este mai mult dec`t o mustrare zadarnic[, este o zg`nd[real[la patimile]nd[r]tnciei individuale =i sl[be=te porneala ob=teasc[.

Necump[na pepelilor nu trebuie a ne dep[rtat de discu\ia serioas[a interesurilor materiale =i a ne convinge c[prefacerea robiei]n bani este un folos mai sim\itor pentru]ndritui\i dec`t robia.

S[lu[m condicile de v`nzarea \iganilor de 15 ani]ncoace. Ele ne vor dovedi c[]ncrederea]n cump[rarea lor lipsea =i c[mu=teriii se dep[rtase din zi]n zi. V`nz[rile au fost *pe mici some de suflete*, =i,]n contradic\ie cu un articol ce a huit]n zilele aceste, cump[r[torii nu sunt de acei proprietari de mii =i sute de \igani. Cu c`t o proprietate e mai mic[, cu at`ta e mai exploatat[; =i folosurile cele multe =i abuzive le-au avut proprietarii de \igani pu\ini la num[r. Dac[vreodat[s-ar provoca o cercetare]n condicile judec[toriilor =i o cercetare despre soarta trecut[a vie\uirii dezrobi\ilor, aceste dou[fapte economice s-ar putea u=or dovedi.

Convic\ia de greutate ce se]nt`mpina a se vinde \iganii ne aduce la alt[convic\ie, anume c[proprietarii de \igani aveau un capital ce nu le da toat[dob`nda ce d[banul, un capital greu de a prefaca. O mare parte din \iganii boiere=ti nu pl[tea nici o dajdie, o parte sunt netrebnici la munca p[m`ntului, ca salahori se v[d rari, =i un gr[din[rit nu pl[tea de multe ori hrana =i]ngrijirea lor.

Putem ast[zi rezuma proiectul supus hot[r`rii: 8 =i 4 galbeni sufletul de v[tra=i =i l[ie=i f[r] osebire de v`rst[=i de sex; se scot numai nevolnicii.

Iar modul desp[gubirii se]ncheie]n urm[toarele cinci articole:

1. Obliga\iile desp[gubirii vor fi nominative.
2. Acestea se vor]mp[r\i]n dou[serii dup[valoarea lor. Seria a va fi de la 200 p`n[la 900 lei, iar[b de 1.000 lei.
3. Ele se vor trece]n condicile ce vor purta numirea de registrul *datoriei publice*,]n r`nd dup[ordinul numera\iei.

4. Creditorii statului vor primi at`tea obliga\ii, c`te se cuvin, spre a acoperi suma datorit[de stat, =i vor fi]nscri=i la registru pe num[rul obliga\iilor ce vor primi.

5. Pentru primirea procentelor, creditorii statului vor]nf[\i=a obliga\iile la sf`r=itul fiec[rui an =i, pe l`ng[achitarea de primirea procentelor]n dosul obliga\iilor, vor slobozi =i adeverire de primire sub a lor isc[litur[.

Proiectul legiue=te dup[pilda altor staturi:

Exoflesirea¹ obliga\iilor (capite =i dob`nzi) prin glasul sor\ilor, precum se urmeaz[cu datoriile Eforiei Parisului, adic[din termene]n termene obliga\iile, dup[numera\ia lor, sunt chemate a trage la sor\i exoflesirea lor. Cele ce nu ies, se am`n[la a doua vadea², =i din vadea]n vadea, dup[mijloacele date creditului]ntr-un timp hot[r`t, toate obliga\iile se g[sesc stinse.

Opera\ia desp[ugubirii este a=a: de pild[, dl S. are una sut[su-flete]gani de categoria]nt`i, adic[de cei cu c`te 3 galbeni, =i una sut[c`te de 4 galbeni, peste tot i se cuvine 1.200 galbeni, sau]n lei de pia\ 44.400. Pentru acest[sum[statul sloboade dlui S. at`tea buc[\i (sineturi) c`te de 1.000 lei =i de 900 lei =i de 200 lei, c`te vor acoperi suma]ntreag[de 44.400 lei, cum se socoate]n cursul pie\ii; iar buc[\ile toate poart[dob`nda c`te 10 la sut[. La a doua tragere, bun[oar[, numerele neie=ite la tragerea dint`i concureaz[cu obliga\iile numerate 2.]n alte \[ri obliga\iile nu se fac pe capital, dar pe venit numai, care reprezenteaz[capitalul; dar]ntr-o \ar[de speria\i obliga\iile vor cuprinde =i rostirea capitalului, pentru odihna duhului]nc[ne]n\eleg[tor de aceste opera\ii.

Ce c`=tig[\ara =i ce c`=tig[]ndritui\ii prin acest mod?... |ara c`=tig[, c[, f[r[a avea comori]n moned[, nu are nevoie de a]nmul\i birurile, sau a se]mprumuta cu milioane de pe aiurea, care milioane trebuie iar[=i a se duce de unde au venit, ba]nc[=i cu un

¹ *Exofflexire* - lichidare.

² *Vadè* - termen de plat[, scaden\].

spor de dob`nzi. |ara c`=tig[, c[ne deprinde a avea]ncredere]n noi]n=ine, =i]=i poate preg[ti mijloace pentru toate marile]mbun[t[]iri ce a=tept[m; \ara c`=tig[, c[vom avea m`ndria faptelor noastre =i m`ndria de a sus\ine creditul ce ne d[m, =i ne va str`nge]mpreju-
rul ei cu noi leg[turi mai vii...

Dar proprietarii, oare pierd ceva? Vedem c[pre\ul hot[r`t e un pre\ foarte]nsemnat =i care nu se g[se=te chiar]n tranzac\iile ur-
mate de bun[voie. Dac[ideea pierderii ar putea prinde vreun loc, ar fi numai c[banii nu se num[r] odat[. Ast[idee]i dreapt[dup[codul civil, dar dritul codului civil trebuie s[sl[beasc[]naintea dritului omenirii =i al vie\ii publice; c[ci na\iile, adunate]n staturi, au dreptul de a le modifica, c`nd trebuin\a o cere. Sila¹ moral[a noroadelor abrogheaz[c`teodat[puterea dritului particular de a dispoza dup[plac de un lucru... dritul cunoscut]n jurispruden\ "user et abuser", *jus utendi et abutend²*.

]ns[,]n via\a privat[, sunt oare un fenomen tranzac\iile pe termene lungi, =i cu condi\ii de plat[din vreme]n vreme?... Nu sunt zapise, prin care se dau bani]n]mprumut pe cinci, =ase =i zece ani, pl[titoare de capitale =i dob`nzile lor din vadele]n vadele?

Aceste zapise nu trec din m`n[]n m`n[, =i escontul lor nu se suie =i se coboar[dup[nevoile partizilor? 8.000 galbeni]n obliga\iile statului se vor vinde, ca =i toate sineturile³ =i vecselele⁴ ce se v`nd]n pia\[, cu osebire ca amaneturile =i siguran\ele private aduc prelun-
giri, procesuri; iar obliga\iile statului se vor privi ca bani gata, cu at`ta mai lesne, c[sunt mici =i pot u=or intra]n toate tranzac\iile.

¹ *Sil* — putere, for\.

² Dreptul de a folosi =i a abuza (*lat.*).

³ *Sinet* - chitan\[, obliga\ie.

⁴ *Vecsel* - poli\.

[CONTRA LATINIZAN | ILOR ARDELENI]

Steaua Dunării, în nr. 33, anul trecut, a reprodus din *Gazeta de Transilvania* apologia ardelenilor emeriși, ce luminează Principatele cu flacăra limbii manualului de filozofie, de care *România literară* a vorbit în nr. 10, și citează totodată *opiniunea* corespondentului *Gazetei din Zărnești* despre *nașunile* lumii alergând toate după *uniune*, iar numai *nașunea* română, și ce parte din *nașunea* română?... un milion = de moldoveni, prin *România literară*, prin *Steaua Dunării* și prin *Zimbrul*, se împotrivesc *misiunii* ce destinul a împărit românilor.

România literară, pentru odihna pedanșilor, a încetat, dar principurile literare și limbice, dar colaboratorii ei tot trăiesc, și astăzi ei revendică partea lor în hula *Gazetei* și se mândresc de truda ce și-au dat în cercetarea titlurilor ardelenilor noi a regenta învelepciunea noastră cu pensemuri latinești.

România literară a zis: Petru Maior, Klein, +incai, Maiorescu, Costinești, Ureche, Mihai Viteazul, +tefan cel Mare sunt români, dl Ușirab a fost român... iar gramerianii de astăzi sunt numai munteni, moldoveni, blăjeni, brașoveni și ardeleni, da nu români...

România literară a zis: p[ro]s[er]asca a venit din Ardeal, și Ardealul s-a f[ac]ut o carte latinească moartă; Principatele sunt și au fost veteata română.

România literară a zis: Ardealul, pe lângă o mare erudiție, nu are nicidecum filozofia lucrurilor lumii, nu are sau a pr[op]usit conștiința tradiției istorice, nu are, nici a avut ispită educației neamului; de aceea erudiția Ardealului este seacă, stilul său, o repetiție desflorită de retorica =tiut, și înnoită din respectabila, dar moarta veche, și rodul, o secătură pedantă, ce a n[es]cut barbarismul latinesc al =coalelor.

Rom`nia literar[a zis: Ardealul nu a]n\eles pe reformatorii veacului trecut, =i Petru Maior nu a visat comedia politico-limbis-tic[de la 1848, mai]n 15: — Domnul B. I. vorbea o limb[, domnul B. II vorbea alt[limb[, domnii B. III =i IV etc., etc. vorbeau limba manualului, domnul |., limba organului, domnii ceilal\i vorbeau limba "foaiei" pentru *minte, anim[* etc.

Rom`nia a zis: limba scris[a]nceput la rom`ni cu reforma reli-gioas[, =i c`nd limba se g[sea format[=i]nf[=urat[cu limbile megie=ilor slavoni.

Rom`nia, dup[Petru Maior, a zis: limba roman[e de vi\[*ro-man[*, iar nu *latin[*, =i este mai mult dec`t o gre=eal[a predica latinirea: este un anahronism; prelungit anahronismul este un pe-dantism ridicol, =i predic[torii anahronismului se cheam[pedan\i.

Rom`nia a zis: de c`nd latinirea limbii, s-a l[vit =i desp[r\irea religioas[a rom`nilor; =i toate ideile mari ale rom`nilor au izvor`t din Principate... precum de a adopta limba rom`n[]n trebile statu-lui =i ale bisericii, f[r[a str[muta legea... Prin ea s-a m`ntuit na\ionalitatea: limba]n biseric[ne-a dep[rtat de slavonism, credin\a neclintit[ne-a desp[r\it de puterile amenin\toare de atunci.

Ce au a face cu chestiile aceste de c[petenie micile umbre de mici d[sc[la=i?... Ori din ce ungher al Rom`niei ar veni un d[sc[la=, chemat ori nechemat, pre\uim ostenele =i meritul, dac[]=i d[osteneala =i are merit. Dar ceea ce nu se pre\uie=te,]n Moldova mai cu seam[, sunt sistemele pedantice =i eronate, anahronismele care se impun]n numele =tiin\ei. Dac[d[sc[la=ii predic[pedanteria =i anahronismele, vina este oare a moldovenilor? Sau a =coalelor care au]nsufle\it pe d[sc[la=i?... Pentru m`ndria Ardealului, os`ndi-s-ar miliona=ul de moldoveni a se hr[ni de latineasca de buc[t[rie, ce ne trimite miliona=ul de ardeleni?... C`nd moldovenii se vor hot[r] a vorbi latine=te, vor alege alt[latineasc[dec`t aceea a Ardealu-lui. S-ar os`ndi oare miliona=ul de moldoveni, care de optzeci de ani tr[ie=te de ideile filozofice ale lumii civilizate, a se pune sub jugul scolastic al coteriilor pedantice, ori sub ce nume rom`n se]nf[\i=eaz[?...]

M`ndria c[a conlucrat vrodat[Ardealul la educa\ia Principaturilor trebuie s[fie =tears[din]nchipuirea rom`n[; silin\ele sau ostenelile unor feciori ai Ardealului, aruncate]n ogoarele Principaturilor, nu sunt titluri la acea m`ndrie; fapta ar dovedi mai cur`nd c[acei oameni, neav`nd cum]ntrebuin\va]n Ardeal]nv[\[tura lor, s-au]ndreptat]n p[r\ile Rom`niei, unde puteau fi auzi\i,]n\ele=-i]ntrebuin\va\i.

Dezunirea nu au s[pat-o jurnali=tii =i criticii moldoveni, au s[pat-o sistemele ardelenilor, aceste]nchipuiri singuraticе, care,]n lips[de realit[\i, s-au aruncat]n ideologii¹. Jurnali=tii moldoveni au strigat: “Frate Ioane, vorbe=te s[putem]n\elege =i noi, poate c[vorbi\i bine pe la d-voastr[; scrie s[pricepem =i noi bun[t[\ile =i frumuse\ile ce g`ndi\i...” Jurnali=tii =i criticii au zis: “V[r[t[ci\i, =i r[t[ci\i inimile =i min\ile rom`nilor cu cimilituri f[r[noim[; ne face\i din nou Trisotini =i Vadiu=ii² veacului al XIX—lea”. +i d-voastr[r[spunde\i cu o chestie p[c[toas[de persoane =i de d[sc[la=i, o chestie de nego\]. D-voastr[a\i dat drumul pe calea pedantismului cailor ne]nv[\a\i, ce]=i zic literatori, de calc[f[r[fr`u peste toate lexicoanele lumii =i peste logic[, pentru a]mbog[\i sistemele d-voastr[. D-voastr[a\i introdus]n Rom`nia patosul declama\iilor reci, argumenta\ia pentru un pahar de ap[, tomuri pentru descoperirea unei reguli de gramatic[latin[aplicat[la gramatica rom`n[; d-voastr[nu mai da\i voie s[zicem tat[, ci pater, d-voastr[a\i da foc lumii]ntregi, pentru c[lumea nu pricepe frumuse\ea, practica =i patriotismul sistemelor.

De a face din chestii ca a noastre chestii de persoane, de a face din aceste persoane fenomene na\ionale, c`nd persoanele ne sunt prietene sau sunt tot dintr-un sat cu noi, este o sl[b]ciune cunoscut[a coteriilor politice, =tiin\ifice =i literare. Dar tocmai pentru c[

¹ Termenul “ideologii” este folosit aici cu sensul de idei fantastice, f[r[suport real.

² Personaje ridicole, prin limbajul pedant =i bizar pe care-l folosesc, din comedia lui Moliere *Femeile savante*.

toat[rom`nia a]nceput deodat[a fi o coterie, pedantismul s-a]ncuibat]ntre noi, =i ne-am proclamat to\i scriitori mari, morali=ti, oameni de stat =i de capacitate. Moldova se dezlipe=te de aceast[coterie =i proclam[doctrina: c[d[sc[la=ul func\ionar, pl[tit sau nepl[tit, are a da seama publicului de =tiin\sa sa, de]nv[\[tura sa =i de duhul acestei]nv[\[turi. Pe parola s[tenilor s[i nu-l putem primi de om mare. Pentru d[sc[la=ii =i autorii care isc[lesc, public[=i v`nd c[r\i, dup[cenzur[vine cenzura jurnali=tilor =i a criticilor. Orice se public[, gramatic[, istorie, manuale, poezie sau filozofie, este proprietate nem[rginit[a criticii, ori de unde vin =i f[r] osebi-re de laturile unde sunt n[scu\i; jurnali=tii =i criticii moldoveni nu vor lipsi a]ntrebuin\sa dritul lor de proprietate asupra scrierilor]n toat[]ntinderea dritului roman, care, latine=te, ca s[ne]n\veleg[Ardealul, se zice: *jud utendi et abutendi*.

Cu aceasta nu credem a fi rom`ni r[i, nici care cearc[neunirea. Na\ionalitatea =i patriotismul nu stau]n numele unora =i al altora, nu se sl[besc cu critici literare =i nu se]nt[resc cu feticismul persoanelor. Norocire c[]n Moldova se g[lesc critici, adic[oameni care se uit[]napoi, s[vad[ce au f[cut pedan\ii, =i se uit[]nainte, s[vad[ce vor mai face pedan\ii =i]n care r`p[de ridicol ne vor arunca; f[r[d`n=ii rom`nia ar fi o adun[tur[de pedan\i de tot soiul, ce s-ar socoti oameni mari, care s-ar sui]n toate zilele la Capitol s[se ureze unii pe al\ii c[au sc[pat rom`nia. Se aude g`g`itul g`=telor... Dar Camilii¹ nu se z[lesc!

Correspondentul din Z[rne=ti se]ntreab[de ce moldovenii nu se apuc[de cei ce =ed de una sut[cincizeci ani]n fruntea mesei, sau de fiii lui Israil?... =i s-au apucat de d[sc[la=ii din Ardeal. Rom`nii din Z[rne=ti nu =tiu ce sunt institu\iile \[rilor, p`n[acum ei nu au avut prilej a se ocupa de aceste chestii, =i cred c[se sufl[pe ele cum nu s-ar sufla]n bor=... Nu =tiu iubi\ii no=tri fra\i c[frunt[=ia,

¹ Aluzie la generalul roman Camil, care, la 390]e.n., a salvat Roma de invazia galilor.

sub o numire sau alta, e plecarea sufletului omenesc, =i c[numai nenorocirea pozi\iei fra\ilor no=tri i-a ferit p`n[ast[zi de frunt[=ie. Moldovenii =i muntenii nu sunt m`ndri de frunta=ii lor, c[e un rod al vie\ii politice =i comerciale de cinci sute de ani: duhul frunt[=iilor se poate preface, dar frunt[=ia nu poate pieri dec`t cu societatea, =i de aceea am zis c[Ardealul e o]nchipuire moart[, pentru c[a tr[it afar[de societate =i s-a luat]n dragoste cu sisteme afar[de via\. Dar oare z[rne=tenii nu caut[ast[zi cum ar ridica =i ei o frunt[=ie s[o opuie frunt[=iei ungurilor =i frunt[=iilor altor neamuri; oare ilustra\iile literare de acolo nu fac o frunt[=ie ce va ridica frunt[=ia social[, oare z[rne=tenii nu sunt m`ndri]ntr-at`ta, c[cinstesc]n preo\ii lor de=ert[ciunile lime=ti, care nu le dorim]n preo\ii no=tri?

Pentru fiii lui Israil m[rturisim c[este o fapt[]n\eleapt[a nu se ap[sa; suntem de aceia care chem[m pentru d`n=ii]ngrijirea, dreptatea =i drept[\ile toate... ori sub ce chip =i pretext se arat[ap[sarea]n lume, tot str`mb[tate se cheam[; acei care ridic[la sarcinile \[rii trebuie s[aib[locul lor la bunuri =i la folosuri - precum rom`nii se despart]n rom`ni ortodoc=i =i rom`ni catolici, vor fi =i rom`ni israeli\i; =i patria va c`=tiga fii mai mul\i. Exclusia nu are simpatii noastre, =i am v[zut, cu p[rere de r[u, c[]n organizarea unei societ[\i, pentru]ndemnarea =i ajutorul]nv[\[turii tinerimii, societatea]=i p[streaz[banii =i simpatiile numai pentru tinerii rom`ni, ce=] dovedesc ba=tina. Am fi dorit ca ajutorul s[se]ntind[la tot p[m`nteanul, f[r] osebite de lege sau de vi\. Educa\ia, ocrotirea ob=teasc[, egalitatea moral[=i civil[,]mp[rt[=ierea la toate =terg ba=tina =i dau locuitori buni =i]ndatori\i. Principatele au a mul\umi c`rmuirilor lor c[toleran\,a, jum[tate]nscris[]n coduri, a fost]ntreag[]n aplica\ie; =i ne mir[m c[ardelenii emancipa\i de-abia s[nu cunoasc[principiul evanghelic al toleran\ei =i s[strige r[zboiul!

[DESPRE “STEAUA DUN{RII}”]

Ostenit de furtunoasele c`=legi¹ ale acestui an, care nu seam[n] a \ine toate frumoasele f[g[duin\ve ce bucurase inimile =i n[dejdile rom`nilor la]nceputul lui, m-am dus spre \ar[, pentru a r[sufla =i pentru a zice ca cel c`ntec mai moldovenesc dec`t toate c`ntecele:

*Var[, var[, muma noastr[,
la bruma de pe fereastr[
+i z[pada de pe coast[,
+i o f[iar rot[goal[,
S[m[mai dau ici de vale,
S[mai cl[n\i din pistoale;
S[mai v[d soarele lucind,
S[mai v[d iarba d`nd,
Codrii]nverzind;
S-aud copila=i chiuind,
Ciob[na=i fluier`nd.*

Din acest umor carnavalesc, primblat dou[zeci =i patru ceasuri]ntr-un t`rg de munte, unde odinioar[,]n cinstea patriei, am fost locuitor, am f[cut mai multe descoperiri, ce simt nevoia de a \i le]mp[rt[=i.

I. C[num[rul abona\ilor la *Steaua Dun[rrii* ar fi mare... de=i mare... dac[!... Pot oare spune acest dac[?... Nu te vei m`nia =i sup[ra ca al\i redactori... care nu se mul\umesc a fi numai redac-

¹ C`=legi— interval]ntre posturi, c`nd se m[n`nc[de dulce =i se organizeaz[petreceri (carnavalul de iarn[).

tori, dar vor a fi =coal[, sau cel pu`in un eho al =coalelor muncite de *Rom`nia literar*], moart[, precum =tii, pe c`mpul b[t[liei, =i nu f[r[cinste. Iubite redactore! "Ce a fi a fi", — zice eroismul nep[s[tor rom`n. A=adar, acest *dac* este... *dac* s-ar putea rosti mai moldovene=te cele scrise, care pentru noi, poliglo`ii, sunt negre=it foarte frumoase, dar pentru mul`i moldoveni de prin `ar[=i de prin mun`i, unde r[zbate *Steaua*, sunt moarte. Ad[-\i aminte de *Patria*, ce nu o]n\elegeam nici tu, nici eu, de=i scris[pe h`rtie frumoas[, cum nu se fabricheaz[la Piatr[. Munce=te-\i pana =i pune o z[bal[str[inismului. }n adev[r, str[inismul ne-a de=teptat odat[, dar]ncepe de o vreme =i sub toate chipurile a ne]n[du=i,]ntocmai ca acei f[c[tori de bine, care scot pe nas binele ce au avut noroc de a putea face. E=ti]n\elept,]ndatore=te pe coresponden`ii d-tale la]n\elepciune.

II. Alt[descoperire, ce nu este nou[, este neregulata expedi`ie a Ia=ilor.

III. Greutatea ce simte rom`nul de a pl[ti, =i placul lui de a prelungi creditul s[u, fie moral, fie personal, fie cu amanet, p`n[la sf`r=itul lumii, se poate, de nu ai fi judec[tor la Berlin, adic[Vornicia de aprozi =i Divan de]nt[rituri. Cump[ne=te =i dezleag[cum se poate uni ast[greutate cu fala vestit[, cu m`na darnic[=i inima cea deschis[a rom`nului...

IV. Alt[descoperire am f[cut, c[r[ul e lipicios ca ciuma =i ca rap[na; sunt c`\iva ani, l[sasem t`rgul sub mun`i lini=tit, str[in de alte g`lcevi dec`t g`lcevi de cherestea =i produse: str[in de Bucure=ti, str[in de Blaj =i de Ia=i. Ast[zi... Oare cine a fost apostolul babiloniilor putreg[ioase?... Copilandrii]nf[=ura\i]n ardelenismul, sarsaivismul =i alte isme ale Academiei?... *Profesorii =coalelor s[te=ti*, vreau s[zic *primare*?... Coloni=tii greci, turci, nem`i, le=i ce]mpoporeaz[acest t`rg?... *Zimbrul... Steaua... Rom`nia literar*... sau cel n[mol de rele t[lm[ciri ce le v`nd Ia=ul =i Bucure=tii?... Adev[rul este c[=i aicea]ncep oamenii a nu se mai]n\elege, acum c[este nevoie de]n\elegere; =i, neuni\i]n vorb[, sunt to`i uni\i a cere ca *Steaua* s[scrie pentru ob=te, ob=tea cea nepoligloat[, nelatin[, nefran\usc[,

ca s[poat[bie\ii oameni avea o leg[tur[, un locu=or pe p[m`ntul moldovenesc, unde s[se vorbeasc[moldovene=te. +tiu c[, de \i-ar cere o jertf[mare acest t`rg, sau alt t`rg, sau =i \ara]ntreag[, ai face jertfa. Jertfe=te dar pentru cititori o fil[, o coloan[sau un cap[t de coloan[, unde frumuse\ile stilului =i ale cuv`ntologiei s[lipseasc[c`t mai mult se poate. D[-ne idei multe =i bune]n limba proast[, =i cititorii te vor binecuv`nta, =i *Steaua* va cre=te, de s-a face un soare. Hristos nu a spus oare c[vorbe=te pentru pro=ti =i lipsi\i, =i oare slut vorbea Hristos? De=i vorbea nu]n limba fariseilor =i a c[rturarilor, ci]n limba lui Petru pescarul. Cu o a doua scri-soare \i-oi]mp[rt[=i a cincea descoperire, dac[acestea]\i plac. Descoperirea este o c[l[torie]n Moldova la 1817 f[cut[de doi ofi\eri din gardia lui Napoleon,]n urma desfiin\rii armiei franceze, zise *L'armée de la Loire*. Urm[ri\i de patimile reac\ionare ale vremii, h[itui\i de poli\ia fran\uzeasc[]n Franca,]n Svi\era,]n Germania toat[, la Var=ovia,]n Cracovia, Moldova fu un liman pentru d`n=ii; impresiile lor tip[rite la 1822 ne pot da o =tiin\ de mai multe n[ravuri moldovene=ti ale acelei vremi.

SCRIBERI POSTUME

SOVEJA

Ziarul unui exilat politic la 1846

4 martie. Iat[-m] dar pus la-nchisoare =i singur. Temnicerul meu a pornit azi la Ia=i... Am r[mas dar singur... adic[sechestrat]ntr-o vizuin[f[r[orizont, unde soarele abia p[trunde-n sil[printre ni=te brazi st`rci\i... V`ntul =uier[toat[ziua; om[tul acoper[cu un giulgiu]ntristat coastele aprige ale mun\ilor. Oamenii umbl[aci acoperi\i cu ni=te ve=minte s[lbaticice de piei de oaie; ar putea crede cineva c[m[afiu]n Siberia =i cu at`t mai mult]n Siberia,]nc`t sunt aici pe temeiul unei legi care nu are fiin\ [... Dar, ce s[zic! Nici partea mea nu e tocmai de lep[dat, c[ci iat[-m] cu pu\in[cheltuial[preschimbat]n jertf[politic[... suferind lipsuri, b`ntuit de exil =i de arbitrar, cine m[va putea oare opri de a m[declara un om mare prigonit? De n-ar fi pilda cam primejdioas[, eu n-a= avea alta dec`t a r`de de aceste]mprejur[ri... =i dac[nu mi-ar lipsi c[r`vile, de n-a= fi pus la popreal[, dac[a= avea cu mine straie =i rufe,]n sf`r=it, dac[nu mi-ar fi a=a de ur`t =i a= mai putea s[v[d c`teodat[vreo figur[cunoscut[, apoi, z[u, nu =tiu de n-a= fi aici tot a=a de bine, ca =i]n Ia=i...

Neav`nd ce s[fac,]mi fr[m`nt capul cu g`nduri de tot felul; printre toate aceste cuget[ri, ro=ii, verzi =i]mpestr\ate, punctul meu de plecare, c[l[torie =i sosirea mea aici mi se ivesc ca ni=te visuri; spre a le risipi =i a putea dormi, trag la tutun, nu ca un turc, ci ca patru... c[ci, negre=it,]n starea mea de exilat, omul are drept de a=i cheltui puterile]n fumuri. C`nd]ns[nici fumul, nici ciubucul nu pot s[-mi mai aline ur`tul, atunci cat pe fereastr[=i ochii mei se a\intesc pe o bisericu\ umilit[, care de dou[sute de ani, de c`nd e]n[lvat[, a v[zut multe, =i care =i ieri =i azi a stat la c`te o]nmorm`ntare... ieri un unchia=... azi un copil!...

Via\ a =i b[tr`ne\ile... n[dejdea =i dezgustul!... unuia-i z`mbea viitorul, cum zic poe\ii; celalt trecuse prin toate nevoile... =i ce nevoi!... ale s[racului. S[rmani trufa=i ce suntem! Noi credem c[vom face zgomot pe lume... =i apoi o lopat[de p[m`nt acoper[tot ce am fost, =i s-a m`ntuit!... Niciodat[n-am putut s[-mi deslu=esc l[murit aceste dou[cuvinte: *moarte* =i *nimicire*.

Poate c[vecin[tatea acestei vechi bisericu\ e =i acele dou[]nmorm`nt[ri au r[sp`ndit o a=a mare lini=te]n cuget[rile mele... nici o m`hnire, nici un r[cnet de m`nie, nici o t`nguire n-au trecut]nc[prin buzele mele.

Temnicierul meu a plecat chiar acuma; el era o m`ng`iere mare pentru mine;]mi povestea mereu la basme]n felul *Halimalei*, =i fiecare din povestirile sale, adunate]n mult]ncercata sa via\[, cuprindea axiome din morala orientalilor.]n ziua dint`i, c`nd ne-am v[zut, el, tr[g`nd din ciubuc,]mi zise]n chip de m`ng`iere: "Nu te m`hni; toate acestea vor trece. Sup[rarea nu este de nici un folos... la astfel de]mprejur[ri trebuie s[faci ce-i face, ca s[te uite lumea... C`nd cu *Zavera*, un turc, b[nuit cum c[avusese amestec cu r[zvr[ttorii, fusese surghiunit pe \[rmurii Asiei Mici. Trei ani se petrecur[, =i bietul turc tot a=tepta s[-i vie =tire c[s-a mazilit vizirul, du=manul lui, dar - cu totul]mpotriva obiceiului sultanilor - vizirul sta pe loc]n slujba lui, turcul se pr[p[dea cu firea.]n sf`r=it, rudele acestuia, prin deosebite uneltiri, ajunser[p`n[la vizirul =i-i dar[o jalb[, rug`ndu-l s[ierte pe os`nditul =i s[-i dea drumul a se-na-poia acas[. "Mohamet s[tr[iasc[! — zise vizirul, — ce? n-a murit c`inele acela? }ndat[s[mearg[s[-i taie capul!" La turci, unde-i vorba, acolo-i =i fapta... Peste trei zile]ns[, vizirul fu mazilit =i altul veni]n locul s[u. Ei! Spune-mi acuma, rogu-te, nu e mai bine s[-i caute omul singur m`ng`ierea?..."

N-am de fel ce face; s[m[primblu nu pot, c[ci prea e vremea rea... singurele-mi petreceri sunt de a trage tutun, de a m`nca mult =i mai cu seam[de a dormi; dar vai! i se ur[=te omului =i cu somnul. M[bucur c-am putut fura un petic de h`rtie de la acest om de treab[, care m[p[ze=te aici, =i c-am g[sit =i o pan[pe care]mi

lipse=te]ns[un briceag spre a o mai sub\ia! Cu d`nsele-mi petrec vremea, pun`nd negru pe alb. De=i nu mi-ar lipsi subiecte de descriere, voi spune]ns[]mprejurarea care m-a adus aci.

Nu =tiu ce pornire]mpinge]n veci pe om c[tre p[sul s[u... oare este aceasta spre a=i aduce sie=i m`ng`ieri? — Nu-mi vine a crede... Fi-va dar, spre a=i atrage luarea-aminte a celorla\i =i a=i]ndemna s[te bage]n seam[, s[⁻ⁱ prind[mila sau s[te laude?... Pare c-a=crede aceasta mai bine, mai ales c`nd m[g`ndesc la dramul de z[d[rnicie =i de trufie ce zace-n fundul inimii oric[rui om =i mai cu seam[a oamenilor care, spre r[u sau bine, sunt c[zu\i la boala condeului... De aceea nu pot crede c[cei de seama mea au scris vreodat[]nt`mpl[rile lor f[r[de un interes cu totul personal. Nu voi]ns[s[aduc pilde politice... de vreme ce ar fi de r`'s a amesteca politica]ntr-o treab[ca aceasta; apoi cine voie=te]ns[s[cunoasc[pricinile,]mprejur[rile =i urm[rile unor asemenea (pilde) n-are dec`t a citi ce s-au petrecut cu Mirabeau¹ =i vor cunoa=te dintr-acelea toate p[rerile mele]n asemenea materie.

S-apuc dar lucrurile ce m[privesc pe mine de la c[p[t`iul lor.

La 25 ale lunii februarie s-a jucat pentru]nt`ia oar[*Provincialul* la *Teatrul Na\ional*. Sala era plin[... aplaud[ri din toate p[r\ile, numai autorul nu aplauda... mai]nt`i de modestie, apoi fiindc[nu era mul\umit nici de bucat[, nici mai ales de actori, care, cei mai mul\i, nu=i cuno=teau rolurile, =i]n sf`r=it, nici de cenzur[, care =tersese aproape a treia parte din bucat[.

Subiectul, dac[voi\i s[-l =ti\i, era numai o scen[de haiduci moldoveni, cu]mbr[c[mintea =i graiul lor, cu c`ntece de ale lor, care la sf`r=it se ucideau to\i; autorul voia s[fac[o epigram[]n contra dramelor ce au cople=it scena, dar epigrama avea]ns[=i s[se schimbe]n dram[adev[rat[, precum ve\i vedea, nu pentru spectatori, ci pentru eroi =i autor. Aceasta va fi, cred,]nt`ia oar[c`nd acei actori se vor fi identificat a=a de bine cu eroii ce]nf\i=au.

¹ Om politic francez (1749-1791), cunoscut pentru participarea sa la revolu\ia burghez[, pe care]ns[a tr[dat-o.

26 februarie. Primesc diminea\`a vizita directorului teatrului... Mai]nt`i m[felicit[asupra succeselor dob`ndite]n seara ajunului...]i r[spund c[el nu pricepe nimica din ale teatrului =i c[viitoarea mea bucat[nu va fi, desigur, jucat[]n pr[v]lia lui de *pehlivani*. Zic`nd acestea,]mi dau pe g`t cafeaua, iar dl director, cu porunc[de la ministru c[tre d`nsul, m[roag[s[-l]mprumut cu *bucata*. Nu v[d nici o greutate]ntr-aceasta; =tiu c[bucat[e cenzurat[, =tiu iar =i c[actorii au l[sat pe dinafar[jum[tate din ceea ce a r[mas ne=ters de cenzur[, =tiu,]n sf`r=it, c[legea e dreapt[=i c[, acolo unde se afl[o cenzur[, impus[sau primit[, nu mai poate fi r[spundere pentru autor. Dau dar bucat[=i ies din cas[, f[r] a mai g`ndi la acestea.

La 11 1/2 ceasuri m[]ntorc ca s[m[culc; aflu c[dl ag[m-ar fi c[utat =i c[m[pofte=te a trece pe la d-lui. Petrecusem seara vorbind despre poezie =i literatur[, precum arareori se petrece]n frumoasele adun[ri ale frumoasei noastre capitale, =i dau peste o invita`ie de la aga; contrastul era ciudat... dar fie!... Intru]n tr[ur[=i m[duc la domnul aga, de=i nu =tiam s[fi avut vreo daraver[cu pristavii agiei... Nu-l g[sesc]ns[acas[... dar crez`nd c[poate s[fie ziua dlui aga, las slujitorului un bilet de vizit[, zic`ndu-mi c[poate s[prind[bine, =i m[]ntorc acas[... Vreo c`\iva prieteni m[a=teptau cu o partid[de =ah. Abia]ncepusem partida, c`nd deodat[intr[pe u=[aga... Slujba=ilor statului se cade a li se face oarecare cinstiri... sluga aduce ciubuce, dulce\i: ... eu jucam mereu]nainte; nu se-nt`mpl[nici =ah, nici *mat*; partida se sf`r=i printr-un crai *despu-iat*. Ne scul[m, aga m[ia de m`n[=i m[pofte=te a merge cu d`nsul p`n[la ministru, spre a da oarecare deslu=iri. Eu nu cunosc pe ministru; dar de vreme ce voie=te a fi luminat, eu]i sunt la porunci; de aceea]ndat[]mi iau p[l]ria, m[nu=ile =i biciu=ca. Toat[adunarea lua aminte de noi; curiozitatea sta zugr[vit[pe toate obrazele, iar eu, plec`nd, poruncesc]n gura mare s[pun[masa pentru cin[. Eram vesel, ca o cioc`rlie. "Russo, —]mi zise un prieten, apuc`ndu-m[de m`nica hainei, — fii cuminte f[r] d-a te]njosi; fii \eap[n =i

nu zv[p[iat. +tii c[extremit[\ile se lovesc]n cap; nu trebuie omul s[fie nici]nfumurat, nici slugarnic". — "Las[-te pe mine,]i r[spund; =tiu eu seama; dac[va fi vorba despre bucata mea, eu nu ies din această[dilem[; ori este cenzur[, ori nu este!" M[sui cu aga]n tr[sura lui =i m[pune la dreapta, dr[gu\ul! Nu-mi aduc aminte vorbele f[r[=ir ce am schimbat cu aga; eram departe, foarte departe de ce mi se preg[tea =i mai ales de locul, de unde aveam a scrie acestea; nu =tiu s[-l fi z[rit vreodat[pe vreo hart[geografic[.

Sosim la dl ministru; tindele erau pline de slujitori, de gens-d'armi (oameni ce sunt astfel numi\i, fiindc[niciodat[n-au umblat serios cu vreo arm[]n m`n[), de comisari =i alte felurite frac\iuni ale st[p`nirii,]ns[rcina\i cu p[zirea or`nduiei publice. Toate acestea nu m[de=teptar[de fel asupra enigmei mele... Intru... Sub lumina]ndoioas[a unei l[mpi z[resc]mprejurul unei mese doi mini=tri =i un director; mai mul\i slujba=i =i directorul teatrului stau]n picioare, iar]n m`nile ministrului recunosc o bro=ur[. M[]nainteaz salut`nd p`n[la mas[, =i urm[toarea]ntrevorbire se]ncepe]ntre mine =i ministru:

— Domnule, domnia ta vrei s[r[zvr[te=ti \ara!

— Eu, domnule ministru? Z[u, nu v[]n`eleg!

— Domnia ta ai scris o bucat[, care atac[or`nduiala public[=i]ntocmirea \[rii. Vas[zic[, domnia voastr[, domnilor, nu voi\i s[v[ast`mp[ra\i =i s[tr[\i\i f[r[de a tulbura or`nduiala!

— M[iart[, domnule ministru; noi to\i dorim s[fie dreptate =i bun[or`nduial[... Dar nu prea cunosc pricina pentru care m-a\i chemat aici; oare este spre a da ceva l[muriri despre bucata mea, sau spre a m[-nvinov[\i?

— Domnia ta e=ti p`r`t de a fi poruncit, sub a domniei tale r[spundere, actorilor, ca s[rosteasc[unele cuvinte =terse din bucat[de c[tre cenzur[.

Directorul teatrului: — Vezi, domnule Russo, ce ne-ai f[cut?

Eu: — +i cine m[p`r[te?

Ministrul: — Actorii.

— Ia s[vedem.

— Grefiere, cite=te.

Acı un p[c[tos scoate un terfelog de h`rtie, care cuprindea m[rturisirea actorilor;]ntr-]nsul sta scris c[eu, sub a mea r[spundere, i-a= fi]ndemnat a rosti unele pasagii, dar c[ei, tem`ndu-se de urm[ri, le-ar fi t[cut. (Ba bine c[nu! ei uitase jum[tate bucat[). Eu r[spund la acestea, c[acea h`rtie n-o pot lua]n seam[, fiindc[, mai]nt`i, e stoars[de la ei prin]ngrozire, apoi fiindc[cuprinsul ei de sine=i se desfiin\ezaz[=i,]n sf`r=it, fiindc[nimic dintr-]nsa nu m[prive=te pe mine.

— Dac[dl ministru pofte=te,]i pot dovedi c[cenzura n-a =tiut ce face =i c[toate cele =terse de d`nsa se aflu mai pe larg desf[=urate]n cursul buc[\ii. +i spre dovad[]ntoarcem foile bro=urii.

— Ori=icum, domnia ta nu trebuia s[alegi asemenea subiect... el aduce tulburare, mai ales]n astfel de vremi.

— Aceasta nu mai e treaba mea, dle ministru, ci a cenzurii. Dac[ea nu este]n stare a cunoa=te ceea ce se iart[=i ceea ce nu, apoi sunt eu de vin[?]

— M[ria sa e sup[rat.

— }mi pare r[u, dar nu e vina mea. Ori e cenzur[, ori nu e. Dac[cenzorul e un neghiob, care nu=ı =tie meseria, sp`nzura\i-l; ca s[fie de pild[... Eu socoteam, dle ministru, c[m-a\i chemat aci spre a sta =i eu de fa\ c`nd ve\i sudui pe direc\ia teatrului, care nu r[spunde la]ncrederea publicului =i pune]n joc buc[\ile, f[r[ca actorii s[le =tie bine pe de rost =i f[r[de a]ngriji buna lor executare. Dar de vreme ce este vorba de bucata mea, apoi tac, c[ci nu am nimica de spus asupra-i.

Ministrul, care era foarte aspru la]nceputul]ntrevorbirii, se ali-nase mult]n urm[. Dup[acestea el]ndoi bro=ura, o puse]n buzunar =i ie=i cu cel[lalt ministru, zic`nd:

— N-ar trebui domnia voastr[, domnilor, s[v[\ine\i de asemenea sec[turi.

Ciuda]ns[m[n[bu=ise =i, spre a o potoli, cerui un ciubuc; ne

mai deter[=i dulce\i pe d-asupra. R[m`n`nd singur cu aga, cu directorul ministerului =i cu Leon adiotantul, ace=tia m[cam]n=tiin\ar[despre ceea ce m[a=tepta. Nu mai \in minte glumele ce f[ur[m]mpreun[: eu r`deam mai tare — =i aveam =i pentru ce -, iar ceilal\i din c`nd]n c`nd stau de m[jeleau. }mi mai r[m`nea o n[dejde... Mini=trii se dusesse la vod[, ca s[cerce a-nl[tura pacostea de pe capul meu. Pe la dou[ceasuri ei se]ntoarser[ploua\i, parc-ar fi c[zut p[catul pe d`n=ii... Nu =tiu dac[aceasta venea din inim[rea, unde m[porneam sub o os`nd[politic[... sau din c[in\ pentru c[s[v`r=eau o fapt[nelegiuit[(dar aceasta n-o prea cred)... Vod[voia cu orice pre\ s[fac[cu mine o pild[, chiar dac[]n urm[s-ar]ndura a m[recunoa=te de nevinovat. Trebuia dar s[m[porneas-c[... unde?... z[u, eu nici g`ndeam! Porunca pentru exilarea mea era gata de dup[pr`nz... H`rtiile toate stau preg[tite... c[ru\ele erau]n curte. }n minutul plec[rii, oamenii st[p`nirii se g`ndir[c[a= putea s[deger de frig pe drum... =i st[p`nirea voie=te]ndreptarea, =i nu pieirea vinovatului. Cerui s[m[]ntorc pentru cinci minute acas[; dar nu-mi]nvoir[; =i domnia lor =i eu eram]n drepturile noastre, eu de a cere, domnia lor de a-mi refuza... }n scurt, aga]mi puse pe umeri blana sa; ministrul]mi dete o c[ciul[, galo=i, un ciubuc =i tutun, =i fiecare din cei de acolo]mi deter[ceva bani. Voi]napoia banii la]ntoarcerea mea sau altc`ndva, iar darurile ministeriale le p[strez, c[ci un ministru nu d[]n toate zilele. Auzit-a\i p`n[acum un exilat s[plece la locul os`ndei sale cu o c[ciul[pus[]n capu-i de m`n[de ministru!... La urm[, dup[ce se sf`r=ir[]mbr[\i=]rile]n dreapta =i-n st`nga, dup[ce se lini=tir[]ncredin[\rile de slujb[, m[rturisirile de m`hnire =i m`ng`ierile date =i primite]mpreun[cu str`ngeri de m`ini cu gr[mad[, ie=ii din acea odaie,]n care cu dou[ceasuri mai nainte intrasem slobod, sau ca =i slobod, ie=ii prizonier =i *prizonier de stat*. Frumoas[prad[, z[u!... =i eu m-a= f[li cu d`nsa. Dar cu acestea nu se m`ntuise n[pastele mele. }n tind[domnii actori, gata ca =i mine a]ntreprinde un drum de sear[, m[salutar[cu un concert de cobituri:

— Iat[, domnule Russo, ce p[im din pricina domniei tale.

}n minutul acela afurisii cenzura =i m[azv`rlii]n c[ru\]; surugiul scoase un r[cnet s[lbatic, care]n acea prilejire mi se p[ru o cobe rea; caii se pornir[cu iu\veal[, =i abia deosebii un glas, ce-mi striga: “Nu uita blana mea... la Foc=ani!...” Plecam]n loc de exil!... S[-mi fie calea u=oar[!...

Aci se sf`r=esc faptele =i]ncep impresiile. Noi cobor`m paveul pe tr[p=or; am cu mine un cazac, p[rta= la c[ru\], =i picioarele noastre se ceart[pe un m[nunchi de f`n, ce ni s-a a=ternut spre a fi mai pe moale. }n urma noastr[merge alt[c[ru\], purt`nd]nc[o frac\ie a puterii armate. Doi cazaci c[l]ri, sub comanda unui comisar de cuartal, merg pe de l[turi. Noaptea e]ntunecoas[; cade o bur[de ploaie, t`rgul e lini=tit, felinarele lipsesc, c[ci eforia pusese temei pe f[g]duin\ele din calendar ale lunii; tropotul cailor =i plesnetul bicelor au un r[sunet jalnic; e o noapte numai bun[pentru fapte rele, pentru comploturi de roman\, pentru mari m[suri de stat. Eu]ns[salut cu duio=ie]n dreapta =i-n st`nga bieteale case din uli\`a mare, care dorm somnul drep\ilor, f[r[de a =ti ce se petrece pe uli\`. Sosesc la barier[; un om]n c[m[=] ridic[iute cump[na; surugiii]njur[, comisarul ne ureaz[c[l]torie bun[...]nc[un pas... cump[na se las[]nd[r[tul nostru... comisarul d[zor calului s[u ca s-ajung[mai cur`nd la culcu=. El era singurul fir care m[mai lega de societate. D-acum nainte eu nu mai sunt un om... ci un lucru, care va trece din m`n[]n m`n[, pe la priveghetori, la temniceri, la cazaci, la c`rmuitori...

Aceste cuget[ri nu-mi venir[pe dat[; nu m[puteam g`ndi la nimic; at`t numai]mi aduc aminte c[sim\eam o mare bucurie d-a m[duce din Ia=i. Pe c`t caii sporeau la drum, ideile]mi venir[cu gr[mada, de toate felurile =i de toate fe\ele. Trec`nd pe la Socola, de=i era]ntuneric, z[rrii palatul numit *Petit S`jour* =i m[-nchinau cu smerenie, pun`ndu-mi n[dejdea]n dreptatea oamenilor, a legilor =i a autorit[\ilor. Mi-adusei aminte c[cu vreo c`teva zile mai nainte m[primblasem de vreo dou[ori pe acolo... =i, f[r[de voie,]mi

f[cui cruce. C` t \inu aceea sear[p`n[la]nt`ia po=t[, numai o dat[]mi veni]n g`nd o glum[; una e cam pu`in]n]mprejur[ri a=a de glume\e. Era cam ruginit[,]n adev[r, dar tot o v[voi spune, cu at`t mai ales c[lucrurile ruginite sunt totdeauna bune; dovad[: romanii =i grecii, care sunt foarte vechi =i rugini\i, exilau; modernii exileaz[=i d`n=ii!... A=adar,]mi dete =i mie prin g`nd a glumi cu nevinov[\ie asupra c[l[toriilor pe socoteala statului, =i mai ad[ugii, cu aceea=i nevinov[\ie, c[neap[rat ministerul dore=te s[afle p[rearea mea asupra gradului de temperatur[]n nop\ile lui februarie prin Moldova.

Sosind zdrobit =i muiat la cea dint`i po=t[, abia dob`ndii prin rug[mente, prin amenin\ri, prin sprijinul cazacilor =i mai v`rtos prin ajutorul unei jum[t\i de galben, patru co\i de p`nz[de c`li cu un pumn de paie tocate]ntr-]n=ii, purt`nd numele am[gitator de pern[. Tr[surile ce st[p`nirea d[pentru slujba exila\ilor ar cere neap[rat ni=te oase de fier; me=terii care le preg[tesc cu at`ta me=te=ug n-au prins]nc[de veste c[sunt pe lume arcuri =i leag[ne.

D=aci p`n[la Vaslui nu mai =tiu nimic; am cam dormit, dac[se poate numi somn aceea necontenit[zdruncinare, care te azv`rle la un st`njen de pe locul t[u... C`nd scosei gluga din cap la Vaslui, ziua era mare.

27 februarie. P`n[s[pun[caii, m[dau jos la po=t[, unde g[sesc un fel de c[pit[na= de po=t[, c[sc`nd =i frec`ndu-se la ochi. Voia nemernicul s[capete =tiri =i, pre\indu-m[dup[cojocul de drum — precum fac ace=ti oameni —,]ncepu a m[cerceta cu oarecare dispre\ . Eu]i r[spund c[sunt surd; el d[din cap =i urmeaz[a se]mbr[ca morm[ind.

Trebuie s[=t\i c[omul nu este]n stare a merge cinci po=te pe ner[suflate, av`nd =i-o os`nd[politic[pe capu-i, f[r[de a sim\i trebuin\ d-a se drege la inim[; de aceea ne =i oprim]ntr-o ulicioar[, la Ōāí óë Āî ääúí äñ=è¹, unde ni se dau cafele turce=ti, foarte

¹ Hanul Bogd[ne=ti.

bune, dulce\i =i rachiu, totul pe 60 de parale. Acolo g[sii =i doi turci tr[g`nd din ciubuce cu o ad`nc[seriozitate.

De mult era de c`nd doream s[]ncerc =i eu caii de po=t[, despre care at`ta s-a vorbit. Cu prilejul acesta m[]ncredin\ai c[caii sunt buni =i c[surugiii nu =i-au furat buna lor reputa\ie. Totdeauna am g`ndit =i am spus c[surugiii no=tri merit[a avea o istorie a lor, =i eu trag n[dejde c[va veni ziua c`nd se va scrie *Fiziologia surugiu-lui*, precum s-a scris aceea a unui mare num[r de chipuri mai pu\in interesante =i mult mai interesante. Mi-a dat]n g`nd s[-i pun pe scen[... C`te ar mai zice ei despre persoanele ce au purtat cu olacul¹!... Dar lec\ia mi-a fost spre]nv[\tur[; de acum]nainte ur[sc teatrul; calea lui e plin[de spini, =i chiar de nu duce la glorie, apoi, desigur, duce]n exil!

Alergasem vreo =apte ceasuri]n goana mare, c`nd, trec`nd pe l`ng[o tr[sur[, cunoscul obrazul unui prieten;]ntr-o clip[nef[ur[m semne =i st[tur[m. E de prisos a-i spune numele: e b[lai, r[]n scris la st[p`nire =i poart[adesea c[ciula \urc[neasc[.

— Unde mergi? fu]ntrebarea sa.

—]n exil, fu r[spunsul meu.

— Ce spui?

— Prive=te la tovar[=ii de drum.

— Unde?

— Dincolo de Dun[re.

— Pentru ce?

— Reac\ie a]nt`mpl[rilor de la 25 ianuarie.

— Bine, tu nu erai amestecat]n ele.

— Ce face aceasta? V[pedepse=te pe voi]n mine.

— Altceva...

— Mai]nt`i, aceasta ar fi de ajuns. Apoi, se fac aresta\ii]n toate p[r\ile =i pe tot minutul. Ast[-noapte to\i caii de po=t[au fost pu=i pe cercet[ri.

¹ *Olac* - c[ru\ de po=t[, diligen\.

— Mai sunt =i al\i exila\i?
 — Doisprezece...
 — Nu =uguie=ti?
 — A= vrea s[pot. C[l[torie bun[! Dar stai! Tu unde mergi?
 — M[duceam la B`rlad; dar acum am schimbat p[rerea. M[
]ntorc la Ia=i.
 — |in`te bine... au s[te pun[la gros.
 — Cale bun[!
 — A=ijdere!
 — S[tr[iasc[]nt`mpl[rile de la 25 =i reac\ia!
 — Formele s-au p[zit? Judecata a fost lung[?
 — C`t s[m[urc]n tr[sur[... Dar ce g`nde=ti tu, iubitu!e...
 M[pornii pe r`s la exclama\ia radicalului meu: m`inile noastre
 se mi=cau]n aer ca ni=te telegrafe, pe c`nd surugiul cu un chiot m[
 zbur[]n po=t[.

Priveli=tea locului ce str[batem e trist[, stearp[=i pustiit[; sunt
 tot c`mpii]ntunecate de criv[\ =i sem[nate pe ici pe colea cu delule\ve
 =i mobile, care nu schimb[]ntru nimic uniformitatea locului. D-a
 lungul drumului nu e cas[, nici sat; la dreapta =i la st`nga se
 z[resc]n dep[rtare c`teva colibe, ru=inoase — s-ar crede — d-a se
 ar[ta. Timpul e]ntunecat =i, de frig, bag nasul]n blan[=i strig
 surugiilor a goni =i mai tare...

La B`rlad]nt`rziem un ceas; un sfert ca s[cump[r p`ine, s[-nghit
 un p[h[ru= de rachiu,]mpreun[cu escorta mea, =i trei sferturi, la
 po=t[, spre a da c[pitanului vremea de a=i face tabietul dup[mas[
 =i a=i trage ciubucul. Ce s[-i faci?! Omului]i place a tr[i bine!...

P`n[la Tecuci vremea se schimb[, c`nd spre v`nt, c`nd spre
 ploaie; pulberea =i glodul se lupt[pe r`nd asupr[-mi. N-am nimica
 de spus despre aceste dou[t`rguri; mi se p[rur[a=a murdare, a=a
 despuiate,]nc`t nu pl[tesc nici vorba. S[facem]ns[o deosebire: la
 Tecuci se g[sesc covrigi minuna\i.

D-aci p`n[la Foc=ani ploaia pic[f[r[-ncetare; la cea din urm[

po=t[era noapte ad`nc[; nu mai =tiam unde m[aflu, nici ce fel de \ar[str[batem. C`nd ajunsei la domnul ispravnic, nu-mi sta prin putin\ a m[cobor] din tr[sur[; glodul ce se str`nse pe mine m[oprea d-a m[mi=ca; nu puteam s[]n\eleg ce este]n c[ru\]; a trebuit s[aduc[o lum`nare, ca s[m[descurc, =i opt bra\e, ca s[m[dezn[moleasc]. Domnul ispravnic cite=te poruncile; escorta mea m[d[pe m`nile d-sale =i prime=te o adeverin[, ca =i c`nd a= fi fost un colet de m[rfuri. M[sp[l pe obraz de glod =i de pulbere =i, fiind abia 8 1/2 ceasuri, m[duc s[m[-nchin cu plec[ciune la domnul ispravnic =i la toat[sindrofia; erau vreo =ase=apte in=i, c[rora le pl[tesc buna lor primire prin c`teva =tiri nou[, care trec din gur[]n gur[, =i apoi m[duc s[m[culc]ntr-un pat de minune. }n exil totul nu e de lep[dat, =i niciodat[un pat bun =i un pahar de ceai n-au mai put pre\!

28 februarie. Abia la zece ceasuri m-am trezit; u=a se deschide =i v[d intr`nd un cap de cazac; m[recunosc c[sunt al lui. V[z`nd c[nu mai dam nici un semn, s-au fost temut ca nu cumva s[fi luat-o la fug[noaptea. M[]mbrac]n grab[=i, ie=ind,]nt`lnesc pe contracciu¹ po=telor; pe care nu lipsesc a-l felicita pentru buna stare a otcupului² s[u;]n sf`r=it, m[preg[tesc a m[porni la Soveja, unde este soarta mea d-a merge; ce-i mai de trebuin\ sunt albiturile; cump[r dar, groaznic de scump, opt c[m[=i — pentru un exilat de ajuns — dou[duzine de col\uni — e cam mult — =i tutun — e de prisos! — =i c`t mai r[m`ne din ziua aceea stau de m[odihnesc =i dorm. Se aprind lum`n[rile; *sindrofia* se adun[; nu voi descrie acea *sindrofie*, c[ci e tot cea pe care o]nt`lnim]n toate t`rgurile noastre de prin \inute, ba chiar =i-n Ia=i. P-aici se vorbe=te mai mult pe muntene=te.

Se deschide u=a =i intr[un boier b[tr`n, care pare a fi un patriarh al locului... e]mbr[cat moldovene=te, =i eu stau de-l privesc cu

¹ *Contracciu* — cel care ia]n concesiune de la stat o lucrare public[.

² *Otcup* — bun sau venit al statului dat]n arend[.

curiozitate, sau ca pe o curiozitate. Nu =tiu pentru ce, de c`te ori]nt`lnesc c`te unul din acei s[]lbatici care au p[]strat vechile straie, mi se pare c[,]n felul lor, ei judec[foarte s[]n[]tos =i au]n sine=i un ce pitoresc; iar c`nd vorbesc, graiul lor, =i de n-ar fi p[]cut, e plin de originalitate. Azi numai ei au r[]mas care s[] vorbeasc[pe moldovene... V[]z`nd pe acesta, eu m[] a=teptam c-a s[]nceap[] a povesti, =i nu m[]]n=elai.

]n tot \inutul nu se vorbe=te de alta dec`t de un]ntreit omor, s[]v`r=it]n]mprejur[]ri groaznice de c[]tre =apte in=i dintr-un sat, prin care am s[] trec m`ine. Acei oameni s-au prins, =i dl ispravnic ne arat[armele ce s-au g[]sit la d`n=i: un cu\it tare t[]ios, cu ascu\i=ul de dou[] palme lung, o pereche de pistoale rele =i un frumos iatagan cu m[]nunchiul de argint s[]pat, care negre=it c[] este de furat. Crima sluji de tem[, =i fiecare]n=ir[] numele t`]harilor pe care i-a cunoscut: *Voicu, Petreanu* =i al\ii re]nviase, =i mai mult de cincizeci de ori auzii revenind]n vorb[] numele *Olteanului*.]ara de jos a Moldovei e]nte\it[] de t`]hari; sau c[] locuitorii ei au p[]strat aceasta ca un r[]mas din vechea lor vitejie =i din obiceiul de jaf ale r[]zboaielor din trecut, sau c[] le-a dat pronia o aplecare fireasc[, a=a de nenorocit[]; dar sunt sate]ntregi, ba =i ocoale, care se bucur[] de o reputa\ie foarte]ndoielnic[, f[]r[] ca aceasta s[] le fie spre ponos.

Veni =i r`ndul unchia=ului d-a povesti; povestea lui e cam lung[, dar am \inut-o minte, osebit numai de gesticula\ia lui, de c`teva]njur[]turi =i de acel pitoresc al limbii, c[]ci era =i glume\ b[]tr`nul. Am uitat numele t`]harilor, numirea satelor =i locurilor, dar prescriu aci istoria cu n[]dejde c[] se vor g[]si =i acelea, dac[] nu voi putea]nsumi a le pune cu vremea la locul lor.

La 183... ceata aceea str[]b[]tea \inutul Putnei]n toate p[]r\ile. Era vara =i mare lips[] de p[]pu=oi]n \ara de jos; c[]ile erau cutreierate de negu\]tori =i de care, ce mergeau s[] ia merinde]n \ara de sus... }ntr-o zi, ceata de care e vorba]nt`lne=te pe drum, pe l`ng[] Adgiud, doi turci;]i calc[,]i jefuie=te]ntr-un minut =i]ncelec[]

apoi, lu`nd d-a lungul malurile Siretului]n jos. Deasupra M[r[=e=tilor]nt`lne=te vreo =asezeci de care moldovene=ti =i muntene=ti, ce se duceau s[cumpere p[pu=oi; pe dat[ce t`lharii rostir[un cuv`nt =i ar[tar[pistoalele, to`i c[ru`a=ii o rupser[la fug[care-ncotro putu, unii pun`ndu-se cu burta la p[m`nt, al`ii ascunz`ndu-se prin m[r[cini, al`ii alerg`nd c`t]i]inur[picioarele; ho`ii traser[pistoalele mai mult]n v`nt; nimeni nu fu atins; dar numai spaima! Ei adunar[vreo =apte mii de lei, care tot sunt ceva=i pentru ni=te t`lhari =i care sunt foarte mult pentru ni=te]rani. Nemul`umindu-se]ns[pe at`ta, ei, tot]n ziua aceea, c`rmesc]nspre mun`i =i apuc[drumul d-a dreptul prin c`mpie... aveau cai buni, ho`ii!... Pe la apusul soarelui, iat[-i c[sosesc la un sat: pe c`mpie nu daser[peste altcineva dec`t peste un biet r[ze=, ce=i treira gr`ul. Ho`ul mil[n-are! Unul din ei lu[bini=ul¹ din spinarea rom`nului =i-i puse pe al lui; apoi intrar[]n sat.

Tocmai]n ziua aceea, pentru p[catele mele, venisem =i eu prin]ar[,]ntr-o c[ru`\ cu un cal =i tr[sesem la hanul din sat, ca s[noptez acolo cu vreo patruzeci de care, ce=i f[ceau conacul². +tiam c[locurile acelea sunt cutreierate zi =i noapte de ho`i =i m[feream de vreo pacoste... Vremea era cam tulburat[; tuna cam]nfundat =i]ncepuse a pica stropituri late de ploaie. Nu era cu putin`\ s[m[ad[postesc]n c`rcium[, de mul`i ce erau]ntr-]nsa... M[-nf[=urai =i eu]ntr-o ipingea veche de aba, m[st`rcii]n c[ru`\ =i c`rciumarul]mi azv`rli d-asupra o rogojin[. Doar c[apucasem s[m[culc, r[sufl`nd abia-abia, =i sim`ii c[se ridic[rogojina; o m`n[]mi dete ipingeaua]n l[urii =i m[pomenii fa`\]n fa`\ cu c[pitanul cetei de ho`i... Numai c`t avusei vreme s[azv`rl la dracul punga mea cu vreo dou[sute de *usluc*[;]ndat[m[=i scol =i intru]n c`rcium[]n urma c[pitanului... Era tare]ntuneric; ...ho`ul cheam[pe c`rciumar =i-i porunce=te s-aprind[lum`narea.

¹ *Bini*— hain[lung[=i cu blan[pe margini.

² *Conac*— popas.

— N-am lum`nare, r[spunde arendariul, dar de-i a=tepta pu`vin, m-oi duce s[iau de la vornic...

Auzii r[sun`nd o palm[; unul din ho`i scoase o leg[tur[de lum`n[ri =i, sc[p[r`nd cu amnarul, aprinse dou[. Una mi-o deter[mie]n m`n[, poruncindu-mi s[o`vin. M[f[cuser[sfe=nic, t`lharii! Drept s[spun c[*ighemoniconu*¹ meu de boier se cam zburlise; dar oprii *paraponu*² pe seama mea. Pe cealalt[lum`nare o lipir[de sob[... Nu`in minte s[fi v[zut vreodat[]n via`a mea chipuri a=a m`ndre; ai fi jurat c[nu-s t`lhari. +-apoi ce arme, ce straie la d`n=ii! numai firuri =i s[p[turi de aur,]mprumutate de pe la c[l[tori... Eu, biet, stam]n mijlocul casei numai cu c[ma=a =i anteriorul pe mine, =i cu cizmele]n picioare; =alul de la br`u se desf[=urase]n valv`rtejul de la-nceput... +ase ho`i ie=ir[afar[... apoi]ndat[]ncepur[a intra]n odaie `r[anii, tovar[=ii mei de conac =i de pagub[, c`te unu-unu: to`i =ezur[pe lavi`a de la perete, f[r[s[cr`cneasc[; dup[d`n=ii venir[=i ho`ii, care]ncepur[a cerceta pe fiecare =i a scormoni prin buzunare =i prin chimire. Despre parte-mi, cu mare foc =i grij[c[tam la toate c`te se petreceau. Pe dat[ce vreunul era jefuit gata, mi`i-l azv`rleau pe un crivat³ mare ce era]ntre sob[=i perete, de ajunsese acolo s[stea gr[m[di`i ca ni=te saci de f[in[. C`nd m`ntuir[aceast[pozn[, doi dintre t`lhari luar[pistoalele]n m`n[=i ie=ir[afar[de straj[. Ceial`i =ase chemar[din nou pe c`rciumar =i-i poruncir[s-aduc[din pivni`[vin =i o putinic[de icre moi, care trebuia s[se afle acolo.

Diavoli cuno=teau bine locurile, c[ci]n adev[r icrele erau aduse pentru priveghetor. C`rciumarul aduse o mescioar[rotund[cu trei picioare, vin, p`ine =i icrele cerute. C[pitanul se rezem[de o cr[p[tur[ce era]n perete =i slujea drept fereastr[, =i ceial`i =ezur[]mprejurul mesei;]mi f[cur[semn s[m-apropii ca s[le fac lumin[,

¹ *Ighemonicon* — demnitate, m`ndrie.

² *Parapon* — sup[rare, ciud[.

³ *Crivat* — pat.

=i se puser[pe o m`ncare \eap[n[=i foarte adesea stropit[la m[sea... }n\elege\i domnia-voastr[c[Dumnezeu n-a f[cut pe boieri ca s[stea]n picioare pe c`nd m[n`nc[mojiicii; de aceea]ncepusem =i eu a m[cam *stenahoris*¹, c`nd deodat[s-auzi un zgomot mare dinspre sat. Prinsese de veste c[la c`rcium[au c[lcat ho\ii =i veneau oamenii arma\i cu furci =i cu b`te, f[c`nd larm[mare... T`lharii]ns[nu se clintir[... Zgomotul cre=tea mereu; dar doi in=i, strig`nd mai tare, ziceau]n gura mare: "M[i oamenilor, c[ta\i-v[de treab[! Merge\i pe la casele voastre, care ave\i neveste, cu muierile voastre; care n-ave\i, cu ale celorla\i!..." Apoi r[sunar[dou[pistoale slobozite totodat[]n v`nt, =i b[rba\i, femei, copii, to\i t[ur[... Ho\ii din odaie]=i c[utau de bere =i de m`ncare; peste pu\in]ns[alte strig[te se auzir[,]mpreun[cu]mpu=c[turi. Fugarii luase]ntr-ajutor mai mult[lume =i veneau de aceast[dat[cu o larm[groaznic[. Str[jile strigar[: "Te=i\i". La aceste cuvinte, c[pitanul s[ri peste mas[cu a=a mult[furie,]nc`t m[tr`nti pe jos. P`n[s[n-apuc a m[a=eza bine pe picioare, to\i dase n[val[afar[=i stau pe prisp[dinaintea u=ii. Huietul se f[cuse a=a de mare,]nc`t socotii c[toat[c`rciuma era cuprins[de gloat[; =asesprezece focuri r[sunar[de r`nd =i se f[cu iar[=i t[cere. De ast[dat[t`lharii se-napoiar[]n odaie,]=i umplur[armele =i se puser[iar[la mas[...

— Ia spune, boierule,]ntrerupse aci unul din ascult[tori, te aud povestind multe =i m[runte; dar despre bu=elile ce vei fi c[p[tat =i domnia-ta]n v[lm[=ag nu pomene=ti de fel...

— S[m[ier\i, domnia-ta; eu n-am c[p[tat nimic. Drept v[spun c[m-a prins =i pe mine mirarea c`nd m-am v[zut sc[pat teaf[r printre pic[turi. Dar t`lharii erau veseli =i foarte mul\umi\i de prada zilei; nu le-a mai st[tut s[se lege de mine... Dup[o jum[tate de ceas, ei]nc[lecar[, ca s[ias[din sat; dar tocmai la capul satului era o c`rcium[]n bordei, ce o \inea un muscal, anume Ivan... doi turci se odihneau acolo... auzind]mpu=c[turile, ei socotir[p[g`nii

¹ A *stenahoris* — a se nelini=ti.

c[este vreo nunt[]n vecini, m[car c[era]n postul S`n-Petrului; spuser[lui Ivan s[mearg[s[vad[ce e p-afar[=i iar se culcar[. La o fug[de cal de la sat, Ivan se-nt`lni cu ho`ii.

— S[-i fie noaptea bun[, b[di\[, zise unul lui Ivan, dar cine e-ti tu?

— Ivan c`rciumarul... m[duc]n sat s[v[d ce-i p-acolo...

— Dar la tine ce veste, bade Ivan?

— Ce s[fie? Nimic. Ia, doi turci au mas la mine la ad[post.

— F[-te-nd[r[t acas[!

T`lharii deter[pinteni cailor; l[s`nd pe Ivan s[-i urmeze calea sau s[se]ntoarc[, dup[plac. La c`rciuma pomenit[, ei desc[lecar[=i traser[cu urechea; nu s-auzea alt zgomot dec`t b[taia unei mori ce era nu mai departe de o azv`rlitur[de pu=c[; la moar[lucea o zare de lumin[; altmintrelea peste tot era t[cere =i o noapte m`ndr[din luna lui iunie. Ho`ii s-apropiar[de bordei =i, v[z`nd u=a deschis[, se]ndemneau unii pe al`ii s[intre mai]nt`i, c[ci se temeau de vreo curs[; dar Ion, cumnatul c[pitanului, cel cu bini=ul de c[p[tate, apuc[]nainte, =i dup[el merg cu to`ii. Ardea]nl[untru un fel de candel[, ce d-abia lumina; pe pat dormeau du=i am`ndoi turcii, cu armele l`ng[d`n=ii; unul b[tr`n =i cel[lalt t`n[r, ca de vreo 19—20 ani=ori. Ho`ul cu bini=ul lu[mai]nt`i armele, apoi, ridic`nd de urechi pe turcul cel t`n[r,]l dete pe m`na unui tovar[=de ai s[i, care-l trecu altuia, =i astfel bietul b[iat, p`n[s[n-apuce a se trezi bine din somn, se pomeni mort, f[r[d-a zice nici k`rk! Turcul cel b[tr`n, de=i dormea ca un turc, dar Ion nu nimeri tot a=a de bine cu d`nsul; era mai \eap[n, mai voinic turcul, =i iret; c[ci sim`ind unde vor s[aduc[treaba, el se l[s[greu, de pic[pe jos, =i am[gi]ntr-astfel pe uciga=i. Nu =tiu dac[v-am spus c[, osebit de pistoalele =i de cu`itele ce t`lharii purtau la br`u, apoi mai aveau =i c`te unele legate cu g[itan de fir =i aninate de g`t, ca s[le fie pentru sc[parea din urm[... Pe c`nd sta de se lupta Ion cu turcul, acesta, r[sturnat pe jos, dete cu m`na peste pistolul ho`ului, care se leg[na de g`tul lui, =i apuc`ndu-l f[r[veste]l slobozi]n p`ntecele

t`lharului... Lovitura fu \eap[n], c[ci glon\ul, str[b[t`nd pe Ion, se]nfipse]ntr-un tovar[= d-ai lui. Ion =ov[i =i c[zu jos... t`lharii se p[trunsesse de groaz[, =i turcul se furi[= =i fugi afar[... Ion se v[ietta]nf[=urat]n bini=ul lui... “Cumnate Ioane,]i strig[c[pitanul, st[p`ne=te-\i firea... las' c[te-om r[zbuna!” Precum zise, a=a =i f[cu; turcul speriat, ne=tiind]ncotro s-apu-ce, dase fuga spre locul ce se vedea la moar[; dar]n raza luminii, ho\ii da cu pu=tile =i cu pistoalele]ntr-]nsul ca la semn.

Ame\it de fric[=i c[t`nd tot la moar[, turcul c[zu]n scocul morii =i roata]l ridic[zdrobit =i s`ngerat. Acum cel pu\in se credea el sc[pat; dar oamenii de la moar[, de=tept`ndu-se din somn de at`ta huiet, ori c[au socotit c[-i vreo stafie, ori c-au crezut c[-i vreun ho\, se repezir[cu ciomegele pe d`nsul =i-l uciser[de tot... Peste un ceas muri =i Ion... Ceata]=i urma drumul]nainte; c`nd se rev[rs[de ziu[, ea trecu hotarul muntenesc, unde muri de obosea-l] =i de pierdere de s`nge cel[lalt ho\, ce se r[nise... C[pitanul =i tovar[=ii lui pl[tir[moartea acelor doi so\i, ucig`nd un biet om nevinovat, =i se duser[]n cale lung[p`n[dincolo de Craiova... Nu =tiu ce se mai f[cu c[pitanul =i ceata lui... dar era voinic om c[pitanul =i inimos tare!

Istoria fusese cam lung[, mai ales c[=i mie mi-au sc[pat din minte multe din am[nuntele ei. Unsprezece ceasuri sunase, =i mai to\i ascult[torii se apropiase de u=[, cu =[pcile =i cu c[ciulile]n m`ini (la Foc=ani p[l]riile se obicinuiesc numai duminica =i zilele de s[rb[toare). Povestitul lu[cu d`nsul =apca]n m`n[, dar pe pragul u=ii el sf`r=i]ntr-astfel istoria:

— S[v[mai spun]ns[c[eu, r[m`n`nd singur, — c[ci trebuie s[=t\i c[to\i \[ranii fugise unul dup[altul — m[pusei pe g`nduri, aprinsei un foc mare-mare;]ntinsei un covor dinainte-i =i m[lungii. Eram acuma singur st[p`n =i chiria= al casei, de vreme ce chiar =i c`rciumarul fugise. M[uitam cum ardea focul =i stam de m[g`ndeam: cam peste o jum[tate de ceas, intr[un biet p[ctos de neam\ =i se apropie de foc;]=i scoase c[ciula;]i mul\umii:

- Ce veste, domnule neam\ule?
- P`n[s[nu intru]n sat m-am]nt`lnit cu o ceat[de oameni c[l[ri, care mi-au cerut pipa.
- Ei! =-ai dat-o?
- Ba nu, n-am vrut =i m-am pomenit cu dou[g`rbace pe obraz...
- Mul\ume=te lui Dumnezeu c-ai sc[pat cu at`ta. Aceia erau ho\i; acuma ie=ir[d-aci din c`rcium[, unde au jefuit o sumedenie de oameni.
- Ah! *mein Gott!*¹ strig[neam\ul =i, f[r[s-asculte ce-i mai spuneam, =i-a luat geanta =i b[\ul =i s-a pornit neam\ul ca o s[geat[.
-

— Vorb[de poman[la mo=neagul acesta!]mi zise ispravnicul, dup[ce ie=i b[tr`nul boier. A=a are el obicei s[tot spun[la sec[turi.

Nu eram cu totul de p[rerea domnului ispravnic... dar starea mea de os`ndit politic nu m[ierta s[am p[rieri deosebite. D[dui dar din cap cu un z`mbet de]nvoire, =i cu capul plin ca o bani\[, de aceste povestiri, m[dusei s[m[culc...

Seara de azi =i patul de ieri vor r[m`nea ca amintiri pl[cute.

1 martie. E ziua plec[rii... Dejun[m]n prip[. Ispravnicul mai d[ceva porunci, =i ne pornim]nso\i de patru cazaci...]n dreapta =i-n st`nga norodul cu c[ciula]n m`n[se-nchin[la noi... c`nd zic *noi...*,]n\elege pe ispravnicul =i nici pe d`nsul, ci... pe cazacii no=tri, sau mai bine tot zgomotul ce f[ceam. Din zi de diminea\ vremea e frumoas[, dar cam ger... trage un v`nt rece, de ustur[...Eu mul\umesc]n mine dlui Cataragiu pentru blana sa, =i ispravnicul mul\ume=te ursului]n care e-nvelit... cu d`nsul, el cuprinde mai toat[tr[sura... Eu m[st`rcesc]ntr-un col\i=or, f[r[d-a c`rcni... Criv[\ul sufl[aspru din partea mun\ilor, ale c[ror culmi se v[d albind de om[t... Drumul ne duce prin ni=te c`mpii ce par pustii, nici un copac, nici o cas[; ici =i colea ni=te p`r`ia=e, ce le trecem f[r[pod, ni=te s[tu'e

¹ Dumnezeule! (*germ.*).

s[r[c]cioase; pretutindeni o priveli=te de pustietate =i un ce jalnic... Poate c[starea mea]mi arat[toate]ntr-astfel. P-alocurea]n c`mpie, mai ales l`ng[vaduri, se z[resc ni=te c`rciume tic[loase, de o]nf[\i=are]ndoielnic[, din ale c[ror cerdace,]n dalbele zile ale verii, ochesc t`lharii pe c[l[tor =i r`d, piti\i la umbr[, de oamenii st[p`nirii... c[ci aici e \ara t`lharilor, =erpuit[de p`raie, sc[ldat[de Putna =i de Siret, a=a de mult l[udate]n *c`ntecele b[tr`ne=ti*: ad[postit[sub plaiurile cu potoci ascunse =i cu colnici ner[zb[tute;]n dreapta sunt poalele mun\ilor care-ncing \ara Vrancei, acea vatr[de oameni]ndr[zne\i, cu obiceiuri patriarhale p[strate de la str[buni, care de veacuri au p[zit \ara de unguri =i neat`rnarea lor de boierii p[m`nteni... Dingoace, pe coasta aceea, stearp[ast[zi-m`ine, la var[, se vor]n[\a mii de v\e, m`ndria \[rii =i-mbil=ugarea locului, c[ci aci se cheam[c[sunt Odobe=tii. Vinul bun de la podgorie, vecin[tatea ambelor hotare, muntenesc =i unguresc, bl`nde\ea =i starea umilit[a \ranului, avu\iile p[m`ntului, toate adunate la un loc au f[cut ca c`mpia Putnei s[fie cuibul vestit al ho\ilor. To\i t`lharii cei mari s-au cutrierat pe aci... aci au voinicit Voicu =i tovar[=ii lui... de-abia un sfert de ceas d-aici e locul unde s-a dat prins dup[o zi de lupt[cr`ncen[; al[turi cu mine st[chiar acela care pov[\uia pe biruatorii lui. Pe dat[ce vezi malurile Seretului, \[rmurii Putnei,]nf[\i=area c`mpiei =i a muntelui, te p[trunzi lesne despre mi=carea ce ele dau acestor locuitori,]n veci pribegi =i risipi\i...]nf[\i=area c`rciumilor]i spune de sine=i tot ce s-a petrecut]n ele =i ce are s[se mai petreac[; parc[se =i aud chiotele be\iei,]njur[turile t`lharilor, r`sul lor grosolan =i v[iet[rile bie\ilor]mpila\i... +apoi, spre a des[v`r=i priveli=tea,]n laturile drumului mare, pe aproape de sate, se vede]n[l`ndu-se din \[r`n[fumul unor colibe, care =i acelea sunt c`rciumi, de alt[fire... Printre locuitorii locului s-au amestecat o mul\ime de s`rbi, de bulgari cu fe\e mohor`te, care nu se =tie de unde vin =i nu se =tie cum]i cheam[... Iat[-m[sosit, dup[ce am trecut Putna, la un sat slut =i jig[rit ce-i zice G`rlele =i unde s-a petrecut mai deun[zi un groaznic m[cel.

Pana se sc`rbe=te a povesti asemenea uricioase cruzimi; casa p[tima=ului e spart[=i bortit[... un s`rb cu nevasta, cu mo=ul =i cu un copil al s[u au fost m[cel[r]i... f[ptuitorii sunt la ispr[vnicie =i t[g]duiesc... S[trecem]nainte!

V`ntul tot sufl[tare; noi trecem +u=i\va, un p`r`u, a c[ruia ob`r=ie e dep[rtat[cu un ceas de locul ce-mi este hot[r`t... cat la el ca s[=i prind cuno=tin\va =i, dup[apele-i repezi =i tulburate, dup[prundi=ul din matca lui, nu-mi las[]ndoial[c[e fecior de munte... At`t de mult cat la d`nsul,]nc`t nici bag]n seam[c-am p[r[sit c`mpia =i c[ne oprim la gura unei v[i, prin care +u=i\va iese]n dreptul Panciului... Apoi iar lu[m +u=i\va]n sus, pe o cale ce s-ar numi mai bine chiar patul p`r`ului... Al[turi unul cu altul vin satele Varni\va =i Verzii... sat r[ze=esc... p-aci-s locuitori mul\i... Apa prin care umbl[m sap[muntele dup[placu-i, r[zle\indu-se =i]ngust`ndu-se, despice`nd v[i r[sf\ate =i restr`ng`ndu-se deodat[]n maluri... Din nenorocire, pe cer plutesc nori posomor`vi; viscolul ne vine de pe culmea mun\ilor, =i]n dreptul R[coasei om[tul pic[cu fulgi]ndesa\i; noaptea se apropie; z[pada]ntunec[cerul; tr[sura abia se mi=c[; v`ntul r[stoarn[pe surugii... Copacii se acoper[cu alb; +u=i\va muge cu jale... Adev[rat[zi de exil!... Ispravnicul]njur[, iar eu scot capul din tr[sur[afar[=i r`d v[z`nd cum pic[om[tul =i cum se zugr[vesc pe cer crestele mun\ilor; r[suflu aerul =i m[gr[besc a m[]mpriete-ni cu locurile ce m[vor g[zdui.

Era noapte ad`nc[, c`nd ajunser[m la C`mpii, unde se-ncep adev[ra\ii mun\i... Vremea era tot rea... ar fi fost cu primejdie a]nainte... =i moldovena=ul meu de ispravnic n-avea pentru ce a=primejdii pielea. St[m acolo de cin[m =i ispravnicul trimite de =tire egumenului m[n]stirii, care e dep[rtat[de un ceas; iar eu]mi]ncep exilul, dormind pe un pat f[r] pern[, f[r] saltea, f[r] obial¹... Aci se-ncep zilele mele de-ncercare, =i cu toate acestea am dormit p`n[s-a f[cut a doua zi, ziu[mare =i luminoas[.

2 *martie*. Egumenul sose=te c[lare... Prive-te-l la fa\ =i-ntreab[-l

¹ *Obial* (oghial) — plapum[.

de via\{!... el vine }n odaie cu o pip[nem\easc[}n gur[=i ne d[
ziua bun[=uguind... La urm[vin formalit[\ile: ispravnicul m[tr[d[
lui, precum m[promise de la escorta mea din Ia=i... sub luare de
adeverin\[. Acum nu m[mai poate pierde =i, dac[s-o }nt`mpla
una ca aceasta, are cu ce m[reclama. Se cite=te ofisul domnesc
care zice: "s[se }nchiz[Alecu Russo, ca un r[zvr[titor al or`nduielii
publice din \ara sa; s[se privegheze zi =i noapte de c[tre doi gens-
d'armis destoinici =i nemitarnici; ca s[\ie la cea mai aspr[opreal[,
f[r[a i se da de scris sau a priimi el scrisori, =i a se a=eza pe hran[
de fasole =i pe canon de rug[ciuni, spre a=i veni la poc[in\[=i la
isp[=enia p[catelor"...

M[uit cu jind la dl ispravnic, care se }ntoarce acas[la d-lui, =i,
}mpreun[cu noul meu temnicer, apuc calea }nchisorii. +i calea =i
vremea merge tot stric`ndu-se din ce }n ce mai mult... suntem }n
zilele *Babelor*, adic[nou[zile d-a r`ndul are s[fie =i frumos =i
ur`t, are s[plou[, s[ning[=i s[bat[v`ntul, =i din c`nd }n c`nd
soarele se va ar[ta r`njind cu razele sale... Sosim pe om[t... }n
preajm[-mi v[d numai brazii =i st`nci... locul }mi pare }ntrist[tor...
}ndat[dar m[=i duc de m[culc... seara la cin[m[trezesc... dar
numaidec`t adorm din nou, f[r[de a c[ta }mprejur.

3 martie. Vremea e pe schimbare. De=i e v`nt =i om[t, m[stre-
cor p-afar[... priveli=tea nu e veselitoare; satul st[}n fundul unei
v[i scobite de apa +u=i\va... casele nu se v[d, dar fumul din ogeacuri
st[cheza= pentru ele... schitul, de=i mai }n[l\at dec`t satul, st[
rezemat de ni=te mun\i, care cu p[duri, care despuia\i... unii pare
c[sunt bolnavi... N-am nici o carte =i mi-i tare ur`t!... Temnicerul
meu se porne=te m`ine... Cat pe fereastra od[ii mele... =i v[d chili-
ile m[n[stirii =i biserica... se face o }ngrop[ciune... Totul aci e trist.

Nu =tiu de ce sunt tot posomor`t. }n zadar }mi tot poveste=te
p[rintele la istorii; mi-e ur`t! Au venit ceva vizite; mi-e ur`t =i de
d`nsele. Mi-e ur`t chiar de a scrie... Alt[dat[v[voi povesti istorii-
ile p[rintelui =i obrazele vizitatorilor mei.

.....

5 *martie*. M[aflu cu totul singur... De ur`t spun s[-mi aduc[din biseric[o carte, pe care]n zadar o r[sfoiesc, f[r[de a putea citi un cuv`nt pe d`nsa... Trag tutun =i m[n`nc de patru ori pe zi... }mi spun c[sunt dou[ceasuri turce=ti, =i eu am =i m`ncat de sear[... M[culc... dar de dormit nu-i n[dejde;]n zadar cat de un ceas a]mbl`nzi pe Morfeu... Aud zgomot... m[scol; un trimis de la Foc=ani]mi aduce rufe =i straie... M[pun iar[=i]n pat, ca s[citesc...

6 *martie*. +i s[nu cred]n semne!... Asear[, p`n[s[nu vie trimisul de la Foc=ani, fe=tila lum`n[rii de seu trosnea =i eu ziceam]n mine: "A s[vie cineva; de n-ar fi ho`ii, =tiu c-ar p[\i-o, s[rmanii; un biet exilat! ce mai pomani!..." Dar n-am vreme s[scriu... citesc, c[ci mi-au venit =ase bro=uri =i un Théophile Gautier¹... sunt bogat!

7 *martie*. Timpul e]ntunecat, dar gata de schimbare... Ies]n pridvor... aerul e prim[v[ratic, =i se aude c`nt`nd]n p[dure... Cat la mun`ii ai c[ror brazi i-am =i num[rat, =i visez a c`mpie... M[-ntorc]n odaie =i m[pun la fereastr[... Iat[biserica; schitul =i biserica sunt zidite de Matei-vod[Basarab... au spoit acum din nou vechea biseric[... e simpl[, de un stil ce nu-i po`i zice nici]ntr-un fel... Este =i o pisanie veche de c`nd cu cl[direa... dar e slavoneasc[... Din slavone=te, =tiu numai dou[vorbe ruse=ti =i alte dou[le=e=ti, =i aceea sunt pentru trebuin`ele mele particulare; de aceea nu m[pot]ndeletnici cu citirea pisaniei...

Un slujitor al schitului sosi acum de la Ca=in, patru ceasuri de aci... zice c[sunt acolo trei boieri pu=i sub paza satului; dou[zeci de s[teni]i p[zesc pe r`nd, str[juind c`te doi, zi =i noapte, la u=a lor. Pricepui]ndat[cine are s[fie. Aceasta dovede=te c[]spravnicul de Bac[u, pe care-l cunoa=tem to`i, a luat lucrurile serios =i c[a dat acelor boieri o]nsemn[tate pe care ei, s[rmanii, desigur, n-o merit[.

Aceast[poveste mi-a adus aminte pozna din s[pt[m`na trecut[,

¹ Scriitor =i poet francez din =coala romantic[, de care s-a desp[r]it]ns[prin trecea rea la un estetism categoric. Sus]n[tor al artei pentru art[(1811—1872).

pe care o =i uitasem, =i acum stau de m[g`ndesc la dou[lucruri... mai]nt`i la cursa]ntins[de dnii mini=tri,]n care dl aga m-a tras cu a=a mult[dib[cie... a fost o adev[rat[*comedie de perete*... P[cat]ns[c[se cam da de gol marafetul comedian\ilor... Se zice c[oa-menii r[i sunt b[nuitori... apoi z[u, nu-s om r[u, c[ci n-am b[nuit nimic... Apoi iar m[g`ndesc la purtarea domnilor actori sau arti-ti, =i nu m[pot dumeri cum ni=te oameni, care de at`tea ori au rostit at`tea frumoase maxime =i]nv[\turi pres[rate prin drame, comedii, tragedii =i vodeviluri, n-au mai mult[inim[=i n-au]n\eles c[li se cuvenea a fi ceva mai m`ndri, c[ci ori=icum tot li s-ar fi]nt`mplat ceea ce au p[\it, =i c[, *cu sau f[r/ h`rtia* ce au isc[lit a=a de m`r=[ve=te, ei tot erau s[fie exila\i. S[rmani nepricepu\i, care n-au]n\eles c[]n toat[aceast[istorie, numai au eram pe dasupra, ca *fuiorul popii*, =i c[n-am fost, biet! dec`t prilejul spre a li se r[spl[ti pentru treble de mai nainte;]n sf`r=it c[, dac[n-a= fi ie=it eu la maidan, s-ar fi g[sit vreun alt cuv`nt oarecare. St[p`nirea voia cu tot dinadinsul a se juca cu d`n=ii *d-a ascunsele*. (Pricepe\i cuv`ntul cum v[va t[ia capull!) }n\elepciunea turceasc[, dup[cum]mi spunea mai deun[zi temnicerul meu, zice a=a: "*St[p`nirea gone=te iepurele cu carul cu boi =i-l prinde*..." Parabol[oriental[de]nsemnat!...

Paznicul meu cel mare, adic[ispravnicul din Foc=ani, nu m[uit[... chiar acum]mi trimise tutun =i c`teva r`nduri prea dr[g]stoase.

8 martie. Vremea e minunat[. Baba a-ntinerit... ea ne z`mbe=te; dar tot i se cam vede =tirbenia... Adineaori st[tui fa\ la pr`nzul slujitorilor m[n]stirii =i al lucr[torilor, afar[la aer... Am m`ntuit c[r\ile ce mi-au venit de la Ia=i; era un volum]n =ase bro=uri al *Magazinului istoric pentru Dacia*, tip[rit]n \ara munteneasc[... N-am ce spune despre publica\iile =i despre scopul ei... e frumos, e mare, e folositor. E mult[simplitate]n cronica lui Constantin C[pitanul, multe mi=c[ri]mpotriva moldovenilor; dar e ieftin la vorb[=i tare ostenitor; nu pl[te=te c`t Miron =i al\ii. Am citit foarte mult ose-bitele buc[\i datorite redactorilor =i m-am unit cu p[rerile lor, cu

privirile lor istorice; dar această citire a l[*sat*] n mine o-ntip[rire rea... iat-o: peste zece ani n-are s[mai fie *limb[rom`neasca*; vom avea rom`neasca italianizat[, fran\uzit[=i nimic mai mult. De mult ce voiesc a cur[\i limba, a o]mbog[\i =i a o apropia de izvorul ei, s-a format o alt[limb[, pe care \ara n-o]n\elege =i nu o va-n\elege]n veci... Pricep ca francezii s[-=i fi alc[tuit o limb[din latineasca stricat[=i din idiomele galice, germanice, celtice =i altele; dar n-a= pricepe ca cineva s[se apuce a strica acum limba francez[. De e vorba s[primim ziceri =i termeni care s[]nlocuiesc[pe cele ce ne lipsesc sau care sunt de ba=tin[slavon[, atunci lua\i cel pu\in r[d[cinile latine =i da\i-le o]nf[\i=are rom`neasca[...

R[sfoind pe Théophile Gautier, am dat peste fa\ a 75, edi\ia din Bruxelles, unde zice: "*un couvent est un monde*"¹ etc. ...Dau iert[ciune lui Gautier, c[ci nu cunoa=te Soveja... =i mai ales fiindc[nu =tie ce va s[zic[a fi la Soveja f[r[voia-\i...]n Fran\sa se exilea-z[numai dinastiile =i mini=trii... C`nd e=ti exilat, chiar raiul \i-ar p[rea iad... n-a= =eeda]ntr-]nsul sub z[vor, nici trei zile... Tocmai despre aceasta, p[rintele Acati]mi povesti, p`n[s[nu plece, urm[toarea istorie:

"]n oarecare \ar[, a c[rei nume istoria nu-l spune, tr[ia un om bogat, care, ca to\i boga\ii, murea de ur`t. }ntr-o zi, s[tul de huiet, de politic[, de clevertiri, de petreceri =i de adun[ri, el hot[r] s[-=i schimbe traiul, =i-ndat[se =i]nchise]n cas[, f[r[s[mai pun[piciorul afar[, f[r[ca s[poftesc[pe nimeni la mas[la d`nsul, f[r[ca s[mai vad[vreun om pe lume. Schimbarea p[ru tuturor ciudat[; to\i]n toate p[r\ile nu vorbeau dec`t de aceasta, =i ora=ul fiind mic =i lumea dintr-]nsul mult vorbitoare, =tirea ajunse p`n[la urechile domnului, craiului,]mp[ratului, sultanului, sau cum]i va fi zic`nd fericitului muritor care mu=truluia acea frumoas[\ar[. Istoria]i p[ru =i lui ciudat[=i, spre a se-ncredin\ a]nsu=i mai bine,

¹ O m[n[stire e o lume (*fr*).

el trimise c[tre *ipochimenul*¹ nostru un adiotant al s[u, poftindu-l ca s[vie s[pr`nzeasc[cu]n[]\imeasa. El]ns[r[spunse c[roag[pe m[ria-sa s[-l ierte, fiindc[nu-i st[prin putin\ a ie=i din cas[afar[. A doua poftire, a treia poftire, =i acela=i r[spuns... }nvederat se sim`ea c[st[ruin\ a lui era]nd[r[tnic[, mai ales c[se \inea acum de trei s[pt[m`ni. E]ns[cunoscut c[, dac[supu=ii au uneri st[ruin[, apoi =i domnitorii au voin[, =i — ce e mai mult — au putin\ a de a=i]ndeplini voin\ele. A=a =i prin\ul despre care vorbim, sup[rat peste m[sur[de a=a nesupunere,]=i a=ternu]ntr-o zi voin\ a]ntr-un luminat ofis, prin care porunca s[se pun[la popreal[omul care nu primise cinstea de a osp[ta cu m[ria-sa =i s[-l \in[]nchis]n cas[, neiert`ndu-i c`tu-i de pu\in a ie=i afar[. Un ministru, un ag[sau un adiotant — nu se spune l[urit care din to\i — fu]ns[rcinat s[-i fac[cunoscut luminata porunc[=i s[-l \in[sub paz[. Dar]ndat[ce citi ofisul, boierul nostru \=i tr`nti c[ciula]n cap =i cu m`inile]n =olduri,]ncepu s[strige: “Ce va s[zic[!... Ba! ia, acum am s[ies... nu voi s[stau acas[cu d-a sila... ce am stricat eu, rogu-te?... Iaca! voi s[m[primblu]n ciuda tuturor... m[ria-sa]mp[ratul n-are drept s[os`ndeasc[a=a de la sine=i, f[r[judecat[... Ce! adic[legi noi nu mai avem]n \ar[?]”... +i ie=i s[se plimbe.”

Las la chibzuirea fiec[ruia morala ce izvor[=te dintr-aceasta.

9 martie. Sunt bolnav. C[tre sear[primesc o mul\ime de vizite, adic[pe untrofi\er, pe un vame= ciung =i trei cocoane; una e o m[tu=] groas[, ce se crede]nc[t`n[r[=i face nazuri; are]n cre=tet un pieptene, de=i e cu p[rul zburlit; poart[rochie neagr[, care a fost de m[tase, =i un =al, iar negru. Cealalt[e munteanc[; nu-i slut[, dar e sulimenit[=i]nzorzonat[=i t`r[=te dup[sine o mantelul\ ce pare a fi fost de *drap-de-dame*. A treia,]mbr[cat[cu straie jum[tate vechi =i jum[tate nou[,]nf[\i=eaz[curat chipul acelei frumoase =i puternice denumiri rom`ne=ti ce aseam[n[pe femeia slut[cu *ciuma*... Ele vorbesc mult despre locurile de pe aci... se

¹ *Ipochimen* — individ, ins, persoan[.

pl`ng c[nu pot g[si slugi. Se vede c[oamenii locului nu vor s[slujeasc[pe ciocoi; iat[cuv`ntul pentru care ace=tia]i numesc pro=ti; eu, dimpotriv[,]i cred, pentru aceea, oameni zdraveni. D-aci]n sus se-ncepe a se g[si s[m`n\ de adev[ra\i oameni, pe c`t a mai r[mas]n poporul moldovenesc.

10 martie. Azi am f[cut chef =i veselie!... A=a =i se cuvenea, azi e duminic[; ...]n ziua Domnului toat[fiin\va cat[s[se veseleasc[... chiar =i exila\ii.

Diminea\va am ie=it]n cerdac, ca s-arunc o privire... timpul era frumos =i ascultam cu pl[cere c`ntecul coco=ului, colo]n sat. Deodat[, aproape de mine, aud pl`nsete =i v[ieturi, =i z[resc la picioarele mele,]ntr-o mare ograd[care este totodat[loc de p[=une al cailor, livele de pruni =i cimitir, vreo dou[sprezece muieri st`nd]n picioare pe ni=te morminte =i bocindu-se cu foc. A=a e obiceiul la \ar[; vreo dou[s[pt[m`ni dup[moartea b[rbatului, copilului sau vreunei rude, mierile vin pe toat[ziua =i la orice vreme s[pl`ng[pe morm`nt... Am intrat]n odaie ca s[nu mai aud v[ieturi, =i mi-am adus aminte de o descriere, cam]n felul acesta,]n *Cel din urm[mohican* de Cooper.

Am petrecut diminea\va ascult`nd c`ntecele oltene=ti ale l[utarilor din sat... i-am]ncercat pe to\i cu luare-aminte. M`ine au s[vie s[-mi povesteasc[toate mai cu am[nuntul.

Iat[programa concertului: Varia\ii pe fluiet, improvizate de un concertant al locului... E un m`ndru voinic din acel soi de oameni ce se numesc *mocani*, adic[oameni de la munte =i care par a face oarecare deosebire]ntre neamul lor =i al oamenilor de la c`mp. Graiul lui, ce nu e moldovenesc, nu-i nici muntenesc, ci e ap[sat =i se aduce ca al ardelenilor. El c`nt[tot felul de c`ntece, =i *moldovene=ti* =i *moc[ne=ti* =i *ardelene=ti* =i]n sf`r=it =tie a o]ntoarce =i pe struna acelei poeme a=a de simpl[=i nevinovat[, a=a de dulce =i plin[de dor =i duio=ie, ce se cheam[*doina*! Iat[=i povestea ei pe scurt:

“Era odat[un cioban, care albise p[storind oile la munte =i, cu mult chin =i nevoie,]=i agonisise vreo dou[zeci de oi\ve =i tot pe

at`tea capre, pe care le p[=tea zi =i noapte, p[zindu-le cu acea]ngrijire ce poart[, biet, cre=tinul, bunului c[p]tat cu sudoarea frun\ii sale. El le m`na]n livezile cele mai m[noase, le ad[pa la izvoarele cele mai limpezi, =i pe c`nd turma p[=tea =i se ad[pa, el c`nta cu fluierul. (Aci mocanul se opre=te din povestire =i c`nt[din fluier un c`ntec cu versuri alene =i prelungit; apoi iar]ncepe.) }ntr-o zi, m[re, obosit de umblet =i de nevoi, ciobanul mi se culc[sub un copac =i adoarme de somn ad`nc =i doarme dus,]nc`t nici c[bag[-n seam[c`nd turma lui, p[sc`nd iarba pe ici =i colea, se pribege=te]n r`pe dep[rtate. Trece pe acolo un cre=tin =i, v[z`nd pe cioban c[doarme singur =i sfor[ie la soare,]l treze=te din somn... Mai]nt`i el cat[s[-i vad[turma; apoi pune m`na pe fluier =i, plin de jale, c`nt[un c`ntec de dor ardelenesc. (Aci povestitorul c`nt[iar[=i.) Dup[aceea se scoal[ciobanul =i, privind]n toate p[r]ile, ca s[-i z[reasc[oi\ele, el zice a=a]n sine=i: "Bun e Dumnezeu!... El mi le-a d[ruit... el o s[mi le-napoiasc[, ori o s[-mi dea altele la loc!" +apoi iar s-apuc[de c`ntat, umbl`nd cam obidit pe c[r]ri pustii. (Mocanul c`nt[iar[=i, =i r`dea, voinicul, povestindu-mi aces-tea.) Deodat[i se pare c[-i z[re=te pe un munte oile =i caprele =i d[zor s[le ajung[c`nt`nd din fluier un c`ntec de dan\ : iac-a-a! (Aci c`nt[vesel povestitorul meu.) Dar degeaba! c[ci era numai o n[luc[; nu fusese nici oi, nici capre, ci numai st`ncile de piatr[care albeau =i ro=eau la soare... Acum iar se t`nguie=te =i iar c`nt[cu dor (a=a face =i mocanul), p`n[c`nd sose=te pe muchia unui munte =i de acolo,]ntr-o r`p[dep[rtat[, z[re=te oile p[sc`nd. Atunci ciobanul c`nt[vesel din fluier =i se pune pe dan\."

Povestitorul nu juca, dar p-aci, p-aci, c[ci degetele-i se-ncordau pe fluier cu iu\ea[=i umerii =i coatele lui se s[ltau dup[mi=carea rapid[=i s[rit[a c`ntecului.

Finalul programei: V[taful p[r]intelui Acati intr[]n odaie, \in`nd]n m`n[o piatr[ce se cunoa=te a fi marmur[neagr[; pare a fi fr`nt[dintr-o lespede. }]ntreb dac[mi-a adus-o ca s-o m[n`nc de pr`nz, iar el]mi r[spunde r`z`nd: "Ba nu! dar aceast[piatr[are =i

ea o istorie a ei!” “Ce spui, frate? zic eu; dac[e a=a, aprinde-mi un ciubuc, =i p`n[atunci eu o s[m[a=e z pe sofa, ca s[-\i ascult istoria.” Iat-o =i pe aceasta:

“Era odat[, nu \in minte c`nd, un om de-i zicea Bucur (vezi]nt`ia bro=ur[a *Magazinului istoric pentru Dacia*, fa\ 32), =i el era crai peste plai =i peste c`mpie; el]=i alese ad[post pe muntele de cole, care pe atunci era acoperit cu p[duri =i despre care v-am spus mai deun[zi c[pare a fi bolnav... Acest munte e ast[zi hotarul]ntre Soveja =i o alt[m[n]stire, ce-i zice Vizantea. Spre mai mult[]nlesnire, el]=i f[cuse umbrar din doi copaci apropia\i, care ie=eau din aceea=i tulpin[— cum zice rom`nul — ca doi fra\i dintr-o mam[; — d-acolo el p`ndea ziua pe c[l]tori =i noaptea acolo se odihnea... Peste o sut[de ani dup[aceea, c`nd copacii ajunser[de se putrezir[=i c[zur[, ni=te ciobani g[sir[]ntr-o zi, la r[d]cina lui, un iatagan minnat, dar cam =tirbit pe alocurea. Iataganul se f[cu nev[zut... dar de atunci oamenii tot deter[b[nuial[de vreo comoar[... Sunt acum doisprezece ani, st[p`nirea, afl`nd despre vorba ce mergea]n partea locului, scul[toate satele megie=e =i, dup[spusa vorbei vechi,]ncepur[a cerceta f[r[nici un spor. Ba]nc[au =i mutat matca unui p`r`u, zic`nd c[este o poart[ascuns[sub ap[, =i altele multe d-alde acestea. Trei luni d-a r`ndul au muncit oamenii p-aci degeaba =i abia atunci se l[sar]...

Dar l[comia de comori e mare... Acum un an ni=te locuitori d-aci]ncepur[iar]=i a s[pa]ntr-alt[parte =i deter[peste o lespede mare de piatr[; ei]nfipser[,]ntre piatr[=i p[m`ntul de desubt, ni=te taraci¹ =i vrur[s-o ridice; dar, din nenorocire, p[m`ntul se cufund[; o buc[\ic[din piatr[se rupse =i lespedeaa c[zu iar la loc... C[lug[rii de la Vizantea, afl`nd de iscodirile ce se f[ceau pe p[m`ntul lor, se-mpotrivor[=i acum stau to\i la]ndoial[dac[aceast[bucat[de piatr[, ce s-a adus de-acolo, e fr`nt[dintr-o lespede care acoperea haznaua sau dintr-o st`nc[f[r[nici un pre\?”

¹ *Tarac* — st`lp de sus\inere.

11 martie. Toat[noaptea a b[tut un v`nt groaznic: drept m`ng`iere]mi spun c[nu e nimic pe l`ng[valv`rtejul ce se obi=nuie=te pe aci. Nu m[trezisem bine, c`nd un alt l[utar veni s[m[cinsteasc[]n pat cu un nou concert de fluier. Intrarea se pl[te=te cu un zwan`ig.

Ziua se petrece tare]ncet; dar p`n[-n sf`r=it se petrece.

22 martie. E foarte diminea\[: am fost]n biseric[s[ascult sluj-ba. Biserica e mic[, goal[=i pref[cut[mai cu totul din nou... din vechea cl[dire au r[mas numai lespezile de pe jos =i pisania de care am mai vorbit...]nl[untru am g[sit numai pe slujitorii bisericii =i pe o bab[.

Am luat din biseric[dou[volume; le-am r[sfoit, f[r[de a le citi; iat[ce sunt: unul e o carte, pe care o recomand ca monument de art[=i de naivitate; ai zice c[e scris[=i tip[rit[prin veacul de mijloc, pe c`nd se jucau pe scen[*tainele* sau *misteruri*:

Í äëèí ää îì óëóí äèí ëúóí ððó, ùí ððó èàðä òèàøòáèàðäèä
 ì ðä ñíí ä ñä ääää, éóí í àøðä ñòàðäà ñóòëääòóéóí ñúó øè äóí ý
 à-áíà ì í àðä íèí í ì ñí ùí äðäí òàðäà ñà, ì óñù ùí äíí òä ùí 10
 óíäóðí éó äðùòàðäà èí ð...¹

Óúèì ú-ìòú äíí ÷à ðòñàñèú ùí ñòùí òà ì í í àñòèðä Í ääí óóè
 øè ðíí ýðíòú éó äéàñí ñèí äáí íý ì ðáí ñòíí óíòóéóí ì íòðí ì í èíò
 äè Ñó-ääíí øè äè Í í èäí äíí èíðíí èíð Äáí íäí í í ðíí í ñùðäíý
 ì ðäéóäíí ñóéóí äðòíí äí äðíò øí ñòàðäò äè ñòíí òäèí ð ì í í àñòíðí
 Í ääí óóéóí øí Ñúéóéóí, èíð Äí ì äòíäí, ùí ñòùí òà ì í í àñòíðä
 Í ääí óóè 1833, — äí ñòíí í í àðóé Íñàíà òèì í äðäòóé.²

¹ Oglinda omului din[untru,]ntru care fi=tecarele pre sine se vede, cunoa=te starea sufletului s[u =i dup[aceea poate iconomisi]ndreptarea sa, pus[]nainte]n 10 figuri cu ar[tarea lor...

² T[]m[]cit[din cea ruseasc[]n sf`nta M[]n[]stire Neam\ul =i tip[rit[cu blagoslovenia preasf`n\itului mitropolit al Sucevei =i al Moldovei, chirio chir Veniamin, prin os`rdia preacuviosului arhimandrit =i stare\al s`ntelor m[]n[]stiri Neam\ului =i Secului, chir Dome-tian.]n sf`nta M[]n[]stire Neam\ul 1833, de schimonahul Isaia tipograful.

Nu mi-e cu putin\| a trage aci c`te ceva din acea carte =i mai ales a descrie figurile; de curioase ce sunt, trebuie s[le vad[omul. Pe scoar\`a dinl[untru se afl[numele st[p`nului c[r\ii, =i la sf`r=it st[urm[toarea]nsemnare:

Νύ οἱὰ ὀοιόθ ἐύ ἐὰ 1820, ἀὰί ἀδ 25, ἀὸ ὀοέæáððὰὸ ὀ ἰ ὀόί ἀὸ.¹

Primii scrisori de la Ia=i. +tiri rele... Dup[-amiaz[m-am a=ezat]n cerdac, ca s[-mi sorb cafeaua... era vreme frumoas[...]n curte, un stol de porumbi\`e, albe ca z[pada, se giugiuleau =i se jucau; g[inile zg`riau p[m`ntul; coco=ii se b[teau; lucr[torii lucrau cu st[ruin\|. La doi pa=i,]n biseric[e slujb[; vreo c`teva fete din sat intr[]n biseric[, =i eu ascult c`ntarea bisericeasc[ce se c`nt[acolo de sunt acum dou[sute de ani... Auzi\`i, eu, conspiratorul, cu ce m[]ndeletnicesc!... C`nd Basarab a=e z[cea dint`i piatr[la cl[direasa, oare b[nuia el c[-ntr-o zi unul din str[nepo\`ii s[i va exila aci pe unul din str[nepo\`ii supu=ilor s[i?... E ceva jalnic din monotonia c`nt[rii biserice=ti; ai zice o vecinic[pl`ngere, o durere ad`nc[ce nu mai are putere de a scoate un strig[t tare.

.....
1 aprilie. Vremea e rece; s-ar crede c[vine iarna]napoi. C[tre sear[vin doi oameni de la Ca=in cu vestea c[]nchi=ii de acolo au fost slobozi\`i;]ndat[au =i zburat. Trebuie s[m[a=tept =i eu la ceva asemeni, dup[cele cuprinse]n cea din urm[scrisoare a ispravnicului din Foc=ani, care mi-a dat de =tire c[va veni]n cur`nd s[m[vad[.

2 aprilie. P`n[la una ca aceasta, adic[p`n[s[-mi vie voia de a fugi de aici, eu r[sfoiesc via\`a sfin\`ilor; iat[titlul c[r\ii:

Εἰδιὰἀδῶι ἰίῖ ἡὰὸ ὀί ἀύὸὀὀί ἀδᾶ ἐὰδᾶ ἀδᾶ ὀί ὀδὸ ἰᾶ ἐὰçáí ἰᾶ ἐὰ ὀί ἀὸᾶ ἀὸί ἰí ἰ÷ἰἔᾶ ἰ ὀᾶñὸᾶ ἰí ὀ ÷ἰ ἐὰ ἰ ὀᾶçí ἰ÷ᾶ ἰᾶ ἰ ἰᾶὀἰ ὀ è èᾶ ἡὸίῖ ὀἰἰ ÷ᾶἰ ἰ ὀἰ ἰὀἰ ἰᾶὀἰ , ὀí ὀδὸ ἰ÷ᾶñὸᾶ ἐἰἰ ὀἰἰ ὀδἰὸδ ὀἰ ἰᾶἰ ὀδἰñἰὸ ὀí ἐἰἰ ἰᾶ ὀἰἰ ὀí ἰᾶñἰἰἰ. ὀí ὀδὸ ὀí ὀἰἰὀἰἰ ἰí ὀ ἰᾶ ÷ᾶἰ ἰᾶ Ἀὸί ἰ ἰçᾶὀ

¹ S[fie =tiut c[la 1840, ghenar 25, a fulgerat =i tunat.

Úí úeöàðii áiì í ii ÿ éoi í í àðöéoi øí Úí úeöàðöéoi áiì í í ÿ ñòðó Í Êíí ñòáí òíí Í íeí èai áiááiä.¹

Apoi vine binecuv`ntarea mitropolitului =i leatul de la 1732, la Bucure=ti.

Þn capul precuv`nt[rîi se afl[versuri Þn lauda Domnului:

Ñoióðí í í eioi=i añóí ða ñòài ii ÿ ðæéoi í í aóéoi, neuáióéoi øí àèái ðañoiáóéoi áiì í í Êíí ñòáí òíí áiááiä:

Ñòðàøí íeú øí Úí ððíeíøàð ñúí í ðá ñ`àò àðúðàð,

Ì àðáéoi Êíí ñòáí òíí éðáøðèí óéoi Úí ÿ úðàð,

Î éðó÷á áá ñòáèá ÿ ðá ðáðó Úí èíí óíòú

Åñóí ðà àðúæì àøíeíð àðì á í ááiðóíòá,

Éó ñeíáá ÿ ðáæíóð ñèðííú Úí èìí áá ðÚí èáí áañeú,

ÿ ðá òíí ÿ ðíòíái ÿ ÿ ñúí èà ñú-i áíðóíañeú;

Àéoi à øí èíðáóè Úí ÿ ðá÷àðá à àðúðàð

Áíì í óéoi Êíí ñòáí òíí Úí èú-í ðð-à÷áañòá ààòú.

Áúeäò-i éoi øí ÿ óðáðá éó í úááæää ÿ èíí ú

Òàðá ñú ñòúí úí áañeú, èú-i áú áíòú áóí ú.²

Armele | [rîi Rom`ne=ti sunt cuprinse Þntre versuri =i titlul Þnchin[rîi. Precuv`ntarea, care Þncepe iar[=i cu titluri =i laude Þn

¹ Chiriadromion sau Þnv[\[toare care are Þntre ie Cazanie la toate duminicile preste an, =i la praznice domne=ti =i la sfin`ii cei numi`i acum, Þntre acesta chip tip[rit =i diortisit Þn limba rom`neasc[. Þntre Þnt`iul an al cei de Dumnezeu Þn[Þávi domnií prealuminatului =i Þn[Þatului domn nostru Io Constantin Nicolai-voievod.

² Stihuri politice asupra stemei prealuminatului, sl[vitului =i blagocestivului domn, Io Constantin-voievod:

Stra=nic =i Þnfrico=at semn ce s-au ar[tat,

Marelui Constantin cre=tinului Þmp[rat,

O cruce de stele pe cer Þnchipuit[

Asupra vr[jma=ilor arme nebiruite,

Cu slove prejur scris[Þn limba r`mleneasc[,

Pe to`i protivnicii s[i ca s[-i biruiasc[;

Acuma =i corbul Þn pecete e ar[tat

Domnului Constantin Þnc[-ntre-aceast[dat[.

D`ndu-i lui =i putere cu n[dejde plin[,

Þara s[st[p`neasc[c[-i de vi[bun[.

cinstea domnului Ungro-Valahiei, pomene=te de Seneca =i de alii filozofi. Pe scoar\l se cite=te urm[toarea naivitate:

À=âñò êiðiaêî äðîî ï îíí áñòá à ñò. Ì í. Ñî ááæà øi ÷í á ñú àà ïñîí ïòí ñú î óóðá ñú ôíá áéáñòáì àð øi àðîí ðîñîò áá ôí ôî ñòîí ôii. 1840, ì àðò, ùí 15.¹

3 aprilie. Nimic... Nu mi-e bine.

4 aprilie. M[treze=te un trimis cu =tiri. Liberarea]mi vine c[]lare]n persoana priveghetorului =i a doi cazaci. Am l[sat plecarea pe m`ine.

Am f[cut vizita-mi din urm[la biseric[; e plin[de lume, c[ci suntem]n s[pt[m`na mare; biserica e s[rac[, despuiat[; c`teva lum`n[rele abia o lumineaz[; dar cei ce sunt]ntr-]nsa sunt cu credin\[adev[rat].

A=adar, pe m`ine! Tot nu mi-a fost a=a tare ur`t!...

¹ Acest chiriacodromion este al sf. mn. Soveja =i cine se va ispiți s[o fure s[fie blestemat =i afurisit de toți sfin\ii, 1840, mart,]n 15.

ST~NCA CORBULUI

(Legend[culeas[de la Bicaz)

Vizit`nd vaea Bicazului, care d[]n vaea Bistri`vei, caii no=tri se]n=irau pe c[r]ri]nguste =i pietroase, condu=i fiind de un c[l]uz muntean. Acesta era tipul rom`nului din Carpa`i, t`n[r, vesel, sprinten, dibaci, lipsit de]nv[\]tur[,]ns[]nzestrat cu bunul sim\ al str[mo=ilor no=tri. El]=i purta calul]n joc =i ne povestea]n graiul s[u poetic via\a lui de copil al mun`ilor, v`n[torile sale la ur=i =i chiar]ndr[girile inimii lui, spun`ndu-ne totodat[numele piscurilor =i admir`nd ca noi m[re\ele a=e]z[turi st`ncoase, care ne]nconjurau ca un amfiteatru uria=.

Str`mtoarea]n care curge p`r`ul Bicazului este una din cele mai frumoase din Carpa`i; natura pare c[a voit a aduna la un loc tot ce a putut crea mai gra`ios, mai pitoresc =i mai grozav.

Tablou magic =i demn de penelul lui Salvator Rosa¹. Soarele asfin`ind]ntr-un ocean de lumin[]nfocat[; c`\iva pl[ie=i trec`nd printre copaci; c`\iva vulturi, zbur`nd roat[]mprejurul v`rfului Ceahl[ului, =i jos, l`ng[o nalt[st`nc[, caii no=tri ad[p`ndu-se]n apa limpede a Bicazului!

— Privi\i — ne zice c[l]uzul nostru — acea p[dure neagr[ce se]ntinde]n dreapta =i]n st`nga, colo]n zare, spre Ceahl[u... Ea este linia hotarului Moldovei =i]n ea facem adese v`nat la c[prioare, la ur=i... ba chiar =i la unghiuri c`teodat[.

— La unghiuri?

— Da. Pl[ie=ii no=tri din timpurile vechi =i p`n[]n timpurile de azi au preschimbat glon\uri cu catanele nem`e=ti... Hei!... mul\i

¹ Pictor italian (1615—1673), excel`nd mai ales]n zugr[virea peisajelor s[labatice =i dure.

brazi ascund la r[d[cina lor trupuri omene=ti =i printre r[sunetele sperioase, ce ies noaptea din codri, trebuie s[fie =i glasurile celor uci=i.

— Bine, dar pentru ce acele ucideri?

— Pentru ce?... Pentru un cuv`nt, pentru o c[prioar[care trece hotarul, pentru ura contra secuilor ce ne prad[p[m`ntul pe nesim\ite.

Aceast[expresie energic[a pr[d[rii p[m`ntului ne f[cu s[g`ndim cu m`hnire la nep[sarea guvernului care permite vecinilor de a str[muta necontenit linia de frontiera a \[rii]n paguba noastr[.

Unul din noi]ns[, mai mult admirator de podoabele naturii dec`t de faptele oamenilor,]ntreb[pre c[]uzul nostru cum se numea st`nca drept[, ca un zid, l`ng[care ne aflam.

— Piatra Corbului, r[spunse el.

— Are vreo legend[?

— Ce s[aib[, domnule?

— Are vreo istorie, vreo basn[, vreo...

— A!]n\eleg; are, ca toate st`ncile c`te le vede\i.

— O =tii?

— Cum nu?... Ce nu =tiu eu?

— Spune-o... spune-o... ziser[m cu to\ii, apropiind caii no=tri de ai lui.

Rom`nul]=i cl[tin[pletele, \inti ochii s[i vulture=ti pe v`rful st`ncii =i povesti:

— St`nca asta]ncununat[cu plopi =i mestec[ni, precum o vede\i, a fost martor unei]nt`mpl[ri foarte jalnice, de care se pomene=te la noi din neam]n neam.

Cic[pe timpul str[mo=ilor, un str[]n, pribegind de la dealul Corbului dinspre Borsec, a venit s[se a=eze la Bicz. El]=i dur[o c[su\] mai deoparte, pentru c[pe aicea, pe la noi, fiecare cotun e locuit de un singur neam, =i str[]nii nu sunt primi\i]n s`nul lui.

Pribeagul avea o fat[, c[reia bistri\enii]i daser[numele de Corbi\,a,]ntru aducerea-aminte a dealului unde ea se n[scuse. ...Ce

fat[! ce bujor de copil[!... Cic[era sprinten[ca o c[prioar[! cic[guri\`a ei era un fagur de miere; cic[ochii ei str[luceau ca focurile, ce le aprind ciobanii noaptea]n]ntunericul codrilor.

Mul\i fl[c[i umblau s[-i v`neze dragostea; mul\i c`ntau doine]n childa ei, dar din to\i numai unul, un pl[ie= cu pletele lungi =i cu chipul de f[t-frumos, avu norocul s[cad[drag Corbi\ei. P[rin\ii lor se primir[a se]ncuscri =i]i logodir[dup[obicei.

Pe atuncea, spun b[tr`nii c[se f[ceau adese n[v]liri de t[tari]n]ar[=i c[]n urma lor r[m`nea numai cenu=[=i s`nge. P[g`nii dracului!... cic[m`ncau carne de cal =i beau lapte de iap[.

]ntr-o zi, o ceat[de t[tari, p[trunz`nd]n mun\i, ajunser[p`n[]n valea Bicazului, pr[d`nd, arz`nd, ucig`nd tot ce era]n calea lor. Tat[l Corbi\ei =i logodnicul ei c[zur[mor\i l`ng[copila pe care ei voiau s[o apere, c[ci t[tarii auziser[de frumoase\ea ei =i aveau de g`nd s[o duc[poclon hanului de la Bugeac.

Corbi\`a]ns[sc[p[ca apa printre degetele lor =i o apuc[la fug[spre munte, urm[rit[de t[tari, ca o ciut[h[itu[it[de lupi. Biata fat[alerga pe dup[copaci, pe dup[st`nci =i din c`nd]n c`nd se oprea pu\in, ca s[se mai r[sufle, dar n-avea vreme s[]nghit[m[car o du=c[de aer, c[ci t[tarii]i c[lcau pe urme.

Corbi\`a,]nsp[im`ntat[, nebun[de groaz[=i de durere, se]ndrept[spre st`nca asta =i ajunse cur`nd pe marginea ei. Aicea ea se opri o clip[=i c[t[]n urm[. T[tarii se apropiau cu fuga.

Atunci ea c[zu]n genunchi =i se rug[lui Dumnezeu s[-i vie-n ajutor... Zadarnic[rug[minte!... M`na unui t[tar se]ntinse s[o apuce,]ns[ea, ridic`ndu-se drept]n picioare, cu p[rul despletit de v`nt, cu ochii aprin=i, cu fa\`a alb[, ca un crin, zise: "Atunci s-ajunge\i voi, c`nd]i pune m`na pe Corbi\`a!" — =i deodat[ea se arunc[]n pr[pastie. Trupul ei se cufund[]n apa Bicazului, zdrobindu-se de bolovani, iar t[tarii r[maser[]ncremeni\i =i fur[uci=i chiar pe muchea st`ncii de o ceat[de pl[ie=i, care alergaser[]n ajutorul Corbi\ei.

De atunci locul acesta se numește: *St`nca Corbului!*

În zilele de sărbători, pe când fragii sunt copii, fetele de prin cotunele învecinate se adună pe piscul st`ncii =i c`ntă doina Corbi\ei; iar în nopțile luminoase ale primăverii p[storii zăresc adese o umbră albă clătinându-se pe vârful st`ncii =i apoi lunecând de-a lungul ei până-n apa Biczului.

Călăuzul tăcu, lăsându-ne sub o impresie adâncă; =i nu =tiu cum se întimplă, căci în noaptea aceea somnul nostru, legnat de vuietul valurilor Bistri\ei, fu totodată =i frământat de visuri neplăcute. Pare că o st`ncă mare ne apăsă pieptul, în vreme ce o ceață de țări ne amenința scrâșnind din dinți, =i o copilă gîngă =i întindea mâinile spre noi.

DECEBAL +I +TEFAN CEL MARE

(Studiu istoric)

Str[lucite =i mult m[re\ e figuri sunt ale acestor doi eroi]n cadrul istoric al Daciei vechi =i al noii Dacii! }nchipuirea se pierde]n zbor, c`nd cearc[a se urca p`n[la]n[\imeea lor, =i]ns[numele unuia dintre ace=ti b[rba\i legendari este]n toate gurile, pe c`nd cel[lalt este acoperit cu v[lul uit[rrii.

Fanatismul patriotic =i ignoran\ a atribuie lui +tefan tot ce i se pare minunat, tot ce-i este necunoscut; orice zidire veche, un pod de piatr[d[r`mat, o movil[de p[m`nt ridicat[]n mijlocul unui =es]ntins, o ruin[de cetate, biserici etc... tot, zice rom`nul, este f[cut de +tefan vod[.

Dar istoria este mai nep[rtinitoare; ea ne arat[imaginea maiestoa[s a lui Decebal, str`ng`nd cu o m`n[rana deschis[]n pieptul s[u =i cu cealalt[chem`nd popoarele]n contra poporului-rege.

+tefan e un luceaf[r luminos; Decebal este un soare]ntunecat;]ns[umbra lui Decebal se]ntinde mai departe dec`t lumina lui +tefan.

+tefan este un om gigantic, ce umple ochii; Decebal se]nal\]n zarea trecutului ca o zeitate nev[zut[=i ne]n\eleas[.

+i unul =i altul au avut acela=i \el, aceea=i idee sublim[: neat`rnarea patriei lor! Am`ndoi sunt eroi,]ns[+tefan un erou mai local, un erou moldovan, c`nd Decebal este eroul lumii!

]n v[lm[=agul secolelor trecute nu e rar de a vedea unele staturi mici, sus\in`ndu-se =i m[rindu-se din toate p[r\ile de hoardele s[lbatice ale t[tarilor =i de nenum[ratele fiare asiatice ce n[v[liser[]n Europa la glasul lui Mahomed II =i al lui Baiazid, poreclit Fulger; atacat f[r[r[gaz de le=i =i de unguri, sub pretext de oarecare drepturi fictive, +tefan, zic, se opune du=manilor c`nd cu puterea, c`nd

cu dib[cia unei ingenioase diploma\ii. El se uni cu le=ii, ca s[bat[pe unuri, cu unurii, ca s[alunge pe le=i, =i cu am`ndou[aceste neamuri, ca s[reziste turcilor.

}\n\elept, viteaz, neadormit, el izbuti a face dintr-o \ar[de p[stori o \ar[de r[zboinici sp[im`nt[tori =i, cu singurele lui mijloace, el fulger[pe Baiazid Fulgerul, comb`tu cu succes pre Matia= Corvinul, smulg`ndu-i o parte din Ardeal, m[tur[le=ii de pe p[m`ntul rom`nesc, lu`nd Podolia =i Pocu\ia, =i puse st[p`nire pe =esurile goale ale Bugeacului =i chiar pe o parte din c`mpiile Valahiei (| [rii Rom`ne=ti).

}\n mijlocul t[cerii de moarte, }n care lumea era cufundat[pe timpul lui August, se vede ridic`ndu-se deodat[}n fa\ta imperiului roman un om nou =i un popor nou, pe care vechii cet[\eni ai Romei }i numeau barbari.

}\ns[=eful barbar se nume=te Decebal; el are o inim[ce ar putea cuprinde lumea }ntreag[, el se sprijine=te cu m`ndrie pe arcu libert[\ii. Popoarele stau }n mirare cu ochii \inti\i asupra acestui barbar, care se m[sur[cu }mp[ratul, g[sindu-se deopotriv[cu d`nsul, =i care umile=te Roma, silind-o s[-i pl[teasc[tribut. Dom\ian Dacicul, Particul etc. seac[comorile sale, ca s[cumpere pacea de la Decebal, }ns[Decebal zg`l\`ie puternic colosul roman, f[r[a-l putea r[sturna; el combate cu ne}ncetare influen\ta roman[, m[rirea roman[, =i }n fine cade glorios sub bra\ul divului¹ Traian.

Moartea lui este ultimul sacrificiu ce-l face poporului s[u; el se ucide pe ruinele patriei sale!

Decebal e ca stelele acelea c[I]toare ce se z[resc pe cer, f[r[a se =ti de unde vin =i unde se duc. Necunoscu\i pe lume, el =i poporul s[u, p`n[-n momentul c`nd }ncep lupta cu Roma, ei dispar }n cur`nd, =i de-abia numele lor r[m`ne }nscris }n unele pagini de-ale lui Tacit.

+tefan =i Decebal au fost oameni de aceia care nu au nici str[mo=i, nici mo=teni.

¹ Div — m[re\.

Decebal mort, Dacia cade, fecioar[]nc[,]n trista condi`ie de provincie dep[rtat[. +tefan cobor`t]n morm`nt, Moldova, pe care el o ridicase la culme, se]ntunec[]ncet-]ncet, pierde rangul s[u, drepturile sale, hotarele sale cele vechi =i nu mai conserv[dec`t numele =i suvenirele domnului +tefan.

Remarcabil[asem[nare de destinuri ale \[rii la dou[epoci at`t de dep[rtate, dup[moartea acestor doi oameni!

+tefan =i Decebal au l[sat testamenturi patriotice. Testamentul lui Decebal a fost moartea lui!... +tefan, prev[z`nd soarta ce amenin\[patria sa, a dictat cu limb[de moarte pov[\uiri izvor`te din durerea inimii =i din luciditatea cuget[rii celei mai]nalte.

Dup[unsprezece secole, +tefan a ridicat spada s`ngeroas[care c[zuse din m`na lui Decebal. Cine oare va fi chemat a ridica spada purtat[cu at`ta glorie de +tefan cel Mare?

+i c`nd?...

STUDII NAȚIONALE

(1840)

Toate națiunile în decădere sau în stare încleșcată au avut și au hoști, pe care poezii și romancierii îi idealizează. Spania, Sicilia, Italia, Calabria sunt chiar astăzi cutreierate de bande înarmate, ce se învârt în drumuri, viețuiesc în codri și sunt groaza călătorilor. Grecia a avut cleștii săi, care sub pretext de a se răzbiuna asupra turcilor, trăiau mai mult din jacurile făcute asupra creștinilor, și înșelătoria este sinonim cu numele de brav!

De unde vine această influență magnetică, pe care o simțim când se pomenește de acei oameni ieșiți din calea dreaptă? Pentru ce suntem dispuși a da simpatii noastre acelor prizonieri de asprimea legilor? Ne place oare traiul lor zăpăcitură? Am vrea, ca dănașii, să dormim prin păduri cu capul rezemat de rădăcina unui stejar, cu mâna pe oțelul pistoalelor? Am vrea să stăm de pândă pe vârful unei stânci, să ne expunem zilele neconținute la trude, la pericole, la lupte? Ne încântă ideea unui om ce are curajul de a se revolta în contra societății întregi și a combate cu singurele lui mijloace, sau, în sfârșit, există în sufletul nostru un glas tainic, care îndeamnă a lua partea celui slab în contra celui mai tare?

Oricum să fie, popoarele au o admirare plină de dragoste pentru unii hoști și chiar un cult pentru vitejiile lor, căci tot curajul națiilor căzute se concentrează în acei oameni energici.

Unii din aceștia au fost împinși în calea hoștiei prin vreo nedreptățe, de care ei au voit să răzbească; alții au fost conduși de spiritul lor neastâmpărat, de natura lor activă, alții de farmecul codrului, care îl atrage pe român cu o putere neînvinșă. Cine este dacul, născându-se în alte timpuri, în alte locuri și în alte condiții, ei nu ar fi ajuns însemnați prin fapte mărețe!

Moldova are =i ea anele sale, scrise pe frunzele codrilor; =i ea are eroii s[i de drumul mare, ale c[rora balade sunt cu drag c`ntate de popor, c[ci poporul vede]n ei pe ni=te ap[r[tori meni\i a restabili cump[na drept[\ii.

|ara Munteneasc[(*numit[astfel]n glum[, c[ci cea mai mare parte din ea nu este dec`t un =es*) a avut asemenea ho\i]nfr[\i\i cu poporul. La anul 1830 a fost prins =i executat]n Bucure=ti unul din ei. Lume mult[asista la acel crunt spectacol, iar c`nd drama fu s[v`r=it[pentru satisfacerea societ[\ii, un \[ran se puse]n genunchi l`ng[trupul mortului =i]ncepu a pl`nge amar.

— Ce ai?]l]ntrebar[cei care-l]nconjurat[.

— Ce s[am? M[doare sufletul, c[ci acesta mi-a fost binef[c[torul meu.

— Cum?

— Acum e o lun[,]mi aram ogorul: unul din boi c[zu mort de osteneal[=i de c[ldur[!...]ncepui a-mi smulge p[rul de dezn[d]j-duire, c`nd omul]sta, Dumnezeu s[-i ierte p[catele,]mi zise: “]ine, s[rmane, =i nu te mai c[ina; cump[r[\i alt bou...” =i]mi dete 12 galbeni, f[r[a a=tepta m[car s[-i mul\umesc.

Or fi vreo patruzeci de ani, de c`nd o band[de trei ho\i vesti\i domina Moldova; pe atunci nu exista poli\ie, =i comunica\iile]ntre]nuturi erau foarte grele, prin urmare acel triumvirat pr[da]ara]n ziua mare f[r[grij[de puteri. El era compus de Bujor =i de doi boieri din cele mai]nt`i familii!

Prin=i,]n sf`r=it, de arn[u\ii h[tm[niei, Bujor, mojicul, fu sp`nzurat, iar nobilii, privilegia\i p`n[-n momentul mor\ii, fur[desc[p[\`na\i]n c`mpul Copoului. Cu toate acestea cronica pretinde c[doctorul Gall ar fi cump[rat scump capul lui Bujor, pentru ca s[-l studieze, =i c[nu a dat nici o le\caie pe tidvele boiere=ti.

Acest Bujor =i-a primblat vitejia prin Valahia, prin Bucovina =i prin Basarabia, f[r[fric[de c[tane sau de cazaci, iar c`nd se ar[ta]n Moldova, poporul zicea:

*S-a ivit Bujor]n \ar[...
Pe ciocoi mi-i bag[-n fiar[etc.*

+i atunci boierii mergeau la drum cu c`te doi-trei arn[u\i plini de arme din cap p`n[-n picioare.

Cuconul A., duc`ndu-se la B[c[u cu nevasta d-sale, care dormea]n tr[sur[, se v[zu deodat[oprit]n mijlocul drumului. Bujor cu =ase tovar[=i]i a\inea calea.

Arn[utul de pe capr[vru s[se posomorasc[,]ns[nu-i dete vreme unul din ho\i, c[ci]l smuci de sus =i-l culc[]n \[r`n[sub genunchiul s[u.

— Ce vre\i?]ntreb[boierul.

— Ca s[=tii ce vrem, cucoane, afl[c[eu sunt Bujor.

— Bujor?

— Bujor!

— Am]n\eles, ad[ugi boierul. Iat[punga,]ns[te rog s[nu-mi trezi\i nevasta.

— N-ai grij[, noi nu speriem femeile... C`\i galbeni ai cu d-ta?

— 150.

— Numai?

— Numai!

— Cu zim\i?

— }mp[r[te=ti.

— Prea bine... Mul\umesc... Unde mergi?

— La Bac[u.

— S[spui ispravnicului]nchin[ciuni din partea mea... Hai,]ncaltec[, fl[c[u, =i c[l[torie bun[!

Surugiul, de cuv`nt, se azv`rli pe cal; arn[utul se ac[\[pe capr[cu spr`ncenele posomor`te =i boierul r[sufl[mai u=or.

— Sta\i, r[cni Bujor.

— Ce mai este?]ntreb[boierul]ngrijit.

— M-am r[zg`ndit, c[poate s[ai nevoie de parale la drum; iat[zece galbeni de la mine.

Zic`nd acestea, Bujor arunc[galbenii]n tr[sur[; caii plecar[cu fuga, iar cucoana, trezindu-se=i v[z`nd monedele de aur]mpr[=tiate pe perne,]ncepu a r`de]ntreb`nd dac[a c[zut vreo ploaie cu bani,]n vreme c`t dormise.

— Dar! r[spunse b[rbatul ei; mi-au c[zut din senin ni=te Bujori de galbena=i.

L[utarii]igani, ca vechii rapsozi, c`nt[poporului baladele sale str[mo=e=ti pe un ritm monoton =i melancolic. Poporul le ascult[din copil[rie p`n[la ad`nci b[tr`ne\,e, f[r[a se s[tura de ele, precum nu se satur[de apa limpede a ivoarelor, c[ci poezia e pentru d`nsul o ap[r[coritoare, care]i]ndulce=te inima.

Care sunt]ns[autorii acelor balade? Poporul]nsu=i, poporul]ntreg!... De aceea poezia lui cuprinde at`ta frumuse\,e, care]nc`nt[=i minuneaz[auzul. Un singur om nu ar avea o comoar[a=a de bogat[]n imagini poetice,]n idei m[re\,e,]n sim\iri duiioase.

C`teodat[se]nt`mpl[ca ho\ii s[fie =i poe\i; ei atunci]=i fac c`ntecul dup[plac =i]l r[sp`ndesc]n \ar[prin gurile l[utarilor. Ion Petrariul din \inutul Neam\ului a compus]nsu=i balada lui cu c`tva timp]nainte de a muri:

*Cine trece lunca mare?
Ion Petrariul c[lare,
Cu celmaua despre soare...
Cu trei r`nduri de pistoale... etc.*

La anul 1834, o bri=c[]nh[mat[cu trei cai venea dinspre Siret c[tre p[durea Strungii.]n bri=c[se vedea un om c[runt, dezbr[cat de surtuc =i, cu toate acestea, aburit de c[ldura atmosferei; el era maiorul Bacinschi.

Maiorul Bacinschi a fost un tip]n societatea noastr[,]ns[un tip original =i pl[cut. Polon de na=tere, el fusese de t`n[r]nrolat]n oastea ruseasc[, f[cuse campaniile Fran\ei =i ale Italiei sub coman-

da lui Suvorov, =i la 1834, dup[]ncheierea p[]cii]ntre Turcia =i Rusia, el se a=ez[la Moldova]n calitate de staroste rus.

C`\\iva ani mai]n urm[maiorul fu numit =eful corpului pompierilor, pe care el]l organiz[prea bine. Cine nu= i aduce aminte de maiorul Bacinschi alerg`nd la foc, c`nd c[]lare pe calul s[]u roib, c`nd c[]lare pe o saca, c`nd]n uniform[, c`nd]n halat, dup[cum]l apuca vremea. Adev[]rul este c[] pompierii no=tri f[]ceau minuni sub direc\\ia lui.

Maiorul Bacinschi era un *bon vivant*¹ =i avea un bogat repertoriu de anecdote variate, pe care le povestea]ntr-o limb[moldoruso-le=easc[de mult[originalitate. To\\i]l iubeau]n societatea Ia=ilor =i to\\i voiau s[]l aib[la petrecerile lor, c[]ci el aducea pretutindene acea veselie pl[]cut[, ce izvor[=te dintr-o inim[bun[.

Ajung`nd]n deal la Strung[, maiorul se opri pu\\in, ca s[se r[]sufle caii, =i privi cu mul\\umire]ntinsa panoram[ce se desf[]ura sub ochii lui! *Precrasnai!*² zise el dup[obiceiul s[]u =i,]s`nd bri=ca pe deal,]ncepu a cobor] singur]n vale cu pu=ca]n m`n[. P[]rile ciripeau]n umbra copacilor; cimbrii r[]sp`ndeau]n aer un miros pl[]cut,]ns[soarele era nesuferit; maiorul se puse jos sub un tufar de m[]cie=, a=tept`nd ca s[vie tr[]sura. Deodat[tufarul se deschise =i dete drumul la vreo 12 indivizi, care]nconjur[] pe vechiul militar.

— Domnule!]i zise unul din ei, nu cumva se]nt`mpl[s[ai vreo pung[de prisos?

— *+to?*]ntreb[maiorul.

— A! e=ti rus? *No davai rubla, c[]pitane!*

Maiorul]n\\elese =i scoase din buzunar vro c`\\iva sorcove\\i.

— Parc[ai =i un ceasornic? observ[ho\\ul... adu-l]ncoace... Nu-i vrun lucru... o ceap[... al meu e mai boieresc. Ho\\ul scoase din s`n un *breguet* de aur.

— Vrei s[schimbi cu mine?]ntreb[maiorul.

¹ Om de via\\[(*fi*).

² Minunat, splendid! (*rus*.)

Ho`ii]ncepur[a r`de, iar c[pitanul lor zise:

— E=ti maiorul Bacinski, te cunosc eu de la Ia=i... ai sc[pat de foc casa unui neam al meu din P[curari. Na-!i o carboav[de drum.

— Dar cine e=ti d-ta?

— Eu sunt Ion Petrariul!

— A *precrasna!* D-ta ho\, dar om cinstit.

Banda aceasta de ho`i fu prins[peste c`teva luni. Unul din ei primi s[devie c[l]u pentru ca s[scape de moarte,]ns[el era \igan!

Rom`nul se face ho\, se face ispravnic, se face judec[tor, dar c[l]u niciodat[.

POEZIA POPORALĂ

I

Datinile, poveștile, muzica și poezia sunt arhivele popoarelor. Cu ele se poate oricând reconstitui trecutul întunecat.

Din studiul lor ne vom lămurii despre originea limbii noastre, de nașterea naționalității române, de plecările naturii cu care este înzestrat poporul, și de luptele ce le-au susținut coloniile romane până nu se preface în locuitorii de astăzi ai vechii Dacii.

Între diferitele neamuri răspândite pe malurile Dunării, nici unul nu are, ca neamul românesc, o poezie populară atât de originală, atât de variată, atât de frumoasă și atât de strâns unită cu suvenirile antichității.

Născut din sînge meridional, strămutat de sub un soare fierbinte într-o țară nouă, neamul român a păstrat o închipuire fecundă, vie, grațioasă, o agerime de spirit, care se traduce în mii de cugetări fine și înțelepte, o simțire adâncă de dragoste pentru natură și o limbă armonioasă, care exprimă cu gingașie și totodată cu energie toate aspirațiile sufletului, toate iscodirile minții.

Să luăm de exemplu aceste versuri dintr-o baladă:

*Viața omului
Floarea câmpului!
Căte flori p-acest pământ
Toate se duc la mormânt;*

*Însă floarea lacului
Stă la ușa raiului
De judecă florile
Ce-au făcut miroasele!*

Mult am cerceta]n literaturile cele mai inaintate =i]n operele poe`ilor celor mai eminen`i, f[r] a g[si o idee at`t de minunat[=i a=a de frumos zis[. O asemenea idee este rezumatul cumin`iei omene=ti, relevarea sim`ului de nemurare, exprimat prin glasul poporului. *Vox populi, vox dei!*¹

II

Poezia poporal[este]nt`ia faz[a civiliza`iei unui neam ce se treze=te la lumina vie`ii, iar c`nd acest neam cade din vechea sa civiliza`ie, poezia poporal[devine paladium² al limbii =i al obiceiurilor str[mo=e=ti. Pentru noi ea este =i o faz[=i un paladium.

De vom deschide pe Virgil =i pe Ovid, ne vom g[si, pot zice, acas[la noi. Virgil, istoricul didactic =i poetic al vie`ii agricole, autorul *Georgicelor*, descrie]ns[=i via`a c`mpeneasc[a rom`nilor de ast[zi. Ovid este izvorul credin`elor mitologice ce sunt r[sp`ndite]ntre noi prin pove=ti =i tradi`ii.]n ele g[sim, ca =i]n gura poporului nostru, fete =i fl[c[i schimba`i]n brazi,]n p[uni,]n dafini, dobitoace care gr[iesc, p[s[ri m[iestre etc., etc.

Pe l`ng[ace=ti doi creatori de poezie antic[s-a ad[ugit un al treilea poet, p[storul c`mpiilor =i al mun`ilor no=tri, care a produs cea mai frumoas[epopee p[storeasc[din lume: *Miori`a*.]nsu=i Virgil =i Ovid s-ar fi m`ndrit, cu drept cuv`nt, dac[ar fi compus acest[minune poetic[.

III

Poporul e un mare neolog, c`nd]i face trebuin`\[; el r[stoarn[sistemele]nv[`ilor, c`nd ele nu sunt]ntemeiate pe logic[, =i]i formeaz[o limb[curat[, expresiv[, armonioas[, c[ci]i place armo-

¹ Vocea poporului, vocea lui Dumnezeu (*lat.*).

² *Paladiu* — ocrotire, chez[=ie.

nia. El cat[a cuprinde]n pu\ine cuvinte o lume de idei, fiind *vorba lung[s[r]f[cia omului*, adic[s[r]f[cia g`ndului; prin urmare, tocmai]n forma frazelor lui descoperim rudirea limbii noastre cu limba latin[.

Poporul]mparte poeziile sale]n *c`ntece b[tr`ne=ti*,]n *c`ntece de frunz[*,]n *doine =i hore*.

Cele mai multe balade ce le avem dateaz[de la secolii XVI, XVII =i XVIII, precum: *Toma Alimo=*, *Gruia Grozovan*, *Codreanul*, *Ghimciu*, *Novac* etc.

Societatea de pe atuncea era r[zboinic[: to\i oamenii erau]narma\i =i]n picioare, toate ideile pornite spre lupt[cu du=manii \[rii. Principatele noastre de-abia =tiau c[au tractate cu \[rile vecine: lovirile erau zilnice c`nd cu le=ii, c`nd cu ungurii, c`nd cu t[tarii, c`nd cu turcii =i, ce e mai trist, c`nd chiar cu rom`nii!

Ar[turile se f[ceau cu o m`n[pe coarnezle plugului =i cu una pe pal[, c[ci t[arul sta la p`nd[]n marginea \[rii. C`nd t[arul pr[da]n \ar[, rom`nul g[sea cu drept s[-=i]ntoarc[paguba cu dob`nd[; a=a el era mai mult prin Bugeac dec`t pe-acas[.

C`ntecele b[tr`ne=ti adevaresc cronicile,]ns[c`ntecele au un ce care te mi=c[p`n[-n suflet; nu po\i sta]n neumire, c`nd auzi pre Gruia Grozovan zic`nd:

Alei! tu, Ghirai b[tr`n,
Las[cel hamger la s`n
C[eu sunt pui de rom`n
+i nu-mi pas[de p[g`n!

Nu po\i s[nu admiru calul lui Codrean, care c`nd fugea: *v[ile se limpezea!*

Nu po\i s[stai nesim\itor]n auzul armoniei limbii poporului, c`nd Toma Alimo= zice murgului s[u:

*A=terne-te drumului
Ca =i iarba c`mpului
La suflarea v`ntului!*

Frumoase timpuri de vitejie au fost acelea unde rom`nul intra]n doi ca]n doisprezece =i unde hanul t[tarilor trimita *jalob*] c[tre domnii Moldovei, cu rug[imintea ca s[porunceasc[Grozovenilor de pe atuncea de *a nu le mai opri calea, c`nd se]ntorceau cu prad[din]ara Le=easc*!

]ns[roata norocului se]ntoarce! Starea Principatelor se schimb[; neat`rnarea lor piere; poporul sufer[, vitejia lui amor\=te =i trece de la gloate la cete, de la cete la indivizi, =i prin urmare baladele str[mo=e-ti sunt]nlocuite prin *c`ntece de frunz*[, c`ntece ho\=ti.

IV

Poezia popular[este nu numai expresia cea mai vie a caracterului na\ional, dar ea arunc[=i o lumin[asupra comer\ului din timpurile trecute:

*M[iculi\=a tot m[-ntreab[,
Care munc[mi-i mai drag[?
Un cal bun de c[l]rie
+i arme de Vene\ie.*

Nici Miron, nici Neculce, nici Ureche]n cronicile lor nu pomelesc de comer\ul vene\ianilor =i al genovezilor cu \[rile noastre;]ns[c`ntecul popular]ndepline=te acea lacun[cu dou[cuvinte.

El asemenea arat[dragostea nem[rginit[a rom`nului pentru frumuse\ile naturii, ca o mo=tenire virgilian[:

*Prim[var[, muma nostr[,
La z[pada de pe coast[,*

*Iarba verde s[mai creasc[,
 Sufletu-mi s[-mi r[coreasc[;
 S[-mi aud cerul tun`nd,
 S[mai v[d turme p[sc`nd! etc.*

Este dar de nevoie a mai analiza sim\irea exprimat[]n aceste r`nduri =i poetica lor frumuse\e?

Este oare vreo introducere mai minunat[]n literatura modern[, un tablou mai homeric dec`t aceast[strof[care]ncepe un vechi c`ntec haiducesc?

*Sub poale de codru verde
 O zare de foc se vede,
 +i-mprejurul focului
 Stau haiducii codrului!... etc.*

Este mai simpl[, mai colorat[, mai frumoas[descriere dec`t aceasta din Balada *Badiului*?

*Pe luciul Dun[rii,
 La scursurile G`rlei,
 La cotitura m[rii
 Ion, m[ri, c[mi=-i venea...
 Un caic lung, =inuit,
 Pe din[untru poleit,
 Cu postav verde-nvelit,
 +i-n caic =edea lungit
 T[ietorul fr`ncilor,
 M[celarul turcilor!... etc.*

Poezia poporal[se mai deosebe=te =i prin o cuno=tin\[psihologic[, care denot[spiritul observator al poporului.

De voie=te s[arate cochet[ria femeiasc[, c`ntecul zice:

*Puica trece =i z`mbe=te
+i-a m[z[ri nu voie=te... etc.*

}n balada *P[una=ul codrului*, femeia privind lupta pe moarte a doi voinici, care o iubesc, zice cu m`ndrie:

*Din doi care-a birui
Eu cu d`nsul m-oi iubi,
B[rb[el voios mi-a fi... etc.*

La noti`ele pre`ioase despre rela`iile (referin`ele) noastre politice =i comerciale, poezia popular[mai adaug[o larg[prescriere de starea moral[, de obiceiurile vie`ii intime =i de organizarea social[a Principatelor: prin urmare, poezia popular[trebuie s[fie obiectul studiilor noastre serioase, dac[vrem s[afl[m cine am fost =i cine suntem.

V

Albia literaturii noastre e at`t de]ngust[, c[, de a= zice c[mai nici o scriere nou[nu posed[condi`iile unei scrieri nemuritoare, a= zice un adev[r sup[r[tor pentru tagma litera`ilor, =i adev[rul, de c`nd lumea, umbl[cu capul spart,]ns[m[rturisesc c[, privind babilonia limbistic[din zilele noastre, m[]ngrijesc pentru viitorul nostru literar =i m[m`ng`i numai cu credin`a c[acest viitor]=i va g[si loc de sc[pare]n poezia popular[!

}mi]nchipuiesc c[sunt un str[in sosit]n Moldova sau]n Valahia, cu dorin`a de a studia istoria, datinile, natura =i geniul neamului rom`nesc. Cump[r o bibliotec[]ntreag[de c[rvi scrise]n felurite jargonuri, istorie, poezie, jurnalistic[etc.

Deschid o carte istoric[, =i v[d]n ea nume, date, pomeniri de r[zboaie,]ns[nici o idee de mi=carea social[, de instituturi, de gradul civiliza`iei diferitelor epoci. Nemul\umit, m[duc s[vizitez

monumentele, doar voi descoperi un vestigiu din lumea trecut[; monumentele lipsesc! M[]ntorc deci la limba =i la literatura de ast[zi! Aicea m[cuprind fiori de ghea\!

Gramaticile]mi par ni-te seci diserta\iuni de limbistic[latin[, francez[, italian[...]ns[nu adev[rate gramatici rom`ne=ti.

Cercetez literatura =i dau de o amestec[tur[indigest[de limbile neolatine, de o sum[de idei luate f[r[nici un sistem de la str[ini, =i prin urmare nu-i g[sesc nici un caracter original.

Unde este dar rom`nismul? Unde s[-l caut, pentru ca s[-mi fac o idee exact[de geniul rom`n?

Din]nt`mplare m[primblu]ntr-o zi]ntr-un iarmaroc =i deodat[m[cred]n alt[lume. V[d oameni =i haine ce nu v[zusem]n ora=e; aud o limb[armonioas[, pitoreasc[=i cu totul str[in[de jargonul c[r]ilor. De unde eram la]ndoial[dac[rom`nii sunt o na\ie sau o colonie cosmopolit[modern[, un soi de Algeria franco-italiano-grecesc[,]ncep a]ntrevedea adev[rul.

Iat[un om cu fizionomia vesel[. El intr[]ntr-o colib[de frunze, scoate de sub suman un instrument ce-i zice l[ut[, =i se pune a c`nta. Mul\ime de oameni se]ndeas[]mprejurul lui =i]l ascult[cu dragoste, c[ci el zice balade str[mo=e=ti!...

Ochii-mi se deschid; o na\ionalitate]ntreag[se dezv[luie]n graiul,]n hainele,]n tipul antic,]n c`ntecele acelor oameni.

L[utarul c`nt[:

*Pe c`mpul Tinechiei,
Pe zarele c`mpiei,
R[s]rit-au florile
Odat[cu zorile?
N-au r[s]rit florile,
+i-a scos badea oile
De-au umplut v[ile... etc.*

=i dinaintea mea se desf[oar[un tablou care m[]nc`nt[; mai pe urm[l[utarul, vr`nd s[m[aduc[]n extaz,]ncepe balada *Miori\ei*:

*Pe-un picior de plai,
Pe-o gur[de rai
Iat[vin]n cale,
Se cobor la vale
Trei turme de miei
Cu trei ciob[nei... etc.*

+i c`nd el sf`r=e=te, toat[nedumerirea s-a =ters din minte-mi;
r[m`n convins de na`ionalitatea rom`n[, de geniul rom`n, de
adev[rata literatur[rom`n[.

}n`eleg dragostea rom`nului pentru \ara lui;]l]n`eleg de ce zice el:

*]n neagra str[in[tate
Dorul m-apuc[de spate.*

}n`eleg puterea leg[turilor de familie, c`nd el suspin[]n modul
cel mai poetic:

*Bate v`ntul printre brazii
+i-mi aduce dor de fra`i;
Bate v`ntul printre flori,
]mi d[dor de la surori;
Bate v`ntul printre mun`i,
]mi d[dor de la p[rin`i... etc.*

Iat[poezie! iat[adev[rata literatur[, de care se pot m`ndri
rom`nii!

Fie forma versurilor uneori defectuoas[, ele]mi par mie poleite
cu razele geniului. Privighetoarea nu e frumoas[, dar c`ntecul ei
este din rai!

PALATUL LUI DUCA-VOD{

mai 1842

Amice,]i scriu dintr-o ruin[care odinioar[a fost palat domnesc: de pe o]n[]ime unde odinioar[vegheau cete de osta=i viteji,]n`nd ochii]n calea t[arilor, =i unde ast[zi se]ngra=[dormind c`viva c[lug[ri]n compania buhnelor. Am venit s[vizitez palatul lui Duca-vod[]n Cet[]uie, =i iat[ce-am g[sit:

Acest fost palat, ridicat spre partea zidului din fa\ cu Ia=ii, este]ntreg de piatr[, cu bol[i de c[r[mid[. El nu]ntrune=te propor[iile arhitecturale care dau unei cl[diri aspectul de monument, dar posed[un ce misterios, care spune multe imagina\iei. Ferestrele, prea mici, sunt]mpr[=tiate f[r[nici o simetrie pe fa\ada lui,]ns[pe timpul luptelor, atunci c`nd rom`nul era totdeauna cu zilele]n m`n[, locuin\ele aveau nevoie mai mult de metereze dec`t de ferestre largi.

]n[]imea lui e ca de dou[r`nduri, dar numai unul, adic[cel de sus, apare ochilor, c[ci partea mijlocie cuprinde tain\ve]ntunecoase, iar sub acestea vin beciuri s[pate]n p[m`nt. O scar[de vreo 12 lespezi, str`mt[=i lipit[de peretele dinafar[al palatului, duce pe un balcon mic, sub care se deschide u=a beciurilor.

Pe acest balcon de piatr[o alt[u=[, rotund[,]ngust[=i scurt[, d[pas]n o tind[boltit[, pardosit[cu c[r[mizi exagonale =i luminat[prin o fereastr[din fund.]n dreapta =i]n st`nga tindei, dou[u=i dau intrare]n dou[mici apartamenturi; cel din st`nga cuprinde o sal[destul de mare cu trei ferestre spre ograd[, boltit[=i pardosit[cu c[r[mizi.]n unghiul de-a st`nga, cum intri, se vede locul unei sobe ce s-a d[rmat. Acea sal[servea pentru primiri =i sfaturi; ea comunic[cu o camer[luminat[prin dou[ferestre, tot dinspre ograd[, asemenea boltit[=i pardosit[cu lespezi de c[r[mid[.

}n unghiul din fund, }n dreapta, se vede o u=[mic[ce se crede c[ar fi comunicat prin o sc[ricic[s[pat[}n zid cu taini\ele de dedesubt.

Cel[lalt apartament, din dreapta tindei, se compune iar[=i din dou[camere, }ns[mai mici. Cea dint`i are dou[ferestre spre ograd[, bolt[=i pardoseal[de c[r[mizi. }n unghiul de-a dreapta u=ii se g[se=te }nc[o sob[, ce seam[n[cu vetrele \[r[ne=ti, de=i mai bine lucrat[, mai elegant[=i mai ridicat[. A doua camer[, numit[*odaia lui vod[*, prime=te lumina din partea ora=ului Ia=ii. Pe pere\i apar ni=te flori ro=ii zugr[vite cu pu\in[art[; }ns[aceste vestigiuri arat[c[apartamentele au fost acoperite cu frescuri, peste care s-a l[\it mai }n urm[varul vandalismului c[lug[resc.

}n unghiul din fund, }n dreapta camerei din fund, este o u=[foarte }ngust[=i scurt[care se deschide }n zidul dinspre ograd[. O sc[ricic[s[pat[}n acel zid, =i luminat[numai prin o ferestruic[rotund[, duce }n o camer[numit[*iatacul doamnei*, =i care se g[se=te sub *odaia lui vod[*. Acea camer[misterioas[, boltit[cu piatr[, pu\in ridicat[=i luminat[prin dou[metereze, are }n fund un soi de scobire }n zid, ce servea de vatr[. Ferestrele ei privesc }n partea Prutului.

A=adar, r`ndul de sus al palatului se compune din cinci camere, dintre care una tainic[=i suba=ezat[.

Intrarea }n beciuri este pe din fa`\, adic[din partea ogr[zii. Ele sunt s[pate }n p[m`nt, boltite =i zidite de-a curmezi=ul palatului, }n num[r de cinci sau =ase, dar nu au nimic remarcabil.

Iar intrarea }n taini\ele se g[se=te }n peretele palatului care prive=te spre ora=. O u=[mic[, rotund[=i ridicat[de la p[m`nt ca de vreo doi co\i, duce }ntr-un fel de tind[}ngust[, }n al c[rei fund se deschide o vizunie ce are mult[asem[nare cu un cuptor de pit[rie; nivelul ei e mai ridicat dec`t acel al tindei. }n st`nga se vede o camer[boltit[, tupilat[, }ntunecoas[, }n al c[rei col\, de-a st`nga, se arat[o gaur[prin care de-abia }ncape omul, pentru ca s[intre }n o alt[camer[, asemenea }ntocmai ca cea dint`i. Am`ndou[sunt zidite pe aceea=i linie cu *iatacul doamnei*.

Care a fost menirea acestor tainive?... Las această întrebare pe seama arheologilor; eu constat numai că bolile sunt lucrute cu mult miestrie, că forma ferestrelor este rotundă =i că arhitectura palatului, deși străin regulilor arhitecturale, are un sigil de originalitate =i poate să ne facă a întrevedea în trecut soiul locuințelor adoptate de strămoși pe timpul periculos în care trăiau.

În pervazurile ușii balconului se cunosc încă bolile scobite în zid pentru capetele drugului ce servea a întări ușa pe dinuntru, când era închisă noaptea; obicei care s-a păstrat până astăzi în casele rășnețene.

În *odaia lui vodă*, la ambele colțuri, în partea ferestrei, sunt două stâlpi-ori de piatră, puțin ridicați, care aveau loc de picioare pentru un pat. Asemene se obișnuiește =i la rășani, cu deosebire numai că stâlpii sunt de lemn.

Din dosul palatului se găsește o ci-meșă seacă, fcută în zidul ce înconjoară Cetățuia.

Poarta Cetățuiei se deschide în partea zidului ce cată spre dealul Pietrișiei. O clopotnișă se înalță pe dânsă, însă nu are nimic mai însemnat decât toate celelalte clopotnișe de pe la mânăstiri. În fruntea porții, pe dinafară, este săpată în piatră stema rășii: cap de zimbriu, purtând o coroană pe coarne, =i între coarne o stea; în dreapta un soare, în stânga o lună, dedesubt o cruce =i primprejur o inscripție încă bine păstrată. Grăbească-se arheologii să o copieze, căci timpul macină.

În stânga porții se înalță niște case mari cu două rânduri, ce par a fi mai moderne; iar de acestea se înalță un rând de case vechi, care au o sală lungă de o frumoasă arhitectură. Proporțiile sunt bine chibzuite, iar mai cu seamă bolile, de stil gotic, sunt demne de admirat. Sub ea, se află pivnișe lungi, largi =i trainice.

În dreapta porții, lângă zidul Cetățuiei, dinspre Prut, este o zidire de formă rotundă, a cărei boltă este o adevărată minunăție de eleganță =i de miestrie. Lumina o primește pe deasupra ca domnul

Panteonului. Ce p[cat c[acel mic cap-d'oper[de arhitectur[servea, precum se spune, de buc[t[rie!

Biserica se ridica mai]n mijlocul ogr[zii. Ea seam[n[cu Biserica Goliei din Ia=i. Pe zidul dinl[untru, deasupra u=ii, sunt zugr[vite portreturile lui Duca-vod[=i al familiei sale. Domnul \ine]n m`na dreapt[planul bisericii.

N.B. — Se zice c[o parte din dealul Cet[\uiei s-ar fi d[rmat — nu =tiu c`nd... =i c[]n acea d[rmare ar fi disp[rut =i un palat cu dou[r`nduri... (?)

Pe zidul Cet[\uiei este un foi=or luminat cu trei ferestre mari, din care turistul se bucur[de o minunat[panoram[. L`ng[acel foi=or se deschide]n zid o porti\[ce d[drumul afar[din Cet[\uie... C`te scene romantice s-ar putea cl[di pe acel foi=or =i acea porti\[misterioas[!...

PIATRA TEIULUI

(Legend)

Fragment dintr-o c[1]torie]n Mun\ii Moldovei

Mul\i dintre compatrio\ii no=tri s-au dus, se duc =i se vor mai duce poate]n str[in[tate. C[1]toria e un lucru frumos =i bun, care ne dezv[luie, cu mult mai bine dec`t c[r]ile, via\a intim[a civiliza\iilor. Pu\ini sunt care s[nu fi m[surat geometrice=te lungimea Praterului¹, de la cea din urm[cas[de pe Jägerzeile p`n[la rotond[; care, oric`t de]nc[p[\`nat le-ar fi fost tactul lor muzical, s[nu fi sim\it f[r] voie piciorul lor drept b[t`nd m[sura, pe c`nd ascultau pe Wasser-glaus, pe o frumoas[lun[plin[, unul din acele dulci valsuri ale lui Lanner ori Strauss, care leag[n]]ntr-o u=oar[somnie b[tr`na =i molatica Vien[.

Foarte mul\i dintre tinerii no=tri,]ntor=i la c[minul p[r]intesc, vorbesc despre]nt`mpl[r]ile pe care Italia le-a sem[nat]n calea lor, =i amintirile acestea sunt ca o palid[r[sfr`ngere a parfumului frumosului ei soare. Care dintre noi n-are la]ndem`n[o anecdot[auzit[la Paris, o aventur[la Viena, o lovitur[de stilet la Vene\ia, un ceas de dragoste la Floren\a =i o plimbare]n golful Neapolului,]n voia unei vele latine, care se leag[n] capricios la lumina miilor de facile ale voluptoasei cet[\i sc`nteind ca stelele at`rnate de bolta cereasc[, electrizat de o m`ndr[napolitan[cu iubirea arz[toare ca un siroco din \ara ei, cu ochii arunc`nd fl[c]ri, adese tot a=a de grozave ca ale Vezuviului. Apoi un drum printre sf[r`m[turile =i buc[\ile]mpr[=tiate ale columnelor de marmur[, ale f`nt`nilor secate =i ale arcurilor de triumf din]ntristata Rom[! Cine nu =i-a muiat m`na, plecat pe marginea luntrei,]n limpedea und[a frumosului Lemana², cel cu contururi ginga=e ca g`tul unei lebede, cu vile

¹ Bulevard principal]n Viena.

² Lac]n Elve\ia, pe malul c[ruia se afl[ora=ul Geneva.

r[coroase =i vesele pe \[rmurile-i fericite, al aceluia frumos Leman care sluje=te de oglind[Muntelui Alb, ca unei b[tr`ne cochete, mare =i poetic prin el]nsu=i, =i mai mare de c`nd,]n entuziasmu-i de poet, Voltaire zicea: "Lacul meu e]nt`iul!" Cine n-a trecut printre]nsemn[rile-i de c[l[torie efectul soarelui]n cascada de la Giessbach, cine n-a admirat =i n-a descris un asfin`it de soare pe Rhighi, cine n-a sim`it nimicnicia omului]n fa\`a uria=ilor Alpi cu piscuri de nea, cu br`ul de verdea\`]ntunecoas[, ca un simbol de nel[murit?

Mai mult, noi, oameni feric`i, abia r[s]ri`i la fa\`a p[m`ntului, ne-am dus s[ne plimb[m tr`nd[via ori nefericirile p`n[=i prin p[urile feciorelnice ale Lumii Nou[; =i dup[ce am str[b]utut o parte a lumii, dup[se am gr[m]dit at`tea nume de ora=e =i at`tea pozi`ii geografice, numai \ara noastr[nu ne-o cunoa=tem, \ara noastr[, care, dup[gazeta zilei, ar fi m[sur`nd 500 de mile p[trate. De ce oare? Ca moldovan ce m[aflu =i pentru amorul meu propriu, n-a= vrea s[fiu =i eu cuprins]n dezlegarea problemei puse...

S-ar putea oare s[fie cineva a=a de drept =i s[spuie ori s[cread[c[Moldova ar fi un \inut de step[,]n care soarele se trude=te]n z[ri f[r] sf`r=it,]n care verdea\` slab[=i p[lit[te]ntristeaz[? Nu, Moldova cuprinde tot felul de vederi, vesele,]ntunecoase, c`mpene=ti,]mbog[\`ite de podoabele naturii. Mai are apoi un caracter nel[murit de suav[melancolie, ca parfumul unei flori delicate. Are un nu =tiu ce primitiv]n preten\`ia colinelor ei, care te fac s[-\`i ui\`i via\`a cu necazurile-i de fiecare clip[=i te adorm]ntr-o bl`nd[=i mut[admirare. Visare a sufletului, care-\`i adoarme durerea sub un v[l de uitare, g[se=ti pe costi=ele-i singuratiche,]n f`na\`urile-i de=erte,]n p[urile acelea care nu c`nt[dec`t pentru ele; din toate izvor[=te parc[o c`ntare sublim[de p[ri de r[u =i de resemnare, de amar[mil[, apoi de z`mbet =i mai amar]nc[!]n t[ceria c`mpiilor ei sim\`e=ti poezia unui bocet, apoi lacrimile]ntristate =i necontenite ale aceluia care singur se pl`nge de sine; parc[vezi pe un om care moare =i=i]ntoarce ochii top`i c[tre soarele vesel pentru al`ii,

dar palid =i f[r] raze pentru d`nsul. Parc[vezi]n icoanele ce te]nconjoar[stingerea tinere\ii, melancolia unei luciri slabe pe un lac lini=tit. St[ruie=te]n natura aceasta singuratic[o sim\ire ad`nc[de descurajare, o ve=nic[vorbire cu sine]ns[=i a unei p[rieri de r[u, a unei dureri, apoi o privire sfioas[,]n cea\ a z[rrii, c[tre viitor! Sim\ e=ti parc[]n bocetul]n[bu=it =i f[r] contine zv`cniri de n[dejde, pr[p[stii de]ndoial[, melodioase c`nturi de slav[, o poezie f[r] nume, care te p[trunde, pe care o respiri cu aerul, dar care n-ar putea fi t[lm[ciat[]n nici o limb[oemeneasc[— ceea ce marele poet a numit “voci interioare”, sf[tuind]ntre ele, vorbindu= i o limb[necunoscut[, fa\ de care limba noastr[omeneasc[nu-i dec`t o palid[copie.

Amintirile istorice, legendele castelelor, care sunt farmecul c[l]toriilor]n Elve\ia, de pild[, unde sunt? Nu lipsesc nici acestea: sap[urmele r[sp`ndite ici-colo =i o s[ai a scutura pulberea de pe vreo cetate roman[; o s[g[se=ti s[geata unui arc dacic, ori fr`nturile unei s[bia a lui Traian, un turn, un pod, c`teva lespezi cu vechile lor inscrip\ii latine, singurele anale pe care ni le-au l[sat vremurile de odinioar[; amintiri mari =i simple, ca =i natura care le-nconjoar[, t[cute, cu g`ndirea grav[, singuratic =i]mpr[=tiate]n furtuna tulbur[rilor care au fr[m`ntat biata noastr[patrie. Vei g[si locuri sfin\ite de oasele str[bunilor ori de vitejiile lor. F[-\i un drum din g`ndurile tale, ori arunc[]n trecere o privire de admira\ie]nl[crimat[spre Neam\, las[alt[lacrim[]n locul acela cu nume poetic care se cheam[Valea Alb[, pe unde r[t[cesc umbrele r[zboinicilor lui +tefan!

Ce-mi pas[mie, moldovan ruginit, de scenele voastre din Italia, de serile voastre pariziene, de amintirile voastre din str[ini[tate, de fantomele voastre nem\ e=ti, de *comediile voastre imitate =i de povestirile voastre traduse =i adaptate!* Zugr[vi\i-mi, mai cur`nd, o icoan[din \ar[, povesti\i-mi o scen[de la noi, pip[rat[ori plin[de poezie, o mic[scen[improvizat[, c[ci bunul =i r[ul, simplul =i emfaticul, adev[rul =i ridicolul se]nt`lnesc la fiecare pas. O s[

g[si\i]n nevinovatele credin\e populare oric`t[fantezie voi\i, iar]n n[ravurile amestecate ale claselor de sus, stof[destul[. +i]n loc s[-mi plimba\i prin Ia=i un personaj de-al lui Balzac, care s-ar]neca]n glodul de la noi, da\i mai bine eroului vostru o giubea larg[, un anterior din vremurile cele vechi =i bune,]n vorbire o l[ud[ro=ie naiv[,]n felul de a se purta o asprime fireasc[, =i pune\i]n juru-i via\a oriental[alc[tuit[din despotism casnic =i din trai patriarhal. Apoi pe un divan, ori]n c[ru\ de po=t[, ori]n r[dvan, dac[-i d[m`na, face\i-l pe acest moldovan s[lucreze, face\i-l s[se mi=te prin \ara lui. Imita\ia necugetat[ne stric[mintea =i inima, =i]ncet-]ncet va ruina =i patriotismul - dac[este patriotism! Imita\ia, care ne face s[dispre\uim ce e na\ional =i p[m`ntul nostru, ne]ncarc[creierul de idei cu neputin\[de pus]n leg[tur[cu lucrurile vie\ii zilnice.

Dac[din]nt`mplare ar c[dea la Ia=i o bro=ur[tip[rit[la Paris, ori chiar la Cern[u\i, intitulat[: *Un drum prin Moldova, C[II]torie]n Moldova, Schi*] ori altceva,]n care autorul ar spune cam acestea]ntr-o fraz[lung[=i sfor[itoare: “]ntr-un \inut ne=tiut al Europei, ori necunoscut bine, am g[sit un popor bun =i naiv]nc[, poetic]n tradi\iile lui de ob`r=ie, poetic chiar]n s[lbatica ne=tiin\[, un popor cu bun-sim[, din care ai putea s[faci tot ce vrei, impresionabil, locuind o \ar[pe care destinul a]nfrumuse\at-o =i a]mbog[\it-o; e o comoar[m[rea\ de tablouri nou[acest popor, aceast[\ar[]n care oamenii sunt azi ca =i-n ziua]n care natura a sf[rmat tiparul]n care i-a creat, aceast[\ar[cu]mpestri\area raselor ei deosebite, cu dialectele ei, cu]mbr[c[mintea =i obiceiurile ei...” - atunci, ca de=tepta\i dintr-un vis, am g[si =i \ara noastr[vrednic[de ceva!

Eu, cel care vorbesc acum =i *critic*, =i eu mult[vreme am petrecut, nu *critic`nd* aceast[biat[\ar[, dar necunosc`nd-o. C`teodat[cuge-tam privind cu oceanul]n z[ri de pe dealul Copoului: “A= vrea s[fiu l`ng[st`nca aceea uria=,]nro=it[de cele din urm[luciri ale soarelui, pe care o v[d]n dep[rt[ri at`m`nd parc[din cer...”], dar

n-aveam dec`t o dorin\ nedeslu=it[, a=a cum \i vine c`teodat[]n mijlocul leneviei care \ese via\a noastr[ie=ean[, =i care-i face farmecul.

II

+i iat[c[]ntr-o zi las din nevoie zgomotele nedeslu=ite ale ora=ului nostru, zumzuind ca un stup gata de roit, desf[=ur`ndu=ii str[lucirea, glodul, gunoaietele =i luxul, jidovii murdari =i preten\iile ridicole =i, p[r[sind rohatca¹ =i]ndrept`nd din surghiunul meu un r[mas bun acestui t`rg, pe care-l iubesc =i-l ur[sc, v[z`nd cum se =terge]n zare cea din urm[clopotni[,]ncercam o sim\ire ciudat[, nu de p[rere de r[u, nu de pl[cere, dar =i de una =i de alta, amestecate cu curiozitatea =i cu r`vna fantastic[de a merge]nainte =i]n acela=i timp dorind s[=tiu =i ce fac prietenii mei cei buni; adic[mai cur`nd dorind s[fiu de fa\ nev[zut la via\a aceea de lini=tit[tulburare, s[bag de seam[la toate mi=c[rile acelei vie\i de mici nimicuri, de pref[c[torii m[runte, de mici cancanuri =i vorbe rele, de taine m[runte, care se =optesc la ureche =i pe care t`rgul]ntreg le =tie, de toate lucrurile mici care alc[tuiesc temeiurile]ndeletnicirilor =i pl[cerilor capitalei noastre.

+i-ntr-adev[r c[nimic din toate acestea nu g[seam]n dacul sp[tos care sta c[lare ca o stan[pe calul lui; numai bra\ele i le vedeam mi=c`ndu-se, iar \ip[tu-i s[]lbatic nu sem[na deloc cu glasurile elegan\ilor no=tri.

V[rog s[m[ierta\i deocamdat[de toate cuget[rile, observa\iile =i tablourile, c[ci =i-a=a mi-i destul de greu s[-mi p[strez cump[na]n ginga=a c[ru\]n care m[aflu. La fiecare hop stau gata s[c[l[toresc]n aer; e foarte pl[cut. P`n[la Piatra surugiul m-a r[sturnat numai de dou[ori. Am f[cut ad`nci studii mineralogice =i nem[rginit progres]n psihologia oamenilor.

4 septembrie. Am venit foarte repede, =i-i de mirare c`nd te

¹ *Rohatca* — barier[la marginea unui ora=.

g`nde=ti la caii care fac slujba. Iat[-m[la Piatra, ori mai cur`nd deasupra Pietrei. Iat[cele dint`i c[su\e care stau at`rnate pitoresc pe coastele Chetricic[i, ca ni=te capre. Opre=te, dacule, nu =tii tu c[adierea aceasta de via\[, care sufl[de la munte a uscat lacrimile copil[riei mele, a dezmiertat visurile mele de t`n[r =i m[g[se=te iar, dup[lung[desp[r\ire, t`n[r]mb[tr`nit, cu fruntea br[zdat[, cu inima sf[r`mat[, dezam[git! C`t de repede trec zilele iluziilor! C`t de frumoase erau visurile mele =i ginga=e, ca =i tres[ririle acelea u=oare pe care le st`rnea piatra mea pe undele Ronului! Las[-m[s[r[suflu! O, te recunosc, adiere dulce! C`t de bine]mi umpli pieptul! De pe ce piscuri ai cules miresmele tale? Sufl[, haide, joac[-te]n p[rul meu, r[core=te-mi fruntea]nfierb`ntat[. Te salut ca pe un credincios prieten pe care-l socoteam pierdut, ca pe o amintire a zilelor frumoase, care a venit s[-mi z`mbeasc[! E mult[, mult[vreme de c`nd nu ne-am v[zut!

7 septembrie. O plimbare pe podul de pe Bistri\va. Am fugit din groapa aceasta r[u mirositoare care se cheam[Piatra. S[r[sufl[m aici. Da, Bistri\va limpede =i m[rea\[, vine =i=si sfarm[valurile de st`lpii podului, aduc`nd cu ea aerul r[coros al mun\ilor. Soarele]n asfin`it se joac[cu undele. Iat[-l cum le suce=te ca pe ni=te solzi, iat[-l]ntr-un snop de raze l[s`ndu-se la vale, =i de c`te ori valul bate \[rmul, parc[r[m`ne o raz[la mal. }ntre mun\ii care o str`ng, apa lunec[sub o plut[u=oar[, pe care o c`rmuie=te un copil, repet`ndu-=i refrenul, modulat, ca =i pl`ngerea pitulicii, enigm[dureroas[de]ndoial[=i de n[dejde, de prelung[triste\ve, bl`nd, t[r[g[nat, pe care munteanul]l =uier[de c`nd]ncepe s[rosteasc[cuv`ntul de mam[! }ntunecat[=i]mbr[cat[cu brazi b[tr`ni, cu coastele br[zdate de r`pi, care se prefac la topirea z[pezilor]n =uvoaie m`nioase, rostogolindu-se cu tunete, =i trezind]n fuga lor nebun[ecurile, se prelung=te la st`nga lan\ul Cernegurei, numit[a=a fel]n limba figurat[a \[rii pentru c[culmea ei cea mai]nalt[st[aproape totdeauna]nv[luit[de aburi; din dreapta,]ntre Cozla =i Chetricica, care par dou[str[ji puse de paz[ora=ului]nc[

din copil[ria lumii, se desf[=oar[Piatra. }ncet=ncet zgomotele tac; numai clopotele undelor, pe care v`ntul]nt[rit le bate de \[rm, se mai aud =i vuietele necunoscute ce str[bat noaptea =i]nfioar[pe ciobanii care se cheam[=i=i r[spund de pe mun[.

Itinerar. Piatra, care a r[pit Neam\ului prerogativa de a fi capital[, de=i, prin vechimea lui, acest t`rg ar avea dreptul]nt[iet[\ii, are]nsemn[tate prin comer\ul ei mai ales. E =chela lemnelor de construc\ie, care coboar[din Carpa[i pe Bistri\; altfel e ur`t t`rg, neprietenos, murdar, r[u cl[dit =i plin de ovrei. Pentru un om obi=nuit cu capitala, care n-ar avea ce face]n Ia=i, o =edere de dou[-trei zile aici nu-i displ[cut[. Str[inii cu vaz[sunt foarte bine primi[i, s[rb[tori[i =i, ciudat lucru, cinst[i. Femeilor din Piatra le-a mers vestea pentru frumuse\ea lor. Se pare c[clima e prielnic[dezv[luirii ei. Altfel, cu adev[rat petreci numai]n casa domnului prefect =i a pre=edintelui tribunalului judiciar. Aici te g[se=ti ca]ntre cunoscu[i =i asta=\i face pl[cere, c[ci la urma urmei te plictise=ti s[tot r`zi de ridicolele femeilor, de]mbr[c[mintea lor de bal mascat, de pornirea lor]n a maimu\ri modele =i traiul]n mare =i de obiceiul ce-l au de a r`de de oamenii pe care nu-i cunosc. - Moravuri de provincie, prea pl[cute de descris. - }n Piatra grozav \in oamenii la etichet[. - Curiozit[\i: Podul de pe Bistri\, proprietatea domnului general Lascescu. - Plimbare m[rea\[, - Clopotni\; =i biserica sf`ntului Ion, zidite de +tefan, proteul popular al gloriei na\ionale. - Partide de pl[cere la m[n]stirea Bistri\, unde se vede morm`ntul ctitorului ei Alexandru cel Bun. C`nd m[aflam]n Piatra, nu se vorbea]nc[de planul de a]ntemeia o fabric[de h`rtie. Dorim domnului Asachi, pe care n-am cinstea s[-l cunosc, izb`nd[pentru aceast[patriotic[oper[.

Poezie. De=i p`n[azi Piatra nu s-a prea deosebit]n frumoasele arte, o zic[toare veche a \inutului place str[inilor:

*Bistri\[, ap[dulce,
Care bea nu se mai duce.*

Avem de-a face cu poezie primitiv[,]n care nu m[pricep. +i]ntr-adev[r, nu =tiu dac[]nr`urirea apei ori primirea ce \i se face te leag[de Piatra. Piatra trebuie s[r[m`ie]n amintirile mele, c[ci aici am v[zut din nou, am atins =i am sim\it mun\ii.

11 septembrie. Aici intr[m]n inima muntelui. La st`nga nu se v[d dec`t coastele acoperite de brazi, =i piscuri ascu\ite, cele de mai multe ori ascunse]n nouri. La dreapta, pe \[rm, unde e a=ternut drumul, muntele se abate c[tre miaz[zi =i las[slobod[c`te-o bucat[de p[m`nt zb`rcit, unde plugarul]=i sam[n[p[pu=oiul, inul =i c`nepa, singura bog[\ie a acestor \inuturi. La jum[tate de leghe de Piatra, mun\ii se l[rgesc deodat[=i alc[tuiesc o trec[toare pitoreasc[, unde se vede faimoasa m[n[stire Bistri\va, care slujes=te de hagi`c =i de petrecere pa=nicilor localnici ai Pietrei. Nu departe de m[n[stire, cele dou[lan\uri de mun\i se apropie]ncet-]ncet =i nu las[l`ng[locul numit Vii=oara dec`t o trec[toare str`mt[, plin[de st`nci uria=e, prin care Bistri\va]=i face loc vuind]n[bu=it. Aici avem de ales dou[drumuri: unul, trec`nd Bistri\va. La st`nga st[un monument ve=nic al c[l]toriei pe care m[ria-sa domnitorul a f[cut-o]n mun\i. Cu aceast[]mprejurare, din toate satele pe care le ud[Bistri\va au fost sco=i oamenii la beilic¹. F[r[]ndoial[c[au]ndurat multe necazuri oamenii, c[fiecare b[taie de cazma a fost]ntov[r[it[de multe sud[]mi, pe care moldovenii le au la]ndem`n[cu prisosin\]; dar azi, c`nd necazurile au]ncetat, c`nd (ceea ce de c`nd lumea nu s-a v[zut]n aceste \inuturi) tr[surile =i c[ru\ele, de bine de r[u, pot umbla pe aici, sud[]mile au f[cut loc binecuv`nt[rilor =i, mai ales, unui tract spornic. Vii=oara e o cr`=m[ur`t[, a=ezat[pe un d`mb oblu, la poalele c[ruia bat valuri f[r[hodin[.]i zic a=a, pentru c[odat[un c[lug[r b[tr`n de la m[n[stirea Bistri\vei a s[dit aici un c`rlig de vi\[, care a prins r[d[cini =i a rodit struguri - lucru nev[zut la Piatra =i]n mun\i. Din pricina vremii ori din lipsa de]ngrijire, via s-a uscat, a pierit,]ns[locului aceleia i-a r[mas numele =i are s[-i r[m`ie poate totdeauna.

¹ *Beilic* - munc[f[r[plat[, prestat[]n folosul boierului sau al st[p`nirii.

C[rarea de coast[e larg[tocmai c` t poate p[=i calul. }ncercam un fel de pl[cere ne\rmurit[, v[z`ndu-m[astfel deasupra pr[pastiei,]n fundul c[reia se zbate Bistri\`a verzie, acoperit[de spum[. Ca o ultim[]nfrumuse\are a icoanei, natura, cu puternicu-i bra\, a sem[nat la fa\`a apei st`nci, care, ca Scylla =i Carybda¹ celor vechi, par c[-=i a=teapt[prada. La fiecare opintire a calului]mi ziceam: un pas gre=it acuma, =i r[mas bun lumii! r[mas bun pl[cerilor, =i prietenilor =i petrecherilor, =i balurilor iernii, care mi-s a=a de dragi, c`nd muzica te ame\`e=te, c`nd te]n[bu=i]n saloane, pe c`nd afar[ninge]n fulgi mari =i v`ntul biciuie=te geamurile]nghe\`ate, c`nd, ca]ntr-o ser[, parfumurile \i se urc[la cap; r[mas bun,]n sf`r=it, acelor z`mbete femeie=ti poate]ndreptate altora, dar n-are a face - r[mas bun observa\iilor mele t[cute, care, urm`nd jocul]nf[\i=[rii celor mai de seam[actori, vin s[-=i ia loc l`ng[at`tea altele,]n portofoliul meu... Toate acestea m[vor desp[]gubi poate de truda c[]l[toriei mele.

Fericire, bucurie, pl[cere nu exist[dec` t prin contrast! Ce pre\ a= pune oare pe vana fericire pe care p`n[azi n-o cunosc dec` t din nume, dac[]ntr-adev[r m-a= folosi de ea? Numai durerea cunoa=te bucuria; =i cred c[trebuie s[fie tare nes[rat[o via\[de pl[ceri necontenit]nnoite. Astfel, dup[tulburarea f[r[voie care m[cuprinsese trec`nd pe poteca Vii=oarei, r[splata a fost]n adev[r m[rea\]. La dreapta, mun\`ii se dep[rtiaz[din nou =i fac loc unui t[p=an udat de c`teva =uvi\`e de ap[=i]nchis de p[dure amestecat[. La st`nga un lan\` de mun\`i nalt =i lung, de pe culmile c[ruia se zv`rl =uvoaie bolov[noase; sub noi, Bistri\`a mugind]ntruna rostogole=te valuri spumoase pe sub podul umbl[tor, leg[n`ndu-l; apoi, zguduit[deodată, apare]n cotitura unei st`nci o plut[, pe care st[un b[iet[na= cu m`na pe c`rm[. }n urm[caravana care se

¹ St`nci]n trec[toarea Mesina (]ntre Sicilia =i Italia) care puneau la grea]ncercare pe navigatorii din antichitate. Sc[pa\i de una dintre st`nci, erau]n primejdie s[se ciocneasc[de cealalt[.

]n=ir[spre potec[, cu c[l[torii cei mai lene=i ori cei mai frico=i c[l[ri, cu alvii tr[g`ndu=-i calul de c[p[stru =i alvii,]n sf`r=it, mai cu cap, cu cozile cailor]n m`n[, l[s`ndu-se t`r`i, spre a fi scuti\ de truda urcu=ului. Ar fi de f[cut o descri\ie]ntreag[.

C`nd am trecut]nt`ia oar[prin aceste locuri, era o vreme cumplit[; ai fi zis c[-i haosul; o ploaie cu g[leata, glod, cea\ de nu se vedea om pe om; toat[natura, azi a=a de verde =i frumoas[, nu era atunci dec`t o p`nz[nel[murit[. Se auzeau zgomot`nd fioros valorile tulburate ale Bistri\ei. V`ntul =uiera prin codri =i, din vreme]n vreme, r[cnetul unui pluta= tr[g`nd la mal se ridica deasupra glasului vijeliei cu o izbucnire s[lbatic[. Ceea ce se poveste=te despre Bistri\ a]n ceasurile-i rele te cutremur[: poduri, case, mori, vite, copaci str[vechi, totul rupe =i duce; =i c`nd vin zilele de lini=te, \[rmurile sunt acoperite de sf[r`m[turi, de plute, de st`nci uria=e, de trupuri zdrobite de pluta=i!...

Poteca Vii=oarei d[pe-un plai sterp, pres[rat cu c`viva rari meste-ceni =i c`teva colibe; drumul dosit de o ridic[tur[d[deodat[la un izvor, ad[postit sub un cerdac. Sus, deasupra unei icoane grosolane a Fecioarei, stau scrise patru stihuri, care n-au alt merit dec`t c[sunt poezie de ocazie:]ntemeietorul, un c[lug[r, pofte=te pe drume\i s[-i potoleasc[setea =i s[se roage pentru sufletul lui.

De aici drumul urcat la o mare]n[\ime deasupra Bistri\ei se strecoar[prin p[duri de frasini, care ascund vederea, p`n[ce deodat[se lumineaz[la cobor`=ul repede care se cheam[*Sc[ricica*.

Aici vederea e f[r[pereche. Poteca e str`ns[la dreapta de o coast[repede]ncununat[de un m[nunchi de copaci, la st`nga de o pr[pastie oabl[,]n fundul c[reia mugesc undele alb[stirii ale r`ului,]n fa[, mun\ii, aburind parc[,]nal\ v[zduhul =i soarele, care r[zbate prin br[deturile culmilor, argintez[spuma valorilor. O poezie nepus[st[p`ne=te priveli=tea aceasta. Albastrul]ntunecat al mun\ilor, =uvoaiele, care salt[]n arcuri din coastele lor, se desfac cu putere deasupra unui =es larg =i]nverzit, lini=tit =i z`mbitor, cu nenum[rate ogoare de p[pu=oi, care=i leag[n[spicele]n voia v`ntului u=or. O

plut[singuratic[trece repede; o]ntov[r[=e=te ecoul care r[spunde c`ntecului pluta=ului. }n fundul z[rii, departe, sprijinit[parc[pe v`rful Chetricic[i, sc`nteiaz[pentru cea din urm[oar[crucea argintat[a clopotni\ei sf`ntului Ion, =i dincolo,]n fa\[, t`rgul oprit]nt`i de un piept, desf[cut dintr-un br`u lung de mun\i, care se abat]n partea dimpotriv[, se]ntinde pe =esul larg,]n fundul c[ruia se z[resc cele dint`i case ale P`ng[ra\ilor, iar mai aproape, dincoace de Bistri\a, se vede satul Vaduri. Poteca str`mt[a fost deseori teatrul unor tragice catastrofe, =i numai de pu`in[vreme s-a hot[r`t st[p`nirea s[a=eze un parmacl`c]n lungul pr[pastiei.

}n=elat de]ntuneric, un negustor t`n[r, care se ducea]n mun\i, plec`nd t`rziu din Piatra, c[zu]n groapa ad`nc[ce se vede la marginea drumului =i care m[n`nc[din zi]n zi din potec[; steaua lui cea bun[l-a ap[rat: a c[zut pe moale de sus, de la o]n[]ime de zece metri, pe o surp[ur[proasp[t[de nisipi=.

Faimoase sunt locurile acestea =i prin t`lh[rii, =i-ntr-adev[r c[ar fi greu s[se g[seasc[un loc mai potrivit pentru asemenea meserie.

Sc[ricica]=i merit[numele pentru iu\eala pov`rni=ului, pentru]ngustimea ei =i pentru pr[p]stiile care o]nconjoar[. De pu`in[vreme a fost deschis drum. Poteca veche n-o pot compara dec`t cu c[rarea de la Filia care coboar[de pe Montouvert la izvoarele Arveronului; dar nici compara\ia asta nu poate da ideea; oric`t de repede ar fi Filia, ea totu=i ocole=te coastele muntelui, pe c`nd aici c[rarea d[de-a dreptul pe un repezi= de profund =i nisip, care-\i fug de sub picioare.

A=a]nc`t... dac[am =tiut]n adev[r ce-i ame\eala... apoi am =tiut atunci c`nd suiam Sc[ricica. De la poalele Sc[ricic[i, udate de un p`r`u limpede =i rece ca ghea\, care las[]ntre pietre un m`l negru,]n care sc`nteiaz[firi=oare de argint,]ncepi a merge f[r[nici o trud[urm`nd un drum]mpotriva cursului Bistri\ei. Aici]i iai r[mas bun pe o bucat[de vreme de la Arva moldoveneasc[, care vine din dreapta, dintr-o str`mtoare,]i]ntorci spatele =i intri]n P`ng[ra\i, a=ezat]ntr-o vale, pe unde curge zgomot`nd u=or p`r`ul repede care d[numele satului.

P`ng[ra\ii nu-\i]nf[\i=eaz[nimic deosebit, afar[de m[n[stirea pitoreasc[, a=eizat[pe coasta unui pov`rni= repede. }nconjurat[de frasini b[tr`ni, m[n[stirea avea]nf[\i=area unei cet[\i. P`ng[ra\ii e =i]nt`iul popas, de aici p`n[la Piatra sunt dou[ceasuri bune de drum.

Aici]ncepi a te sim\i cu adev[rat]n mun\i. Poteca pitoreasc[]ncepe s[fie tot mai grea. Mun\ii se apropie, brazii]=i scutur[mireasma r[=inoas[, vulturi bat st`ncile cu aripile lor, =i caravana]nainteaz[t[cut[. Totul se scimb[— oamenii, vorba, portul =i obiceiurile.

La jum[tate de ceas, dup[ce treci de sat, ajungi]n fa\ a Grohoti=ului, pisc pr[p[stios pe care trebuie s[-l treci. }ndat[ne cobor`m de pe cai =i]ncepem un urcu= anevoios pe un p[m`nt fugar,]n care picioarele se]ncurc[]n glod =i pietre. Mai adaug[]nf[\i=area]ntunecoas[a]mprejurimilor, urme de surp[ri, ad`ncituri aspre. Este un alt drum, al domnitorului, primprejurul muntelui, dar trebuiesc =ase ceasuri]ncheiate ca s[se poat[sui p`n[]n v`rf un car cu =ase boi, a=a]nc`t cei c[l]ri se folosesc mai bucuos de potec[.

III

Am auzit deseori oameni compar`nd Carpa\ii no=tri cu mun\ii +vi\erei, de=i cei care spuneau asta n-au v[zut niciodat[, nici m[car]n vis, frumoasa Elve\ie. Eu ce s[spun? }ntr=adev[r mun\ii no=tri sunt frumo=i, m[re\ie, ar[t`nd mii de vederi pitore=ti, dar singurati=ce, care-\i plac numai dac[e=ti]ntr=adev[r]ndr[gostit de a=a ceva, =i acoperite de v[lul acela nebulos de melancolie, care alc[tuie=te deosebirea peisajelor noastre, vederi, dar nu tablouri largi, puncte, c`nd str`nse =i]ncadrate parc[anume, c`nd desf[=ur`ndu-se]n dep[rtare cu p[=unile lor grase, a=a cum natura le-a sem[nat]n Elve\ia. Este =i m[re\ie =i sublim]n culmile care se]nal\]ncununate de brazi]ntuneco=i cu coastele m`ncate de =uvoaie, care aco-

per[v[ile de st`nci =i ruine, dar nu-i m[re\ia Alpilor. }n fa\va aces-tora ochiul r[m`ne uimit, judecata neputincioas[. }n fa\va mun\ilor no=tri sufletul se las[dus de visare: ca-ntr-o elegie f[r[sf`r=it. Parc-ai vedea m[riri c[zute, ori suflete r[nite de atingerea lumii, care au]ncercat dezam[girile vie\ii.

Am crezut mult[vreme ca mul\i oameni c[drumurile, c[l[toriiile]nvelesc. Ast[zi cred dimpotriv[, c[]ntip[resc]n sufletul nostru un fel de sim\ire de nedeslu=it[=i atr[g[toare triste\e. }n tr[sur[, plecat pu\in pe-un cot,]mi place s[-mi a\intesc ochii]n z[ri. }n mi=carea regulat[, toate amintirile]mi vin una c`te una. M[cufund]n trecut =i visez la zilele duse. Toate micile]nt`mpl[ri care alc[tuiesc via\a unui om se desf[=oar[domol. E un farmec via\a aceasta de oboseli =i de lene, de mi=care =i de somn, care]nvedereaz[sistemul lui Xavier de Maistre¹,]n care trupul nu-l sim\e=ti dec`t dup[c`teva zguduituri mai tari ale c[ru\ei,]n care omul bl`nd leg[nat]nghite aerul cu pl[cere =i=i deschide sufletul impresiilor pe care i le st`rnesc icoanele ce se perind[; o vedere vesel[]l face s[r`d[; o st`nc[cump[nit[deasupra unei pr[pastii, un brad str[vechi pe care bra\ul vijeliei l-a dezr[d[cinat =i care]i]ntinde ramurile pe p[m`nt ca un atlet]nvins]l umplu de melancolie.

C[l[toriiile]n Moldova, la munte mai ales (c[ci la =es civiliza\ia s-a amestecat]n toate) seam[n[cu hagiul`curile la Meca, ori cu acelea pe care odinioar[cre=tinii cuvio=i le f[ceau la locurile sfinte. Se fac totdeauna]n caravan[mare, cu caii]nc[rca\i de merinde, cu oamenii]narma\i cu pu=ti =i cu pistoale, cu s[bii =i iatagane. Din vreme]n vreme vezi pe c`te un c[l[tor]nt`rziat ocolind coasta unui munte, c[\[r`ndu-se pe piscul unei culmi, ori tr[g`ndu=i calul de c[p[stru la un cobor`=e. Apoi to\i drume\ii din convoi veseli, vorbind, r`z`nd, fum`nd,]i trec de-a c[lare din m`n[]n m`n[o plosc[cu b[utura aceea a=a de]nvior[toare, care se cheam[rachiou =i care e a=a de trebuitoare =i a=a de obi=nuit[]n mun\i. O observa\ie

¹ Scriitor francez (1763-1852), autor al c[r\ii *C[l[torie]n jurul camerei mele*.

prea adev[rat[=i al c[rei temeii dovede=te o patriarhal[mo=tenire din vremurile cele vechi =i bune, care pare n[scut[firii moldoveanului, este aproape egalitatea care domne=te pe drum]ntre st[p`ni =i oamenii lor. }n c[l[torie la noi, ca =i robii celor vechi]n vremea Saturnalelor¹, cei mici au dreptul s[]nceap[vorba, s[fac[observa]ii, s[r`d[, s[=i amestece glumele =i sud]lmile cu cele ale st[p`nilor, cu o]ncredere de copii r[sf[\a\i. }ntor=i acas[, toate intr[]n obi=nuita r`nduial[f[r[ca aceast[binevoitoare slobozenie s[fi adus atingere respectului =i supunerii. L[muri\i dumneavoastr[cum v[place de unde vine asta.

C`nd caravana ajunge la un izvor, to\i c[l[torii descalec[=i de data aceasta cu ierarhic[r`nduial[— dobitoacele mai]nt`i, apoi st[p`nii, dup[aceea ceial\i oameni]=i potolesc setea. Iar c`nd]nt`inesc o munteanc[rotunjoar[, rumen[ca o r[sur[,]nc[lecat[b[rb[te=te pe c[lu\ul ei, to\i cu veselie]i r[spund la prieteneasca salutare, ad[ug`nd =i-o glum[]n doi peri.

]n \inuturile acestea primitive =i s[lbatic =i omul are ceva deosebit. Nu vezi aici mijlocul gros =i spinarea adus[a plugarului, nici]ncetineala adormit[a \[ranului c`mpiei. Munteanul e sprinten, potrivit]n leg[turile lui, mai mult mu=chi dec`t carne, vesel din fire, glume\ =i plin de p[trundere. Obiceiurile s[lbatic se potrivesc cu]mbr[c[mintea lui. E violent, zgomotos,]nc[p[\`nat p`n[la r[scoal[=i iubitor mare de rachiu, pentru care]=i d[jidovului toat[munca =i mai mult chiar dec`t poate munci. De-o energie grozav[, totu=i u=or]l]nml[diezi c`nd =tii s[-l iai cum trebuie. Muntenii totdeauna au avut]n Moldova faima de zurbagii. Chiar azi, c`nd st[p`nirea i-a str`ns mai de aproape, =i tot sunt]nc[departe de lini=tea locuitorilor de la =es. Vecin[tatea grani\ei le-a u=urat totdeauna]ndr[zneala. Dac[un proprietar vrea s[pedepseasc[pe cineva, omul,]n timpul nop\ii, m`n`ndu=i de dinapoi vitele, trece

¹ S[rb]toare la romani cu caracter agricol.]n timpul c[reia erau suspendate diferen\ele sociale, =i sclavii erau servi\i la mas[de st[p`ni.

dincolo! A=a]nc` t ei se poart[ca de la egal la egal cu subprefectora=i de plas[. Ciocnesc un pahar cu cazacii, a c[ror sabie =i galoane ro=i le au]n mai mare cinste. Afar[de proprietari, tuturor celorla\i oameni care ar veni]ntre ei, f[r[deosebire, le spun *ciocoi*. Deosebesc numai pe cei]mbr[ca\i cu vechile straie moldovene=ti care au mult[trecere nu numai pe l`ng[munteni, dar =i pe l`ng[ceiala\i locuitori ai \[rii. Hainele acestea le privesc altfel, le respecteaz[: amintirea lor e]nc[vie, =i afar[de asta au =i-o prejudecat[care leag[hainele acestea de adev[rata boierie.

}]ndeob=te munteanul e frumos, cu privirea]ndr[znea\[. La d`nsul nu]nt`mpini supunerea dobitoceasc[a plugarilor. Pe l`ng[aceasta e =i mare vorbitor. De altfel, ca pretutindeni]n Moldova, fiecare sat]=i are c`rmuirea lui. Cu toate c[sunt destul de filozofi]n ceea ce prive=te preo\ii, totu=i ace=tia au cea mai mare]nr`urire]n afacerile satelor. S[lbatici, ca =i b[=tina=i Americii, mul\imea muntenilor acestora niciodat[n-au pierdut din vedere codrii lor =i piscurile nouroase, =i]n limba lor simpl[zic capitalei noastre *Satul lui vod[*. Spunea un b[tr`n cu barb[lung[unui t`rgove\ cu pantaloni =i redingot[: "Voi, ciocoi, veni\i]n mun\ii no=tri s[ne]n=ela\i =i s[ne fura\i, dup[aceea v[duce\i]n Satul lui Vod[=i v[face\i case a=a de mari,]nc` t de pe ele po\i ajunge cu m`na la cer".

Munteanul e mare iubitor de chefuri lungi, cumetria =i nun\i. La un asemenea prilej, ulcioarele de vin =i m[surile de rachiu, rachiu stricat, dou[p[r\i tutun =i una piper, trei zile umbl[din m`n[]n m`n[]ntr-o gr[m[dire deas[de b[rba\i, femeii =i copii.]n voia bun[a chefurilor acestora s[cercetezi firea munteanului. Dup[ce tinerii s-au s[turat de jucat m`ndrele dan`uri na\ionale,]mpresur[cu to\ii pe cimpoia= ori pe bardul muntean cu scripca =tirb[=i cu arcu=ul de el alc[tuit - l[utarul care, ca =i trubadurii de odinioar[, umbl[din sat]n sat, din cr`=m[]n cr`=m[, din petrecere]n petrecere, =i pentru un ad[post, un pahar de rachiu =i pu\ntic[plat[, zice c`ntecele b[tr`ne=ti ale haiducilor de demult. E ca o leg[tur[de dragoste]ntre c`ntecele de vitejie =i mul\imea care

ascult[cu luare-aminte. Adesea,]n clipe de]n[l\are, sunete dumnezeie=ti prin m[re\ia =i melancolia lor se prelungesc pe strunele vechi, ca ecouri]n v[i, =i o lacrim[se prelinge din ochii vicleni ai l[utarului. Poezia aceasta feciorelnic[a baladelor noastre populare e]n adev[r sublim[. Din c`ntecele acestea, din pove=tile acestea]n stihuri, izvor[=te ca o mireasm[a \rii, o mireasm[veche r[sp`ndit[pe]ntregul p[m`nt moldovenesc;]n ele g[se=ti obiceiurile b[tr`ne=ti =i sim\e=ti farmecul nesp[al cernitelor ei zile. C`ntecul cel mai cu nume azi e al lui Chetraru. La partea aceea a=a de mare =i de naiv[, unde un drume\]ntreab[:

*Cine trece-n lunca mare
Cu trei r`nduri de pistoale
Care str\lucesc la soare?
Ion Chetraru c\lare,
Din \inutul Neam\ului =.a.*

ascult[torii,]ntre care s-ar g[si la nevoie o sut[ca Chetraru,]ntov[r[=esc c`ntecul l[utarului cu glasuri murmurate. Iar al[uta sun[mai duios, c`nt[re\ul las[s[-i cad[pe ochi pletele lungi =i]ntov[r[=e=te]n tact, ca]ntr-un suspin dureros, c`ntarea monoton[.

Printre to\i \[ranii de la munte, locuitorii de la Hangu se deosebesc prin bog[\ia, cinstea =i lini=tea lor. Satele cele multe a=ezate pe am`ndou[malurile Bistri\ei,]ntinderea, num[rul oamenilor au f[cut nume mare acestui \inut =i numele de hangan e un nume ob=tesc pe care-l poart[to\i muntenii =i chiar mocanii din Ardeal, care vin s[ierneze cu turmele la =esuri.

Hanganul, cu deosebire de ceilal\i fra\i ai lui, e lini=tit, cump[nit, domol la vorb[=i cu teme]]n ce spune. Aceasta se datore=te obl[duirii cumin\i a prin\ului Cantacuzino. Afar[de 4 1/2 ori 5 lei de cap, dup[c`t =tiu, pe care vornicia satului]i or`nduie=te dup[starea fiec[ruia, =i afar[de c`teva cl[ci f[r[]nsemn[tate, \[ranul e slobod s[fac[ce-i place, numai vechilul prin\ului s[aib[la

cuno=tin\ toate]nvoielile, ca omul s[nu se]ncurce niciodat[. Astfel prin\ul e]n acela=i timp =i obl[duitorul =i priveghetorul sup=ilor lui. Ispravnicul nu se amestec[.

Vechilul or`nduie=te totul.

C`nd]ntrebi pe un \[ran:

— Al cui e=ti dumneata?

El]i r[spunde cu oarecare fudulie:

— A cneazului.

— +i de unde e=ti, voinicule?

— “De la Hangu”,]i r[spunde m`ndru.

Prin\ul Cantacuzino e un fel de zeu tutelar al Ceahl[ului. Cuv`ntul cneaz e rostit ca ceva sf`nt dintr-un cap[t la cel[lalt al muntelui. E patriarhul Ceahl[ului.

]n muntii vezi pe b[=tina=ii dintru]nceput al \[rii; au]n vinele lor s`nge scitic. Trupul, tr[s]turile vioaie ale fe\ei, fruntea mic[, asprimea vorbirii =i o mul\ime de cuvinte care n-au curs dec`t printre d`n=ii =i a c[ror ob`r=ie e pierdut[— apoi multe obiceiuri deosebite de ale plugarilor, moravuri mai poetice, o gr[mad[de eresuri =i de pove=ti pe care din str[vechi le p[streaz[=i pe care le amestec[cu r`nduielile =i ideile cre=tine=ti, — dovedesc aceasta.

IV

O frumoas[=i s[lbatic[]nf[\i=are are =esul lung care porne=te de la Buhalni\=a =i se pierde dincolo de satul Hangu, m[rginit de doi mun\i]ntre care curge Bistri\=a. Mai larg[ori mai]ngust[pe m[sur[ce mun\ii se dep[rt=iaz[ori se apropie, Bistri\=a, urm`ndu=i pornirea capriciilor ei, c`nd izbindu-se de o st`nc[, zv`rle]n snopi argintii valurile-i spumate, c`nd urm`nd un pov`rni= mai domol,]=i rostogole=te]n solzi p`nza sc`nteietoare; apoi, m[rea\ b[t`nd molcom cu undele ei \[rmurile]nflorite, fuge la vale sc[ld`nd cotiturile coastei printre ogoare, f`n\uri ori poieni, duc`ndu-se s[de=tepte aiurea alte ecouri. De pe o piatr[r[t[cit[]n mijlocul apei,

ori de pe \[rmul pe care-l scald[ea, mii de p[s[ri m[runte cu penele negre lucind =i cu gu=a alb[, c[roro oamenii de prin partea locului le zic *pesdari*, se cufund[necontenit =i ies pe luciu b[t`nd din aripi. Domn]ntre toate m[gurile care alc[tuiesc parc[]n juru-i o straj[de onoare, Ceahl[ul m[re\ care =i-a p[strat de la daci numele de botez, cunoscut abia]n c`teva col\uri]ntunecoase ale geografiei moderne, sub numele de muntele Pion,]=i]nal\ capul ple=uv c[tre soare =i r[sp`nde=te apoi]n juru-i cu dragoste bog[\iile b[tr`nelor lui coaste]nverzite, p`n[la c`mpia pe care]ntre toate parc[o iube=te — ca pe o fiic[mai mare a lui.

Stranie ursit[a lucrurilor: ca =i oamenii, lucrurile ne]nsufle\ite au aceea=i soart[. Din pricin[c[vederile acestea n-au avut pictor, nici poet, pentru c[itinerarii mincinoase n-au ar[tat arti=tilor amatori c[r]ri necunoscute spre locuri feciorelnice =i s[]lbatic, atinse numai de pa=ii sfioaselor c[pritoare, ai sperio=ilor cerbi =i ai pleto=ilor ciobani, din aceast[pricin[nici poe\i, nici pictori, nici c[l]tori n-au venit s[le salute.

Frumos]n fr[gezimea =i tinere\ea lui, desf[c`ndu-se pe nesim\ite de la poalele Ceahl[ului, =esul larg al Hangului se desf[=oar[cu ogoare bogate, cu livezi verzi, cu sate pitore=ti, t[iat ici-colo de a\e sub\iri de ap[cu dulce murmur, care merg s[sporeasc[limpezile unde ale Arvei moldovene=ti. La st`nga se]nal\, cu ging[ie t[iat, un runc verde,]nt`ia treapt[a Ceahl[ului, ascunz`nd v[ilor capu-i pletos, care, v[zut de la dep[rtare de 80 de leghe, seam[n[cu zidurile fabulosului turn al lui Babel! La dreapta Bistri\ei, culmi acoperite cu p[=uni, pe care pasc sute de turme, se ridic[trepte-trepte f[c`nd loc la r`pi ad`nci, albiile obi=nuite ale =uvoaielor m`nioase, care las[de obicei pe urmele lor sf[r`m[turile smulse mun\ilor =i p[durilor, =i se]mpreuneaz[deasupra Hangului la trec[toarea Dealul-Doamnei, zis[a=a pentru acela=i lucru pentru care singurului drum de tr[suri care trece prin aceste \inuturi i se zice Drumul Domnitorului,]n amintirea c[l]toriei pe care m[riile

lor au f[cut-o pe aici. Molatic =i parfumat, ca o grecoaic[, leg[nat parc[de =uvoaiele lui, \[rmurele st`ng al Bistri\ei]mbr[\i=eaz[cu dragoste largile poale ale Ceahl[ului =i adun[parc[capricios, la o cotitur[dep[rtat[, satul R[pciuni, unde c`teva c[su\e albe se ad[postesc la umbra brazilor care le-au v[zut]n[l\`ndu-se. R`ul, oglindind piscurile care-l]nconjoar[, ca un br`u]nflorit =i larg]i]ncinge mijlocul. U=oar[ca o s[geat[, o plut[— schelet]ntocmit din coastele b[tr`ne ale mun\ilor — se repede]n salturi pe pov`rni=ul apei, =i ecoul valorilor =i ecoul glasului aspru al c`rmaciului, care duce pluta, se pierd]n dep[rt[ri.

Apoi c`nd soarele]=i gr[m[de=te focurile]n v[i, c`nd ogoarele =i f`na\urile, cetinile coastelor]mp[durite =i crucea de alam[a unei umile chinovii sc`nteiaz[, =i c`nd zarea se tulbur[=i]mpr[=tie pe mun\i valu-i de aburi, te crezi ca-ntr-un vis al]nchipuirii,]n care, dormit`nd u=or, sufletul singur parc[se bucur[=i se las[dus ca de o lene=[voluptate.

Dac[nu vrei s[urmezi drumul mare, ci treci podul]ndr[zn\ aruncat peste Bistri\a aproape]n fa\a cur\ii boiere=ti, dai prin frumosul sat R[pciuni, z`mbind]n verdea\[, =i dup[ce ai l[sat]n st`nga]ntr-o]ntunecat[ad`nc[tur[s[h[stria de la Hangu, care]n veacul nostru prea pozitivist nu mai e cercetat[dec`t din nelegiuit[curiozitate, apuci pe malul Bistri\ei =i mergi]n drept cu drumul cel mare care urc[=i coboar[, se pierde =i se arat[iar, urm`nd fr[m`nt[rile mun\ilor sterpi]n care e s[pat. Priveli=tea se schimb[=i dup[ce ai trecut prin vad Bistricioara miloas[=i iute, care-=i car[prin \ara ungureas[undele, dup[ce ai l[sat]nd[r[t s[ti=orul C[lug[reni, poteca nu mai]nf[\i=eaz[de o parte dec`t o r`p[ad`nc[, care se prelunge=te p`n[la apa t[cut[=i rece, larg[=i verzuie aici, =i de cealalt[parte un clin repede. +i-aici, printr-un capriciu, muntele]mp[durit din st`nga se trage domol]nd[r[t, alc[tuind un arc regulat, =i Bistri\a arunc`ndu-se deodat[de partea ceast[lalt[, cu un vuiet ad`nc,]ncheie cercul cu zidurile]nalte ale r`pii ei drepte.

Cam la trei b[t[i de pu=c[,]n fa\ a unei ad`ncituri, unde din nou cele dou[r`uri vr[jma=e se apropie, se z[re=te st`nd drept, c[runt[ca un turn singuratic, o st`nc[uria=], care pare c[r[sare din =es =i se zv`rle]ndr[znea\ spre ceruri. O ramur[s[rac[de tei, pe care o clatin[v`ntul, se ca\[r[pe creasta ei.]nalt[de patruzeci de picioare, a=ezat[pe o temelie rotund[, potrivit t[iat[, mul\i c[l[tori, ca =i mine, la]nt`ia ocolire, o vor lua de departe drept o cl[dire]ndr[znea\, r[mas[din str[vechi vremuri; dar c`nd te ui\i la a=ezarea ei]n =es, departe de mai mult de 500 de pa=i de orice]n[l\ime, c`nd i-ai pip[it cu m`na cremenea dintr-o bucat[,]n cr[p[turile c[reia vremea a aruncat un fel de mu=chi g[lbui, r[m`i t[cut =i mic]n fa\ a m[re\ului uria=; ai de-a face parc[cu una din st`ncile sc[pate din m`inile titanilor tr[sn[i, ori chiar cu un titan amenin`nd iar[=i Olimpul, sub o nou[form[. La treizeci de picioare de la p[m`nt, o muchie mai ie=it[a st`ncii alc[tuie=te ca un fel de cerdac, deasupra c[ruia se]nal\ creasta, pu\intel]ncovoiat[=i]ncununat[de o mlad[plecat[de tei, care a =i dat pietrei numele lui, mai mult spre a face s[se uite alt nume grozav, pe care ciobanii nu-l rostesc dec`t]n =oapt[=i f[c`ndu=ci cruce ca buni cre=tini.

Ca un adev[rat turist care a cercetat +vi\era, \ara turnurilor; =i ca un om care =tie pe de rost pe Dumas, desc[lecai repede de pe cal =i, sco`nd din buzunar cu\itul, spre marea uimire a]nso\itorilor mei =i a unui s[tean care se al[turase de noi, zg`riai pe zidul curat un nume necunoscut.

— Boierule, strig[\[ranul zv`rlindu=ci]n sus c[ciula de oaie, nu vezi colo l`ng[r[d[cina teiului ceva care seam[n[cu un baltag?

— Unde, voinice? Colo, sus? Nu v[d nimica.

— Nu se poate, boierule; este.

— Ei, =i ce lucru grozav e coada aceea de baltag?

S[teanul m[privi c-un fel de batjocur[, pe care o ghiceam sub respectul pe care \[ranii]l arat[de obicei boierimii — =i batjocura se v[di mai ales]n titlul pe care mi-l d[du el dup[aceea:

— Domnule, urm[el, pot s[-\i spun]n dou[vorbe istoria m[nunchiului aceluia pe care eu =i to\i muntenii]l vedem.

A fost odat[]n mun\ii no=tri un voinic]ntre voinici, groaza grani\elor; ispravnicii, zapcii, cazacii lor =i to\i ciocoi]i ziceau ho\, iar ciobanii]i ziceau “Vasile cel mare”. Dup[ce Vasile cel mare (pe capul lui se pusese 1.000 de galbeni) schimba c`teva focuri de pu=c[cu ispravnicii, dup[ce pr[da vreun c[lug[r bogat =i pustia c`teva sate ungu=ti la grani\], dup[ce sp[rgea o m[n]stire =i dobor[cu baltagul lui ascu\it pe vreun cazac]nc[p[\`nat, venea cu tovar[=ii lui aici, l`ng[piatra asta, =i se luau la]ntrecere, s[vad[cine-a zv`rli mai sus baltagul.]ntr-o zi, b[rdi\ a s-a]nfipt]n capul uria=ului =a r[mas]n ramurile teiului; =i acolo-i =i ast[zi!

M[pref[cui c-o v[d, dar ciceronele meu vedeam eu c[nu m[iertase.

— Ia ascult[, voinice,]ncepui eu iar dup[o t[cere lung[=i tot privind st`nca, dup[ce toate celelalte forme fuseser[]mplinite, po\i s[-mi spui de unde a venit piatra asta pe p[m`ntul Hangului, c[ci, dup[c`t mi-i socotin\ a, nu-i fi adus-o dumneata?

— Fereasc[Dumnezeu! strig[omul cu nevinov\ie, f[c`ndu= i cruce.

— Atunci de unde-i?

— Apoi c`nd te-i sui pe Ceahl[u, ai s[vezi dumneata singur de unde a fost smuls[de o alt[m`n[, nu de-a mea.

— +i altceva nu mai =tii despre d`nsa?

— Ba da, domnule, cum nu?... dar..

+i munteanul se sc[rpin[dup[ureche.

— Ei, spune...

— Apoi asta-i istorie necurat[, =i popa nu ne las[s-o spunem...

— Ia ascult[, prietene, tare a= vrea s[afli ce nu te las[popa s[spui; uite banul ista, s[-l dai popii s[-\i citeasc[o molift[, =i istalalt, ca s[m[pomene=ti c`nd]i cinsti un pahar de rachiu...

— Atuncea]ng[duie s[-mi fac]nt`i cruce, c[ci, vede\i dum-

nevoastr[, istoria asta i-o istorie grozav[pentru un cre-tin, pentru un locuitor din valea asta pe care o hr[ne=te Bistri\`a...

— Bine, f[-\i cruce, dar gr[be=te-te...

M-am lungit]n iarb[, cu capul rezemat de st`nc[, cu luleaua]n m`n[=i cu ochii]ndrepta\i spre cr`=ma pitoreasc[din Gura Largului, =uvoi lat =i m`nios la vremea dezghe\urilor, care se las[]n vale dintr-un g`tlej]ntunecos, b`ntuit noaptea — zic muntenii — de duhuri necurate, care se arat[drume\ilor]nt`rzia\i.

Daco-romanul — c[ci acuma-i hot[r`t c[noi suntem un amestec de urma=i ai romanilor cu cobor`torii lui Decebal —]=i duse m`na la cu=ma u=or plesnit[]ntr-o parte la v`rf, a=a cum se vede]ntr-un tablou al domnului Asachi, primi banii,]i puse cu grij[— dup[ce-i privi =i pe fa\[=i pe dos —]n chimiru-i larg, =i se preg[ti]n picioare s[-mi spuie povestea.

Era un fl[c[u frumos munteanul, sub\ire-n mijloc, cu pieptul p[ros descoperit; ochii]i sc`nteiau de via\[=i cutezare; de pe capu-i ras de trei degete deasupra frun\ii mici =i u=or]ncruntate, sc[p[tau plete lungi castanii, care c[deau pe umerii lui largi. Fa\`a-i s[lbatic[era deschis[ca la to\i oamenii de la munte, cu un z`mbet amar totu=i, care nu se vede numai la munteni, ci la to\i \[ranii Moldovei. O pornire fireasc[, ori o amintire le pune aceast[pecete. Un chimir lat de piele de c[prioar[, cuprinz`nd tot ce este trebuincios munteanului: un cu\it frumos, o lulea, o pung[=i un amnar lung legat de cing[toare c-o curelu=[ori un l[n\ujel de fier — str`nge]n jurul coapselor o c[ma=[lung[, cu m`neci largi, cusut[la g`t cu arnici felurit colorat =i c[z`nd peste \ari gro=i. O traist[cu merinde i-at`rn[de g`t, opinci, un baltag =i un suman scurt, aruncat]n voie pe um[r,]i]ntregeau]mbr[c[mintea. Nu-i asta oare o]mbr[c[minte primitiv[, pitoreasc[=i]ndem`noas[, obiect de mirare pentru rarii c[l[tori care ne cerceteaz[? C[ci totul e nevinovat, simplu =i frumos]n poporul acesta incult; el]nsu=i =i obiceiurile-i de om primitiv =i cu inima deschis[, credin\ele-i =i eresurile-i din vremi p[g`ne

amestecate cu tainele cretinismului; via\a-i aspr[=i zbuciumat[; bunul lui sim\, cu]nv[\(minte cumin\i pe care, de=i lipsit de]nv[\(tur[, i-l dau obiceiurile patriarhale; tradi\iile din vremuri mai bune =i deprinderile-i libere. Nu-i oare ru=ine ca ni=te str[ini s[-=i fi aruncat mai]nt\i ochii asupra poporului nostru, pe c`nd ai no=tri petrec copiind pe str[ini =i calc[]n picioare =i nu bag[]n seam[o comoar[a=a de bogat[?

E cu neputin\[s[dau simplitatea energic[a vorbirii daco-romanului, ale c[rui plete aruncate pe spate f`lf`iau]n voia unui v`nt u=or, venind dinspre Bistri\va. Vorbirea moldovanului e scurt[, ca =i a latinului, vioaie =i]nflorit[, cu amestecu-i de idiome scitice. A]ncearca s[traduci dintr-o limb[]nseamn[s[aba\i un p`r`u din albia-i de mu=chi:]n canalul curat s[pat, apa nu mai are murmurul de alt[dat[, nici adierile-i singuratice.

V

C`nd soarele rumene=te piatra aceasta]ntunecat[, ori o p[s[ric[f[r[grij[c`nt[pe o ramur[sub\ire a teiului de=teptarea zorilor, noi trecem pe aici f[r[grij[, =uier`nd. Dar c`nd umbra umple]ncet-]ncet v[ile, =i muntele]n limba lui spune pove=ti tainice brazilor b[tr`ni, iar Bistri\va,]nainte de a adormi,]=i suspin[rug[ciunea de sear[, atuncea din coastele uria=ului scap[t[vuiete ad`nci, glasuri nel[murite, blesteme grozave, ca la o be\ie mare, =i cr`=niri de din\i, care]nsp[im`nt[]mprejurimile. Chiar Ceahl[ul r[spunde]n[bu=it; r`sete de spaim[, ca cele ale pedepsi\ilor din iad, de=teapt[]n cutremur toat[suflarea... =i la lucirile focurilor, ciobanii v[d tremur`nd cum se]nal\[o stafie uria=[. Apele Bistri\vei fierb =i bat]nflorate \[rmurile cu spum[s`ngerat[, mugesc v`nturile, brazii]=i]ncovoaie crestele m`ndre, fiarele url[-n codri, =i luna p[lit[se ascunde dincolo de z[ri...

— Pentru c[, vezi dumneata, domnule, piatra asta-i piatra dracului!

— Cum a dracului? Dar atunci de ce-i zici a teiului?

— De ce? Odat[, un cioban vrednic, cum se g[sesc mul\i prin p[r\ile noastre, =i-a pus]n g`nd s[scape st`nca din ghearele necuratului.]ntr-o bun[zi, =i-a luat baltagul pe um[r, =i-a pus]n glug[merinde pe o s[pt[m`n[— =i a cobor`t, s-a dus]n p[durile de la =esuri. De acolo a adus un pui de tei, care prin mun\ii no=tri nu se afl[. +i dup[ce a dat la p[m`nt brazii cei vechi, care]mpresurau pe atunci st`nca blestemat[, s-a aburcat voinice=te p`n[deasupra. C[\[r`ndu-se pe crengi,]n\epenindu-se cu m`inile =i cu picioarele, a r[s[dit sus teiul — dar jos nu s-a mai cobor`t... Mlada a prins r[d[cin[, dar de at`tea veacuri, iaca a=a cum o vezi, tot]nchircit[a r[mas....

— Ei, =i ce s-a]nt`mplat cu ciobanul?

— Nu se =tie, domnule.

]n vremea de demult, oamenii uitaser[]n\eleapta via\[a p[rin\ilor, p[r[seau slujba Domnului =i tr[iau]n tic[lo=ie =i nelegiuire, uit`nd p`n[=i de pedeapsa dintru]nceput dat[de Dumnezeu.]n vremea aceea, Diavolul s-a dus]ntr-o zi la Dumnezeu. Domnul l-a primit cu toat[cinstea, a=a cum se cuvine s[se poarte]ntre ei cei mari. C[ci adev[rat e c[Dumnezeu e st[p`nul cerului =i al p[m`ntului, dar Diavolul se lupt[=i el pentru st[p`nirea p[m`ntului cu vrednicie =i chiar =i domne=te el]n lume =o poart[cum]i place, iar Dumnezeu e st[p`n numai cu numele, =i are dreptul s[or`nduiasc[mersul vremii, prim[vara, vara =i celelalte,]n care, dealfel, =i Diavolul]=i v`r[coada destul de des. Am`ndou[m[ririle purtau pe fa\[pecetea grijilor =i]ndeletnicirilor lor. Dumnezeu era cu obrazul]ntunecat din pricina neleguirilor din zi]n zi mai mari ale oamenilor, ochii]ns[erau plini de bun[tate =i era gata s[ierte. Iar Diavolul sta d`rz =i]n\epat, z`mbind cu r[utate, c[ci trebile lui megeau mai bine dec`t oric`nd =i]n]mp[r\ia lui furnicau ispravnicii, zapcii, ciocoi =i al\i oameni de toat[m`na. S-au pus la mas[, =i dup[ce-au b[ut acolo c`teva paliciuri¹ de vin

¹ *Palici* — p[h]rel mic; capacitatea: 50 gr.

de Cotnari =i de Odobe=ti, li s-au mai descree\it frun\ile, =i au prins a vorbi de una, de alta.

— Doamne, zice Diavolul, umpl`ndu-=i a patra oar[paharul. Ferice trebuie s[fie \ara unde se face vinul ista de Cotnari.

— Nu prea, r[spunse Domnul, abia acum]ncepe s[se dezmor\easc[, dar i-a merge mai bine dup[c`t n[d]jduiesc.

— Hei, =i istlalt vin de Odobe=ti nu-i r[u, are dulce miroazn[.

Au mai cinstit ei a=a c`teva butelci, dup[aceea au prins s[vorbeasc[politicele — a=a precum se obi=nuie=te la mese boiere=ti. Dumnezeu se jeluia de orbirea oamenilor, de stric[ciunea tuturor de sus p`n[jos, de minciun[, de lene, de f[\rnicie — c[reia boierii]i zic “polite\e” —, de neru=inarea femeilor, de zg`rzenie =i destr[b]lare, de]ndrumarea care se reazem[nu pe destoinicie, ci pe parole. Iar Diavolul dimpotriv[ar[ta — =i =tia el de ce — c[toate merg strun[=i c[tocmai omenirea e cel mai de c[petenie lucru pe care l-a f[cut Dumnezeu pe lume. Dup[cum se =tie, smerenia nu prea-i partea Diavolului.

Cam ame\it de b[utur[, a]nceput s[strige:

— +tii ce, Doamne? M[ria-ta e=ti prea bun, de te mai nec[je=ti cu asemenea tic[lo=i...

— Da, me=tere Satana, tic[lo=i c`t vrei, dar sunt copiii mei.

— Halal copii, n-am ce zice. Dar mai degrab[-s ai mei, c[ci, de=i le-ai trimis potop, r[zboaie =i arhangheli, ei mai degrab[urmeaz[sfaturile mele.

Dumnezeu a tres[rit, apoi a spus cu lini=te:

— Tocmai asta m[m`hne=te mai mult.

Diavolul deocamdat[n-a r[spuns nimic, ochii lui]ns[sc`nteiar[n[prasnic. Cu glas tremur[tor =i pref[cut vorbi:

— La urma urmei, st[p`ne, to\i oamenii ace=tia sunt ni=te nemul\umitori =i ni=te r[i. Ia uit[-te cum merge lumea, bisericile cad]n risip[, c[lug[ra=i se duc =i popii nu mai cred; duminica nu se mai]nal\ t[m`ie la cer. S[fiu]n locu-\i, st[p`ne, le-a= ar[ta eu — le-a= trimite iar ca-n vremurile vechi o pedeaps[, s[le vie mintea

la loc. +tii, Doamne, c[mie]mi place s[te slujesc. Dac[binevoie=ti, pot s[m[]ns[rcinez cu pedepsirea oamenilor.

Diavolul, potrivit ura pe care o are el asupra neamului ome-nesc cu t[cuta m`hnire a lui Dumnezeu, voia s[=i potoleasc[ura aceasta zdrobind pe oameni. Pe puterea lui punea el mare pre\.

— Ei, st[p`ne, zice iar, v[z`nd c[Domnul tace, ce zici? Prime=ti?

— Primesc, r[spunde Dumnezeu, dar c-o tocmeal[.

— Bine, s[vedem.

— Dac[nu-i izb`ndi, s[nu ceri ajutor de la mine.

Diavolul z`mbi cu dispre\.

— Asta — jur.

— Pe ce, jup`ne Diavole?

— Chiar pe mine, st[p`ne.

Diavolul se socotea m[re\]n clipa aceasta, =i obr[znicia lui spori.

— Mai mult chiar, adause el, eu \i-oi pedepsi pe tic[lo=ii ace=tia chiar f[r[s[m[slujesc de toate puterile mele. +i gr[ind, ap[s[asupra vorbelor acestora.

— Da' =tii tu, jup`ne Satana, c[e=ti cam l[ud[ros pe ziua de azi?

— Se poate, dar a=a e cum spun eu.

— Nu cred.

— Cum?

— De ce mijloace vrei s[te sluje=ti?

— De unul singur, de potop.

— Ia las[, drag[, oamenii nu se mai tem de ap[, de c`nd au iscodit vapoarele... Potopu-i lucru vechi...

— Tare bine,]l]ntineresc eu.

— Ia ascult[,]\i mai spun]nc[o dat[c[n-ai s[faci nimic.

— Ba m[pun r[m[=ag c[fac.

— Pun =i eu prinsoare c[nu faci...

— Bine, dar pe ce ne prindem?

— Ascult[, zice Dumnezeu, m[=tii darnic =i blajin. To\i au sl[biciuni, =i sl[biciunile tale sunt obr[znicia =i o fudulie f[r[pereche. Dac[pierzi r[m[=agul, ai s[r[m`i ca =i p`n[acuma;

dac[c`=tigi, uit tot ce s-a petrecut]ntre noi =i te fac iar mai mare peste]ngeri.

Atunci, cu neru=inare, Satana a slobozit un r` s prelungit; =i oamenii de pe p[m`nt socotir[c[a tunat]n ceruri.

— Ia ascult[, jup`ne Satana, =tii c[e=ti obraznic?

— M[rog de iertare, st[p`ne, dar la noi]n iad ui`i cum s[te por`i cu lumea.

— Atuncea ad[-i aminte de-acu]nainte.

— Iart[-m[iar, st[p`ne, dar pe c`nd hot[r`m ziua?

— De azi]n trei zile.

— Tare bine; am dou[zile =i dou[zeci =i patru de ceasuri f[r[c`teva clipe — mai mult dec`t]mi trebuie.

Dup[vorbele acestea,]ntov[r]=ite de un z`mbet dr[cesc, Satana =i-a luat r[mas bun de la Dumnezeu =i, desf[ur`ndu=i aripile uria=e,]i d[du drumul]n v[zduh =i se duse s[steie de vorb[cu ni=te filozofi f[r[nici o para]n pung[, care cu orice pre\ voiau s[aduc[pe p[m`nt bun[tatea din vremurile vechi, =i mai ales r`vneau]mp[r`virea bunurilor.

+i-a treia zi, noaptea, era vreme de furtun[=i mun`ii p[reau c[se clatin[din temelii. Vuietele v[ilor se amestecau cu mugetele tunetului; prin p`nza luminoas[=i repede a fulgerelor, c[dea ploaia cu g[leata. +uvoaiete crescute deodat[se rostogoleau din m[runtaiele mun`ilor, m`nioase;]n drumul lor nebun =i r[t[rit duceau buc[`i de st`nc[=i brazii]ntregi dezr[d[cina`i de vijelie. Zgomot`nd cu grozave r[sunete, brazii p`r`iau]n codri, d[r`ma`i ca sub lovituri de secure, =i v`ntul pr[v[lit]n h[u mugea cu]ndr[cit[m`nie.

Dar]ncet-]ncet furtuna se domole=te, ploaia contene=te. Luna, g`nditoare =i m`hnit[, ca o mireas[p[r[sit[,]i mi=ca]ncet fa\va argintat[deasupra Ceahl[ului =i se ascundea]n dosul vreunui nour, r[m[=i\ a furtunii, pe care un v`nt u=or]l m`n[c[tre miaz[noapte. Florile scuturau ca boabe de m[rg[ritare pic[turile ploii, r[sp`ndind mireasm[dulce =i sub`ire, ca dup[vijelie. Ramurile se ridicau]ncet =i glasul dep[rtat al =uvoaielor t[cea din vreme]n vreme. Umbra

uria=[a Ceahl[ului b[tr`n se lungea pe vale,]ns[ca o]nfiorare peste fire... Ici-colo raze p[lite de lun[str[b[teau printre nouri, albeau undele fugare =i intrau iar]n ascunzi=ul lor din v[zduh.]ntreaga fire, a=a de frumoas[de obicei, a=a de ginga=[, cu miresmele ei, cu z`mbetele ori cu pl`ngerile ei, care picurau dup[furtun[de pe orice frunz[, p[rea]n noaptea aceea]n st[p`nirea unei uimiri nespuse, ca un om care ar trece nep[s[tor pe l`ng[o femeie frumoas[.

]n vremea asta pe malul drept al Bistri`ei, deasupra Buhalni`ei, pe piscul Grohoti=ului, un cioban de=teptat de furtun[]=i a`\`a iar focul, ca s[-=i usuce opincile. Un c`ine de la st`n[, m`nios, porni o pl`ngere grozav[de urlete, cuprins ca de cumplit[spaim[.]n \arc, oile, berbecii =i caprele se zb[teau. Ciobanul slobozi chiote lungi =i cumplite — Hu-hu! — care alung[fiarele. R[sunetul tremur[tor se de=tept[]n mun[i; din r`p[]n r`p[, vuietul se prelungi; dar]n loc s[se zv`rl[spre p[dure, c`inele, cu coama zb`rlit[=i cu spume la gur[, se ghemuia]n cioban. Caprele =i oile nu mai aveau ast`mp[r. Ciobanul]=i f[cu cruce de trei ori, socotind]n g`ndul lui c[nu-i lucru curat. Se uit[]n juru-i, =i deodat[, pe nesim`vite,]=i a`inti privirile, ca fermecat, asupra Ceahl[ului. Luna cobora]ncet-]ncet dup[o st`nc[, valea era cufundat[]n]ntuneric, numai fruntea ple=uv[a Ceahl[ului, luminat[, se desf[cea alb[din umbra nop`ii, care st[p`nea poalele muntelui,]i cuprinsese =i coastele =i se urca]ncet-]ncet spre v`rfuri.]nspre partea v[ii, pe marginea st`ncii care]ncununeaz[Ceahl[ul, era a=ezat cineva negru, mare. Alene, plecat]ntr-o r`n[, cu m`na dreapt[se sprijinea de un bolovan, adus]n sus, anume pus parc[acolo spre a sluji de parmacl`c a=ez[turii. Ochii]i sc`nteiau ca focuri r[t[cite pe mun[i =i c[tau spre vale plini de r[utate. Umbra lui se zugr[vea pe st`ncile mai]nalte care]mpresur[muchea spre]ara Ungureasc[, cre=tea =i sc[dea pe m[sur[ce trupul se mi=ca. +opotul izvorului limpede =i rece care `=nea dintr-o st`nc[p[rea c[-l leag[n[m`ng`ietor]n g`ndurile lui. Noaptea era t`rzie; se z[rea geana de ziu[.

Un zgomot grozav se auzi, =i cu m`na tot rezemat[de st`nc[, umbra zv`cni]n picioare. “Hai! zise, a venit ceasul, am c`tigat r[m[=agul; a mea e lumea.” Aici iar r[t[ci un z`mbet dr[cesc pe buzele ei. “+i poate — urm[— poate n-are s[m[mai puie]n capul cetelor]ngere=ti...”

La vorbele acestea, Diavolul (c[ci el era)]=i desf[cu aripile. Ridic`nd dintr-o cl[tin[tur[st`nca, pluti o clip[pe deasupra Ceahl[ului. Se]ndrepta spre gura Bistri\ei, c`nd o chemare ascu\it[sun[]n v[i. Era c`ntecul de veghe al coco=ului. +i =tii dumneata, domnule, c[noaptea e a Diavolului, de cu sear[p`n[la c`nt[tori. Iac[a=a. Diavolul se cutremur[,]=i descle=t[ghearele, =i st`nca pe care o vezi a c[zut greu.

Trei zile =i trei nop\i a plouat cu m`nie. +uvoaiele duceau departe pe Bistri\a rev[rsat[buc[\i de case, brazi f[r`ma\i, stejari uria=i =i trupuri zdrobite. Numai piatra a r[mas pe loc =i se]mpotrive=te =i fulgerului, c`nd tr[sne=te pe v`rful ei. Diavolul]=i f[cuse planul s[opreasc[Bistri\a din cale, =i apele, cresc`nd]ntruna din clip[]n clip[, s[reverse =i s[]nece lumea.

C`teodat[,]n nop\ile ur`te, se a=eaz[iar pe st`nca de sus... Atunci, ca la o vraj[, toate tac, =i toate focurile se sting...

Daco-romanul]=i ispr[visе povestea. Eu mai st[tui]nc[c`teva clipe]n fa\a uria=ului,]n admirare, tr[g`nd din ciubucu-mi drag =i sufl`ndu-i]n nas lini=tite =i m[re\е]nv[luiri de fum. Apoi dup[ce mai trecui o dat[cu cu\itul peste numele pe care-l scrijelasem, de team[s[nu se =tearg[prea cur`nd, m[zv`rlii pe cal, l[s`ndu-l]n seama diavolului.

Pe c`nd treceam]n vad Bistri\a, ca s[mergem s[facem cuno=tin\[cu rachiul prin\ului Cantacuzino de la cr`ma din Gura Largului, \[ranul meu]mi zise:

- Ciudat lucru ai mai f[cut =i dumneata, domnule...
- Ce lucru, m[i voinice?
- Apoi ce f[ceai cu cu\itul dumitale...? frumos cu\it, n-am ce zice...

— }mi]nsemnam numele.

— +i pentru ce?

— Pentru ca alii c[l[tori, care-or veni dup[mine, s[-l vad[.

— Munc[pr[p[dit[, domnule, ori vrei s[=[guie=ti... De dou[zeci =i cinci de ani, de c`nd cunosc Piatra Teiului, de=i trec pe aci o mulvime de boieri =i de ciocoi, n-am v[zut pe unul m[car oprindu-se, dar]nc[s[-i scrie numele!...

Cititorule =i respectabil public, pentru c[soarta, care or`nduie=te a=a de ciudate lucruri c`nd]i d[osteneala, a vrut ca amintirile unui c[l[tor,]ngropate]n portofoliul lui, =i care nu-s cu adev[rat frumoase dec`t]n amintire, s[ajung[obiect de publicare, declar, p[r[sind orice amor propriu, c[eu m[dau frumu=el deoparte =i las pe Diavol s[se descurce cu dumneavoastr[cum o putea. Treaba lui =-a dumneavoastr[. — Am zis.

IA+II +I LOCUTORII LUI }N 1840

}a=ii a }nceput de c`t[va vreme s[a``e curiozitatea publicului european, nu }n chip excentric, prin el }nsu=i, ci ca scaun al principatului nostru =i deci ca un punct al marii chestiuni a Orientului.

P`n[}n 1830, ora=ul acesta — a=a de interesant prin moravurile tuturor popoarelor care au c[ocat p[m`ntul celor dou[principate, de la dacul r[t[citor =i s[lbatic, de la romanul de pe Tibru, de la toate hoardele nomade care=}i croiser[prin vechea Dacie pierdut[o cale s`ngerat[spre a se n[pusti }n inima imperiului p`n[la musulman, leah =i ungur, p`n[la grec =i, }n sf`r=it, p`n[la rusul de azi care se pretinde regeneratorul nostru politic, moravuri necunoscute adaptate la moravuri cunoscute, obiceiuri barbare altoite pe obiceiuri antice, patriarhalismul pastoral topit }n servitutea feudal[, misterele cre=tinismului }ncrustate pe miturile p[g`ne, supersti\iile poetice ale evului mediu }ncrustate }n sec[tuitoarea necredin\ a veacului, tot ce-i vechi =i ce-i nou, Occidentul =i Orientul, topite }ntr-un tot nedesp[r`it, cimentate de vremi =i }mprejur[ri a=a fel }nc`t cl[direa s-ar d[r`ma dac[ai scoate o singur[piatr[, — Ia=ii, }nc[o dat[, p`n[}n 1830 nu era cunoscut lumii dec`t din buletinele armatelor imperiale ruse=ti =i, }n cercurile literare, din c`teva rela\ii scurte =i nu tocmai exacte ale c`torva c[l[tori, baronul Trott¹ =i al\ii. Un italian, de numele c[ruia nu-mi aduc aminte, care petrecuse }n Moldova cu n[dejdea van[de a str`nge repede avere, }n povestirile lui amestec[am[r]ciunea dezam[girilor lui personale; consulul Wilkinson, afar[de c`teva generalit[\i, e in-

¹ Corect: *de Tott* (vezi, ca =i pentru ceilal\i c[l[tori pomeni\i aici de Russo, lucrarea lui N. Iorga *Istoria rom`nilor prin c[l[torii*).

exact; unul singur, un neam\ cu numele Wolf,]n lucrarea lui a rezumat cu discern[m`nt =i cu gust moravuri, istorie, caracter, guvern; dar cartea aceasta acuma e veche, =i, afar[de oarecare lustru local, toate s-au schimbat. Wolf era bun pentru vremea]n care scria; ast[zi]ns[, c`nd se judec[=i se privesc lucrurile dintr-un alt punct de vedere, ar duce]n r[t[cire, f[r voie, pe citorul care n-ar putea s[-l puie fa\]n fa\ cu propria-i experien\.

Totu=i, de la tratatul de Bucure=ti, din 1812, de la lupta libert[\ii =i emancip[rii elenice, a c[rei prim[sc`nteie pornit[de pe malurile Prutului a f[cut s[]zbucneasc[imensul vulcan al Eteriei,]n sf`r=it de la cel din urm[r[zboi]mpotriva turcilor, ora=ul nostru ie=i pu\in din ad`ncul]ntuneric, din care nu l-a putut scoate nici moartea lui Potiomkin.

Tradi\iile populare, fragmentele informe =i risipite ale c`torva cronici vechi se contrazic f[r]]ncetare, =i se contrazic mai ales cu un rest de inscrip\ie g[sit[, nu de mult, pe o marmur[ciuntit[,]n s[p]turile vechiului fort roman *Caput Bovis*, la Gala\i. Tradi\iile duc]ntemeierea lui la ni=te vremuri foarte dep[rtate: Cantemir, care e autoritate]n ceea ce prive=te Moldova, pune ob`r=ia lui]n seama lui +tefan al V-lea cel Mare, =i vorbe=te astfel]n capitolul IV al *Descrierii Moldovei*:

“Acesta este scaunul \[rii, pe care l-a mutat +tefan-vod[acolo din Suceava, ca s[poat[ap[ra \ara mai bine din mijlocul ei, de c[tr[n[v]lirile turcilor =i ale t[tarilor, pentru c[el prea bine vedea c[nu putea s[se apere a=a lesne din Suceava, deoarece este dep[rtat[de hotarul turcesc. Mai]nainte de aceasta era t`rgul numai ca un sat prost,]ntru care abia se a=eza=se trei ori patru gospodari, =i avea =i o moar[]n care era un morar b[tr`n, c[ruia-i zicea Ion (sau, dup[cum se zice]n limba proast[, Ia=). Numele acestui om, domnul l-a dat ora=ului pe care l-a f[cut,]ntru care a zidit]nt`i =i o biseric[]ntru cinstea sf`ntului Nicolai, care este acum biserica cea mare, =i dup[aceea =i alte palaturi pentru d`nsul =i pentru boierii lui a cl[dit. Iar Radu-voievod l-a]mprejmu=it cu zid...”

Ast[zi nu se mai z[re=te nici urm[de ziduri =i alte]nfrumuse\[ri de care vorbe=te Cantemir, afar[de ruinele impun[toare ale palatului domnilor no=tri, care]ns[nu e vechi =i a ars]n 1827,]n focul ce a distrus aproape]n]ntregime t`rgul. Dintre biserici, vrednic[de luare-aminte e Trei Ierarhi, prin]ndr[znea\a-i structur[gotic[, =i prin sculpturile bizare care-i]mpodobesc zidurile dinafar[— cu at`t mai mult, cu c`t asemenea monumente sunt rare la noi. Cu privire la biserica aceasta, se poveste=te de un fapt destul de curios:

Evlavia domnilor =i boierilor]mpodobise Trei Ierarhii mai cu osebite]ntre toate celelalte biserici. Zidurile pe dinl[untru erau bogat zugr[vite =i aurite. Pe vremea Eteriei grece=ti, turcii, p[trunz`nd cu puterea]nl[untru,]i d[ur[foc, socotind]n ne=tiutoarea lor l[comie c[zidurile erau de aur masiv; dar v[z`nd c[aurul nu curge, stinser[ei singuri focul.

Iat[acum pe ce se]ntemeiaz[cea din urm[p[rere, care pune]n seama romanilor zidirea ora=ului nostru =i care ar p[rea probat[prin restul acela faimos de inscrip\ie g[sit]n ruinele cet[\ii *Caput Bovis*:

——— HOC GRAT ———
 ——— NUNTIA ———
 ——— (LEG: ESSENS) ———
 ——— QVARES HAN ———
 ——— C. ROC ———

Un patriot luminat, dl S[ulescu, profesor la Academia din Ia=i, a demonstrat c[, legiunea *Iassii* t[b[r`nd]n acest loc, s-a alc[tuit aici un t`rg, care]ncet-]ncet ca =i alte ora=e dace, a dob`ndit de la Roma privilegiul de a fi recunoscut ora= municipal sub numele de *Municipium Iassium*.

Sim\[m`ntul domnului S[ulescu =i acel al lui Cantemir, oric`t de dep[rtate ar p[rea unul de altul, se pot totu=i]mp[ca destul de bine. E fapt cunoscut c[dup[n[v[lirea popoarelor legiunile dace =i dun[rene au fost retrase =i \ara r[m[sese f[r] ap[rare. Ia=ii, ca =i

at`tea alte t`rguri, se supune soartei, =i a=ezat fiind la marginile]mp[r[\iei =i a Daciei,]n drumul hunilor, slavilor =i t[arilor, se stinse cu des[v`r=ire. A=a fel +tefan cel Mare a putut s[fie]ntemeietorul lui. Dat[fiind lipsa de istorici, dat fiind]ntunericul ne=tiin\ei =i al barbariei, nu-i de mirare s[fi r[mas ca o tradi\ie nedeslu=it[numele Ia=, atribuit unui morar — nume pe care +tefan l-a dat t`rgului s[u, f[r[s[=tie c[a=a]i zicea de veacuri. C`nd eroul le=ilor, Sobieski, a pustiit Ia=ii]n retragerea lui din 1687, se mai puteau vedea]nc[urme de ziduri.

Dar l[s`nd felurile p[riera asupra]ntemeierii =i ob`r=iei Ia=ilor =i]ncerc[rilor veacurilor, c[roro sunt supuse toate lucrurile omene=ti, dup[eterna lege, s[arunc[m o privire asupra a=ez[rii, asupra moravurilor =i locuitorilor lui, asupra amestecului de inova\ii altoite pe vechile datini, care alc[tuiesc un fel de mijlocie pitoreasc[]ntre moravurile asiatice =i moravurile Occidentului. Ia=ii e ca ma=inile acelea complicate, c[roro trebuie s[le cuno=ti am[untele =i resoriturile ascunse, f[r[s[=i pricepi ansamblul.

Regulamentele nou[care st[p`neau Moldova, atingerea cu armatele ruse=ti, care au br[zdat Principatele, vizitele c`torva c[l[tori, roiul acela de tineri care au petrecut]n ora=ele europene]n mijlocul unei vie\i =i al unor obiceiuri diametral opuse obiceiurilor =i vie\ii lini=tite =i a=ezate din patria lor au schimbat fa\o Ia=ilor, introduc`nd alte vederi, alte idei =i un alt fel de a privi lucrurile. Ca]n orice]ar[pe cale de regenerare, sunt la noi dou[principii care stau]n lupt[, o lupt[]n[bu=it[,]ns[uria=[=i necontenit[,]ntre b[tr`n =i t`n[r,]ntre obiceiul c[zut =i ve=ted =i inova\ia cutez[toare, plin[de putere =i de via\[; o lupt[de moarte]ntre vechi =i nou,]n care biruin\o greu c`=tigat[va fi a celui din urm[. Dup[p[rerea mea, aici e un vrednic subiect de cugetare pentru observatorul filozof: de o parte geniul unui secol care nu se sprijin[dec`t pe amintirea trecutului, =i de alta geniul unui secol al vremii nou[, puternic =i nervos — de=i e]nf[=urat]nc[]n scutecele copil[riei =i ale imita\iei necugetate.]n punctul acesta am ajuns

noi ast[zi. Las pe altul mai dibaci dec` t mine s[aleag[nuan\ele =i s[deduc[urm[rile necesare =i fire=ti. Tocmai]n clipa regener[rii noastre politice =i intelectuale a ap[rut printre noi dl *Girardin*¹. Scrisorile lui au dat Europei no\iuni precise, elocvente,]ns[nu]n destul de]ntinse. Dl Girardin a dat prob[de un mare tact, de observa\ie fin[, limpede, repede ca g`ndul =i adev[rat[, dar domina-sa a petrecut prea pu\in printre noi, ca s[poat[vedea contrastul ora=ului nostru bizar. Moravurile, obiceiurile noastre, caracterul nostru sau acela pe care ni-l dau]mprejur[rile ar fi un material nou, original; =i cu toate c[p`n[acum n-a ap[rut nimic]n acest[privin\[, trebuie s[n[d]jduim c[va veni]ntr-o zi un rom`n care va umbla prin \ar[, cercet`nd toate pietrele, toate m[n[stirile,]ntreb`nd amintirile]nmorm`ntate,]ntorc`nd poalele redingotei =i anteriorului, beni=ul =i jiletca, calpacul umflat =i pantalonul modern, spre a le]ntreba de taina amestecului lor =i de soarta care le a=teapt[.

E sup[r]tor pentru noi c[dup[dl Girardin am primit vizita domnului La Battu. Pu\inele lucruri care privesc Moldova — cu p[rere de r[u o m[rturisim — sunt neexacte. S-ar p[rea c[cei opt cai care purtau repede pe dl La Battu prin principate, l-au]mpiedicat s[vad[ceva, =i frica de friguri, alung`ndu-l din Ia=i dup[pu\ine zile, l-a f[cut s[nu=i mai poat[revedea notele. Dealtfel, a=a fac mul\i c[l]tori; c`teodat[proverbele au mult bun-sim\.

Ia=i se]ntinde domol pe spinarea u=or]nclinat[a unei coline lungi,]=i cufund[br`ul]n r`u=orul Bahluiului, m`los]n cursul lui ca =i la izvor, =i se]ntinde p`n[]n mahalaua zis[a T[t[ra=ilor, unde ora=ul se opre=te deodat[, l`ng[o r`p[ad`nc[, str[b]tut[de o a\ de ap[g]lbie =i murdar[, deseori secat[. Nimic mai pitoresc prim[vara dec` t priveli=tea pe care o]nf[\i=eaz[de departe acest T[t[ra=, faimos]ntre toate mahalalele ora=ului, din pricini pe care nu-i nevoie s[le mai]n=ir[m aici.

¹ *Saint-Marc Girardin* (1801—1873), literat =i om politic francez. A manifestat interes pentru prop[irea][rilor Rom`ne=ti, ajut`nd pe unii dintre tinerii lupt[tori pentru aceasta[cauz[]n str[]n[tate.

Gr[mezi de c[su\e albe =i cochete stau]mpr[=tiate ici =i colo,]nconjurate de paji=ti verzi, de gr[dini, de arbori; c`teva biserici contrast`nd cu micimea c[su\elor]nal\[cruci argintii; =i deasupra crestei dimpotriv[un tufi= de copaci pe verdele c`mpului st[p`ne=te totul. Dac[ar fi o punte de s`rm[peste r`p[, ar fi Friburgul¹ din partea de miaz[noapte, f[r[s[lbatica =i limpedea Sarin[. Orice iluzie]ns[]nceteaz[pe dat[ce]ncerci a intra]n dedalul acelor a=a-zise str[zi...

Ia=ii]nsu=i este un monstruos amestec de cl[diri masive ori elegante, de palate =i de magherni\i]mprejmuite de ogr[zi nem[surate; pe uli\ele lui furnic[lucruri de la \ar[, lux]mbel=ugat, echipaje repezi, livrele, toalete pariziene ori vieneze, zdren\e franco-moldave, fizionomii vesele, aspre, originale, felurit]mbr[cate, ca pentru un bal mascat. Popula\ia lui de 60.000 de suflete e tot a=a de felurit[ca =i costumele, =i un observator de moravuri, st`nd la fereastr[o jum[tate de ceas, ar avea de observat destul ca s[poat[face cuno=tin\[cu zece popoare =i s[c[l[storeasc[totodat[]n Fran\,a,]n Germania =i]n Orient.

Ici deosebe=ti pe ovrei cu anteriorul negru dintr-o stof[, c[ruia poporul]i zice *pielea dracului*, lipit de trup, cu cu=ma bl[nit[de osebite forme, cu cei doi zulufti indispensabili cobor`nd]n lungul t`mplelor =i]ncurc`ndu-se de obicei]ntr-o barb[pe care niciodat[n-o rade. Pantaloni de nanchin cu ni=te =u=[ni\i care at`rn[; col\uni =i papuci, care au fost odat[albi, completeaz[pe ovrei, afar[de =[rl[t[niile, =iretlicurile =i]n=el[ciunile lui, care par a=i alc[tui caracterul na\ional. Totu=i ovreiul, aceast[fiin\[degradat[=i r[t[citoare, alungat[de pretutindeni, v`r`ndu-se =i plictisind, fiin\,a aceasta pe care societatea a pus-o la index =i totu=i nu se poate lipsi de ea (la noi, se-n\elege), —]\i insuf[l mil[; ovreiul e b[tut =i batjocorit de mul\ime, josnicia lui t`r`toare st[]n fa\,a netoleran\ei =i a prejudec[\ilor s[lbatice ale norodului, el n=are demnitatea amar[a

¹ Ora=]n Elve\ia, pe r`ul Sarina.

raselor dec[zute; frica lui a ajuns proverbial]. Ovreicele sunt cunoscute]n toat[cre=tin[tatea pentru frumuse\ea lor, — numai trebuie s[ai grij[s[le speli, s[le fereduie=ti =i s[le parfumezi, altfel e zadarnic[orice iluzie.

Colo st[armeanul, adev[rat copil al lene=ului Orient, grav =i t[cut ca un turc, cu picioarele]ncruc=ate pe tarab[;]n]mbr[c[mintea lui mai p[streaz[nepre\ui\ii =alvari,]n care la nevoie s-ar putea ascunde zece parizieni de-ai no=tri, giubeaua larg[=i anteriorul elegant =i u=or. Dac[nivelarea]nnoirilor a p[truns]n magazia lui, st[lungit pe divan, cu un aer st`ngaci, fum`nd =i v`nz`nd pa=nic tutun turcesc, care aici se fumeaz[]n cantit[\i uria=e.

Ici vezi pe lipoveni, vechi sectari pribegi\i din Rusia. O ramur[a lor numeroas[, fugit[sub numele de rusnaci, a populat Galii\ia. Sunt oameni nal\i, s[lbatici la]nf[\i=are, =i-au p[strat]mbr[c[mintea, adic[o bluz[]n cadriluri cobor`nd peste ni=te pantaloni largi, zi=i “pantaloni c[z[ce=ti”, =i poart[barba “mujicilor”, sunt birjari, gr[dinari, zidari =i beau foarte mult precum arat[=i o zic[toare moldoveneasc[.

Uite dincolo neam\ul, lini=tit =i me=ter, lucr`nd con=tiincios, la perechea de ghete =i care, neav`nd bere de Ratisbona,]i place totu=i s[trag[planuri de r[zboi pe masa umed[=i judec[campaniile lui Napoleon, de=ert`ndu=i paharul de vin moldovenesc. Pentru d`nsul to\i mu=teriii sunt *m[ria-ta*, *]n[\imea-voastr[* ori *domnul conte* =i *domnul baron*; are mare dragoste pentru con\i =i baroni, m[car c[la noi nu se afl[a=a ceva.

Pe ici, pe colo sunt sem[na\i mii de indivizi, greci, s`rbi, bulgari, neamuri corcite, care sunt b[cani, pitari, hangii ori mai cur`nd cr`=mari-buc[tari, mijlocitori,]n lupt[de moarte cu ovreii care se amestec[]n orice me=te=ug,]n haine bizare,]mprumut`nd de la un popor com[nacul¹, de la altul surtucul, de ici anteriorul pe pantaloni cu chingi.

¹ *Com[nac* — c[ciuli\ de postav, cilindric[=i joas[, de obicei purtat[de c[lug[ri.

În sfârșit, vin copiii faraonilor, enigmaticii egipteni, ori *bohemieni*, cum le zice francezii, *gitanos*, *zingari* în spaniole=te, *îgani* pe moldovene=te, care au dat gata pe un tinerel fruntaș al literaturii naționale¹; amestecați cu sârșele indigeni ori cu alte rase curate, cu fețele arse și întunecate, vorbind pe nas, cu pieptul descoperit, nepurtând alt veșmânt decât ceea ce trebuie pentru a nu călca cele dintrîi principii ale buneicuviei, cu femeile lor neruinatelor și înșurubate de murdare, popor ciudat cu care viețuim de vecuri fără să știm cunoaștem încă, nenorocit și gol, trăind totuși vesel și fără grijă sub cortul nomad, fiind, cîntînd din scripcă prin crîme, necunoscînd altă religie și altă patrie decât aștră și cerul. Deși reduși la o robie adesea mai mult închipuită decât reală, îgani rătăcitori, adevărați beduini ai deșerturilor, sunt mai puțin disprețuiți decât oștreii, pe care-i disprețuiesc. Porecla umilitoare de îgani, care avea în ea tot ceea ce închipuiea castelul mîndre voiaș arate mai josnic, nu mai este în zilele noastre așa de temută. Îgani se apropie pe nesimțite de localnici; cea mai mare parte dintre cei care locuiesc în oraș sunt potcovari, bucătari, slugi în casele stăpînitorilor și lăutari minunați; dacă ar fi să credem ceea ce spune dl G., apoi sunt mai buni muzicanți decât *Couna*, *Schulzer*, *Verner* și alții, care desfrățau. Îgani aceștia așezăși și-au uitat limba lor.

Cu căciula pe-o ureche, nalt și voinic, cu vorba deschisă, pitorească și energică, vine daco-romanul, care a părăsit de la părinții lui daci membrul minții și de la romani graiul.

Odihna orașului, belugul prăvăliei, el le disprețuiește; lui îi trebuie aer; copil al lui Cincinatus², lui îi trebuie stuhul satului, îi trebuieș boi, vaci, oi, turme mugitoare și plugul hărănitor. O pădure

¹ Aluzie la Kogălniceanu, care, în tinerețe, scrisese un entuziast studiu pe această temă: *Schiță asupra istoriei, obiceiurilor și limbii îganilor; cunoscuți în Franța sub numele de bohemieni* (în limba franceză), 1837.

² *Lucius Quintus Cincinatus* (640 î.e.n.), consul și dictator roman, vestit pentru simplitatea vieții lui și lipsa de ambiție politică.

de p[r lung, castaniu, ras ori scurt, t[iat deasupra unei frun\i de m[rime mijlocie, umbre=te un cap expresiv pe un g`t mic,]ns[cu mu=chi puternici,]mpl`ntat =i el pe un bust potrivit... }n mi=c[ri e domol; e lini=tit,]ns[f[r[mil[, brutal =i s[lbatic, ca un puhoi rev[rsat c`nd se r[scoal[pentru dreptul lui; ca un miel, c`nd =tii cum s[-l iai; ignorant nu din vina lui, ci din pricina unui lan\ lung de]mprejur[ri, p[st[r`nd totu=i]n ignoran\a lui un bun-sim\ pre\ios =i o judecat[dreapt[; adesea filozof cu at`t mai surprinz[tor, cu c`t mai pu\in te a=tep\i la a=a ceva; ascunz`nd sub]nveli=ul acest-a, care pare gros la prima vedere, sim\[m`ntul soartei lui nedrepte; dealfel slobod]n critica lui,]=i strig[cu glas tare t`nguirile. S[d[m c`rmuirii de azi dreptul ei: pe cuno=tin\a caracterului =i sim\[mintelor poporului moldovenesc a a=ezat or`nduielile dintre proprietari =i vecini, cum =i la noi \[ranul nu e proprietar =i poate s[se mute unde-i place, proprietarul care=ei]n\elege interesele are totdeauna grij[s[se poarte bine cu muncitorul de p[m`nt. }mbr[c[mintea daco-romanului e simpl[, ca =i moravurile-i pastorale; o c[ma=[lung[cu m`neci slobode i se coboar[p`n[deasupra genunchiului, acoperind vara izmene largi =i iarna]\ari str`m\i]ncre\i\i pe picior, =i peste acestea un chimir lat de piele de c[prioar[,]mpodobit cu felurite al[muri, dup[gusturi; un cu\it lung face parte numaidec`t din]mbr[c[mintea lui; mai adaug[la asta o lulea scurt[=i o pung[cu b[ieri; =i cele dint`i]nc[\[ri pe care le-au n[scocit ciobotarii p[m`nte=ti, opincile str[vechi]i ap[r[picioarele. Pe ploaie =i vreme rea, el arunc[]n voie pe umeri un suman scurt, str`mt, dintr-o stof[de l`n[impermeabil[, pe care o fabric[ei singuri; iarna, ca =i \[ranii ru=i, poart[jococul, care e o blan[de oaie, cusut[=i]nflorit[cu ro= =i galben.

Al[tura de daco-roman, umbl[femeia lui; dup[o datin[mo=tenit[, f[r[]ndoial[, de la vrednicele matroane romane, poart[capul]mbrobodit cu un =tergar lung, pe care biserica]l impune]n clipa solemn[a cununiei, =i care totu=i nu ascunde totdeauna amatorilor o fa\ alb[, fraged[, obrazii rumeori, ochii vii, smal\ul curat

al din\ilor =i z`mbetul ru=inos =i cochet al \[rancelor. Fetele umbl[cu capul gol — drept pe care abia a=teapt[s[-l piard[. }mbr[c[mintea =-a unora =-a altora se alc[tuie=te dintr-o c[ma=[foarte curat[, lung[p`n[la glezne; o *b`rnea*\¹ le]ncinge mijlocul, sco`nd =i rotunjind s`ni elastici, =i prinz`nd o catrin\[]nchis[la culoare, a=ezat[cu me=te=ug =i a=a de str`ns[pe =olduri,]nc`t le zogr[ve=te foarte bine toate formele bogate. Un picior c`nd micu\, c`nd mare, dup[capriciul naturii, de obicei gol, intr[]ntr-un papuc. Cercei, =iraguri de hurmuz², amestecate cu salbe, fac parte din g[teala lor. V[]ncredin\ez c[sunt unele m`ndru\e din acestea str`nse]n catrin\,e, care te pot face s[-\i par[r[u c[]n Moldova, unde sunt destule obiceiuri =i frumoase privilegii, poporul n-a vrut niciodat[s[recunoasc[ginga=ul “drept al seniorului”.

Neamurile acestea amestecate vorbesc fiecare]n limba lor: ruse=te, nem\=te, grece=te, le=e=te, =i-n alte idiome st`lcite =i barbare ale tuturor limbilor =i ale tuturor timpurilor; peste toate st[p`ne=te rom`neasca, limba limbilor pentru popor. Boierii cei mai de sus au dat limbii fran\uze=ti st[p`nire]n saloane =i]n coresponden\ele intime; de graiul moldovenesc se slujesc la tribunale =i cu oamenii lor; iar greceasca o vorbesc numai acei care nu pricep nici fran\uze=te, nici moldovene=te. Dup[pilda damelor elegante =i fashionabile³, boierimea de a doua m`n[nu vorbe=te dec`t de Balzac =i Souliè⁴, de Lamartine =i Hugo, de Kock⁵ =i Dumas; mai ales pe Paul de Kock]l ador[! P[=ind pe urmele boierimii de al doilea rang, boierii de treapta a treia, a patra, a cincea etc. (c[ci nu =tiu bine

¹ *B`rnea* — cing[toare]ngust[peste catrin\[.

² *Hurmuz* — m[rgea de sticl[imit`nd m[rg[ritarul.

³ *Fa=ionabil* — care \ine la mod[.

⁴ Frederic Souliè (1800—1847), romancier =i dramaturg francez, caracterizat printr-o imagina\ie extravagant[=i un stil bombastic.

⁵ *Paul de Kock* (1794—1871), romancier francez, evocator al micii burghezii]ntr-o manier[sentimental[=i superficial[, care i-au asigurat o r[sp`ndire larg[]n r`ndurile publicului lipsit de exigen\[artistic[.

c`te spi`e sunt la scara boierimii), n-au ajuns dec`t la clasici, a=a]nc`t o s[auzi]n Ia=i pe toat[lumea vorbind fran\uze=te f[r[s[-n\elegi un cuv`nt. Cei c[roa le plac echivocurile au de lucru]n Ia=i. Gramaticii g[sesc o limb[minunat[cu inversiuni poetice, cu construc\ii]ndr[zne\e, neauzite, amestecat[cu nem\`e=te, grece=te, ruse=te =i moldovene=te. }n general noi suntem vr[jma=ii *purismului*. Accentul grotesc =i schimonosirea de cuvinte a nem\ilor =i mai cu seam[a \iganilor =i ovreilor sunt puse zilnic la bir, =i de ele se leag[, cu vorbe vesele =i cu dou[]n\elesuri, o mul\ime de anecdote locale, expresive, dar cu neputin\ de tradus. Avem =i noi englezii no=tri.

}ntre to\i oamenii ace=tia se amestec[, care sus, care jos, o mul\ime de profesori =i de arti=ti de tot felul =i din toate \[rile, aduc`nd =i ei figurile =i costumele lor]ntre aceste costume =i figuri heteroclitice. Dintre ei, prea pu\ini se]ntorc la pena\ii¹ lor, pentru c[pe nesim\ite iau =i ei]nf[\i=area \[rii =i caracterul p[m`ntean. }n sf`r=it, peste toate,]nconjurat[de toate prestigiile aristocra\iei de na=tere, de bog[\ie, de demnit[\i, de slujbe, plute=te rasa nobil[, ras[cu deosebire amfibie, care]=i petrece jum[tate de vreme]n dro=c[=i cealalt[parte alene pe un divan moale.

}nchipui\i-v[acum amestecul tuturor acestor rase, popoare, caste, cu culoarea lor local[, cu costumele pestri\`e, cu moravurile lor particulare, cu]nf[\i=[rile foarte deosebite,]ntr-o atingere zilnic[,]nt`lnindu-se, salut`ndu-se pe uli\`e, gr[m[dindu-se]ntr-o anticamer[, str`ng`ndu-=i m`na]ntr-un salon, f[r[uimire =i curiozitate. }nf[\i=a\i-v[pe cazacul cu pantaloni largi =i cu fireturi ro=ii b`nd c-un \igan pe jum[tate gol, pe grenadirul din o=tire cu un \[ran, un cavaler modern umbl`nd]n tr[sur[al[turi de o antichitate a c[rei hain[este un vis al]nchipuirii pentru alte popoare; un boier cu anterior d`nd o audien\ interesat[unui ovrei ori armean. Caste, popoare, rase cu tr[s[turi distincte, care ar merita fiecare c`te o carte! P[cat c[literatura indigen[nu exploateaz[mina fecund[pe care o are sub ochi =i petrece sc`lciind produc\iile str[ine! Poate

aici e momentul prielnic s[strecur[m c`teva linii ale unuia dintre *Duma=ii* literaturii moldovene=ti: e o traduc`ie *ad-litteram* =i nimic mai mult:

“Nimic — zice dl N.¹ }ntr-o spiritual[critic[a societ[\\ii ie=ene — nimic nu-i mai plictisitor dec`t ora=ul Ia=ilor pentru un c[l[tor str[in, care n-ar avea un nume cu particula *de*, =i care ar fi mai ales mai }mpov[rat de afaceri =i nu =i-ar putea }ng[dui s[cultivate pe locuitorii semiciviliza\\i ai acestei capitale. Dar dac[c[l[tor=te ca poet, ca artist, dac[are avantajul s[fie colaboratorul vreunui vodevil monstruos, care s-a jucat la teatrul de variet[\\i ie=an, dac[numele lui a fost g[sit tip[rit }n coada c`torva versurile, }ntr-o culegere ori }ntr-un foileton }n *Journal des Débats*, ce fericit muritor! }ndat[e bine primit, s[rb[torit, plimbat, cocolit; g[se=te pl[ceri }n societ[\\ile acestea semieuropene; se obi=nuie=te s[bea cafea turceasc[, s[fumeze dintr-un ciubuc lung, vede chiar mult[poezie }n forma i=licului (c[ruia un rus, om de spirit, i-a zis *l'eteignoir du bon sens*) =i }n }mbr[c[mintea antic[, =i strig[=i el }ntre b[rbile b[tr`ne =i c[runte, numind *vandalism* mania grozav[a inova\\iilor care le atac[. }n sf`r=it, dac[e t`n[r =i nu tocmai ur`t, n-o s[se poat[opri ca s[nu m[rturiseasc[c[str[zile ora=elor Europei, trase la linie, au prea mult[monotonie, pe c`nd Ia=ii, av`nd puncte nou[de vedere din zece }n zece pa=i, arat[o admirabil[varietate. Dup[ce a umblat p`n[la glezne prin colb, cu riscul de a fi c[lcat de c[ru\\e =i dro=te, scap[}ntr-o ulicioar[}ntortocheat[a unei mahalale, ajunge la o c[su\\ cunoscut[unde era a=teptat, }i scoate galo=ii la scar[, intr[obosit, zdrobit, =i vede c[i se }nf[\\i=az[tablaua cu dulce\\i! Ce bun obicei!

La epoci apropiate, trei focuri grozave au distrus Ia=ii. Ar fi putut fi recl[dit pe un plan nou =i regulat, dar nimeni nu s-a sinchisit, =i dup[a noastr[p[rrere foarte bine s-a f[cut. “Ce! s[-mi cl[desc o

¹ C. Negruzzi.

² }n[bu=itorul bunului-sim\\ (*fr*).

cas[pe linie dreapt[, a=a ca zgomotul tr[surilor =i al gurilor-casc[s[-mi strice somnul de dup[-mas[?!” Ie=enilor le place lini=tea =-un moale *far niente*, care alc[tuie=te cea mai mare parte a existen\ei lor; osteneala li ucide. “De ce s[umblu pe jos, dac[am tr[sur[?” Ce r[spuns po\i g[si la o judecat[a=a de dreapt[?

Oricum ar fi, bunul nostru ora=]ncepe a=-i schimba straiul oriental; la drept vorbind, ne pare r[u, c[ci e ur`t a=a, pe jum[tate]n haine europene=ti, jum[tate cu =alvari ro=ii,]ntocmai ca ofi\erul acela pe care l-am v[zut c`nd cu formarea mili\iei, cu pinteni, c-o =apc[ro=ie =i c-o sabie]ncins[peste blana roas[.

At`ta am g[sit]n repertoriul indigen, cu privire la localitate.

Dac[din]nt`mplare faci o plimbare sentimental[pe colinele care]ncing Ia=ii la apus, dac[-\i dai osteneala s[urci p`n[la feluritele m[n]stiri, =i cu deosebire de Galata, care, o spunem cu umilin\[, \ine de Sf`ntul Morm`nt, dac[te opre=ti la c`\iva pa=i de desubtul ruinelor palatului Ipsilanti, c[zut]n zorii lui, ca =i st[p`nii, uimirea ce te cuprinde e mare pe c`t de frumoas[e panorama pe care o desf[=oar[Ia=ii. Poetule, ascu\=te-\i creionul; artist, preg[te=te-\i penelul... Apropiat de cobor`ul repede al colinei, privirea se cufund[]ntr-o larg[=i nem[rginit[vale cu covor de iarb[,]nc[rca[la hotarul ei din sus de b[l\i]ntinse, pe fa\`a c[rora v`ntul clatin[p[m`nturile ginga=e cu puf auriu ale unei p[duri de stuh; din vreme]n vreme, zboruri de ra\`e =i singuratiche g`te s[lbaticice, speriate cu nepus[mas[de vreun v`n[tor neam\, se]nal\[, chem`ndu-se cu strig[te aspre. M`los, Bahluiul, ie=ind din balta pe care a format-o, str[bate domol c`mpia, sc[lid`nd, la dreapta =i la st`nga, f`ne\`e =i ima=uri, pe care pasc turme de oi, de vaci =i de bivoli h`zi, b[l]cindu-se toat[ziua]n noroi; apoi atinge din fug[poala murdar[a mantiei Ia=ilor. Culcat[alene pe colina ei, ridic`ndu-se]n amfiteatru, moale =i voluptuoas[]ntr-o poz[de curtezan[, orientala cetate a Ia=ilor z`mbe=te cochet de departe admiratorilor s[i — sur`s foarte perfid c`nd o cuno=ti de aproape — =i r[sfr`nge, f[r] alt[simetrie dec`t capriciul]nt`mpl[rii, crucile nenum[ratelor ei clopotni\`e]n

razele soarelui; zidurile albe, care se zugr[vesc]n partea de sus a amfiteatrului, desemneaz[orizontul;]ntunecatele =i pitore=tile ruine ale palatului vechi pe o esplanad[pr[p]stioas[,]n josul c[reia se ad[postesc bordeie umile, contrasteaz[cu]nf[\i=area proasp[t[=i curat[a locuin\elor care le]mpresoar[. Apoi, la dreapta, vezi cum se alunge=te ca un =arpe]n cre\uri]ncol[cite =i fantastice un =ir de coline, ale c[ror coaste =i v`rfuri sunt ocupate de m[]n[stiri ascunse]n vii =i de c[su\ve boiere=ti.]ntre aceste coline, sub o]n[\ime sombr[, rupt[brusc din lan\ =i]naint`nd]n promontoriu, se zugr[ve=te gra\ioas[=i vesel[*vila domneasc[*. Pe nesim\ite, platoul]nclinat al Ia=ilor =i colinele acestea se apropie aicea =i, str`mt`nd valea, nu mai las[dec`t o privire]ngust[spre cerul alb[striu =i dep[rtat al Rusiei. Dar nici una din toate aceste]mprejurimi nu]nf[\i=eaz[acele gr[dini z`mbitoare, acele pavilioane pitore=ti =i]l[mpi vesele, care fac pe cei ce se plimb[s[le plac[]mprejurimile Vienei, atr[g`nd mul\imea naiv[a t`rgove\ilor; aici totul e s[]lbatic, c`mpenesc =i incult. Rareori z[re=ti c`te un neam\ flegmatic cu pantaloni albi =i hain[veche, care socoate s[g[seasc[pe=aci Hitzing ori Brigitenau.

]ndeoab=te popoarele-copii sunt pu\in pornite s[se bucure de frumuse\ile naturii; tot a=a e =i cu ie=enii, a=eza\i mai aproape de natur[dec`t de civiliza\ie. Din pricina unei manii, pe c`t de proast[, pe at`t de ridicol[, moldovenii boieri ur[sc tot ce le aminte=te de \ar[; mania aceasta au adus-o de contraband[, a=a b[]nuiesc, cu multe lucruri bune de altminteri, c`teva din somit[\ile noastre c[l]toare. Cum vrei dumneata s[m[plimb? Dac[n-avem plimb[ri! — Blestem! Dar tot ce v[]nconjoar[nu e alc[tuit din locuri frumoase, puncte de vedere c`nd s[]lbatice, c`nd]nveselitoare; =i de p[duri cu bl`nde taine, e adev[rat f[r[art[, f[r[alei greblate =i nisipite, dar cu ascunzi=uri umbrite de stejari, de tei mirositori,]mb[]s[mate de m[cie=i =i topora=i! +i valea sf`r=it[cu iazul zis al Mitropolitului, a=a de poetic, a=a de pl[cut]n s[]lbat[cia lui, a=a de melancolic]n asfin\it, c`nd razele tremur[toare ale soarelui]=i sting

În el ultimele lor focuri! Cu mare cheltuială, stăpânirea a plantat o grădină regulată, cu boschete, cu bănci, cu pavilioane, cu drumuri bine îngrijite, pe care picioarele delicate ale cucoanelor noastre pot să le atingă fără a-și face rău. Ei bine, cea din urmă dată când am fost acolo, am găsit pe un biet neam care, fumând tutun turcesc, era disperat că nu găsește bere. Drei König, bucătăria unui vecin al meu =i doi ori trei cavalera=i, slujba=i prin birouri — altă rasă cu instincte particulare între rasele =i semirasele ciudatului nostru oraș. Domnitorul a deschis publicului grădina lui de la Socola, o grădină ca un trandafir de îngrijit, cu sere, cu ape =nitoare =i răcoroase, cu izvoare care murmură, cu pârâie în cascadă. În cele din urmă zile era îmbulzeală =i toată fantastică bogăție de costume se plimba grav în grupe peșterile pe aleile cotite; acumă întinse =i acolo numai turgovești cu căveică¹ =i pantaloni strâmți urmărit cu ochi mirați plimbările frumoaselor lebede; somități puține, care mai vin, plimbă un obraz morocnos =i plictisit, =i asta mai mult din politică decât din gust. Oare din pricina permisiunii care s-a aflat că nu e învoită plimbarea decât de două ori pe săptămână — să se fi încetinit înflăcărarea schimbătoare a publicului? Se poate. E =i asta în natura noastră, să părăsim nepăsători față de lucruri adese dorite, de care însă ni se hotărâte să ne bucurăm de zile ori ceasuri anumite. De altminteri, o grădină, oricât de mare ar fi, dacă e închisă =i are margini, ne-ar expune semeția noastră aristocratică să umble pe jos =i să se amestece cu flăpturi obișnuite să se uite de jos la noi; atingându-ne hainele, am simțit atinsă mândra noastră demnitate =i, după cum se =tie, nu trebuie să dăm prilej *proximii*, astăzi plecat, să se uite prea de aproape la noi. Așa încât boierimea a preferat grădini publice, grădini de la Socola, Copoul, aristocraticul Copou, pe care această boierime nerecunoștoare îl acoperă de un ridicol care trebuie să cadă numai asupra ei, pentru că se bucură de el fără să-l înțeleagă. Copoul e o pajiște uor încli-

¹ *Căveică* — haină scurtă cu mâneci lungi, îmblănită.

nat[, at`rnat[]ntre r`pa C`rligului =i larga vale a Bahluiului, pe care o domineaz[m[re\, oprind privirea asupra ora=ului, asupra colinelor]nconjur[toare, cu m[n[stirile singuratice ca ni=te m[riri dec[zute, =i asupra leicei¹]ntunecate a Socolei, alc[tuit[din cobor`=urile verzi ale dealurilor. Mai mult lung[dec`t lat[, aceast[paji=te \ine de partea de sus a t`rgului, apoi se]ntinde,]nt`i goal[=i neroditoare, =i se pierde]n p[duri tufoase. Ca =i gloriile]n ruin[, ori mai cur`nd ca genera\iile caduce ale societ`\ii noastre, care nu mai tr[iesc dec`t din amintiri risipite, Copoul n=are nici umbrare m[re\,e, nici tufi=uri singuratice, nici alei cotite; ci este o c`mpie lung[cu iarb[ars[, pe care ro\ile boiere=ti]ntip[resc urme numeroase seara. +i toat[aceast[simplicitate, la sf`r=itul zilei, c`nd obi=nui\ii se plimb[]n grupe izolate =i c`nd v`ntul aduce miresme de flori =i parfumuri trec`nd prin p[rul frumosoelor noastre cucoane, c`nd lumina]ndoielnic[se amestec[cu azurul sombru al mun\ilor =i r[sp`nde=te aerul acela de voie bun[=i de poezie cu neputin\ de exprimat, sem[n`nd cu energia unui om pe moarte, ale c[rui puteri sporesc]n clipa c`nd au s[tac[pentru totdeauna, Copoul]=i ridic[parc[glasul =i murmur[]mnurile nop\ii]n do=moala mi=care a cale=tilor vieneze, care=si m[soar[umbletul dup[pasul pietonilor. Copoul, care]mp[r\e=te pe =esul lui vanit[\i, preten\ii ridicole, antice =i moderne, oameni mari =i boierime, femei cu sufletul]nfocat =i celebrit[\i ale zilei — este r`nd pe r`nd poetic, suav, tablou de moravuri,]mbr[cat cu haina bizar[, care poate sluji de cheie caracterului na\ional.

Dar pentru cea mai mare parte, Copoul este teatrul unde t`n[rul debuteaz[]n lume, sentimental culcat]ntr-o elegant[calea=c[, cu obi=nuita \igar[]n v`rful buzelor, cu m`na sprijinit[alene pe bastona=ul elegant, =i ar[t`nd tr[urilor care se]ncrucie=eaz[cel]nt`i pantalon al s[u, croit de dl Ortgier, croitor de Paris, p[l]ria vienez[de la magazinul Mecouli et Comp., ori de la fra\ii Bogus,

¹ *Leic[— p`lnie.*

a=a-zise p[l[rii venite de la Paris, dup[anume comand[. Copoul mai este arena]n care cucoanele noastre, mari =i mici, tinere =i b[tr`ne, ur`te ori frumoase, se]ntrec]n str[lucirea toaletelor.

]n sf`r=it, e Tuilerile, C`mpiile Elisee, p[durea Bouloniei, bulevardele Ia=ilor. Ce de-a mai toalete proaspete, ce de-a fe\`e ginga=e, ce de-a mai femei gra\ioase, ce de-a cochete, =i c`t[caricatur[, Doamne sfinte!

Locuitorul Ia=ilor este — cel pu\in a=a crede el — ad`nc blazat fa[\ de toate, f[r[a cunoa=te ce-l]nconjoar[=i f[r[a se cunoa=te pe el]nsu=i: boala plictisului]l chinuie=te! +i care s[fie pricinile? Eu le g[sesc:]nt`i,]n via\`a turceasc[, via\` de nelucrare, de lene,]n care inteligen\`a ve=nic doarme, via\` care nu =tie s[=i ascu\`easc[prin activitate =i munc[pl[cerile =i zilele ei uniforme. Noi nu tr[im: noi veget[m]ntr-o]n\`epeneal[letargic[,]ntre slujbe u=oare =i venituri]ndestul[toare, pentru a ne \ine acela=i fatal *dolce far niente*; al doilea,]n dezastruosul ridicol de a dispre\ui tot ceea ce *miroase* a moldovenesc, ceea ce]ndeamn[s[ne jertfim pl[ceria pentru amorul propriu de a ar[ta c[totu-i r[u; al treilea,]n ignoran\`a societ[\ii noastre care opre=te energic orice mi=care involuntar[a g`ndirii, a ma=inii. Pornind de aici, vedem c[ignoran\`a e o lepr[ru=inoas[, care p[teaz[toate treptele sociale ale \[rii =i, amestecat[cu nes[\ioasa iubire de argint, devine o plag[de nevindecat. Aceast[ignoran\` ad`nc[, r[sp`ndit[, ob=teasc[,]ntov[r[=it[de toate prejudec[\ile rutinei, de vorb[riile f[r[rost, de pedantismul ridicol,]n[bu=[glasul celor c`\iva oameni, pu\ini, =i a celor c`\iva tineri, care au agonisit]n str[in[tate bog[\ii intelectuale. Din respect pentru amorul propriu ori p[rul c[runt al unei rude, trebuie s[taci; pentru a nu c[lca cele dint`i principii de polite\`e, nu ai dec`t liberul z`mbet sardonice al celui care se respect[, c`nd auzi sc[p`nd n[zdr[v[nii necontenite din gura unei cuno=tin\`e onorate, ori a unei persoane pe care din pricina unei leg[turi intime trecute s-o respecti. A=a]nc`t tinerii care nu se pot hot[r] s[treac[drept \icni\i — sau, dup[termenul tehnic ie=ean, drept *berban\i* — se g[sesc]n

chip necesar]ntr-o pozi\ie fals[; ascunz`ndu=-i sim\irile =i felul lor de a vedea lucrurile, pref[c`ndu=-i tonul, falsific`ndu=-i mi=c[rile, la urma urmei ajung s[se deie dup[curent, ajung s[-i piard[una c`te una credin\ele nobile pe care le primiser[cu]nv[\[tura, =i dup[o bucat[de vreme, observ`ndu-se, v[d cu mirare c[nu se mai recunosc. Pe nesim\ite se stric[;]nv[\[tura lor se toce=te prin ea]ns[=i, pentru c[nu mai g[se=te ecou, =i atunci caut[s[-i]n=ele gusturile. Cu aerul respira lenea =i letargia; facult[\ile adorm =ajungi ca =i ceila\i: ma=ini care umbl[, beau, dorm, *vorbesc de r/ u* — =at`ta tot. }n sf`r=it, cu toate aceste prefaceri, la unii domoale, la al\ii rezezi la vedere, ca decorurile de oper[, dac[scap[acestor tineri oarecare semne de dezgust, vreo verb[care s[contrazic[moralurile locale, vreo mi=care involuntar[]mpotriva absurdit[\ilor]n fiin\[, dac[-i]nfr`neaz[obiceiuri resping[toare pentru cel ce nu-i obi=nuit, apoi cad]n dispre\ul opiniei publice; ignoran\,a, ca toate micimile, cu idei m[rginite, str`mte =i cic[\litoare, atins[]n trairicul ei amor propriu,]=i urc[]n par susceptibilitatea]nc[p[\`nat[=i ajunge pre\ioas[: le d[tinerilor acestora lovitura m[garului, cu o verb[perfid[prin]n\elesul care se leag[de ea =i pe care o socote=te chintesen\,a ironiei fine: *fran\uzul! neam\ul!* Ceea ce]nsemneaz[anume c[sunt r[u crescu\i, pentru c[, la =ase sute de leghe de Ia=i, n-au fost]nv[\a\i s[stea drept, \apeni ca ni=te caporali,]naintea tat[lui, mamei, m[tu=ii =i unchiului lor; pentru c[n-au fost deprin=i s[-i puie buzele pe m`na celui dint`i venit, fie ea curat[ori murdar[, pentru c[n-au fost opri\i s[aib[o opinie, o p[rere a lor; pentru c[n-a fost]n[bu=it[]n ei franche\ea, dezvolt`nd,]n acela=i timp, fine\ea =i f[\rnicia, care la noi sunt toat[=tiin\,a vie\ii =i toat[educa\ia. }n sf`r=it, ca ultim[lovitur[de m[ciuc[, b[tr`nii repet[cu emfaz[fiilor =i nepo\ilor cum c[nu =tiu nimica. “A\i deprins =i voi dou[-trei vorbe fran\uze=ti =i v[crede\i]nv[\a\i!” Asta o spun pe tonul demnit[\ii unui mare senior; =i — bizar[contrazicere! — oamenii ace=ta pre\uiesc]nv[\[tura dup[num[rul mai mare ori mai mic de limbi, pe care ajunge cineva s[le vor-

beasc[; pentru d`n=ii, =tiin\ a =i arta, cugetarea =i sentimentul sunt lucruri necunoscute. Ce s[zici fa\ de a=a lucruri? Trebuie s[taci s[te str`ngi]n tine]nsu\i. Dar s[vezi c[]cat tot ce-ai crezut mare =i nobil, s[te vezi dispre\uit de ignoran\ =i de stupiditate, nu-i oare un martiriu?

Nu este nici o via\]n Ia=i. Ideile nou[, primite f[r] voie, introduse ca prin surprindere, =i urma,]nc[puternic[, a obiceiurilor vechi, alc[tuiesc un haos nedeslu=it,]n care totu-i]ncurcat. Avem p[rin\i =i rude care au apucat alte vremuri =i trebuie s[-i respect[m; ar fi =i nedrept s[sf[r`mi dintr-o dat[afec\iunile at`tor vie\i.

Societatea european[se sprijin[]n primul r`nd pe familiari-tatea afectuoas[=i pe reciprocitatea sentimentelor care exist[]ntre membrii unei familii, izvor prim, din care iau ei caracterul de bl`nde\ e, de u=oar[nep[sare, de polite\ e lesnicioas[=i slobod[=i gustul sociabilit[\ii, care e necunoscut]n \inuturile mai apropiate de Orient. P[rin\ii no=tri]ns[au fost crescu\i]n maximele turce=ti, adic[: fiul nu e prieten al tat[lui s[u, ci i-i primul rob, pe care trebuie s[-l struneasc[cu at`t mai tare cu c`t]ntr-o zi trebuie s[-i scape. De aici respectul acela silit, t[cerea poruncit[,]n\epeneala aceea impasibil[]ntip[rit[pe frun\i, care se cer copiilor; tinerii de aceea ajung fal=i ori stupizi — nenorocite extrem[\i! Printr-o reac\iune fireasc[, robul, la r`ndul lui, devine tiran. Urmarea educa\iei acesteia este izolarea indivizilor. Ajun=i]n sf`r=it mari, f[r] leg[turile acelea, a=a de dulci de la =aisprezece ani, cu intelegen\ a =i imagina\ia niciodat[de=teptate, cu inima goal[, ei nu mai fac dec`t leg[turi de interes; oamenii ace=tia f[r] copil[rie n-au nici amintire, nici viitor; au numai prezent, dar un prezent material, f[r] farmec, cu totul pozitiv. “F[cum au f[cut =i p[rin\ii t[i], asta e fraza banal[. Ei \in la respectul silit: “Vreau ca copiii mei s[se team[de mine; de iubit, m-or iubi pe urm[, dac-or crede de cuviin\[,]mi spunea]ntr-un r`nd o mam[: De ce s[nu fac[=i ei ca noi =i ca str[mo=ii no=tri? Noi nu tr[im]n Fran\ a, domnule.” Vorbele acestea rezum[sistemul de educa\ie =i pot sluji de l[murire caracterului ob=estc al cet[venilor no=tri.

A=a se explic[monotonia aceea, singur[tatea, golul sp[im`nt[tor pe care-l sim\i, gol cu at`t mai ad`nc, cu c`t inova\iile au aruncat ridicolul lor asupra petrecerilor de alt[dat[, c`nd bunicii no=tri, duc`ndu-se c[l[ri la palat ori la judec[torie, se opreau]n col\ul unei uli\ve ca s[beie la cr`=m[un pahar de rachiu.

]n nici un ora= din lume nu s-ar putea aplica mai bine vorba: *a c[uta s[-li omori vremea*. Cei dint`i tineri veni\i din Fran\a =i Germania au pus]n mi=care societatea noastr[=i au c[utat s[r[sp`ndeasc[o prim[=i slab[sc`nteie de lumin[. Dar o societate pe care au consacrat-o veacurile nu se preface a=a de repede. Boierii cei b[tr`ni, lume aparte, \in la obiceiurile vechi, cum \inem noi la obiceiurile nou[, cu putere, cu disperarea unei cauze amenin\ate de apropiat[=i inevitabil[descompunere. Boierii mai dincoace s-au de=teptat]naintea reorganiza\iei sub influen\a vechii st[ri de lucruri, =i mai \in la trecut, de=i mai slab; iar noi, fii ai unei epoci de civiliza\ie, care ne-am]nc[lizit la focarele Europei, nu ne-m eliberat]nc[de prejudec[\ile noastre de rang, de drepturi, de interese, de mic[vanitate, uitate]n str[in[tate, pe care]ns[cu pl[cere le g[sim la]ntoarcere; noi mai g[sim]nc[farmec]n vechile abuzuri care lovesc =i-n justi\ie =i-n judecat[=i, n[scu\i cu civiliza\ia, noi avem o sc[pare minunat[]n obiceiurile =i deprinderile \[rii]mpotriva turcilor, care ar putea s[st`njeneasc[bunul nostru plac. +i to\i c`\i suntem, parizieni preten\io=i, republicani, =vi\ereni, cumpli\i studen\i de la Heidelberg =i Stuttgart, to\i suntem mari reformatori cu gura, p`n[ce vor veni =i faptele s[r[spund[. Boierii b[tr`ni =i partizanii lor privesc cu dispre\ tinerimea, ca =i cum ea n-ar fi chemat[s[-i joace rolul.

La noi nu este via\ public[. Sfera pl[cerilor e foarte m[rginit[iarna =i f[r[nici o urmare]n timpul verii. Boierii cei b[tr`ni,]n afar[de tribunale, de partida de wist¹ =i de macaua² prea iubit[, la

¹ *Wist* — joc de c[r\i.

² *Maca* — bacara, joc de c[r\i.

care]=i ruineaz[familiile, m`ng`indu=-i cu pl[cere b[rbile lungi, iar cei mai tineri r[sucindu=-i musta\`a — sunt nuli pentru societate; se mul\umesc s[fumeze ciubuc dup[ciubuc, s[ia diminea\`a =i dup[somnul de dup[pr`nz dulce\i (minunat obicei!) =i s[soarb[cafeaua turceasc[, batjocorindu=-i cu toat[energia moldoveneasc[\iganii =i slugile. Tinerii, dac[se]nt`mpl[s[se adune c`teodat[doi sau trei, se a=eaz[metodic]n jurul unei mese de joc =i merg pe urmele babacilor ori casc[, blestem`nd nev[t[m[torul Ia=i, care nu le poate da nici o petrecere. Trebuie s[mai ad[ug[m la numeroasele ridicole ale oamenilor no=tri de duh =i faptul c[]nvinuiesc \ara de lipsa ei de mi=care =i nu se g`ndesc c[chiar ei sunt cea dint`i pricin[. Trufia aristocratic[g[se=te at`tea pl[ceri secrete]n izolarea aceasta! Printr-o fatalitate oarb[=i foarte convenabil[, pentru c[toate familiile cu trecere sunt]nrudite mai de departe ori mai de aproape,]nvelegerea a fost surghiunit[din ora=. Fiecare cas[e o cet[\uie]narmat[cu \epi, limbile ascu\ite ale tuturor partizanilor, at`t femeie=ti, c`t =i b[rb[te=ti. U=ur[tatea =i vorbele rele sunt]ndeletnicirea cucoanelor, =i lenea, deschis[zgomotelor str[zii =i nout[\ilor cronicele moravurilor, — partea b[rba\ilor. C`teva persoane]nzestrate cu farmecele figurii =i ale spiritului, care au c[l[torit prin capitalele mari, au vrut s[introduc[=i]n Ia=i *bon-ton*-ul =i manierele elegante, au vrut s[formeze saloane alese. Dar]ntr-o societate meschin[=i plin[de vorb[rii, ca a noastr[, a]ndr[zni s[te deosebe=ti de concet\`eni ori, ce e mai r[u, de membrii acestei vaste familii, care prin ramifica\iile ei, mai mult sau mai pu\in dep[rtate, alc[tuie=te boierimea mare, — a]ndr[zni s[arunci obiceiurile =i datinile vechi, a voi s[creezi o reunire aleas[]nsemneaz[s[te pui r[u cu lumea bun[. Chiar a=a s-a]nt`mplat. A=a, unul din aceste saloane (Salonul doamnei Elena Sturza), pe c`t de renumit, pe at`t de vrednic de a fi cunoscut =i cercetat de ie=eni, salon care s-a declarat campionul *bon-ton*-ului =i al elegan\ei europene, unde e=ti primit, dup[c`t se spune, cu toat[amabilitatea =i ging[=iile cerute pentru a face onorurile unei case nobile, a fost =i este zilnic

\inta s[ge\ilor neputincioase ale unei invidii tare prostu\e — de asta r[spund eu —, mai ales pentru acei c[roră prea pu\in le pas[de vorbele unora =i altora. Du=m[no=ii, potrivnicii, calomniatorii interesa\i ori cei care sunt astfel numai pentru c[vor s[flec[reasc[au]ncercat s[-l d[r`me prin sarcasm. Partizanii]ns[, dimpotriv[,]l ridic[]n slav[. }n sf`r=it,]ntre cele dou[partide, a treia, alc[tuit[din b[tr`ni =i din c`teva spirite indiferente asupra locului unde se adun[, cu condi\ia numai s[-=i poat[petrece seara ori s[poat[avea bucuria unei]nt`lniri — oameni care se duc oriunde, f[r[s[]mbr[\i=eze certurile vreunei coterii, l-au sanc\ionat]n t[cerē. Oamenii *vechiului regim*, adic[boierii,]nt`i =i-au b[tut joc, c[ci bie\ii oameni habar n-aveau de croiala unei haine, de forma c[lc`iului ori de v`rful unei cizme, de culoarea unei perechi de m[nu=i, ei, care se cufund[cu at`ta pl[cerē]n blana lor oriental[, cu *calpacul* istoric pe capul ras, cu picioarele]n papuci de marochin galben, contrast`nd cu ro=ul]nfocat al fundului n[dragilor lor turce=ti, ei, care prefer[m[nu=i de jandarm m[nu=ilor de la Jaquemart, numai pentru c[acelea sunt mai trainice. Dar un salon ales ca acesta nu-l pot ei ierta, mai cu seam[pentru c[e oprit cu des[v`r=ire fumul ciubucelor, care ar putea s[]ntunece str[lucirea]nfloriturilor lui aurite, =i pentru c[nu sunt]ng[duite de loc sud[lmile na\ionale; ei, care sunt buni moldoveni =i buni patrio\i, otova =i f[r[fasoane, sunt]n neputin[\ s[zic[cu ging[=ie: “drace!” ori “*morbleu!*” Nu-i destul de r[sun[tor =i nu-i nici logic. }n privin\ă asta, e drept, nu-i tocmai bine, c[ci sudalma e tot a=a de trebuincioas[moldovanului, ca apa pe=telui, aerul p[s[rilor =i p`inea tuturor oamenilor. Str[bunii ne-au l[sat mo=tenire Moldova cu energia ei eroic[=i noi, ca drep\i urma=i, ne silim foarte mult s[]mplinim diata, mai ales]n ce prive=te sud[lmile.

Salonul de care-i vorba poate prea e de *bon-ton*, dac[ni-i]ng[duit s[ne exprim[m astfel, pentru o \ar[]n care un fel de *las[-m] s[te las* =i un soi de patriarhalism b[tr`nicios alc[tuiesc sulimanul moravurilor, dar la urma urmei aceasta e =coala noastr[de elegan[\ =i

experien\ta ei trebuie s[fac[epoc[]n istoria prefacerilor societ[\ii noastre.¹

Dup[pilda salonului acestuia s-au format =i altele, cu toate c[]n m[sur[mai mic[,]ns[succesul =i faima lor a durat prea pu\in. S-a]nt`mplat cu saloanele acestea ca =i cu oamenii: cei]nsemna\i cu pecetea puterii =i geniului se ridic[, cu toate schel[]iturile; oamenii nehot[r`\i, care umbl[pip[]nd, se poticnesc de toate haturile vie\ii. Prea sfoase spre a =i crea o stare neat`rnat[, ne]ndestul de cutez[toare pentru a se]n[]a deasupra ridicolelor banale =i a glumelor =i mai banale, c[]zute]n fa\ta izb`ndelor cresc`nde =i a influen\elor parfumate ale faimosului salon, z`nele acestor semitemple au v[]ut cum curtea lor se risipe=te]ncetul cu]ncetul. C[ci, pentru a atrage pe amatori, nu-i]ndestul[tor s[deschizi un salon =i s[zici: intra\i, domnilor; trebuie acel nu =tiu ce, care cucere=te =i te r[]pe=te, trebuie ca un glas dulce, un sur`s amabil =i fin]mp[r]it f[r] p[rtinire, o ginga=[mi=care a capului s[te]ndemne. E mare art[, f[r]]ndoial[, s[=tii a primi lumea, dar, ca s-o po\i \inea, trebuie, cred eu, talent unit cu tact foarte delicat. }n multe din saloanele acestea, oric`t de bine s-ar primi, — recep\iunea nu e deopotriv[, =i st[p`na casei parc[ar vrea s[=i potriveasc[z`mbetele =i semigramasele echivalente cu locul pe care-l ocup[oaspe\ii pe scara ierarhic[a societ[\ii, mijloc mare de a te plictisi acolo sau acas[, lips[mare de tact, care arat[un defect al sufletului ori al educa\iei]n procedeele delicate,]n aten\iile acelea ginga=e =i fire=ti pe care suntem obi=nui\i s[le privim ca un dar al femeii. Cred c[va

¹ Noi, care suntem]nainte de toate patrio\i, g[]sim c[salonul acesta e prea aristocratic, prea select, are prea pu\ini ini\ia\i admisibili; poate s[degenereze de aceea]n coterie; un salon care ar voi s[se impuie publicului ar trebui s[fie nu popular, pentru c[asta n-o voi\i — ceea ce de altminteri n-ar fi un r[]u prea mare, dar mai]ntins, mai liber; ar trebui s[g[]se=ti]n el reprezentan\ii tuturor claselor ridicate ale \rii, toate p[]rerile, toate costumele cu contrastul lor, toate numele, toate celebrat[\ile,]n sf`r=it ar trebui s[n-aib[]nf[\i=area prea]eap[n[=i m[surat[, care se repro=eaz[acestuia; crede\i-m[, manierele alese se c`=tig[,]ns[]ncet-]ncet =i nu dintr-o dat[(n. a.).

fi mult *bon-ton* la Ia=i c`nd saloanele vor fi saloane, =i nu birouri de genealogie ori case de schimb.

Diploma`ia cea mai rafinat[, aceea care degeneriaz[]n intrig[casnic[, este codul uzual adoptat nu numai]n afacerile care cer cap =i tact, dar chiar]n cele mai mici rela`ii, p`n[la p[r[sire]ntre amici =i]n familie. De aceea marele nostru regenerator politic, generalul Kisseleff, zicea adesea c[“dac[e bine s[te duci la Viena ori la Paris, ca s[te instrui=ti, ar trebui s[vii la Ia=i, ca s[-i des[v`r=e=ti educa`ia =i s[]nve`i cum s[tr[ie=ti]n lume”. Cei care ne-au vizitat ori acei care tr[iesc printre noi s[dema=te aser`iunea aceasta, dac[pot, c[ci e adev[rat]. La cea dint`i vedere, ora=ul nostru pare alc[tuit numai din fra`i buni, dar cerceta`i-l mai de aproape =i pe urm[s[sta`i cu mine de vorb].

Sunt trei ani de c`nd caut s[dezleg o problem[foarte important[: *care este onoarea moldovenilor, compatrio`ii mei?* Procedeeul algebric niciodat[nu mi-a dat ceva onorabil. Am eu o mic[idee asupra lucrului acestuia, dar o p[streaz pentru mai t`rziu, c[ci, pentru a ajunge la concluzii, ar trebui s[ne urc[m la o epoc[anterioar[epocii noastre; ar trebui de asemenea s[scrutez con=tiin`a =i principiile multor oameni, dac[mai este con=tiin`\[=i dac[sunt principii. +i, desigur, fiind moldovan =i cunosc`nd codul diplomatic =i urm[rile lui, nici prin g`nd nu-mi trece s[m[laud cu secretul meu. La Ia=i, c`nd vorbe=te ori c`nd lucreaz[cineva, de la cel mai ne]semnat om=or p`n[la boierul cel mare, care se l[f[ie=te]n scaunul lui presiden`ial, mai]nt`i]=i spune: “Ia stai, nu sunt eu a=a de prost s[m[sf[desc cu toat[lumea!”, fraz[a=a de adev[rat[, a=a de bine pus[]n practic[, a=a de ob=te=te r[sp`ndit[=i]ntip[rit[pe buzele tuturor castelilor, tuturor oamenilor,]nc`t o aud rost[it[=i de copiii de zece ori doisprezece ani; c[ci la Ia=i =i copilul e]nv[`at s[fie diplomat, chiar de c`nd]ncepe a silabisi dulcele cuv`nt de mam[! A=a]nc`t noi avem diploma`i de la copilul]n scutece p`n[la mo=neagul c[zut... S[nu se mire nimeni de usc[ciunea boierilor no=tri, care pre`uiesc traiul lor lenevos =i se bucur[c`nd v[d ad`nci

=i repetate saluturi de p[1]rii... Spre a nu face vreo st`ng[cie, apoi pornesc deodat[vorba despre anotimpuri, despre schimb[rile vremii, despre vremea ur`t[=i frumoas[, cei mai]ndr[zne\i]ncerc`nd un echivoc asupra vremii, despre holde, despre gr`ul turcesc, despre t[ierea proiectat[a unei p[duri,]n sf`r=it sunt un fel de termobarometre agricole de salon ori culeg[tori de nout[\i]nvechite, mistuite de *Albina moldoveneasc*¹, gazet[politic[, comercial[=i literar[, alt[netulburat[prostie]ntre prostiile]n mijlocul c[ror a tr[im ca]ntr-un element trebuitor igienei noastre.

Acuma rezuma\i liniile pe care le-a\i str[b]tut, privi\i ca printr-o lantern[magic[cum defileaz[r`nd pe r`nd toate aceste popoare, rase, caste, toate aceste clase amestecate la un loc,]n costumul lor deosebit, de la bogatele bl[nuri de Orient p`n[la pantalonul cu ching[, de la cizma ascu\it[p`n[la condurul turcesc de marochin ro= ori galben, p`n[la opincile grosolane ale daco-romanului, de la fustanela f`lf`itoare a albanezului p`n[la]varii =i c[ma=a \[ranului, =i o s[crede\i c[sunte\i de fa\ la o fantasmagorie ori la o scen[a judec[\ii din urm[, c`nd to\i se vor ridica]n limba =i]mbr[c]minteaa semina\iei lor. Fiecare, potrivit cu mijloacele, cu ob`r=ia ori cu afacerile lui, trece ca un fulger de pavajul grunzuros ori p[=e=te grav: buccengiii², al c[ror num[r e mare,]=i strig[marfa, duc`nd dup[ei din uli\]n uli\, din ograd[]n ograd[, o potaie de c`ini care par a avea, mai ales asupra ovreilor, acelea=i prejudec[\i s[labitice =i brutale pe care le are poporul nostru. Ici b[rberul-b[ia=,]n straie franco-moldovene=ti, cu m`necile anterului suflecat, cu farfuria de aram[la subsuoar[, c-un prosop mare cusut =i]nflorit]n stil turcesc]ntr-o m`n[, c-o cutie de piele b[tut[]n cuie de alam[plin[cu piepteni, brice =i foarfece, se duce la un mu=teriu sosit de la \ar[, ori la unul din rugini\ii no=tri, care se mai rad]nc[pe cap. Dac[*europenismul* (cuv`nt tehnic la Ia=i) a lovit]n vechile

¹ Gazeta lui G. Asachi.

² Bocceangiu, buccengiu — negustor ambulant, care]=i purta marfa]ntr-o boccea.

moravuri, apoi cei mai]n suferin\ au fost b[rbierii; de aceea au =i poreclit ei drept n[scocire a diavolului, n[scocire tic[loas[, nevrednic[de ni=te boieri tineri, bun[doar, adaug[ei cu patos, pentru ciobani =i prostime, moda pletelor =i mania]n]ositoare de a\i purta singur briciul pe obraz; moravurile b[rbieritului moldovan sunt pa=nice, =i contrar obiceiurilor confra\ilor lui din alte \[ri, la o parte l[s`nd pe vienez, b[rbierul nostru e cump[tat la vorb[. Dup[ce a pus deoparte briciul, a=teapt[lini=tit la u=[, fum`nd. Numai un b[rbier, dezmiertatul =i favoritul b[rbilor b[tr`ne, pe care le spal[de mul[ani, sus\ine reputa\ia =tergarului. Glumele lui naive =i ieremiadele¹ lui asupra vremurilor vechi =i bune nu mai au sf`r=it. C`nd are el curaj, apoi]ntreab[pe pacient: “Cucoane, vrei s[-\i fac barba turce=te?” +i Petrache, starosteale b[rbierilor,]n=fac[capul m[rie-sale =i-i trece pe g`t dosul briciului! — ging[=ii de mult gust, fa\ de care b[tr`nii no=tri se t[v]lesc de r`s, ast[zi, c`nd nu mai au a se teme de turci. De aici pornesc ating[toare amintiri =o familiaritate aproape egal[]ntre boier =i b[rbier. “Petrache,]\i mai aduci tu aminte de vremea c`nd eram t`n[r =i m[]nv`rteam]n jurul vornicesei? Pe-atunci m[r[deai pe cap]n fiecare zi — c[ci tare mai era frumoas[=i cu nuri...” — =i aici o sudalm[, pentru a ar[ta admira\ia... “Hei! cum s[nu-mi aduc aminte, cucoane!? Pe atuncea era de tr[it! C`nd s-or mai]ntoarce vremurile acelea!”

Apoi pe ici, pe colo, sus =i jos,]n toate p[r]ile, se strecoar[grecul cu tablaua-i uria=[pe cap, poftind pl[cinte amatorilor; ovreia=i strig`nd bere cu ghea\ ori fructe; fetive]ntinz`nd panere cu turt[dulce; rom`ni duc`ndu-se domol la t`rg]n carele lor; neam\ul cu ciubotele]n m`n[; fran\uzul cu redingotele =i pantalonii; c`teva r[m[=i]e din arn[u]ii aceia cu amintiri eroice =i s`ngeroase, cu turbanul pe ureche, cu iataganul =i pistoalele la br`u; o mul\ime de birje]ncruci=`ndu-se, cucoane elegante oprindu-se pe la magazinurile de mod[, g[tite, cufundate]n cale=ti cu patru cai, arunc`nd

¹ *Ieremiad* — pl`ngere, t`nguire.

În dreapta =i-n st`nga gînga=e sur`suri, semne u=urele cu m`na, ori un simplu salut; toate acestea]ntov[r[=ite de zgomotul nedeslu=it al glasurilor celor care se sf[desc, al tr[surilor care umbl[,]n sf`r=it de vuietul]nfrigurat al unui t`rg mare; to`i se pr[jesc]n soare,]=i =terg obrazul de pulbere =i, din vreme]n vreme, se r[coresc, c`nd o boare de v`nt adie prin copacii care]mpodobesc mai toate casele. Roag[-te lui Dumnezeu, dac[e=ti evlavios, ori cheam[pe dracul — ca nu cumva v`ntul s[steie prea mult; c[ci atuncea ai fi luat]ntr-un v`rtej de colb, care te orbe=te,]i zb`rle=te piept[n[tura,]i p[teaz[redingota =i-]i stric[tot me=te=ugul favoritelor. Deasupra coperi=urilor de toate formele ale palatelor, ale colibelor, ale bordeielor — ca acelea ale muntенilor din Caucaz — palate f[r[alt[simetrie dec`t gustul sau capriciul proprietarului, se leag[n[semnele pestrive ale puterilor — tricolorul =i steagul englezesc, rusesc, austriac =i prusian.

Cam pe la ceasurile dou[dup[-amiaz[, zgomotele se potolesc; numai arare c`te o birj[mai umbl[pe str[zi; b[canul intr[]n cas[, boierul de asemenea, negustorul]=i]nchide pr[v[lia =i to`i se duc s[m[n`nce =i s[-i fac[tabietul. Somnul de dup[-mas[intr[]n toate sistemele de fericire pe care =i le poate alc[tui un locuitor al Ia=ului. Nu te duce la un ministru ziua, dac[nu =i-a dormit somnul; nu cere o mic[]ndatorire unui boier — prieten al dumatăle]n orice alt[]mprejurare —, c[ci]i trebuie trei zile ca s[dreag[vremea pierdut[=i s[-i pun[iar]n cump[n[mintea; chiar negustorul nu-]i vinde marfa dec`t moroc[nos =i c[sc`nd.

Dar c`nd soarele se apleac[la orizont, c`nd un aer mai r[coros urmeaz[z[dufului zilei, c`nd unii b[cani, nu at`t din filantropie, c`t pentru ca s[-i cru`e marfa scoas[la vedere, stropesc pe dinaintea u=ilor, atunci Ia=ii]=i schimb[g[teala. Zgomotele, glasurile se alin[]ncet-]ncet ori sunt acoperite de duruital neconținut =i nedeslu=it a dou[=iraguri lungi de tr[suri, care se salut[, se anin[=i se]ncurc[: iese t`rgul la Copou, ca s[ia aer =i s[asculte muzica. Ici jocheul unei cale=ti cu patru cai strig[s[se fereasc[tr[sura

care vine dimpotriv[; colo dou[tr[suri s-au atins, spre cea mai mare groaz[a cucoanelor, st[p`ni =i vizitii suduie =i nu vor cu nici un pre` s[fereasc[; colo *fashionabili* de dou[zile arvonesc o birj[=i ispr[vesc convorbirea moldovene=te, c`nd fran`uzeasca nu le mai ajunge; apoi t`rgove`ii,]n]mbr[c[mintea lor jum[tate european[, jum[tate oriental[, a=a de pitoreasc[]n contrastul ei, naivi]n dispre`ul ori ne=tiin`a lor fa\ de gusturile noastre; apoi `iganii nomazi]n zdren`e, cu pletele unsuroase =i]nc`lcite, cu pieptul descoperit =i p[ros, b[t`ndu-se]n mijlocul uli`elor cu]nd`rjire s[]lbatic[; femeile lor, vrednice tovar[=e, cu m`nile]n =olduri, ri-vale]nsemnate cu pecetea necomensurabilei superiorit`vi a cucoanelor de la hal[, zv`rl asupra trec[torilor nenoroci=i complimentele acelea energice, cu care limba nostr[e]narmat[, =i care ating de aproape sublimul.

C`t prive=te lucrul acesta din urm[, iau martori pe moldovenii poliglo`i, pe nem`ii cercet[tori, pe italienii arti=ti, pe parizienii c[l]tori, care ne cunosc. Dac[literatura nostr[e s[rac[]n expresii =i-n energie, =i dac[e ne]ndestul[toare, atunci asculta`i pe surugiul acesta, dac adev[rat, nalt, voinic, cu]nf[`vi=area]ndr[`znea\ =i s[]lbatic[, cu bra`ele goale, cu pletele =i cu m`necile largi ale c[m[=ii f`lf`ind]n voia v`ntului, ridic`ndu-se]n sc[ri =i pocnind din harapnic]n tact pe uli`e, a=a de tare,]nc`t]n]bu=[zgomotul scripcilor a cincizeci de l[utari.

Mai departe bulgaro-s`rbii, a=eza`i la p[m`nt grece=te, cu fesul lor mare, ro=, pe-o ureche, cu =alvarii largi, borti`i, c`rpi`i, de culoare]ndoielnic[, dup[cum e vreme de colb =i de noroi, dreg caldar`mul]n haosul de tr[suri care se]ncruci=eaz[cu o iu`eal[necunoscut[nic[ieri; se perindeaz[]n sf`r=it toate tablourile de via\ burghez[=i elegant[, de moravuri potrivnice cu atingerea pitoreasc[a tuturor na`iilor]mbr[cate]n felul lor, care fac din ora=ul nostru un lucru ideal pentru cine nu l-a v[zut, pepinier[]nfloritoare de moravuri orientale, moi, domoale, str`ns legate cu ideile de porunc[, de inferioritate, de despotism =i umilire, de boierie =i

de supunere. A=a, bun[oar[, \iganul d[]napoi]naintea dacului, dacul]naintea b[canului, acesta]n fa\ a boierina=ului ori a slujba=ului, slujba=ul =i boierina=ul se pleac[]naintea unui boier mare =i acesta se]nchin[p`n[la p[m`nt]n fa\ a unuia]nc[=i mai mare; numai ovreiu\ se d[]n l[]turi]naintea tuturor; =i, lucru ciudat, fiecare simte pe cel mai puternic dec`t el, f[r[s[se]ncurce =i]n chipul cel mai simplu =i cel mai firesc cu putin\]. Totu=i, de c`t[va vreme egalitatea pare a=i face loc. Ca]n toate \rile, parveni\ii sunt obraznici, poporul, cu bunul lui sim\ =i]n antipatia-i v[dit[]mpotriva lor,]i nume=te *ciocoi*, adic[slugi; =i chiar de multe ori cei mai mul\i a=a]ncep; pu\in c`te pu\in prin protec\ia st[p`nilor =i dib[cia, cu care la noi se nasc, de a se t`r], a lingu=i, a sluji, ajung s[dob`ndeasc[oarecare slujbe; dup[asta se numesc oamenii de cas[ai st[p`nilor lor. Pe nesim\ite]=i fac drum a=a fel,]nc`t dup[o bucat[de vreme ajung s[se s[rute cu st[p`nii lor ori, dup[c`\iva ani, s[le protejeze fiii. Vin apoi nem\ii]mbr[ca\i]n straie de s[rb[toare, ovrei, \igani care vorbesc de una, de alta,]n pragurile caselor lor. Pentru a sf`r=i tabloul — trec =i dro\i cu repeziciune, cu boierul lungit =i cu sluga care \ine ca o lance, cu]nf[\i=are voiniceasc[, ciubucul.

]n toate \rile femeile sunt mobilul revolu\iunilor, mai ales]n ceea ce prive=te moda. De aceea =i la noi cucoanele au schimbat costumul grecesc, frumos, bogat =i m[re\. Tot a=a printre ovreii no=tri, a=a de neclinti\i c`nd e vorba de uniforma lor, care e pentru ei articol de lege, =i care ar vrea s[moar[cum s-au n[scut, cu tichia de catifea =i cu toate celelalte r[m[=i\ e din evul mediu, ei, care nu vor s[]n\leag[c[, reform`nu=ei costumul, nu s-ar mai expune a=a noroiului =i injuriilor norodului, ovreii chiar]ncearc[=i ei o revolu\ie. Credincioasele]ntru Moisi s-au]mp[r\it]n dou[tabere: femeile, de obicei foarte frumu=ele, ale ovreimii aristocrate, pe care f[r[inconvenient am putea-o numi finan\ a noastr[=i care prin munc[=i economie =i, deci, prin galbeni a ajuns la un fel de egalitate cu boierimea noastr[— au primit de-a dreptul toaletele nou[.

Totu=i, dup[o lege a Talmudului, femeile m[ritate sunt obligate s[-i rad[p[rul capului. Pentru a lecu inconvenientul acesta, ele se]mpodobesc a=a de artistic cu panglici de tafta,]nc`t nu observi =iretlicul dec`t foarte de aproape. Pe tafta prind deasupra frun`ii cu bolduri un v[l de orice culoare, dar de o \es[tur[prea fin[=i foarte delicat[, care plute=te capricios =i f[r[grijii, juc`ndu-se cu v`ntul ori dezmierd`nd o ceaf[minunat rotunjit[, alb[=i cochet[, =i le d[parc[un aer fantastic. Dac[e adev[rat c[rasele, =i mai ales rasele pribege, degeneriaz[mai mult ori mai pu`in, trebuie s[m[rturisim, dup[ceea ce cunoa=tem, c[filistenii =i confra`ii lor aveau mare dreptate s[\ie]n robie rasa ovreiasc[; =i oric`t de c[zute ar fi]n opinia lumii fecioarele Sionului, de multe ori e=ti ispitit s[alc[tuie=ti o parafraz[modernizat[dup[*C`ntarea c`nt[rilor*.

Cealalt[tab[r[se alc[tuie=te din matroanele ovreimii a=ezate mai jos, care au p[strat costumele pe care le vedem]n tablourile vechi ale =oalei flamande; corsajul ro=, cu tivel de aur, fusta scurt[, =or\ =i diadem[de m[rg[ritare, felurit[ca form[=i bog[\ie, mo=tenire de la mam[la fete, din genera`ie]n genera`ie, din str[vechi vremuri. C`nd femeia e t`n[r[=i frumu=ic[,]mbr[c[mintea aceasta]i st[bine; dar slu\e=te bizar pe cele ur`te =i b[tr`ne; =i eu cred c[costumului acestuia, ciudat]n \ara noastr[, se datoresc supersti`iile populare de vr[ji, de copii cre=tini c[ror a babele ovreice le scot s`ngele pic[tur[cu pic[tur[,]mpung`ndu-i cu acele la s[rb[torile Pa=tilor. Clasa aceasta are ceva resping[tor,]nt[rit]nc[cu necur\enia r[u mirositoare de care e]mb`csit[. Ar trebui ovreilor moldovene=ti =i le=e=ti un om mare, destul de puternic, ca s[-i fac[s[-i schimbe costumul; aceasta ar face, f[r[]ndoial[, ca mul`imea s[nu mai aib[pentru ei sim[\minte a=a de du=m[noase.

Dintre curiozit[\i nu trebuie s[uit[*m harabalele jidove=ti*. }n alte ora=e, la alte neamuri cl[dirile mai mult dec`t oamenii sunt ar[tate curiozit[\ii publice; la noi, numai oamenii: arhitectura =i toate artele frumoase n-au prins]nc[r[d[cin[. }ntr-o c[ru[\ nalt[=i uria=, care are numai l[rgimea drept elegan[, frumuse\e =i co-

moditate, acoperit[pe jum[tate c-o p`nz[cenu=ie, la care sunt]nh[ma\i patru cai al[turi,]mpotriva obiceului \[rii, cai zdraveni s[-i dai jos c-un pumn nu tocmai tare, se gr[m[desc]n fund, dinainte, pe capr[, pe draghini, a=eza\i]n capul oaselor, culca\i pe vine,]n picioare, c`te zece, dou[zeci, treizeci =i patruzeci de indivizi, pu\ind a usturoi =i-a ceap[, de toate v`rstele, de toate sexele, scup`nd, d`nd din m`ini, vorbind to\i odat[]ntr-un jargon s[lbatic, alc[tuit din toate idiotismele,]n care predomin[]ns[nem\neasca; murdari, descheia\i =i rup\i, rug`ndu-se cu harhat repezit =i b[t`ndu-se tare cu pumnul]n piept]n semn de umilin\ ori de durere. Ovreiul este cel care se roag[mai mult dintre toate neamurile, se roag[]n cas[,]n pragul u=ii, se roag[=i pe uli\ plimb`ndu-se. }n vremea asta conduc[torul acestei arce a lui Noe pe ro\i]nv`rte deasupra capului o biciu=cu\ aninat[]ntr-o pr[jin[=i tot smuce=te h[\urile slabe de c`nep[=i]ndeamn[c[lu\ii cu glas ascu\it. Un ovrei ostenit, a=ezat pe draghin[, cu picioarele at`rnate afar[,]=i reazem[capul pe coviltirul tremur[tor care ad[poste=te de ploaie ori soare pe cei dinl[untru. }n vremea asta unii casc[, al\ii stupesc =i=i sufl[nasul]n poalele laib[rilor, a=a de soioase,]nc`t au ajuns impermeabile. Ovreiul care nu =i-a f[cut ruga de diminea\ se ridic[drept f[r[s[bage de seam[c[a c[lc[cat pe un picior ori pe un cap, se]ntoarce domol spre r[s[rit,]nchin`ndu-se de trei ori =i b[t`ndu-se de trei ori]n piept. Dup[aceste preliminarii,]=i trece pe dup[g`t, cum ar face o cucoan[cu un *boa* pe care nu-l r[suce=te, un =al de in foarte fin lucrat =i amestecat cu m[tase =i fire de aur =i c-o mul\ime de ciucuri la capete, — care sunt un fel de amulete pe care orice bun ovrei trebuie s[le r[suceasc[pe degete =i s[le s[rute dup[ce le-a]nnodat. Dup[asta, scoate din buzun[ri dou[cutiu\ e cubice, pe care mai]nt`i le tot s[rut[cu evlavie; pe una pe urm[o leag[la frunte, =i pe cealalt[, legat[cu dou[curelu=e]nguste de marochin negru, o tot]mpinge pe sub c[ma=[p`n[ce o suie la subsuoara st`ng[. Dup[c`t am putut]n\elege de la un ovrei gras, cu care m[aflam al[turi]ntr-o bri=c[de soiul acesta, cutiu\ a de la

frunte ar fi un simbol al *tabernacolului*; iar celei de a doua mi-a fost cu neputin\ s[-i descop[r emblema; presupun[ns[c[cuprinde numele celor dou[sprezece semin\ii. Deseori[nterrupt[— rug[ciunea odat[terminat[, ovreiu[dezleag[]nt`ia cutiu\[, scoate =i pe a doua din m`nec[, s[rut[iar[=i curelu=ele anume r`nduite, apoi le trece altuia, care]ncepe de la cap[t, =i astfel, cutiu\ele =i =alul fac]nconjurul]ntregii]nc[rc[uri; harabagiul le ia =i el, la r`ndul lui, =i-n locul lui se a=eaz[altul. Vineri seara, t`rgul str[luce=te de lumini, ca la o lumina\ie, =i un zgomot]n[bu=it ca al unui stup gata de roit iese de pe toate uli\ele, din toate casele. Tot ce c`=tig[meseria=ul ori muncitorul cu m`na]n =ase zile, cheltuie=te]n ziua a =apte[pe m`ncare bun[=i lum`n[ri;]n orice c[snicie se g[se=te sfe=nicul cu =apte ramuri.

Dac[cineva ar avea inten\ia s[scrie o carte asupra Ia=ilor, ori chiar dou[, nu i-ar lipsi stof[pentru asta. Noi aicea n-am ar[tat dec`t tr[s[turile izbitoare, col\urile cl[diri. Dac[nef[c`nd altceva nimic, a= avea putin\ a s[m[ocup eu cu asta, nu-i strad[, nu-i cas[, fie nobil[, fie de r`nd, nu-i om care nu mi-ar pune la]ndem`n[un ridicol ori o lature poetic[, o virtute ori o absurditate, un roman serios ori o fars[, o dram[ori o elegie. Am credin\ a]n Dumnezeu c[]ntr-o zi am s[-mi dau silin\ a, c[o s[pot dezv[lui umbrele de pe acest tablou cam prea]ntunecat,]n care s-ar putea crede c[intr[mizantropie ori fiere. Fiecare ridicol, fiecare prostie, care se vede, are latura-i poetic[; =i dac[nu le-am]nsemnat, pricina a fost marginile puse paginilor noastre; ele au fost piedica.

Dar dac[, dup[aceast[dest[inuire, s-ar g[si printre cititori unul singur care ar putea demasca adev[rul observa\iilor mele, dac[publicul ar avea poft[s[se scandalizeze =i s[conchid[ceva displ[cut]mpotriva autorului, dac[unii ar voi s[g[seasc[]n ce-am spus personalit[\i =i aluziuni — atunci a= ridica m`na]mpotriva judec[\i =i, tare prin nevinov[\ia mea, a= zice]nt`i publicului: — Unde vezi tu personalitate ori scandal, nu este. O privire general[asupra caracterelor, care pot fi aplicate la mii de indivizi sau la o

totalitate, n-ar putea alc[tui o personalitate, prin urmare nici scandal. Dar critica e prea amar[, prea aspr[; se poate — dar dac[e adev[rat[, nu-\i aduc eu oare un serviciu?

Bun =i onorabil public, pe care-l stimez, fii]ng[duitor de data aceasta =i p[trunde-te de axioma aceea a]n\eleptului: c[cel care poate s[aud[adev[rul f[r[s[se supere a =i pornit pe drumul]n\elepciunii. }i f[g[duiesc =i contrastul t[u,]n cur`nd. O s[mai prime=ti, nu-i vorb[,]nc[o sf`rl[, dou[, dar acelea n-au s[te fac[s[suferi prin \es[tura de poezie, prin vremurile primitive, bl[nurile de zibelin[, moliciunea oriental[=i toate fleacurile cu care vreau s[le]nv[luiesc.

Dac[judeci, fii drept =i aminte=te-\i c[]n proces vei fi =i]mpricinat =i judec[tor =i c[, oricare \i-ar fi hot[r`rea, efectul se va r[sfr`nge tot asupra ta.

CUGETĂRI SCRISE ÎN ÎNCHISOAREA DE LA CLUJ

Fiecare revoluție trebuie să nască un adevăr pe lume, =i fiecare criză prin care a trecut omenirea a produs un bine sau germenul unui bine, dar nimic până acum nu a putut să desființeze falsul patriotism.

Falsul patriotism este masca egoismului în timpurile de tulburare.

Aceia care speculă libertățile popoarelor, care nu au alte principii decât interesul personal, alt Dumnezeu decât pe sine însuși, alți profesii de credință decât *noi prin noi =i pentru noi*; aceia care nu cred nici în popor, nici în libertate, nici în sacrificii, nici în devotament, se acoperă cu haina patriotismului în zile de lupte, în zilele cele mari ale popoarelor. Ei par că fac sacrificii, dar nu sacrifică nimica, ci pun la dobândă.

*

Frazele sunătoare ale acelor ce grăiesc mult ascund adeseori precugetări urcicioase. Adevărații oameni ai poporului, aceia care gândesc ca dânșul, vorbesc puțin, lucrează cât pot =i plâng, când alții tot grăiesc! Poporul suferă =i geme, poporul lucrează, poporul nu grăiește decât prin țărâna lui.

Când adevărații oameni ai poporului au grăit =i cu umărul poporului au răsturnat o lege despotică, un rege, o instituție nedreaptă, falșii patrioți se îndeasă la paradă, apucă partea cea mai mare... =i atunci devin lucruri neauzite, de care națiile se rușinează mai pe urmă.

*

Sub cuv`nt de *adev[r=i de bine comun*, fal=ii patrio\i sun[]n toate p[r\ile, =i]n s`nul gloatelor se g[esc oameni buni,]ns[slabi la minte, care se exalt[la vorbele lor, se r[sp`ndesc prin \ar[=i tulbur[con=tiin\`a concet[\`enilor.

Gloatele sunt]ndur[toare, c[ci ele simt puterea lor.

Toate popoarele au asem[nare]ntre ele, c[ci au acelea=i suferin\`e; ele au instincturi generoase.

Hul[=i blestem asupra celor ce]n=eal[popoarele!

*

Oamenii libert[\`ii sunt pentru respectul =i neviolabilitatea¹ omului; fal=ii patrio\i sunt pentru m[surile de s`nge, de]nchizi\`ie, de tulburare.

*

Libertatea nu poate totodat[s[fie binele suprem =i s[suferi arbitrariul.

Arbitrarul ucide libertatea, =i adeseori el se na=te din excesul libert[\`ii, din licen\`[².

*

Adeseori aceia care strig[]n contra aristocra\`iei sunt ni=te aristocra\`i ascun=i]n sdren\`ele demagogiei, ni=te fal=i patrio\i.

Ace=ti aristocra\`i de uli\[, de noroi, de patim[sunt cei mai aprigi du=mani ai libert[\`ii. Ei decreteaz[legile de proscrip\`ie, ei

¹ *Neviolabilitate* — aici: urm[rirea, pedepsirea]mpotriva dispozi\`iilor legii.

² *Licen\`[* — aici: atitudine, \`nut[care dep[=e=te limitele buneii cuviin\`e, lips[de respect fa\` de normele uzuale.

m[soar[=i v`nd libertatea ca o marf[; ei arunc[pietre oamenilor de pace =i de onoare; ei acuz[de tr[dare pe cine nu vrea s[coboare]n r`ndul lor.

Adev[ra\ii patrio\i sunt senini, c[ci adev[rul este senin ca cerul zilelor frumoase; sunt]ndur[tori, c[ci libertatea este mizericordioas¹; sunt drep\i, pentru c[libertatea este]ns[=i dreptatea.

Evanghelia este cartea libert[\ii. Hristos nu a zis: “Ucide\i pe aceia care nu vor s[cread[]n mine”; Hristos a zis: “Cuv`ntul este pentru to\i acei care vor s[-l asculte”.

Dac[Hristos s-ar cobor] ast[zi pe p[m`nt, fal=ii patrio\i l-ar r[stigni]n numele libert[\ii.

*

O, libertate, tu e-ti strig[tul lumii, dar nu e-ti]nc[credin\sa!

*

Nu bunele legi, dar bunii judec[tori ap[r[altarul libert[\ii.

Judec[torii care discut[legea, aceia care g`ndesc la]naint[ri =i sunt mu=ca\i de =arpele ambi\iei, aceia care consider[legea ca un mijloc folositor pentru sine sunt mai periculo=i dec`t plagele Egiptului.

Judec[torii care se g`ndesc la siguran\sa societ[\ii, la suferin\ele omenirii, la m[rirea sacerdo\iului², ce sunt chema\i a exercita, acei judec[tori,]nsemna\i pe frunte cu degetul lui Dumnezeu, sunt adev[ra\ii st`lpi ai templului Drept[\ii; ei sunt gloria unei na\ii.

Na\ia lucreaz[pentru to\i, judec[torul trebuie s[lucreze pentru fiecare.

¹ *Mizericordios* (fran\uzism) —]ndur[tor, milostiv.

² *Sacerdo\iu* — aici: misiune, menire.

*

C`nd judec[torii vor]n\lege caracterul sacru al misiei lor, atunci numai libertatea va domni]n lume!

Zeul degener[]n patim[, =i patima]n nedreptate. Judec[torii extraordinari, tribunalele excep\ionale, puterile discre\ionare¹ etc. nu fundeaz[libertatea, ci terorismul.

Dac[sunt oameni de bun[credin\[, care cred]n asemenea mijloace, pl`nge\i-i! dar mai cu seam[pl`nge\i popoarele care]i sufer[!

*

Terorismul na=te despotismul]n numele libert[\ii. Despotismul na=te o suferin\[surd[, ce deschide]n inimi izvoare nesecate de ur[=i de r[zburare.

*

Interesele leag[pe oameni, dar interesele trebuie s[fie reciproce. Fonda\i programul libert[\ii pe aceast[baz[simpl[=i nu va mai exista du=m[nie]ntre na\ii, nici ur[]ntre oameni.

Nu zice\i: "Fiec[rui partea sa", dar zice\i: "Tuturor aceea=i parte!"

*

C`nd =fii na\iilor se vor g`ndi serios la fericirea popoarelor =i vor]n\lege c[m[rimea lor adev[rat[consist[]n binele comun, atunci ei vor fi cei dint`i care vor proclama libertatea, c[ci prin libertate mijloacele fiec[ruia se]ntind, puterile-i se]nzecesc, dorin\ele nobile]=i iau zbor =i inimile se unesc]ntr-o sincer[fr[\ie.

¹ *Puteri discre\ionare* — puteri conferite unei autorit[\i de a lua m[suri excep\ionale,]n afara legilor.

}ns[a]n]osi pe unii pentru a]n[]va pe al\ii nu este un act conform cu principiile fraternit[\ii, nici cu principiile drept[\ii.

+efi ai na\iilor, judec[tori, patrio\i! Voi to\i, care aspira\i a fi mari]n lume, g`ndi\i-v[]n actele voastre c[nu este mai sf`nt, mai simplu, mai dumnezeiesc adev[r dec`t acesta: *Nu face altuia ceea ce n-ai voi s[]i se fac[]ie!*

*

Dac[a= avea s[-mi fac testamentul politic, a= zice concet[\eni-
lor mei:

“O, fra\ilor, alege\i judec[tori buni!

Opri\i birocracia de a deveni o putere despotic[; c[ci ea nu trebuie s[fie dec`t servitoarea publicului care o pl[te=te.

A=tupa\i-v[urechea la glasul fal=ilor patrio\i.

Astfel \ara va fi sc[pat[de tr[d[tori =i de c[l[i]”.

*

Cu c`t dob`ndesc experien\[prin studiul omenirii, m[conving c[libertatea absolut[este cu neputin\[]n lume, f[r[o deplin[transformare a neamului omenesc.

*

Printre institu\iile moderne garda na\ional[este una din cele mai frumoase =i totodat[mai periculoase.

O gard[na\ional[inteligent[, serioas[, lipsit[de fanatism politic reprezint[siguran\ a public[, ordinea, respectarea legilor, libertatea individual[=i nedependen\ a patriei.

O gard[na\ional[neinteligent[devine instrumentul orb al fal=ilor patrio\i. Ea poate s[puie]n pericol libert[\ile publice,]nlocuind despotismul tronului prin despotismul uli\ei.

*

Dintre toate despotismele nici unul nu e mai ur`t dec`t acel ce cat[prin fereastr[]n[untru]l familiilor, se amestec[]n afacerile private =i face a depinde siguran\a, lini=tea =i chiar via\a concet[\enilor] de la protejarea indivizilor, iar nu de la scutul legilor.

*

Libertatea]n m`na mul\imii este o arm[cu dou[t[i]uri.

*

Acolo unde principiul egalit[]ii, de=i consacrat prin lege, nu a prins]nc[r[d[]cin[]n moravuri, minorit[\ile] vor fi adesea victimele majorit[\ilor]; c[]ci gloatele sunt mefiante (ne]ncrez[]toare), neluminate =i lesne de a pleca urechea la minciunile =i la perfidia celor r[i].

*

]n a=a stare de lucruri ades libertatea este]nlocuit[prin brutalitate, =i egalitatea — prin silnica reducere a tot ce este mare la o m[]sur[mic[=i degratare.

*

Lumea aspir[a se re]nnoi! Cine poate]ns[prevedea toate daunele, toate suferin\ele ce sunt rezervate lumii! Numai atunci omenirea va h[]l[]dui]n bine =i]n pace, c`nd caritatea evanghelic[]=i va relua locul ce i se cuvine]n organizarea societ[\ilor].

ALTE CUGET{RI

Nu e nimic mai dulce pe lume dec`t o du=c[de aer liber.

*

Prefer de o mie de ori *c[rarea* de la munte dec`t *carier[* deschis[dinaintea mea.

*

C`inele este cea mai sublim[expresie a des[v`r=irii omene=ti.

*

O! Vlad |epe=, unde e=ti ca s[-mpodobe=ti cum trebuie toate aceste \epi]nfipte]n p[m`nt rom`nesc de du=manii rom`nilor.

*

Chiar dac[scapi din nodul alunecos al sp`nzur[torii,]n prima zi e=ti pe jum[tate str`ns de g`t. S[fie un efect al g`tului? Ah! dac[n-am avea g`t, cum am r`de de sp`nzur[toare! R[m`ne \eapa, e adev[rat...

[OFI | ERI FRANCEZI }N MOLDOVA]

}ntov[r[=i\i de doamna baroneas[D... ofi\erii din nr. 23 al *Stelei*, am[gi\i de un huiet r[sp`ndit c[Moldova vroia a organiza o armie, pornir[din Cracovia =i dup[multe }nt`mpl[ri, precum se }nt`mpl[nenoroci\ilor fugari, nevoi\i a se odihni }n Cern[u\i mai mult dec`t un ceas, apucar[drumul spre Moldova. Iat[din cuv`nt }n cuv`nt c[l]toria lor:

“Dup[ce f[cusem pe tov[r[=i\i a noastr[a }nghi\i o litr[de p`ine de f[in[de p[pu=oi, muiat }ntr-o butelc[de vin, du=i de un \[ran ce ne silise poli\ia a lua cu plat[, pornir[m la nou[ceasuri seara spre a intra }n Moldova. Vremea era frumoas[, dar noaptea }ntunecat[=i drumurile grele. Fratele-meu da bra\ul baronesei, merg`nd dinapoi a tr[surii; eu eram }nainte cu c[l]uzul nostru, ar[t`ndu-i v`rfurile pistoalelor, c[ci m[rturisesc c[cugetam c[sila f[cut[nou[de a porni noaptea era pentru a ne pr[da pe grani\]. Mergeam de mai multe ceasuri de-a lungul Prutului, pic`nd de osteneal[, c`nd calul nostru pic[}n nisip; zadarnic[fu truda de a-l mai scula, calul pieri }ndat[. Nu =tiu }n via\a mea s[fi petrecut un ceas mai greu. Eram pe un drum ne=tiut, prin o noapte }ntunecat[, stra=nic[, cu un c[l]uz ce nu ne putea }n\elege. Lucrurile noastre, vr`nd a ridica tr[sura, fur[r[sturnate, c[l]uzul pl`ngea vita lui, baronesa \ipa c`t o \inea gura, iar frate-mio }ntr-o disperavie cumplit[, oc[ra dreg[toriile austriace, care puteau }nc[s[ne aud[=i s[ne trag[}n vro temni\]. — Pentru mai mult[nelini=te c[l]uzul nostru se f[cu nev[zut!! Ne hot[r`m a t[b[r] p`n[}n ziu[}n loc; cu perinele de pai ale tr[surii, un obial }n r[stare =i o prostire, ne }ndeletniceam a face un pat, ferit de frig, pentru nenorocita noastr[tov[r[=i\[, c`nd auzir[m }n apropiere tropotul unor cai =i glasul mai multor oameni:

“Antoane! — strigai la fratele meu, — ia-!i arme, au s[ne loveasc[“. Huietul apropiindu-se, strigai cu un glas tare =i poruncitor: “Stai: cine e acolo!” — “Un prieten =i iubitor de fran\uji, care v[vine]n ajutor!”

Adevarat, acesta era un boier moldovan, vorbind prea bine limba noastr[, pe care *c[uzul* nostru fusese s[-l roage a ne veni]ntr-un ajutor]n pozi\ia desn[d]duit[unde eram. Boierul porunci slugilor ce]l]ntov[r[=eau de a]nh[ma doi cai la tr[sura noastr[, ne duse]n casa sa nu dep[rtat[de drum =i c[uta prin *toat[]ngrijirea a ne face s[uit[m* chinurile poli\iei austriece =i relele]nchipuiri]n care ne aruncaser[]nt`mpl[rile c[toriei noastre =i care sem[na a ne deschide calea]n Moldova.

M[rinimosul moldovan, care venise cu a=a inim[c[lduroas[]n ajutorul nostru =i ne primi cu at`ta bun[tate la d`nsul, ne]ndrepta]nc[p`n[la Ie=i, capitala Moldovei, unde ajunser[m]n 22 iunie 1817 (16 iunie al nostru).

Ne=tiind unde ne]ndrepta, cobor`sem]n cel]nt`i han ce v[zur[m, a=tept`nd ca]nt`mplarea s[vie a ne l[muri =i ajuta]n scoposul c[toriei noastre. Pr`nzul fu vesel pe c`t noaptea de pe Prut fusese ur`t[; baronesa,]nc`ntat[de a ajunge la \elul c[toriei sale, primi mul\umirile noastre pentru necazurile ce-i pricinuisem: *ea se mul\umi cu at`ta pentru cheltuielile tr[surii*, iert`ndu-ne numai a da c[l]uzului nostru un *ce* pentru a=i cump[ra alt cal, lucru ce din norocire nu ne costia foarte. Visurile de o n[dejde, mult[vreme de=arte, ne ferici toata[noaptea aceasta; m[vedeam]n capul unui batalion de greci sau turci]nv[\a]i de noi]n tactica europeasc[; gradurile, banii, cinstele, nimic[nu ne lipsea; n[lucirea era]ntreag[, c`nd]n zori de zi fui trezit de un ofi\er al domnului, care ne porunci a-l urma la sp[tarul¹, mai marele slujba= al poli\iei =i al pu-

¹ Ofi\erul confund[H[tm[nia cu Sp[t]ria din Valahia, unde vom vedea c[au c[torit, precum confund[moldovenii cu grecii. (Nota lui A. Russo.) Continuarea promis[aici n-a mai fost scris[sau s-a pierdut.

terii armate. }ntreba\i ce vroiam]n Moldova, ne l[murir[m]ndat[de trista noastr[]n=el[ciune: nici g`nd nu era de organiza\ie militar[]n Moldova”.

Opresc, iubite redactore, aicea c[l[toria =i las la judecata =i inima ta dou[dezleg[ri: Ce este aist miros de primire a moldove- nilor, aceast[inim[pe palm[deschis[ce se]nduio=e=te la orice nenorocire, care acest miros p[tima=ii]l simt]nc[p`n[a nu ajunge la grani\{?... Oare pentru c[=i noi suntem f[r[de noroc, =i c[numai nenoroci\ii lumii ghicesc durerea nenorocirii? Al doilea este a judeca despre huietul organiz[r]ii militare a Moldovei pe atuncea: huietul era oare n[dejdile patrio\ilor ca T[utu, a republicanilor ca Dimitrie Sturza, sau o cercare a r[zmeri\ei grece=ti ce izbucni la 1821, dar care clocea mai de mult, precum istoria noastr[o m[rturise=te?

SCRISORI

[*Scrisoare adresat[lui V. Alecsandri]naintea
plec[rii]n exil la Soveja]*

Iubite!

Nu-mi r[m`ne dec` t timpul necesar ca s[-\i vestesc c[guvernul =i-a pus]n minte s[fac[din mine un om important =i demn de exil. I s-a n[z[rit guvernului, precum se n[zare cailor cu n[rav, =i dar el a g[sit de cuviin\ a m[aresta =i a m[condamna, ca s[cap[t sim\iri religioase]n fundul unei m[n[stiri. O! guvern p[rinte! el nu are alt vis dec` t fericirea noastr[, nu are alt \el dec` t a ne face demni de]mp[r]ia cerului. Iat[pentru ce el ne]nfund[a=a de des]n s`nul sih[striilor.

Peste un ceas plec cu *nepus[mas[*, cum zic rom`nii, =i]ntre-prind un voiaj gratis, mul\umit[]ngrijirii guvernului; a=adar, iu-bite, tu nu m[vei g[si la]ntoarcerea ta lungit pe divanul t[u =i d`ndu-mi aer de pa=[. C`nd te vei revedea cu pl[cere sub cerul patriei =i sub tavanul apartamentului t[u, vei sim\i un mare de=ert]n suflet, c[ci amicul t[u Russo]\i va lipsi. Ah! aceast[idee m-ar face s[v[rs lacrimi amare, dac[nu mi-ar pl[cea *mai bine s[r`d]n fa\ a prigonirii!* M`ng`ie-te, frate, c[ci to\i cei ce poart[numele de Russo sunt destina\i a fi persecuta\i: omonimul meu Jean Jacques a p[timit mult]n via\ a lui! Ce asem[nare m[gulitoare pentru mine!

Lucrurile mele sunt]n *boccea*; c[ru\ a de po=t[m[a=teapt[]n curtea ministrului din l[untru, de unde am s[plec; aga fumeaz[ciubucul s[u de iasomie =i m[]ndeamn[s[m`ntui aceast[scri-soare,]n vreme ce fratele t[u]mi c`nt[din vioar[aria francez[: *Partant pour la Syrie*¹.

¹ Plec`nd]n Siria.

*Alea jacta est*¹, — a zis Cezar c`nd a trecut Rubiconul; eu am s[trec Bahluiul! Prin urmare, voi zice: amice! g`nde=te la bietul exilat =i declam[ades versul celebru: *L'amitié d'un grand homme est un bienfait des cieux*².

Adio! m[duc s[gust pl[cerile vie`ii contemplative a sfin`ilor apostoli =i m[despart de lume f[r[am[rime]n contra oamenilor, fie domni, sau... creditori!

Singura mustrare de cuget, ce cerc[a m[munci]n acest moment, este c[bie`ii actori]mp[rt[=esc os`nda mea. Teatrul rom`nesc la m[n[stire! Ferice de `ara al c[rei guvern luminat produce asemenea de=[n`ate]nt`lniri!

Adio!]nc[o dat[; spune amicilor c[]i scutesc de a se]mbr[ca]n haine negre... etc.

[1846]

*

[*Scrisoare c[tre N. B[icescu]*

Drag[B[icescule,

Vivat! Victorie! Sunt m`ndru de voi ceilal`i =i gloria revolu`iei voastre se r[sfr`nge =i asupra noastr[=i asupra tuturor rom`nilor!]nc[o dat[, vivat =i glorie, viitorul poate s[nu fie pentru noi, dar nu vom disp[rea f[r[s[]l[s[m o ultim[amintire despre noi! Dar ce! vorbesc r[u despre viitor. Nu, iubite! M`na nu este at`t de]ndem`natic[ca s[urmeze]nchipuirea frumoaselor planuri pe care le]ntrev[d!

Un mare popor cu o mare ca]nt[ritur[, dou[fluvii care se numesc Dun[rea =i Nistru drept centur[, cu s`nge roman]n vine, =i nici Moldova cu fiicele ei, nici Transilvania ori Banat, ci un *p[m`nt rom`nesc* cu o mare capital[, care s-ar chema Roma, dac[vrei, cu

¹ Zarurile sunt aruncate — expresie latin[, datorat[lui Cezar, folosit[atunci c`nd se ia o hot[r`re important[=i definitiv[.

² Prietenia unui om mare e o binefacere cereasc[.

mari pie\`e numite Pia\`a Poporului, Pia\`a Traian[, Pia\`a lui +tefan, Pia\`a lui Mihai, Pia\`a Moldovei, Pia\`a Banatului, Pia\`a Ardealului. +i apoi putere, fericire, m[r]ire, glorie! Frerici\`i nepo\`ii no=tri! +i noi ferici\`i c[am putut, bine ori r[u, contribui la acest lucru.

Abia ieri am aflat despre revolu\`ie. De patru s[pt[m`ni m-am pierdut]n Ungaria =i]n Banat, unde, vai! libertatea nu este dec`t un nume! Dragul meu, am pu\`in timp s[-\`i scriu, fiindc[plec]n Bucovina s[-mi]nt`lnesc =efii =i camarazii, dar cred folositor pentru interesul public s[-\`i spun c`teva cuvinte despre Ungaria =i libert[ile sale... Ungaria este un cuv`nt gol pentru cine n-o cunoa=te dec`t din ziare, ori din h[r]ile geografice, =i cu libertatea s-a desf[=urat steagul mar\`ial... fii ungar ori moartea... iat[lozinca. }n toate p[r]ile unde a p[truns libertatea *maghiar*[, *Standrecht*-ul a]nso\`it-o; pentru c[1.500.000 maghiari =i 3.000.000 de al\`i nega\`i din toate na\`iunile vor s[-=i impun[limba, legile, obiceiurile la 4.000.000 de rom`ni =i la 8—10.000.000 de slavi =i de germani, c[rora pu\`in le pas[. Maghiarismul vrea s[ajung[o for\`, o putere care s[se sprijine pe Marea Neagr[=i pe Adriatica, care vrea s[mo=teneasc[Austria =i viseaz[imperiul lui Atila... pentru aceasta trebuie ca celelalte popoare s[-=i uite originea, limba mamelor lor, s[-=i for\`eze hotarele lor naturale =i obiceiurile lor, ca s[se *maghiarizeze*. Din nenorocire pentru ei, neputin\`a lor le dep[=e=te sfor\`ile lor de imagina\`ie =i visurile lor de m[r]ire.

Ceea ce m-a f[cut s[-\`i spun aceste lucruri este noutatea care s-a r[sp`ndit prin ziare, c[guvernul nostru provizoriu a trimis un agent la Pesta! Drag[eu =tiu c[ei trebuie s[fac[primul pas; cu Dun[rea ei vor fi totdeauna la dispozi\`ia noastr[. G`ndi\`i-v[la demnitatea tinerei =i puternicei noastre rena=teri. Impresia acestei ambasade a fost foarte nepl[cut[rom`nilor. Dealtfel este antipatic[na\`iunii noastre din toate col\`urile. Le e fric[s[nu ne l[s]m]ncurca\`i]n rela\`ii care ne vor]ngreui. Ungurii sunt la aman, ultimatum-ul nostru trebuie s[fie: dac[nu independen\`a aparte ori cu noi a rom`nilor de aici, cel pu\`in recunoa=tarea unei na\`ionalit[\`i deosebite a Banatului, a Transilvaniei =i a rom`nilor din Ungaria, care,

to\i, se ating prin teritoriu, cu limb[, institu\ii, reprezentare. Rom`nii sper[]n noi! Desfacerea Ungariei este inevitabil[... A=a c[sunt la ultimele mijloace, furcile, violen\=i terorismul. +i unde aceasta?]n Banat, Transilvania =i la rom`nii care locuiesc dincoace de Tisa. S[nu uit[m c[suntem 12.000.000. Cu c`t ne vom \ine mai tari, cu at`t ei vor acorda... c[ci slavii nu g`ndesc nimic mai pu\in dec`t s[-i]nghit[, ori s[-i nimiceasc[!... Deocamdat[rom`nii de aici se zbat]n neputin\` =i]n s[r[cie. Nu uita c[Ungaria]=i zice regina fostei Valahii. Tr[iasc[Rom`nia.

Adio, bunul meu, bravul meu... S[rut[steagul din partea mea. V-a\i purtat bine. S[rut[pe toat[lumea. Nout[\ile de la voi au fost primite de du=manii no=tri cu du=m[nie.

La revedere, cur`nd la Foc=ani
A. *Sauvegea*

Valentineanu, B[l[ceanu, Filipescu =i to\i, salutare =i fr[\ie nu... fr[\ia ungureasc[.

4 iulie 1848, Sibiu

P. S. Drag[, cu prima ocazie trimite-mi la Ia=i, pe adresa dlui Constantin Duca, bagajul =i geamantanul. Adio! C`nd ne von reve-dea,]\i voi povesti multe lucruri de aici =i cum, dup[ce am izbutit s[scap de Sturdza, era s[fiu sp`nzurat]n Ungaria.

Deviza aici este: libertate... fr[\ie maghiar[sau moartea!

*

[*Bilet din]nchisoarea din Cluj c[tre V. Alecsandri*]

Iubite A...,

]n Ungaria liber[mi-am pierdut libertatea! Strig[tul maghiar *Ellyen sabaciag*]nsemneaz[*lan\uri pentru rom`ni*. Ergo, am fost arestat la Dej, =i chiar acum mi se preg[te=te un alai de *na\ionali=ti-gardi=ti* ca s[m[duc[la Cluj;]ns[nu fii]ngrijit, dragul meu, c[ci

am o tainic[=i sigur[presim\ire c[nu mi se va]nt`mpla nimic.
 Aceast[siguran\[]mi vine din credin\ a c[rom`nul nu piere cu
 una, cu dou[... Furia unguereasc[e at`t de de=[n\at[=i de comic[;
 lungimea pintenilor =i a must[\ilor maghiare e at`t de exagerat[,
]nc`t, departe de a]msp[im`nta, ele]mi inspir[un r`s nebunesc etc...

*

*[Bilet din]nchisoarea de la Cluj
 c[tre prietenii din Ia=i]*

Fra\ilor, nenorocirea care prigone=te \ara noastr[m[apas[=i pe
 mine. De s[pt[m`ni]ntregi stau]nchis f[r] a cunoa=te culpa mea.
 Am a=teptat dreptatea =i dreptatea nu vine!

Iubi\ii mei! Socoti\i-m[de azi ca mort, c[ci de nu voi muri de
 m`hnire sau de boal[, pierderea libert[\ii mele m[opre=te de a fi
 \[rii de folos... =i dar eu m[consider ca un om =ters din cartea
 vie\ii.

De trei zile c`nt necontenit aceste versuri din balada lui Toma
 Alimo=; s[fie oare o presim\ire?

*]nchinare-a= =i n-am cui,
]nchinare-a= murgului;
 Dar mi-i murgul cam nebun
 +i de fug[numai bun.
]nchina-voi ulmilor;
 Uria=ii culmilor;
 C[sunt gata s[-mi r[spunz[
 Cu fream[t voios de frunz[;
 Ulmiii c[s-or cl[tina,
 Frunza c[s-a scutura,
 Trupul c[mi-a astupa.*

*

[Protest c[tre Consiliul de r[zboi din Cluj]

Domnilor,

Am aflat c[ave\i s[v[ocupa\i chiar ast[zi de chipul cel repede prin care socoti\i s[m[trimite\i]ntr-o lume mai bun[. Unii membri mai milo=i din consiliul d-v.]nclin[pentru sp`nzur[toare; al\ii, mai arti=ti]n gusturi, opineaz[pentru \eap[. Pricep c[spectacolul unui rom`n sp`nzurat ori chiar tras]n \eap[trebuie s[fie dulce =i pl[cut]n ochii unui magiar, dar nu protestez cu mai mic[hot[r`re]n numele dreptului gin\ilor =i mai ales]n numele lui Kossuth contra oric[ru]i fel de execu\ie aplicat[persoanei mele.

N-am gust pronun\at nici pentru \eap[, nici pentru sp`nzur[toare; =i, f[c`ndu-v[aceast[declara\ie, cu toat[sinceritatea care m[caracterizeaz[, m[m[gulesc, domnilor, cu n[dejdea c[]mp[rt[=i\i]n totul gustul meu. Drept care semnez cu hot[r`re.

A. Russo,

Cet[\ean liber al Rom`niei,
Cunoscut de aproape al marelui
Kossuth

*

[Protest c[tre comisarul guvernului din Cluj]

Domnule conte!

Refugiat de trei luni]n Ungaria, am asistat ca un simplu spectactor la evenimentele acestei \[ri, bucur`ndu-m[de ospe\ia ce o primisem; =i dorind]n fine ca s[m[]ntorc]n patria mea, am luat drumul cel mai drept, adic[pe la Dej; se vede]ns[c[]n Ungaria drumul cel mai direct nu-i nici cel mai scurt, nici cel mai sigur, c[ci deodat[m-am trezit arestat, despoiat de lucrurile mele, cercetat p`n[la piele =i]ntemni\at!... Trist =i nea=teptat efect al ospe\iei maghiare!

}n zadar am protestat, }n zadar am cerut s[mi se spuie motivul unei asemenea maltrat[ri; nici un membru al autorit[\ii nu a g[sit cu cale s[-mi r[spund[oficial. Iat[]ns[prepusurile zelo=ilor]mpiega\i, care mi-au deschis por\ile]nchisorii:

1-iul prepus. - O femeie m-a v[zut f[c`nd semne misterioase]n Dej!... Cui?

Al 2-lea prepus. - Sunt rom`n!

Al 3-lea prepus. — Coresponden\ a g[sit[]n valiza mea este]n limba francez[!

Al 4-lea prepus. - }n acea coresponden\[nici nu se pomene=te numele de Ungaria!

Ap 5-lea prepus. — Trebuie s[fiu emisar rus!

Al 6-lea prepus. - Trebuie s[fac parte din comitetul croato-slo-vaco-s`rbo-valaco-saxon format contra Ungariei!

Pe temeiul acestor grave prepusuri domnii judec[tori]=i frecar[m`inile cu mul\umire =i m[]ntemni\ar[cu convingerea naiv[c[=i-au salvat patria!

Domnule conte! Ve\i g[si negre=it c[am tot dreptul s[protestez]n contra unui asemenea act arbitrar al autorit[\ilor subalterne din Dej, care, dup[ce au pus m`na pe mine, =i-au apropiat totodat[=i valiza mea ca una ce, dup[socotin\ a lor, *con\inea destinul =i via\ a Ungariei!*

Protestez dar]n numele legilor,]n numele libert[\ii individuale,]n numele dreptului gin\ilor =i cer o satisfacere deplin[]n contra agen\ilor care au atacat]n persoana mea principiile cele mai sacre ale drept[\ii etc., etc., etc.

Aceast[protestare a mea va p[rea poate cam lung[, domnule conte,]ns[nu cred s[v[par[at`t de lung[, precum mi-au p[rut mie lungi aceste opt s[pt[m`ni de captivitate etc.

[1848]

APRECIERI

În epoca dinaintea de 1848, în Moldova critic, numai un om ca A. Russo, cu cultura lui francez [=i liberal] dinaintea de 1848 =i de după 1830, anul ce se numea în istorie anul slavei, cu temperamentul lui entuziast, visător, generos, cu mintea lui largă [=i învleag] toare, cu firea lui blândă, unduioasă, dezmiardată toare, bogată, izvorătoare de gânduri =i de simțiri, a putut deveni reprezentativ.

G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, Casa de editură Litera, Chișinău, 1997, p. 85.

Russo ni se dovedea... în această operă mai renumită a lui, posesorul unui "simfonizant", pe care, în același fel =i cu aceleași caracteristici, proza românească nu-l manifestase mai înainte... Mulțimea conjuncțiilor "și" în *Cântarea României* lucrează ca un "legatto" muzical, menită să elimine articulația logică =i oarecum spațială a propozițiilor =i să sublinieze continuitatea lor metodică. Nimic mai mult ca Russo n-a folosit în proza noastră acest vechi "și" biblic, procedea magic =i incantatoriu...

Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, Casa de editură Litera, Chișinău, 1997, p. 44, 45.

Numele lui A. Russo se leagă de obicei de *Cântarea României*, asupra paternității care s-a discutat îndelung... Grandilocvența profetică și împerecheată cu un ermetism conspirativ. Istoria patriei se evocă în viziuni enigmatice, întrerupte de aforisme =i sentințe terifiante. Ceea ce e mai consistent în această răsucire de neguri retorice aparține apocalipticului...

G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a, revizuită și adăugită, Editura Minerva, București, 1986, p. 191.

Russo a fost, desigur, o inteligență critică, reprezentativă, utilă în ceasul său =i un polemist viguros, admirabil prin justele =i înaltele argumente; dar nu se poate trece cu vederea sensibilitatea sa deschisă peisajului =i

amintirilor, generozitatea inimii =i nobilul entuziasm adus]n serviciul ideilor de na`ionalitate =i de progres. Prin aceste din urm[calit[]i este un spirit]nrudit cu N. B[]lcescu...

+erban Cioculescu, *Al. Russo*. —]n *Istoria literaturii rom`ne moderne de +erban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, Editura didactic[=i pedagogic[, Bucure=ti, 1971, p. 68.*

]n istoria dezvolt[rii culturii noastre moderne, A. Russo ocup[un loc de prim-plan]n faza — decisiv[— a procesului de interferen\[=i — adesea — de coliziune]ntre tradi`ie =i inova`ie, concep`ia promovat[de el, a unei evolu`ii determinat[lucid, f[r[traumatisme d[un[]toare de structur[, fiind aceea care s-a =i impus p`n[la urm[. Al[]turi de Kog[]lniceanu =i]n linia acestuia — de arhitect al culturii rom`ne moderne — Russo este unul din spiritele cele mai efervescent constructive]n epoc[.

G. Iva=cu, *Istoria literaturii rom`ne, I, Editura =tiin`ific[, Bucure=ti, 1969, p. 454.*

Prin *C`ntarea Rom`niei*, Alecu Russo intr[]n sfera romantismului me-
sianic... Rom`nia este evocat[]ntr-o istorie alegoric[,]n tablouri de un sim-
bolism aproape obscur, profetic,]n viziuni apocaliptice, c`nd vine vorba de
du=manii ei din vremi de restri=te, cu]nsenin[ri de \ar[a fericirii, c`nd se
c`nt[frumuse`ile p[m`ntului natal... cu accente revolu`ionare c`nd poetul
profet al semnelor vremii invoc[]mpotriva asupritorilor “blestemele v[]duvelor
s[]race, sudoarea oamenilor aruncat[ca pleava, hrana s[]rmanilor mistui`i,
mo=tenirea copiilor r[]pit[...”

Ion Rotaru, *O istorie a literaturii rom`ne, Editura Minerva, Bucure=ti, 1971, p. 170—171.*

]n *C`ntarea Rom`niei*, dominant[este retorica romantic[, grandilocven`a
poetic[, proprie scriitorilor genera`iei de la 1848. Cititorul este introdus ne-
mijlocit]n cadrul realit[]lor zugr[]vite, este determinat s[participe cu toat[
sensibilitatea lui la desf[]urarea faptelor evocate, scriitorul adres`ndu-se di-
rect, prin]ntreb[ri tulbur[]toare, prin exclama`ii desprinse din ad`ncul inimii
=i sim`virii sale. Poemul are o dubl[]naltitate, una elegiac[=i alta viguroas[,
]mpletindu-se continuu, ca]ntr-o simfonie,]n care repetarea laitmotivului
corespunde cu reluarea versetelor.

Teodor V`rgolici, Prefa`\ la volumul: Alecu Russo, *C`ntarea Rom`niei, Editura Minerva, Bucure=ti, 1980, p. 175.*

Raport`ndu-l la experien\ele =i strategiile narative moderne, am putea spune c[Alecu Russo nu at`t scrie, c`t doar inten\ioneaz[s[scrie, identific`nd naratorul cu eul sau cu dacul, personajul narator cu care... se contope=te. Acest eu sau acest dac se plimb[prin toate zonele con=tiin\ei =i mai cu seam[prin aceea a substratului original, dacic al ei, b`ntuit[de "suvenirele antichit[\ii".

Alecu Russo este, esen\ialmente, un scriitor al hiaturilor, al golurilor, al sp[rturilor ontologice ce apar]ntre prezent =i trecut, cuv`ntul care traduce starea de spaim[=i de derut[permanent[este "nedeslu=it".]ns[=i amintirea trecutului, prin ea]ns[=i, genereaz[o zare a Nedeslu=itului, care se coloreaz[existen\ial, c[ci, de=i pare c[se umple cu un con\inut negativ al p[rerilor de r[u, al resemn[rrii, durerii, cu "pr[p[stii de]ndoial["], ea este totu=i o zare a plinului sau m[car a]mplinirii posibile. Exist[,]n lucr[rile lui Russo, un uria= con de umbre sonore =i]nmiresmate cu v`rful ascu\it spre origini. Sunt sunetele =i miresmele vechimii celei mai vechi, care formeaz["patriarhala mo=tenire".

Cuget[rile, Amintirile, C`ntarea Rom`niei, Piatra Teiului, Studii na\ionale, Holera, St`nca Corbului, Soveja, Decebal =i +tefan cel Mare constituie]n fond un singur c`ntec de lacrimi, ale c[rui "linii pl`ng[toare" (mo=tenite de la cronicari, precum zice]n *Amintiri*) se p[trund de melancolia *Bibliei* =i care poate fi numai al unui neam nec[jit.

Mihai Cimpoi, *Sfinte firi vizionare, CPRI "Anons S. Ungurean", Chi=in[u, 1995, p. 164—165.*